DIN ISTORIA VECHIULUI DREPT ROMÂNESC

CNEJII (CHINEJII) ROMÂNI

CONTRIBUŢII LA STUDIUL LOR

DE

DINU C. ARION
CONFERENŢIAR UNIVERSITAR

PARTEA I.—**Primele menţiuni despre Cneji (Chineji).- Cnejii (Chinejii) gentilici.**

PARTEA II.—**Chinejii şi chinezatele din Ungaria.**

1938

DIN ISTORIA VECHIULUI DREPT ROMÂNESC

CNEJII (CHINEJII) ROMÂNI

CONTRIBUŢII LA STUDIUL LOR

DE

DINU C. ARION
CONFERENŢIAR UNIVERSITAR

PARTEA I. — **Primele menţiuni.-Cnejii (Chinejii) gentilici.**

PARTEA II. — **Chinejii (Cnejii) din Ungaria.**

1938

Memoriei slăvite a părintelui meu

C. C. ARION

om de stat, profesor universitar şi jurisconsult

închin această lucrare.

INTRODUCERE

Intr'un studiu anterior, publicat în Convorbiri Literare [1], *am cercetat modul de formaţiune al proprietăţii în voevodatele Munteniei şi Moldovei. Arătam cum se regăsesc în diferitele înfăţişeri ale stăpânirii pământului, în decursul trecutului lor, cele două regimuri ale lui, ce, după observaţia lui Sumner Maine, se succed în general asupra-i, anume regimul statutar şi regimul contractual. Făceam să se observe, cum regimul statutar ne apare, ca propriu pământului în epoca antietatică a formaţiunilor politice şi sociale româneşti — şi vom vedea, că putem deduce existenţa lui, nu numai în limitele viitoarelor voevodate cıscarpatine, ci şi pe toate întinderile, unde găsim alcătuiri gentilice ale neamului nostru, deoarece în general regimul statutar reese, ca regimul specific epocelor tribale şi gentilice. Îmi exprimam părerea, că regimul contractual se naşte din necesităţile garantării îndeplinirii contractului, odată cu fiinta statului, sau mai bine zis, ca o consecinţă logică a înfiinţării statului; că astfel, în ceea ce priveşte trecutul voevodatelor, s'a născut acest regim de pe urma fiinţei lor, căci exista o putere, care de aici înainte putea să garanteze executarea contractului, anume persoana domnului. Voevodul, întrupând ideea de stat, veghea la îndeplinirea legii — în speţă a consuetudinii, — care regula raporturile din cuprinsul statului şi în primul rând cele ale pământului, ca formă tangibilă a statului; el, voevodul, fiind cel dintâiu interesat la durata lui. Astfel a luat fiinţă, am descris subt ce condiţiuni şi modalităţi, odată cu statul şi prin stat,* proprietatea boerească [2]*, din interesele conexate, pe de o parte ale* principelui, *ce vrea să* descalice ţara, *pe de altă parte, ale conducătorilor Valahilor, ale celor mai puternici şi mai cu vază dintre ei, ce vreau să-şi vază*

---

1) Conv. Literare, Martie 1934.

2) Vezi studiul meu: Din Hrisoavele lui Mircea cel Bătrân. Buc. 1930. pag. 70 şi 84.

asigurate situaţiunile lor respective, prin posesiunea durabilă asupra pământului, posedat în parte şi ocârmuit anterior de dânşii.

Sunt de părere, că naşterea acestei proprietăţi nobile şi libere, ce asigura nobilimea titularului ei, prin libertatea, ce i-o dădea nobilimea cu caracter feudal, prin natura ei dependentă prin concesiuni de principe — că naşterea proprietăţii nobile în principate nu e, de cât un aspect al unei transformări a condiţiunilor de viaţă sociale, politice, juridice ale societăţilor româneşti, şi anume al trecerii lor în momente diferite din faza gentilică în acea etatică.

Dar aşa fiind, deoarece, în trecut, nu-i găsim pe Români numai în hotarele vechilor voevodate, ci şi în afară de aceste hotare pe întinsele ţinuturi ale ariei româneşti pe ambele maluri ale Dunării, trăind în Evul Mediu în organizaţii gentilice, până la înfiinţarea de state, străine întâiu, naţionale apoi, ce i-au cuprins, se impune în mod forţat credinţa, că acel aspect mai sus semnalat al naşterii, în societăţile româneşti, a unei proprietăţi cu caracter feudal, nu a constituit un fenomen exclusiv numai voevodatelor Munteniei şi Moldovei, ci s'a manifestat şi în celelalte state, ce s'au ridicat în limitele ţinuturilor populate de Români. Este de admis, că şi în aceste state regimul contractual al proproprietăţii posedate de Români, a luat naştere odată cu fiinţa lor de stat — aceleaşi cauze generale, aceleaşi interese conexe ale principilor fundatori străini şi ale conducătorilor poporului vlah, *existând în Ungaria, în Polonia, în Serbia ca şi în Muntenia şi Moldova. E un obiect primordial al acestei scrieri de a cerceta atât în voevodate, cât şi aiurea, în afară de ele, şi mai ales în domeniul coroanei Sfântului Ştefan, primele forme etatice ale proprietăţii Vlahilor Evului Mediu răsăritean. Căci studiul acestor prime forme ne conduce la elucidarea rolului şi rostului cnejilor — sau ale chinejilor — medievali în societăţile româneşti, din diversele state, ce le-au cuprins; elucidare, dacă nu complectă, la care nu am pretenţii, fiind dat stadiul istoriografiei şi al diplomaticei referitoare ei, dar în deajuns, sper, de cuprinsă, ca să ne dăm seamă de semnificarea lor în trecutul nostru.*

Voi cerceta într'un prim volum pe chinejii din Ungaria, rămânând ca studiul cnejilor din Muntenia şi Moldova, Polonia şi Serbia să formeze obiectivul unui alt volum.

PARTEA I

Primele menţiuni despre cneji (chineji). Cnejii (chinejii) gentilici.

CAPITOLUL I

I

E un termen, care, prin frecvenţa lui, de câte ori e vorba de aşezări şi de alcătuiri străvechi ale Românilor mai de pretutindeni, reese, mai mult de cât oricare altul, ca propriu acestor organizaţiuni. E termenul de cnez [1]), cu echivalentele lui de cneaz [2]) şi de chinez [3]). Il întâlnim, ca dovadă de aceste străvechi organizaţiuni în Muntenia [4]) şi în Moldova [5]), în Serbla [6]), în Ungaria [7]) şi în Poionia [8]).

Peste tot, în aceste ţări cuprinse de expansiunea Românilor, pe drumurile lor de întindere şi de aşezare [9]), găsim numiri topice, ce apar, ca derivate ale acestui termen de cnez, ca variantele lui de cneaz şi de chinez, şi cari neputând proveni, decât din nece-

---

1) In Muntenia şi Serbia.

2) In Moldova şi Polonia.

3) In ţinuturile transcarpatine. Etimologia cuvântului e cunoscută; provine din slavul КЪНАЅЬ. el însuşi provenit din originalul germanic *künig* (rege). Vezi I. Bogdan. Despre Cnejii Români. Col. Acad. Rom. Mem. Ist. t. XXVI Nr. 2 — 1903 — pag. 31. Vezi as. N. Drăganu. Românii în veacurile IX—XIV pe baza Toponimiei şi a Onomasticei 1933. pag. 108-109-110. Oare forma bisilabică transcarpatină *chînez* n'ar proveni direct din forma originară germană „künig"? Nu poate fi. oare, vorba aici, de o influenţă gepidă, sau, cum scrie Mihaly de Apşa, gotă? (Documente Maramureşene. 1900. pag. 7).

4) Bogdan op. cit. pg. 24 şi 21 et sq.

5) Bogdan op. cit. pg. 11 et sq.

6) Bogdan op. cit. pg. 2 et sq. Hâşdău. Arh. Ist. a României T. pg. 153 t. III pg. 173. Columna lui Traian. 1870 — 71. I. Peretz, Zakonicul lui Ştefan Duşan, 1905.

7) Bogdan op. cit. pg. 5 et sq.

8) Arhiva Ist. a României IV pg. 76 et sq.

9) Vezi despre direcţiile de expansiune ale Românilor, despre aspectele ei în timp şi în spaţiu. N. Drăganu, op. cit. pg. 192—193.

sitatea denumiri cu apelaţiuni specifice ale organizaţiunilor conduse de cneji, sunt tot atâtea dovezi ale existenţei lor în trecutul românesc. Cel puţin, în acele ţinutnri, în care, cnejii ne apar ca conducători proprii Românilor şi unde cu greu pot fi presupuşi, că subt denumirea lor, au putut exista căpetenii ale unui alt popor[10]). Astfel până în prezent ne-au ajuns din trecut asemenea numiri doveditoare, sau ele ne sunt arătate documentar, că au existat cândva. In Panònia, încă din anul 1055 aminteşte diploma fundaţională din Tihany un „locus" numit „Knez"[11]), a cărui românitate ar putea reeşi şi din existenţa atestată din 1093 a unei „magna villa keneza"[12]). In secolul XIV găsim o proprietate a acestei mânăstiri sub numele „Kiniz"[13]). Găsim asemenea un alt sat numit „Knez"[14]), precum şi „villa Ken(e)sa sau Kenesa", menţionate în Féjer, în acte din anii 1108 şi 1109 şi confirmate în acte din sec. XIII, ca constituind donaţii ale Sfântului Ştefan[15]). In

10) In afară de populaţiunile romanice şi slave şi mai târziu turanice, din a căror fuziune descind „Vlahii" medievali din stânga Dunării, şi la cari se aflau căpetenii cu acest apelativ de cneaz, de chinez, singur popor rutean, având acelaş apelativ de căpetenii ale lui, a putut ocupa, în Ungaria, dar parţial şi în epocă tardivă, arii de expansiune şi de locuire, alături de acele ale susnumitelor populaţiuni. Vezi notele 281 şi 282.

11) *Knez* din com. Somngy, lângă lacul Balaton. N. Drăganu op. cit. pg. 107—vezi acolo citaţia din Melich. A honfoglaláskori Maghyaroszàg, 132-133, în care analizând origina şi semnificaţia lui *Knez*. scrie într'altele, că *Knez* > *Kenèz* este „cel ce colonizează un teritoriu, un sat cu populaţie în rândul întâiu valahă (dar poate fi şi de altă limbă) şi este capul acesteia".

12) N. Drăganu, op. cit. pg. 109.

13) Féjer, Codex Diplomaticus Hungariae civilis et ecclesiasticus, Budae 1829—44. X. 2. pg. 600, în act din 1397 al lui Detricus Bubek, palatin al regelui Ungariei" portiones possessonarias occupatas Abbatiae de Tihan" dintre cari există" în possessione dicti domini Abatis Kiniz vocata . . . . ." — Un act anterior din 1325 (Fejer VIII. 2. 657) pentru aceiaşi posesiune în termeni identici : „în possessione dicti Domini Abbatis Kiniz vocata , . . .".

14) „Care, dacă ar fi fost dat de Slavi, cum crede F. Moar (Ung. „Iarhb. IX.—1929, 234) ar fi trebuit să apară în forma de derivate cu sufixul ova. „Knezova". Drăganu. op. cit. pg. 142. Acest Knez este în comitatul Vas,—dovedit prin german, Ginisdorf.

15) Féjer. op. cit. II. pg. 46. Un act al regelui Coloman din 1108, care transcrie şi confirmă „litteras S. Stephani Monialibus de valle Vesprim concessas graece et latine"— . . . Et hec sunt ea. que in ea vidimus et invenimus esse ipsius monasteri sine omni contradictinne . . Quarta (villa) Kensa (Kenesa) . . . . Istas quinque villas, nostros Vduarnicos, dicto monasterio dedimus jure perpetuo possidendam (possidendas) — O duplică a aceluiaş act în Féjer op. cit. VII. 1. pg. 141 din 1109 cu aceiaş menţiune : „quarta

comuna Sopron, un pod denumit „Kenez" peste râul Rabca, ne este atestat printr'un document din 1208 [16]).

Românii din Carpaţii vestici ne-au lăsat şi dânşii dovada existenţei alcătuitorilor chinezale, Aflăm dela dânşii prin comitatul Arva, denumirea de sate „Knyesy" sau „Knyeszy", (azi Knyazsa, Knaza), documentar probată din 1474 [17]); asemenea menţiuni numeroase [18]), că în acest comitat, existau în diverse state din cuprinsul lui, oeri valahi, subt şoltuzi şi cneji,

Actele vechilor privilegii ale acestor Valahi localnici, întărite de regii Matei Corvinul (5 Martie 1474) şi Ludovic II (9 Feb. 1526), transcrise pe timpul lui Ferdinand II (19 Ian. 1550 şi 9 Ap. 1576) îi arată, ca având o existenţă anterioară epocei lui Matei Corvin „în possessionibus Kny (e) sy et Medzybrogy, necnon în possessione Doboua ..., quomodo ipsi quasdam habuissent ab antiquo libertates" [19]).

Kensa" — Tot în Fèjer op. cit. III. 2. pg. 221, act din 1231, relativ nu la mânàstirea „de valle Vesprim", ci chiar la biserica din Kenesa, al lui Bartholomeus „Episcopus Vesprimensis", relatând dispoziţiunile testamentului lui Chernerius. . ." quod cum spiritu Sancti gratia illustranti în ecclesia sanctae Crucis de Kenesa, quaedam altaria ad instantiam Chernery, patronicium ecclesiae, consecraremus . . . ". Pentru aceiaşi villa Kensa sau Kenesa, în Féjer V. 2 pg. 228 menţiune subt variante de Kenese şi Keneche, act din 1274 „t (erra) . .. Kenese .. per viduam Lamperti de Wygant monialibus de Valle Vesprim legata ... possessionem suam în villa Keneche existentem". Alte menţiuni ale formei obişnuite villa Kensa (Kenesa), ca aparţinând mânăstirii sau monahilor „de valle Vesprim" în actele regelui Ladislas din 1276 (Féjer V. 2 pg. 329), în actele lui Ludomerius, arhiepiscopul de Strigoniu din anii 1296 (Féjer V. 2, pg. 39) şi 1297 (VI. 2 pg. 93)" în diocesia Vesprim". Vezi un act din 1330 al regelui Carol Robert (Féjer VIII, 3, pg. 432) despre forma Kenesa, relatată mai sus în actul din 1274, menţiune despre un „comes Churke de Kenese." Asemenea în relaţie cu Vesprim v. şi I. Melich op. cit. pg. 130—37, apud N. Drăganu, op. cit. pg. 147. Trimet la àcest autor spre complectarea datelor din Féjer pentru multiplicitatea formelor topice identice sau înrudite cu „Kenesa" din 1478 şi 1488; asemenea despre „Kanizsa" şi forme topice înrudite din 1245. 1246, 1296, 1314, 1321; 1325, 1423, (pg. 147)

16) „In ponte Kenez super Rabca"— Féjer op. cit. III, I, pg, 66.

17) N. Drăganu op. cit. pg. 218 — nota 2.

18) In datele strânse de Petrov în Sbornyk. P. Pestyko pg. 100—108. citat de N. Drăganu op. cit. pg. 218, din anii 1558. 1580, 1585, 1593, 1600, 1601, 1616, 1618, 1619.

19) Din lucrarea lui E. Gagyi, Az árvamegyi oláh telepek kiváltsàglevele, in Történelmi Tár. 1910 II. pag. 186—198, citat în N. Drăganu, op. cit. pg. 215.

Amintiri topice de chineji şi de chinezate au persistat şi persistă în ţinuturile Banatului. Astfel, în Caraş-Severin „Janos-kenez-falva" (1389)[20]) în Timiş şi Csánad, Kenèz" (1421—27) „Knez" (1479), azi „Knez" în Timiş, „Kenez-rekesze" (1426), „Kenez-rekery" (1472) în Timiş," Denk-kenez-falva" (1459 în Timiş), „Kanisza" (1332—37), „Renkanisa" (1381), „oppidum Canisa" (1428, azi „O-kanizsa" în Csanàd[21]).

In cuprinderile Bihorului, se arată asemenea, depe numirile locurilor, existenţa în trecut de organizaţii chinezale. Astfel reese încă din secolul XI, o asemenea organizaţie, din actul de donaţiune din anul 1075 al regelui Geza către Benedictinii din Gran, prin menţiunea denumirii de „Kenez" la trei sate pe Tisa, din comuna Szabolcs, cuprinse în act. In actul acesta, se mai face menţiune alături de caracteristica denumirea chinezală şi confirmându-i caracterul românesc, de nume proprii şi de apelaţii topice româneşti, ca Bălan, Borsu, Brăian-Plesniţa, Bihor, Bocur (Bucur), Rotunda, Costiţa, Surul, Criş şi altele[22]).

Satele mai sus amintite din actul din 1075, poartă azi numele de „Takta-Kenez" „Cserepes Kenez" şi Kenézlö" şi ne sunt în trecut menţionate respectiv, ca „Kenez" în 1352 — „Kenez inter fluvios Tycie et Tacta" — drept „Kenes" în 1435, între Apáti Ormezü, şi ca „Kenézlö". Ne este asemenea amintită în anii 1213, 1228, 1237 şi 1260 apa „Kresna", „Kenesa" „Knésa", ce se varsă în Tisa[23]). O proprietate numită „Kynesa", se învecineşte în secolul XIII, cu mansele aparţinând mânastirii acestor Benedictini din Bran, stăpână a satelor mai sus menţionate[24]).

Tot pe Tisa este situată localitatea „Kenesna", unde au trecut

---

20) N. Drăganu op. cit. pg. 266.

21) Cf. Kanisa, Kanych (a. 1535), apoi Kanichya, Kanicza. Kanicsa patak în j. Severin, plasa Terogova — în N. Drăganu op. cit. pg. 256.

22) Fejer op. cit. I. pg. 428 et sq. — Intr'un act precedent din 1055, Regele Andrei I dăduse abatiei de Tihany o localitate cu asonanţa românească *Petra* (Idem pg. 389). Se mai citează Kukurca, Brokina. Vuasarakutarea, Febeiea, Uturea (pg. 390) cf. şi O. Densuşianu Hist. de la Lg. Roum I. pg. 316-17

23) N. Drăganu op. cit. pg. 291.

24) Fejer, op. cit. III. 2 pg. 118, act din 1228 al regelui Andrei II, care confirmă şi transcrie actele lui Geysa II, donaţiunile şi privilegiile altor regi, menţionând „Pro Abbatia Pechvarad" .. mansiones 1116, quae simul adiuentas faciunt villas 41 . . . Quinta Ilsay nominatur, quae ab oriente conterminatur (terra) Kynesa . . ".

râul Zuardu, Cadusa şi Boyta, iocotenenţii lui Arpad în războiul contra lui Glad [25]).

Unele numiri de părţi şi hotar şi de incidente de teren apar ca derivate, în regiunea nord-estică a Carpaţilor, ale acestei apelaţiuni cnezale, precum „Knahinici", câmp în Kal'na, za Knazkim în Ol'ka Stropkovska, „Knazova", câmp în Bystroje [26]). In comitatul Abány-Torna găsim alte forme topice, referitoare la sate: „Kis-Kinyizs" şi Nagy-Kinyizs" [27]), tot astfel, în comitatul Saros, unde aflam pe „Kenèz", ca nume de localitate, împreuna cu variante lui „Kenys", în 1408 [28]). Un „praedium Kenez" apare în 1211 în actele referitoare prepoziturii conventului de Lelez [28 bis]). Domitatul Ung ne erată alte derivate ale aceluiaş cuvânt, numiri de sate, ca „Knahina" sau „Knahinina"—forme rutene ale româneştelor Chneaghina şi Cneaina—precum şi chemari de părţi de hotar, ca „Knasni", „Knaznekij" în Huţa Pol'ana, „Knagnin" în Posika, „Knagnigja" şi „Knazinica" în Zabrod [29]). In ţinutul Oradiei apare, între 1205-1235 desemnările de „Kenesy", „Kenesi", „Kemesa" (Kenesa ?), „Kenesü" (Kenesii ?), ca fiind acele ale unor sate; poate atunci în ceea ce priveşte pe Kenesy (Kenesi) din „provincia Doboka", ca aceea a satului unui chinez de castru [30]).

In Maramureşul cehoslovac gasim, ca numire topică un „Knaska" în Pol'ana Lipecka [31]) printre multe apelaţiuni topice româneşti [32]), printre cari „Kenez-havaza" din 1373; [33]) iar în Bes-

25) „Tysciam in Kenesna transnauigaverunt . . ." G. Popa-Lisseanu, Izvoarele Istoriei Românilor. Vol. I. Faptele Ungurilor de Secretarul Anonim al Regelui Bela. Bucureşti. 1934 pg. 57. (Despre valoarea istorică a lui Anonymus, reabilitată azi se pare, vezi Popa-Lisseanu op. cit. pg. 15—18 — N. Drăganu op. cit. pg. 7—12).

26) N. Drăganu op. cit. pg. 329—330.

27) N. Drăganu op. cit. pg. 351.

28) Csánki op. cit. I pg. 299 citat de N. Drăganu op. cit. pg. 361 — *Bolyar* din 1921, *Bolar* din 1427, *Bolyar* din 1427, 1435. 1438 raportat tot de Csánki în Drăgan, pg. 361.

28 bis) Féjer op. cit. VII. S. pg. 211. Act din 1211: „cedebant in predii videlicet . . et in Kenez".

29) N. Drăgan op. cit pg. 366.

30) Regestrum Varadiense în Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, 1848. Vezi par. 97, 204, 338. In privinţa desemnării de Villani Kenesy sau Kenesi (par. 97), ca referindu-se locuitorilor satului unui chinez de castru, vezi nota 546 bis.

31) N. Drăgan op. cit. pg. 398.

32) Culese pe T. Papahagi în Graiul şi Folklorul Maramureşului Buc. 1925; cf. N. Drăganu op. cit, 365.

33) Mihaly de Apşa — Documente Maramureşene, 1898, pg. 67.

kizii vestici ne apar altele caracteristice, ca: „Kniazdvór" (district Kolomyja), „Kniaze" (district Zloczów), „Kniazie", (district Iaworow), „Kniaze" (district Sniatyn), „Kniazolowca" (dist. Dalina), „Kniazowskie" (ibid), „Kniazypol" (distr. Riveza), „Kniazyce" (distr. Przemyszl) [34]), „Kniaze" (distr. Zloczów), „Kniazie" (district Snyatin), „Kniazie Gerysy" (atenanţă a localităţii Wysenka în districtul Iawarow [35]).

Indreptându-ne spre sud, ne este menţionat documentar un nume de posesiune „Knezég", în ţinutul Turdei, in anii 1319 şi 1323, azi dispărut [36]), precum şi în 1332 o menţiune de munte „Knezloukh" în judeţul Someş [37]).

In fostul regat, ca derivat al apelaţiunii de cnez-chinez, nu găsim, de cât numele de Chineja, dat unui părău, unei văi şi unei păduri (Valea şi Fundul Chinejei) din judeţul Covurlui [38]) — deşi precum se ştie, se cunoaşte documentar existenţa străveche şi îndelungată, în trecutul societăţii româneşti, din fostele voevodete ale Munteniei şi al Moldovei, a importantei clase sociale a cnejilor.

II

Dacă pe de o parte, mărturia apelaţiunilor topice, referitoare la cneji sau chineji, ajunse, cele mai de multe ori până la noi, dovedeşte, cu privinţă la ţările situate înlăuntrul arcului catenei principale a Carpaţilor şi pe poalele ei apusene, sudice şi nordice, existenţa, în trecut, a vechilor organizaţiuni cnezale, ce în aceste ţări nu au putut fi, în marea lor majoritate, decât „valahe" [39]) — pe de altă parte, ştirile documentare ale diplomaticei, referitoare

34) N. Drăganu op. cit. pg. 409-410,

35) N. Drăganu op. cit. 411.

36) N. Drăganu op. cit. pg. 477 după Csànki op. cit. V. 715).

37) Zimmerman-Werner, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen în Siebenbürgen 1892. Act din 1332 al capitulului din Weissenburg, (Alba-Iulia) asupra împărţirii proprietăţii Zsuk referitor la limite . . „et deinde per eandem viam versus ortum solis ad quendam montem Knesloukh nominatum. . ". Vezi totuşi observaţia lui N. Drăgen asupra lui Knesloukh (lunca cneazului) op. cit. pg. 433.

38) Marele Dicţionar Geograiic al României — la acest cuvânt.

39) Vezi despre echivalărea denumirii de „Romani" a locuitorilor de limbă latină ai imperiului roman de către „Barbari", prin apelative cu etimone ce *val, vlah, blas* etc. Gaston Paris, România, 1898.

primelor aşezări româneşti, ni le arată, pe aceste organizaţiuni în fiinţă la Români, atât în cuprinsul acelor ţări încercuite în spre apusul de arcul carpatic, cât şi în cele din afară de acest arc şi departe de dânsul, în întinderile cuprinse de aşezările şi de expansiunea neamului românesc. Astfel peste Dunăre, în peninsula balcanică sau încă în ţinuturile vecine ale Volhiniei şi ale Kievului. Aceasta, odată cu cele dintâiu menţiuni despre dânşii. Secretarul anonim al regelui Bela ne vorbeşte de chineji şi deci de chinezate în luptele duse de Unguri în contra ducelui Glad [40]). Am văzut, că locotenenţii lui Arpad, cari urmau să-l biruiasca, trec Tisa la Kenesna [41]) . E posibil — probabil chiar — ca sa fi existat chineji valahi în numărul prizonierilor nobili ai războaielor de înaintare ale Ungurilor înspre răsărit, deci şi de cucerire a Ardealului, eliberaţi apoi de rege, cum aminteşte despre Sf. Ştefan

40) Popa-Lisseanu op. cit. pg. 57 „...ubenit obuiam eis Glad... cum magno exercitu equitum et peditum adioturio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum... Et in eodem bello mnrtui sunt duo duces Cumanorum et tres kenezy Bulgarorum...".

Se dovedeşte asfel o organizaţie chinezală a Bulgarilor din Banat şi e probabilă deci una a Românilor, ce le erau vecini — precum e posibilă o confuzie între Bulgari şi „Blaci". Despre cuprinderea Ardealului şi a Munteniei de către Bulgari în sec. VIII şi IX, deci de posibilitatea unei confuziuni între Români şi Bulgari, de către Ungurii invadatori, vezi Onciul op. cit. pg. 14-19 şi notele aferente. Despre această confuzie în litetatura medievală din sec. XI—XIII, relativă la ţările dunărene, vezi Haşdău Negru-Vodă pg. LXIV. Vezi asemenea despre coliziunea întrе „Blaci" şi Bulgari, Zimmerman-Werner, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen, 1892 Hermannstatdt, V. I. p. 55, actul din 1231 al capitulului din Alba-Iulia (Weissenburg) „quod licet terram Boge, terre Zumbuthel conterminam et de presenti in ipsa terra Blachorum existentem ...qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte per majores, avos, atavosque, ipsius Trulh filii Choru possessa et a temporibus iam quibus ipsa terra Blacnrum terra Bulgarorum existisse fertur". Asupra concluziunelor, ce le trage J. L. Pic din aceste rânduri, ca dovadă a unei extensiuni a celui de al doilea tzarat „bulgăresc" acel al Asăneştilor, al tzaratului deci vlaho-bulgar, asupra Munteniei, şi a Ţării Făgăraşului populate de Valahi şi cuprinse astfel în sânul lui, vezi a sa Über die Abstammung der Rumänen", Leipzig. 1880 pg. 94-95, pg. 116-118. — Asupra acestei chestiuni în sensul afirmativ al unei extinderi a tzaratului asupra Munteniei, ce era „Vlahia", denumită dintr'însul, Bulgaria fiind ţinuturile la miază zi de Dunăre, vezi Onciul op. cit. pag. 29 et. sq. — notele 45 et sq. — Insă A. Bunea (Istoria Românilor până la 1382 — Bucureşti, 1912, pag. 120) consideră actul din 1231, ca un falş al lui Kemény. Asemenea N. Iorga. Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria, I. 1915, pg. 16-17, ţine actul drept falş.

41) Vezi nota 25.

Simion de Kèza în cronica lui [42]). Insăşi denumirea de *udvornici*, de locuitori liberi, aşezaţi în regetul maghiar de proprietăţile, atât ale regelui, cât şi ale proprietarilor celorlalţi [43]) — proveniţi, poate, de acei prinşi de război, pomeniţi de Keza, din cari cum, menţionează dânsul, mulţi au fost robiţi şi apoi liberaţi — denumirea lor, udvornicl = vornici, arată, de sigur organizări sociale de obârş e ale Românilor, influenţate de Slavii, pe cari i-au asimilat [44]); căci apare ca singură explicaţie de dat originei acelei denumiri.

In Podolia, încă din 1150, ne sunt amintiţi, între principatele Volhynia şi Kiev, un teritoriu „bolochovo", devenit mai târziu „zemlea bolohovskaia", ţara bolohova, ţara Bolochoventlor [45]) precum pe la 1231-1235 „Knızi bolohovini" кнлзи болоховини cnejii bolohoveni, tributari ai Hali.iului, cari ajută pe regele Bela al Ungariei şi pe principele de Czernizow, în luptele contra

42) G, Popa-Liseanu — Izv. Ist, Rom. IV. Cronica Ungurilor de Simon de Keza, 1935 Bucureşti, pag. 64 — Caput Secundum „...Romana Ecclesia.,. duci Guche et sancto regi Stephano dedisse dicitur firmiter în mandatis... captivos christianos deinceps relinquerent pristina libertati, cum multi nobiles inter captiuos habeantur..." Iar mai jos par. 2 (Serui, quos, în curiis Hungari habebant dicebantur uduornici); „Voluit (rex Kolomanus) tantunmodo huiusmodi seruitis de captiu s suis ipse solus obtinere, et prelatos, quibus largitus erat du captiuis. Et ne communitas nobilium reprobatonem huius modi graue feret Palatino regni qui pro utilitate nobilium proficitur, rex suos udwarnicos uti dedit". Vezi asemnnea Ioan de Kükülló, Chronicon Dubnicense pr. 191. Fèjer op. cit. X. 3. pg. 252.

43) Akos V. Timon, Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte, Berlin 1904, pg. 146.

44) N, Iorga Ist. Rom. din Ardeal, op. cit. pag. 46.

45) Adică ţara Valahilor, voloh însemnând valah. Vezi Onciul op. cit. pg. 237 „Originea numelui bolochov de la Voloch (Român) se confirmă prin documente, unde localitatea Bolochovo în Galiţia se află determinată ca „villa Valachnrum dicta" (E. Kaluzniacki. Acta Grodjkie i Ziemzkie. VII. 127. a. 1472) — E. Kaluzniacki (în comentariul lui, adaos la F. Miklosich Über die Wanderungen der Rumunem, Wien, 1879), îi desemnează, după toate probabilităţile, ca Români şi situează „in der Gegend an oberen Boh, Chómor und Slucz", ca aşezaţi posibil încă din 1130. Cronica lui Hypatios îi arată, ca ocupând la 1150 un teritoriu între Volhinia şi Kiev. (pg. 40 — 41, nota Nr. 23). Vezi asemenea şi D. Cantemir, Hronicul Vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor, ed. Tocilescu, pg. 385; „...Căci Leşii scriitori sub numele Voloscăi numai prin Moldova înţeleg". Asemenea despre Volohi, „adică Moldoveni", pe cari Cantemir reproducând pe Dlugosz, îi arată, ca luând parte în 1070. ca aliaţii iui „Viţeslaus", voevodul Polovţilor, în războiul său în contra lui Boleslav, craiul leşesc,

lui Daniel Romanovici[46]. Haşdău ii arată posedând în această „bolohovskaia zemlea“, oraşe şi târguşoare[47]. Totuşi nu sunt principi propriu zis, căci cronica lui Hypatios vorbeşte de dânşii, ca ridicaţi numai puţin de-asupra poporului, condus de dânşii, simple căpetenii, ca cnejii Bulgarilor sau ai Valahilor[48].

Altă populaţie românească, ne apare în Moldova în aceiaşi epocă, în partea ei meridională subt numele de Brodnici „a căror „organizaţie era probabil, deasemenea cea cnezeasca, ca la Bolo-„hoveni. Chiar în partea unde ei sunt arătaţi, sau păstrat cele mai „multe urme de sneji în documentele moldoveneşti... Organizaţia „cnezească a Brodnicilor, cu numele posterioare ee cneji, ce se „găsesc pe teritoriul lor, are in tot cazul, cea mai mare probabi-„litate pentru sine“ [49].

---

46) Hasdeu, Negru-Vodă, pg. LIX. Th Holban, Arhiva. 1930 XXXVII pg. 238-243 şi XXXVIII pg. 261-267. A. V. Boldur. Istoria Basarabiei, Chişinău, 1937. I. pg. 120 et sq. expunerea diverselor păreri asupra Bolochovenilor. „Bolochovenii trăesc într'un regim pur gentilic“ (pg. 124).

47) Intre 1223-40 cnejii bolchoveni fac singuri o expediţie contra lui Boleslav al Mazoviei, de pe urma căreia mulţi dintre dânşii cad prinşi (Kaluzniacki op. cit. pg. 40). Vezi asemenea N. Drăganu op. cit. pg. 404, despre Românii din Beskizii vestici şi cei de pe Valea Dunajeţului, „Goralii“. Hăşdeu, op. cit. pg. LIX.

48) Kaluzniacki op. cit, pag. 40. Totuşi după o supunere vremelnică Mongolilor năvălitori, în 1240-41, ajung iarăşi la o putere îndeajuns de mare spre a se încumeta a purta din nou un indelungat şi crâncen războiu principelui Daniel Romanovicz, care însă se termină cu înfrângerea lor în 1257. De atunci dispar din istorie, cu excepţia unei singure menţiuni relative la fundarea satului Kysianka, din gubernia Kiew, în 1622, (Kaluzniacki op. cit. pag. 52).

49) Onciul op. cit. 89-91. „Pentru prima dată întâlnim acest nume in analele ruseşti din anul 1147, unde Brodnicii sunt numiţi alăturea de Cumanii“. Brodonii (Brodnicii) ajută împreună cu Cumanii pe Asăneşti în contra Byzantinilor în luptele urmate la întemeerea imperiului româno-bulgar (1186). Despre o coliziune a acestor Brodnici, ce trec Dunărea impreună cu Cumanii, spre a veni în ajutorul Asăneştilor, cu Vlahii, cari din locurile vecine de Marea-Neagră, invadează în Ungaria, alături de oastea lui Manuel Comnenul în 1166, vezi Cinamus lib. VI. C. III. pag. 118, 1729 (edit. veneţiană), „Leonem autem, Batatzem nomine, aliunde cum exercitu perinde magno, maxime vero Valachorum ingenti multitudine, qui Italorum coloni quandam fuisse perhibentur, ex locis Ponto Euxino vicinis irruptionem în Ungariam facere jubet“. Naţionalitatea română a Brodnicilor reese in primul rând din comparaţia actului din 1222 al regelui Andrei II către Cavalerii Teutoni (în care se menţionează „terram que vadit ad terminos Brodnicorum“) cu actul de confirmare al papei Honoriu III. 1222 (Hurm I-1 74, care

Alături de aceşti Brodnici, cuprinşi la începutul secolului XIII, în Episcopia Cumanilor [50]). apar Bârladnicii, ca posibilă populaţiune românească în Moldova secolului XII sau încă în Ţara Bolohovenilor a aceleiaşi vremi [51]). In Muntenia, adică în „Vlaşca", actelor sârbeşti ale epocei [52]), încă din secolul XI, existau organizaţiuni sociale, ca acele în raport cu ducatul byzantin al Paristrion-ului, subt căpeteniile lor Tatos, Seslav şi Satzas. socotite în general ca româneşti [53]),

In Serbia găsim la finitul secolului XII organizaţiuni cnezale româneşti. Cnejii sau celnicii [54]), numiţi mai târziu cu termenul

---

caută să reproducă cuvânt cu cuvânt actul regelui şi care vorbeşte de terram „...que procedit usque ad terminos Blacorum".

Cancelaria papei nu poate să fi făcut confuzie, căci apare ca informată despre Români. Astfel mai jos în act reproduce termenele din actul regal „per terram Siculorum aut per terram Blacorum prin"... per Siculorum terram... aut Valacorum".

Despre naţionalitatea română a Brodnicilor. vezi R. Rosetti, Revista Nouă, 1890. III. pag. 55 et sq. -- Asupra existenţei lor în Transilvania şi Muntenia, vezi Teutsch und Firnhaber, Urkundenbuch zur Geschicte Siebenburgens. Font. Rer. Aust. XV, Wien 1857 an. 1222, actul de donaţiune al regelui Andrei II către Cavalerii Teutoni. Asemenea altă menţiune pag. 23, in 1223 de o întindere de pământ „sitam in Ultrasilvanis partibus quem de Zebiniensi ecclesia in concabium terre Borotnik receperamus". Vezi şi Theiner, Monumenta Ungariam Sacram illustrantia, 1951 pg. 86, în 1227 „în Cumania et Brodnic, terra illa vicina". — Altă menţiune pg. 230 în 1254 „Cum regnum Hungariae per pestem Tartharorum pro maiori parte in solitudinem sit redactum, et quasi ovile sepibus sit diversis infedelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum. Brodnicorum a parte oriente... Regiones que ex parte orientis cum regno nostro conterminatur sicut Ruscia, Cumania Brodnici, Bulgaria".

Asupra chestiunei Bolochovenilor şi Brodnicilor vezi în ultimul loc A. V. Boldur. Istoria Basarabiei. Chişinău 1936. pg. 111 et sq. — 120 et sq. — precum G. Popa-Lisseanu în ultimul vol. al Izv. Ist. Rom. 1938, în introducere.

50) Vezi nota 60.

51) A. V. Boldur op. cit. pg. 136. Vezi Onciul op. cit. pg. 81 et sq. „Ei erau vecini cu Brodnicii şi aveau probabil aceiaşi organizaţie". pg. 239. Despre Bârladnici, vezi Th. Bălan. Bârladnicii. Chişinău 1928. Despre compunerea lor din aventurieri şi pribegi în legătură cu drumul bârladului = drumul hoţului, pg. 9-10. 13 et. sq.

52) N. Iorga. Ist. Rom. III op. cit. pg. 68· — Rev. Ist. V. pg. 113.

53) Vezi nota 172.

54) Dela slav, celno = frunte. Cf C. Jirecek, Geschichte der Bulgaren pg. 74.

byzantin de primichiri[55]) apar, ca conducători şi judecători ai Vlahilor şi ca concesionari direcţi ai regelui, de la care ţin pământurile, ce le posed în munţi, dar de care poate dânsul să dispună în beneficiul unui terţ, nobil sau instituţiune eclesiastică, ca singur proprietar al întinderilor muntoase[56]). Astfel, Ştefan Nemanja, împreună cu mai multe sate de „pareci", dărueşte, în anul 1198 mânăstirii Hilandar „judecia" (sudstvo) lui Radu şi Gheorghe împreună cu 170 Vlahi — menţionând în prealabil „dintre Vlahi sau dela Vlahi" (ot Vlah), adică în consecinţă donează numita judecie, ca dintr'un teritoriu ocupat de organizaţiunile lor, subt juzii sau cnejii lor din domeniul regal.

Drept căpetenii ale populaţiunii desigur româneşti[57]) din Bihor, ni-i arată Rogerius, în al său Carmen Miserabile asupra marii invazii a Tătarilor din 1241, pe cnejii, de cari ascultă dânsa. Dacă sunt instituiţi de Tătari, spre a o administra, în scopul de a le procura lor arme, merinde, cai, proviant şi veşminte, e că dânşii ştiau, se vede, că cânejii erau căpeteniile obişnuite ale acestei populaţiuni. Şi monahul Rogerius, născut în Italia, îi asemueşte cu balivii ţării sale, ce ca dânşii sunt administratori şi judecători. Căci ca atari ei sunt „domini" stăpâni şi şefi, ce ocârmuesc[58]). Ii regăsim pe numiţii „canesios" în această calitate de

55) C. Jirecek op. cit. pg. 220.

56) C. Jirecek, Staat und Gesellschaft in Mitteljährlichen Serbien, Wien, 1912 pg. 40. Amenzi foarte mari, pedepseau de acela, vlastelin, Albanez sau Vlah, care ar fi pretins, că poseda o baştină — o proprietete ereditară — în munţi. (până la 500 oi). Asemenea pg. 69.

57) Popa-Lisseanu op. cit. V—VI, Bucureşti, 1895. Cântecul de Jale, (Carmen Miserabile) de Rogerius. cap. XXXV pg. 8. Rogerius, în capitolele precedente şi următoare, precizează naţionalitatea populaţiunilor şi ostaşilor, ce îi descrie, Tătari, Unguri, Ruteni, Cumani, Teutonici. Nedând nici o denumire populaţiunii ascunse în păduri, ale cărei întâmplări formează cuprinsul capitolului XXXI, lesne se poate deduce, că naţionalitatea acesteia neapărţinând celor precizaţi de dânsul, nu poate fi decât românească. Ocârmuirea lor de către „canesii" precizează această noţiune. Deosebirea acestei populaţiuni de cei arătaţi de Rogerius, ca fiind de un neam anumit, reese şi mai puternic, din faptul. că dânsul numeşte. ca Ungur, deci îl distinge de cei. în mijlocul cărora trăise. pe meşterul, care în capitolul următor, îl primeşte drept rob.

58) Popa-Lisseanu op. cit. pg. 49. „Constituerunt canesios, id est balivos, qui justiciam facerent et eis equos, animalia, arma, exenia et uestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis, erat unus et pene mille uillas regebat, et erant canesii fere centum. Pacem habebamus et fora: iustaque unicuique iusticia seruabatur.

căpetenii — probabil de Români — în armata mongolă în luptă cu ducele Austriei [59]). Căci ne este amintit şi nu este exclus să fie astfel, că aceasta armată a cuprins pe „Blacii“ ce stau „iuxta Pascatir“ şi veniţi împreună cu Tătarii sau trecuţi în partea lor, precum Cumanii, şi Bulgarii din „iila maiori Bulgaria“ şi „ultra Danubium“, alături de un număr oarecare de Unguri [60]).

59) Popa-Liseanu op. cit. 35. „Alteri uero ipsorum canesio id est maiori... (dux Austriae) uno ictu brachium illius amputavit“. In privinţa ipotezii, că menţionarea de „canesii“ în oastea mongolă poate indica prezenţa de contigente româneşti, subt ordinele lor, putem spune următoarele, în afară de cele cuprinse în nota 60: cneazul, în orice caz, nu poate aparţine formaţiunilor mlitare mongole, nici cumane, nici ungare. Nu putea aparţine decât unei asemenea formaţiuni de contigente slave sau româneşti; şi încă dintre contigentele slave, la acele, la care cneaz înseamnă un „maior“ — un mai mare, o căpetenie, un „dominus“ — nu un „princeps“, ca la Slavi nordici, Ruşi şi Ucrainieni, sau la Iugoslavi, la care cneaz înseamnă, mai ales în secolul XIII, principe, şef suprem, şef însemnat, Rogerius, care în cap. XXXV, asimilează aşa de potrivit pe cneazul cu balivul, ar fi făcut diferenţa între un asemenea cneaz şi un cneaz rusesc, ucrainian sau jugoslav, adică un principe. Rămâne, ca cneazul în chestie, să fi fost român, rutean sau bulgar. (Despre însemnarea cneazului bulgar vezi Kaluzniacki op. cit. pg. 40 şi nota 5 pg. 51). — Vezi, despre contigente vlahe în detaşamentul Mongolilor, ce invadează în Italia, N. Iorga Ist. Rom. III. pg. 121, ceea ce măreşte probabilitatea, ca ele să fi fost comandate de acei „canesii“.

60) Relaţiunea lui Wilhelm de Rubruquis asupra misiunii sale la Mongoli, puţin timp după marea lor invazie (1254): „Cum illis (Tartarís) occurerunt Blaci, Bulgari et Vandali, de illa enim maiori Bulgaria venerunt „illi Bulgari; et qui sunt ultra Danubium prope Constantinopolim; et juxta „Pascatir sunt Ilac, quod idem est quod Blac, sed B. nesciunt Tatari sonare, „a quibus venerunt illi qui sunt in terra Assani. Utrosque enim vocant Ilac „et hos et illos lingua Rutenorum et Polonorum et Bohemorum (Hurm. I-1 pg. 265-275).

Mai întâiu de toate, se pune întrebarea, dacă trebue să dăm acestor aserţiuni ale lui Rubriquis — sau ale lui Rubrouck (vezi A. Sacerdoţeanu — Guillaume de Rubrouck et les Roumains. Paris, 1930, pg. 29) atenţia cuvenită, adică dacă trebue să le socotim, ca conţinând ştiri, dacă nu chiar în întregime adevărate, cel puţin cuprinzând o parte de adevăr. Să analizăm aceste aserţiuni.

Rubrouck spune că *Ilac* este o corupţiune dela *Blac*, din cauza imposibilităţii pentru modul de pronunţare al Tătarilor, de a emite sunetul B. De unde deduc, că chestiunea, aşa cum reese din această aserţiune a lui, poartă asupra denumirii de *Blac*, iar nu de *Ilac*, deoarece *Ilac*, este o corupţiune din *Blac*, iar nu o denumire originară. Dar o corupţiune asemănătoare o găsim şi aiurea: la Turci, dânşii denumind pe Români, pe Vlahi — sau pe Negrii Vlahi, *Iflak*, *Kara-Iflak* (vezi I. C. Fillitti. Negru-Vodă pg. 5

III

In organizarea de chinezat — de „kenazatus" — ne sunt asemenea arătaţi „Olati", Românii din Oltenia, în diploma din 2 Iunie 1247, a regelui Bela IV, de concesiune a ţinutului Severinului, „terra de Zewrino" şi a „Cumaniei", adică a Munteniei actuale, către ordinul Cavalerilor Ospitalieri din Ierusalim. Regele

Häşdău. Ist. Critică pg, 165. I. Gherghel. Zur Frage der Urheimat der Rumänen, Wien, 1910 pg. 33 et. sq.); la Aboulfeda (apud Sacerdoţeanu op. cit. pg. 106), care numeşte pe Vlahi, *Aulak;* în cronica persană a lui Raschid - ad - din - Fadlallâh, care-i numeşte dânsa *Ulag, Kara - Ulag* (Gherghel. Zu Nachrichtdes R-a-d-F uber Bazaranbam und Kara-Oulag pg. 13); în deobşte, la Unguri, care-i cheamă pe Vlahi *Olahi, Olati* în actele lor latine. Astfel *Iflak, Aulak, Ulag, Olah (Olat)* sunt tot atâtea apelative, pe semne toate de origină turanică sau turcească ale Vlahilor şi ale căror asonanţe se apropie de apelativul *Ilac,* raportat de Rubrouck. Ele confirmă, aşa dar, seriozitatea aserţiunii lui, în ceea ce priveşte derivarea lui *Ilac* din Blac; şi atunci nu mai poate fi vorba, decât de a şti cărui popor i se aplică denumirea de *Blac.* In consecinţă, toate ipotezele, având ca premiză forma *Ilac,* izolat de Blac şi făcute spre a explica ce popor se înţelegea prin această formă apelativă (Sacerdoţeanu op. cit. pg. 102 et. sq.), nu lămuresc punctul de vedere, ce ne interesează, anume ce rapoarte pot exista între Românii secolului XIII şi acei *Blaci* „juxta Pascatir". Căci *Blac* trebuie explicat, nu *Ilac.* Iar fiind dat temeinicia ştirii raportată de Rubrouck asupra modului de pronunţare de către Tătari a numelui de *Blac,* deci a numelui dat în deobşte Românilor, explicaţia rapoartelor dintre Români şi *Blaci* „juxta Pascatir" nu poate consta, decât în faptul de a putea ştii, dacă într'adevăr Rubrouck prin acei *Blaci* a desemnat pe Români sau a făcut o confuzie cu un alt popor.

Sunt de părere, că nu trebue exclusă existenţa în secolul XIII a unei ramuri a poporului românesc pe lângă Volga. Nu e decât o ipoteză, dar e o ipoteză verosimilă. Căci posibilitatea ei se reazămă în primul rând pe ocupaţia economică de căpetenie a Românilor preetatici din timpurile medievale, ce reese, din ce în ce mai mult din rezultatele lucrărilor recente, a fii fost păstoritul — în al doilea rând pe coliziunen acestor Români cu popoarele turceşti şi turanice, Pecenegi, Cumani şi Tătari, ce începe la finele secolului IX şi nu se termină cu marea invazie a Mongolilor din 1241. Astfel, nu este exclus, ca o ramură acestui popor de păstori, obişnuit ca atare cu îndepărtate transhumanţe (C. C, Giurescu. Istoria Românilor. 1935 Vol. I pg. 316) şi poate, subt constrângerea unor circumstanţe politice, să fi ajuns în decursul acelor secole, pe malurile Volgei, unde i-a găsit Rubrouck, (Vezi despre teoria unei puternice expansiuni a Românilor, în speţă a Brodnicilor, în ţinuturi îndepărtate de ariile lor de aşezare, carpatice, subcarpatice şi dunărene — astfel în Podolia şi Volhinia, în legătură cui

concede ordinului în persoana „perceptor"-ului său Raimbaud, „intuitu defensionis fidei christiane", acest ținut al Severinului până la Olt, dinpreună cu chinezatele lui Ion și a lui Farcaș și în afară de chinezatul voevodatului Litovoi, pe care îl lasă Românilor, precum îl ținuseră până atunci. Asemenea concesionează veniturile

Galiția, A. Bodur. op. cit. pag, 119, 132, 140. Asemenea Poppa-Lisseanu, op. cit. V. XII. pg. 27 et sq. discuția izvoarelor persane despre o ipotetică ființă a Românilor, ca Vordoni = Brodnici). Dar apare asemenea, ca ipoteză posibilă — dar mai puțin verosimilă — o confuzie cu poporul, cu care Românii, din cause cunoscute, au mai fost confundați în acea epocă, anume cu Cumanii — cu Valanii din raportul lui însuși Rubrouck.

Asonanța apropiată a formelor *Blac, Vlah, Valan,* poate chiar să fi ajutat la această confuzie: în schimb putând să fii ajutat la confuzia inversă, de a fi cuprins pe Români în denumirea de Cumani (Sacerdoțeanu, op cit. pg. 73).

Această confuzie este foarte explicabilă, reeșind precum am spus, și din rolul istoric jucat de Români în coliziune cu Cumanii. (Vezi între altele Sacerdoțeanu op. cit. pg. 142: precum toată diplomatică de limba latină a cancelariilor ungare relativă la Episcopiile Milcovului și a Cumaniei în Hurm. I-1). Căci este de observat aci, că tocmai în epoca concesiunilor făcute de regele Andrei II Cavalerilor Cruciferi Teutoni, în anii 1211, și 1222 în țara Bârsei și a așezării acestora în țara concedată lor, astfel în timpul construcții de către dânșii de burg-uri numeroase pentru apărarea țării în contre Cumanilor, și chiar, cum este burg-ul lor cel mai însemnat, construit după Rosetti (Episcopia Milcovului, Episcopia Cumanilor An. Ac. Române an. 1904-1905 pg. 247 et sq.) dincolo de munți, lângă Calvini pe Bâsca Chiojdului, în jud. Buzău, în scopul de a-i supune chiar pe acești Cumani în însăși sălășluirile lor — ființă, în acea vreme, totdeodată Episcopia Cumanilor, ce se întindea în partea de jos a Văii Siretului, astfel după toate probabilitățile anume în țara Brodnicilor, adică în țara „Blacorum" și „Valachorum" a Cancelariei papale (vezi mai sus nota No. 49) — precum și în șesul Țării Românești (Rosetti op. cit. pag. 279 — Vezi asemenea C. C. Giurescu op. cit. I pg. 326 — I. Gherghel. Zur Frage. pg. 41 et sq.)

Această coliziune a Românilor, atât cu Cumani, cât și cu Tătatii contitue un capitol interesant, dar puțin elucidat până în prezent, al istoriei noastre. Influența acestor două popoare asupra poporului român a existat de sigur — reese, în ceea ce privește pe Cumani, din urmele lăsate în limba și toponimia noastră și poate să reiasă în ceeace privește pe Tătarii în afară de știrile documentare, din tactica de război a Românilor și posibil din unele norme juridice. Românii, în afară din Ardeal, au trăit cel puțin în parte, înainte de întemeerea voevodatelor, în recunoașterea suveranității marelui khan. Rubrouck îi enumerează printre popoarele, ce-i duc daruri. (Despre organizarea militară a Mongolilor — în cari sunt cuprinși Tătarii — vezi Harold Lamb, Ghengis-Khan, 1929, trad. în franceză de M. Faguer pg. 260 et sq. — A. Sacerdoțeanu, Marea Invazie Tătară și Sd-Estul European, 1933, pg. 8).

Vezi raportul lui Yvo de Carnunt către arhiepiscopul de Bordeaux

şi prestaţiunile „Olati"-lor, locuitori ai ţării Lytua, „excepta terra Harszoc" (Haţeg), cu dependinţele sale. Dincolo de Olt şi de Carpaţi, regele îi concede „totam Cumaniam", în afară de ţara lui

despre devastările Tătarilor şi despre obiceiurile lor a. 1242—(Hurm. I-I pg. 209) „Solent autem non maximis, sed fortissimis equis et paruo pabulo contentes insidentes fortiter alligari. Iaculis, clavis, bipennibus et gladiis infatigabiliter et fortiter dimicare; sed prerogatium habent in arcubus et argutam industriam pugnant". S'ar putea face o apropiere din cuprinsul acestor rânduri cu rasa cailor „valahi" — cari, „ab origine". nu pot fi decât cai asiatici—precum cu modul de luptă al Românilor în Evul Mediu. (Vezi N. Iorga Geschichte des R. Volkes. Gotha 1905 I pg. 143 şi nota 2 cu citaţiile din Nicephor Gregoras şi Cantacuzennus—idem Ist· Românilor. 1937 III pg. 178). Cântecul Niebelungen-ilor scris în secolul XII, între anii 1140-60, îi arată încă depe atunci pe Români, urmând călări, la nunta lui Atila pe ducele lor „Românul" (Ramunc) şi menţionaţi alături de Pecenegi (Popa-Lisseanu op. cit. III· Românii în Poezia Medievală pg. 9). In alte monumente ale poeziei medievale, reese coliziunea Românilor cu Cumani, „Blas et Comins" (idem pg. 26). In acelaş ciclu de legende din jurul personalităţii lui Atila, ne sunt arătaţi „Vlahii", venind călări cu arcele lor cele mari, din cari trag mulţime atât de mare de săgeţi, încât întunecă văzduhul, ca neaua spulberată de vânt.

Die Vlachen kamen angeritten
Mit manigen huerren Pogen
Die waren hoch aufgezogen
Ze schusse manigen Pfeyle
Die sach man an der weile
So diche vor der senegan
Sam oft der Sne hat getan
Da den treibet der Wind.

(Heldenbuck Biterold und Dietlieb. vers 10185 ap. Klam, Attila nach der Geschichte. Sage und Legende. Leipzig 1827. pg. 66). Aiurea se scrie „Tartarorum et Valahorum arcus illos arabicos adhuc superant latitudine et longitudine attamen molles sunt" (Pluiimarum, singularum et memorabilium observationes de Bellon — Antwerpiae 1589 pg. 358. Ambele din urmă citate în Hăsdău. Ion Vodă cel Cumplit pg. 75-76).

E de gândit, că această tactică de luptă n'au luat-o Valahii numai de la Tătari, ci înaintea lor dela popoarele turceşti. cu care au venit în atingere. Contactul prelung cu Tătarii n'a făcut, decât să desăvârşească această influenţă asupră modului de a purta război.

Prezenţă unui contigent românesc într'o armată mongolă, alături de Tătari, sau o actiune militară comună a Românilor cu Tătarii este explicabilă — astfel cum dealtminteri ne este raportată acţiunea Brodnicilor subt voevodul lor Ploscânea, 1222, alături de Tătari, în năvala, ce o fac asupra Ruşilor şi Cumanilor (Onciul op. cit. pg. 90) sau acţiunea Vlahilor în armată mongolă, ce a invadat în Italia în 1231. (Vezi nota 59).

Seneslau „Olatus“, voevodul Românilor, ce o ocupau [61]). Diploma menţionează condiţiunile acestei concesiuni cu caracter feudal, în care prevede, potrivit regulelor feudale, censul senorial din „redditus“, venituri din „utilitates“, prestaţii, datorite regelui, ca suprem suzeran; precum dreptul pentru „dicta domus“ a Cavalerilor Ospitalieri de a da, la rândul ei, şi fireşte înlăuntrul concesiunii sale, dispoziţiuni nobililor şi oricăror altora, în conformitate cu statutul lor juridic respectiv, şi de a decide astfel asupra aşezărilor, celor, ce vin să ia pământ, să-l locuiască, subt condiţiunea confirmării suzerane a regelui.

E aci specificată în acest mod o constituire de proprietate sau de posesiune feudală, în folosul celor, ce vor să posede cu titluri diferite, ca nobil feudal sau ca muncitor. pământul hărăzit de rege, prin mijlocirea Ordinului Ospitalierilor. Şi tot conform regulelor feudale se lămureşte, că „maiores terre“ ai acestor ţări concedate Ordinului, pot apela la curtea regeasca contra judecăţilor provenite din vărsare de sânge, fiind ei trataţi la fel prin acest privilegiu şi în cazul ce'l prevede, ca nobilii unguri. Se subînţelege şi se stabileşte aşa dar un drept de juridicţiune al Ordinului asupra locuitorilor ţărilor concedate, cu tratament diferit, conform concepţiunilor epocei, ale concedantului şi ale concesionarilor, privind clasa conducătoare şi clasa de jos a populaţiunii. Pe această din urmă actul n'o menţionnază; fireşte, că ea există şi ca existenţa ei se deduce în mod logic din diferenţierea făcută în favoarea clasei superioare şi, în fapt, din situaţiunea politică şi economică reeşind din condiţiunile concesiunii feudale. Ca s'o înmulţească, actul prevedea s'o mărească cu „rustici“, ce proecta

---

61) Zimmerman—Werner, Urkudenbuch der Geschicte der Deutschen in Siebenburgen, Hermannstadt, 1992 I. pg. 73 — Hurmuzaki, Bucureşti 1889, I-1 pg. 249 „... damus et conferimus sibi et per eum dicte domui totam ter- „ram de Zeurino, cum alpibus ad ipsam pertitentis et aliis attinentiis omni- „bus, pariter cum Kenazatibus Ioanis et Farcasii, usque ad fluvium Olth, ex- „cepta terra Kenazatus Lynioy Waiovada, quam Olatis relinquimus, prout „idem hactenus tenuerunt... concedimus etiam, quod, medietatem omnium pro- „ventum et utilitatum, que ab Olatis terram Lytua habitantibus, excepta „terra Harszoc, cum pertinentibus suis, Regi colligentur. domus hospitalis „percipiat antedicta... Ad hec contulibus... a fluvio Olth et a Alpibus Ultra- „silvanis totam Cumaniam, sub eisdem conditionibus, que de terra de Zeuri- „no superius sunt expresse, excepta terra Szeneslai Waiuvode Olatorum, „quam eisdem reliquimus, prout idem hactenus tenuerunt“.

regele Bela să-i colonizeze în aceste ţinuturi ale „Olaţi"-lor [62]).

Examinând organizaţia socială, ce o presupune actul, constatăm astfel din menţiunea acestor „maiores terre", a acestor mai mari ai ţării din concesiunea făcută, existenţa unei clase superioare, în fiinţă în aceste ţări ale Românilor, deasupra claselor sociale inferioare ale locuitorilor lor. Ei se aseamănă cu acei „domini", de cari ne vorbeşte Rogerius, deoarece, precum am văzut li se acordă în diplomă, privilegiul de a fi judecaţi, ca nobilii regatului, în cazuri de justiţie înaltă, de însuş regele; acest tratament similar neputând avea alt temei, decât situaţiunea superioară socială, bazată, conform concepţiilor epocei, pe o mai mare avere a pământului, ca „domini" din „Carmen Miserabile". Ca şi aceştia, „maiores terre" din 1247 erau cneji — şi voi analiza condiţiunile existenţei lor — precum puteau fi şi judeci şi precum vom vedea, personajii sociale comparabile cu adelingii Germanilor gentilici, cu conducătorii Slavilor antietatici, din cari se vor recruta vlastelinii [63]).

Existenţa judecilor printre „maiores terre", nu poate fi decât o certitudine. Aceasta ne-o probează ştirile cele mai vechi, ce ne vorbesc în societatea românească de fiinţa lor, începând în Serbia cu acea judecie (sudstvo) din donaţia în anul 1198 a lui Ştefan Nemanja şi în Ardeal cu anticele noţiuni de exercitare a judecăţii de către juzi sau judeci în resortul judeţelor lor şi a scaunelor lor de judecată [64]) — pe care ni le-au împrumutat şi Saşii şi

62) „Ordinationes quoque, quas nobilibus ac aliis tam super libertatibus ipsorum, quam iudiciis ad inhabitandum terram iamdictam aliunde venientibus concesserit, salva parte nostra reddituum et utilitatum exinde provenientium, dicta domus. nec non sententias, quas in eosdem, ratas habebimus et firmas: hoc addito, quod si contra maiores terre aliqua sententia de sanguinis effusione prolata fuerit, in que senserint se gravari, ad nostram curiam valeant apellare.... et quod curam et operam dabit (preceptor seu magister domus) ad populandum non solum dictas terras, sed etiam alias terras nostri regni, et quod rusticos de regno nostro cuiisque conditionis, ac Saxones vel Teutonicos de regno nostro non recipiant ad habitandum terras supradictas nisi de licentia regia speciali ... (Hurm. op. cit. pag. 251—55).

63) C. Jirecek, Staat und Gesellschaft in Mittelälterlichen Serbien, Wien, 1913 pg. 29 şi 43. Căpetenii de ţinuturi ale Slavilor în timpul domniei împăratului Mauriciu şi existente atunci în Muntenia actuală sunt menţionaţi de Teofilaktos Simocathos ca φύλαρχοι sau ca regi (ῥῆγες), Jirecek. Gesch. der Serben. Gotha 1911, I. pg. 73.

64) N. Iorga Ist. Rom. III pg. 38, 104. Vezi asemenea, despre vechimea noţiunii de judex, nota 67 bis.

Secuii[65]) — până la soarta comună sau conexă. ce mai întâi, o au în lexicul istoric şi juridic al d plomaticei Munteniei şi Moldovei — precum şi al Croaţiei din secolul XV[66]) — apelativele de cneaz şi de judec; apoi verbele derivate ale situaţiunii lor cu sens identic „a se cnezi, a se judeci„ : ceea ce nu poate arăta altceva, decât în instituţiile cneazului şi judecelui erau concomitente şi conexe şi că titularii lor existau împreună în aceleaşi epoce. Personajul judecelui precedă chiar pe acel al cneazului în trecut, deoarece cuvântul latin. ce'l desemnează, precedă cuvântul barbar de cneaz. E, aşa dar, o ipoteză logică de a admite, că înainte de a fii fos conduse de cneji, înainte ca populaţiunele romanice din Dacia - Traiană şi Peninsula Balcanică sa-şi fii asimiliat numeroasele elemente slave, ce s'au stabilit pe ambele maluri ale Dunării, aceste populaţiuni să fi fost conduse de judeci în organizaţiunile gentilice, în cari sau format, odată decăzute din viaţa etatică. „Judex" se ştie are şi o semnificare de administrator, de conducător în epoca imperiului decadent[67]). Erau desemnaţi ca „judices", conducătorii de popoare barbare, ce au venit în contact cu imperiu, în vremea lui Amian Marcelin[67 bis.]). Putem crede atunci, ca de-

65) Cap. III par. V.

66) Momenta Istorico-juridica Slavorum Meridonalium Pars. I. VI. V Zagreb, 1890. Act din 1436 a lui Hanja Francapan. principe de Krc şi de Modruh, de Cetinie şi de Klissa, ban de Dalmaţia şi Croaţia, prin care confirmă Românilor vechile lor legi....: „le-am dat şi le-am confirmat onorabila şi buna şi justa lor lege consuetudinară, din partea fostului lor senior banul Ivanici.... pentru cneazul lor, pus de noi.... pe care il pot schimba.... niciun voevod croat să nu fie deasupra lor, dar unul dintre dânşii să fie voevod de asupra lor.... peste avutul lor să nu se stabilească nici un Croat dar cneazul lor şi judecătorii (сȣчи) lor, iar cneazul lor şi judecătorii lor să vină de două ori pe an pentru Români. pentru tot ce este spus mai sus..." (pg. 432).

Asemenea este menţionat, la pg. 280, un act al lui Lacko de Talofka principe de Cetinie şi de Klissa, prin care acesta aşează pe Miklosich Dobrogérici „cneaz român al pământului românesc, numai după legea românească, aşa cum l'au ales Românii..."

67) Asupra înţelesului termenului *judex* în epoca Imperiului de jos şi în aceea precarolingiană şi carolingiană. nu numai ca judecător, dar şi ca administrator, vezi Fustel de Conlanges, L'Alleu et le Domaine Rural pg. 459.

67 bis) Vezi la Amian Marcelin, la Orosiu, la Ambrosiu semnificarea de *judex* la Barbarii epocei lor, ca conducători ai lor. „Aliique optimates et judices variis populit praesidentes (Am. Marc XVII. 13). Athanasie e chemat *judex* de câteva Am. Marc. (ap. N. Iorga op. cit. II pg. 58.) Despre Athanase fiind „iudice Gothorum" vezi asemenea Auxentius. apud V. Pârvan, Contribuţii Epigrafice la Istoria Creştinismului Daco-Roman, Bucureşti, 1911, pg. 151. „De sigur termenul (de jude sau de judeţ) acoperă o instituţie de origine pur daco-romana". pg. 152.

numirea acestui pesonaj social al judex-ului la populaţinnile romanice, ce vor deveni Vlahii medievali, a fost în majoritatea cazurilor, de pe urma contopirii lor cu Slavii, înlocuită sau contopită cu aceea de cnez, cneaz, chinez, dar şi existând alături de dânsa. Cu cnejii împreună, posibil pe o treaptă inferioară lor — căci nu putem lămuri preciz până în prezent situaţiunile lor reciproce — judecii au format elemente superioare ale societăţii româneşti antietatice.

Insă pe lângă cneji şi judeci, alcătuind cu ei împreună pătura socială a acestor „maiores terre", e probabil să fii existat şi o anumită categorie de fruntaşi ai acestei populaţiuni româneşti. Dânşii — ca corp social — pot fi aceia, pe cari o diplomă a lui Mircea cel Bătrân, fără dată, [68]) şi diplomele moldovenesti din perioada, ce se întinde dela intemeere, dela descălecare, pâna la sfâşitul secolului XV-lea şi mai ales în primele timpuri ale acestei perioade, până la domnia lui Ştefan cel Mare, deci vădit în perioada de formaţiune a principatului, dânşii pot fi aceia, pe cari acele diplome îi desemnează ca *fiind* sau *că au fost pe* bunurile pe care domnul le da benificiarilor cărţii comneşti, — specificându-le numai numele, cu menţiune a existenţei lor trecute sau prezente pe aceste bunuri donate în momentul redactării actului, fără a le da vreun titlu, ca la cnejii sau judecii în aceiaşi situaţiune.

Căci această simplă menţiunea a numelor celor, ce au fost sau sunt pe cutare moşie, sau în cutare sat e prea frecventă, ca să fie o scăpare de vedere a desemnării titlului lor de cneaz sau de jude, precum crede Bogdan [69]). Tocmai frecvenţa aaestei lipse a titlului anumit ar arăta mai degrabă o altă categorie socială, de cât a cnejilor şi a judecilor. Aceasta la rândul ei nu ar împiedica unele inadvertenţe eventuale — dar rare, tocmai ca atari — ca cneji şi judeci să fi fost trecuţi în acte, fără desemnarea titului lor.

Astfel e posibil aci, ca alături de cneji şi de judeci o anumită categorie socială să fii avut, în acea societate românească a epocei, situaţiunea, ce au avut-o precum am spus, în mijlocul celori liberi, a „igenui - lor, nobilii de neam *(adelingen* ai nobi-

68) „Unde a fost Stanca Vranina" (Doc. Nr. IX din al meu Hris. lui M. C. B. din s. XV, fără dată certă, cuprinzând confirmări de donaţiuni anterioare m. Tismana, precum şi donaţiuni noi).

69) I. Bogdan, D. Cn. Români op. sit. pg, 26.

limii gentilice, *Geschlechtsadel*) ai societăţii germane, înainte de fundarea statelor merovingiene şi carolingiene [70]).

Pot spune astfel, că cnejii şi judecii, precum probabil aceste din urmă elementele sociale, au alcătuit clasa nobilă a societăţii româneşti din ţările, la cari se referă diploma, fiind dânşii — nobilii — acei „maiores terre", ce îi menţionează.

Diploma nu enumeră, în afară de numiţii „maiores terre", alte clasa sociale, ca respectivele lor statute juridice, ca aflătoare în concesiunea făcută Cavalerilor Ospitalieri. Dânsa ne vorbeşte numai despre „alţii", cari alături de nobili, ar veni să locuiască în cuprinsul acestei concesiuni, de pe urma unor deciziuni ale titularei „dicta domus" a Cavalerilor, confirmate însă de rege — şi prevede printre aceşti „aliis", pe „rusticos de regno nostro", adică ai regatului ungar [71]). Aceasta nu înseamnă, fireşte, că exista singură clasa acelor mai mari ai pământului şi ai ţării; căci printr'o argumentare „a contrario" se deduce existenţa de locuitorii, având un alt statut social, de cât acela al pomeniţilor „maiores terre". Dar despre dânşii nu aflăm nimic, din diplomă, căci, precum am spus, ea nici nu-i menţionează. Suntem numai îndrituiţi a formula o ipoteză excesiv de verosimilă, întemeindu-ne pe cunoştinţele, ce le avem despre societăţile gentilice în general, anume, că pe lângă „maiores terre" existau liberi proprietari de pământ, constituind cu aceştia clase liberilor, iar subt dânşii oameni neliberi, simplii cultivatorii ai bunurilor acestor liberi, dependenţi de persoana proprietarilor respectivi, ca în speţa unui colonat agrar. Această clasă colonară trebue să fie existat cu atât mai mult, cu cât nimic nu ne îndritueşte să credem, privitor la societatea gentilică româ-

70) H. Brunner. Deutsche Rechtsgechicte, Leipzig; 1887· I. pg. 104 et. sq. Aceşti adelingi constituesc categoria superioară a clasei liberilor — a „ingenui" - lor lui Tacit. „Populaţiunea liberă formează o singură stare (socială). din punct de vedere juridic, totuşi la lumina unor evenimente temeinice, se deosebesc într'ânsa două clase ale ei, cea mai importantă a adelingilor, ce mai puţin importantă a liberilor în general sau a liberilor curenţi (pg. 95)." — Vezi asemenea I. pg. 250 et. sq. despre deosebirile între nobili şi liberii comuni la Germani în timpul regatelor barbare şi al imperiului carolingnn. Despre existenţa la Gali, în timpul cuceririi Galiei de Cesar, în sânu clasei liberilor ai fieacarei gense, a categoriei superioare a cavalerilor — „equites"— vezi Arbois de Jubainville, (Recherches sur l'Origine de la Propriété Fonciére en France. Paris 1890. pg. 52).

71) Vezi nota 62.

nească în existența robiei (servitus, Knechtschaft) în general [72]; robia Țiganilor și a Tătarilor constituind o excepție, datorită unor anumite circumstanțe istorice. Să nu uităm, că aceea societate era creștină, astfel încât captivitatea de război și supușenia de pe urma înfrângerii a fost, chiar în ce privește situațiunea ulterioară a prinșilor, un izvor al acestui colonat gentilic al ei, neputând fi al robiei. Alte izvoare au fost vicisitudinele de sigur, înherente oricăror situațiuni sociale, chiar în afară de război, precum și refugiul posibil, în ținuturile grupărilor sociale românești, al unor populațiuni, fugărite de către dușmani depe sălașurile lor [73]).

IV

Fiind spuse cele de mai sus, în ceea ce privește compunerea clasei sociale a celor „maiores terre", se impune elucidarea chestiunii relativ la cneji, anume a situațiunii respective a titularilor cnezatelor din diplomă și a celor ce ascultau de dânșii.

Intr'adevăr mențiunea cnezatelor lui Ioan, Farcaș, și Litovoi, deci titulatura de cneji „ab origine" a lor, nu exclude existența în cuprinsul acestor cnezate a altor cneji; din contra, în ceea ce privește cnezatul voevodatului Litovoi o implică, deoarece voevodul, ca și herzogul, este un *bellidux*, ales de semenii lui, sau descendent al unui asemenea ales. Căci Litovoi nu poate fii, la origină, un alt personaj social, decât un cneaz — deoarece de cnezatul lui vorbește diploma regelui Bela IV, nu de altă instituțiune po-

72) Despre consuetudinea Slavilor gentilici, încă în stare de păgânism de a elibera, după un răstimp oarecșicare, pe cei robiți în războaie de către dânșii, vezi Schafarik, Slavische Alterthümer, 1844. II. pg. 538 539: „Mauriciu ne raportează o procedare tot atât de umană în privința captivilor străini. Ei nu țineau pe prizonieri în robie veșnică, după modul altor popoare, dar după o curgere de timp îi lăsau liberi sau să se rescumpere sau să se reîntoarcă în țara lor, sau să rămână între dânșii, ca amici și oameni liberi".

E o ipoteză, că această consuetudine să fii influențat populațiunile romanice, cu cari Slavii au venit în contact, cu atât mai mult cuvânt, că aceste erau creștine.

73) Vezi despre origina liților germanici din populațiuni supuse din a lor bună voe — sau învinse, ca liții saxoni, proveniți din Thuringii biruiți Brunner, op. cit. I pg. 103. Despre compunerea și origina colonatului gentilic la Celți, vezi la Arbois de Jubainville. op. cit. pg. 63, existența în Irlanda înainte de secolul X, după Senchus Mor și alte vechi scripturi juridice, a unei vasalități, care se compunea din vasali liberi (soer-chele) și vasali lipsiți de libertate (doer - chele) — Asemenea Cesar (De Bello Galico VI. 13. 2) pasagiile despre condițiunile plebei celor mai mulți și despre „ambacti", (D. B. G. VI. 15. 2), arătând diferențierea unei societăți gentilice·

litică — un cneaz deci ales voevod sau încă existând, ca voevod ereditar, pe temeiul originei cnezale a ascendenţilor săi şi ca atare putând fi ales şi recunoscut voevod de către alţi cnezi — şi poate împreună cu dânşii de fruntaşii organizaţiunilor gentilice respective, judeci şi nobili.

Sunt astfel condus a examina înţelesul cuvântul de „kenazatus", de cnezat din diplomă. Fără îndoială, că raportându-se lui Ioan, lui Farcaş şi lui Litovoi „kenazatus" înseamna toate întinderile supuse autorităţii respective a acestora.

Dar pe lângă motivul, ca faptul însuşi al situaţiunii de voevod a lui Litovoi, precum de căpetenii, ce nu pot fi locale, săteşti, a lui Ioan şi a lui Farcaş, include existenţa de căpetenii inferioare şi locale de subt dânşii, asemenea şi ştirile ulterioare, ce le avem despre chinejii ardeleni şi despre cnejii munteni şi moldoveni şi cari ni-i arată peste tot locul, drept căpetenii localnice ale Românilor, nu pot însemna altceva, decât că „kenazatus" respectiv al lui Ioan, Farcaş şi Litovoi era compus din cnezatele locale ale cnejilor, capi de sate şi dese ori fundatori ai lor [74]). Ei n'au putut fi decât capetenii superioare peste cnejii aceştia, ce sunt căpetenii la rândul lor de gense şi de clanuri patriarcale constituind numitele cnezate locale.

In realitate deci acest „kenazatus" respectiv al lui Ioan, Farcaş şi Litovoi a consistat astfel, din toate cnezatele — posibil alătauri de toate judecile—locale, ce l-au alcătuit, prin recunoaşterea, de către căpeteniile lor, a autorităţii acestor mai mari peste ei. Căci nu se poate să nu fii existat, în epoca diplomei, cnejî locali, — capi de sate — ce îşi exercitau prerogativele lor asupra localnicilor respectivi, înăuntrul cnezatului lor restrâns, deoarece

74) Vezi Bogdan op. cit. pg. 19 despre „infiinţarea a unei mari părţi din satele moldoveneşti de către cneji, juzi şi vatamani". Astfel, Ţigăneşti dela Ţigan (cneaz, acte din 1414, 1436) Tâmăşeni dela Tamaş (cneaz, act din 1414), Lieşti dela Lie (cneaz, acte din 1414, 1443), Paşcanii dela Paşco (act din 1425). Onicianii dela Onică (act din 1431. Cost. I. pg. 268) etc. etc.—Costăchescu op. cit. I pag. 254 ei 257, satul Cristeşti, „unde a foct Hârste giude" (act din 1429—32), — II. pg. 381, satul Borăşti dela gura Huruiatei, „unde a fost Bora giude" cu privilegiu du la Alex. c. Bun, menţionat în act din 1606. — I. pg. 227, satul Balomir „unde a fost Balomir giude", cu uric dela Alex. c. Bun, pomenit în act din 1493 — II. pg. 552, satul Mărăşenii, „unde a fost Mareş giudele", menţionat în act din 1491 — II. pg. 131, satul Bălăneşti pomenit într'un act din 1442 şi arătat unde a fost jude Bălan într'un act din 1510 — I. pg. 107 satul Ionăşeşti unde a fost jude Ionaş (act din 1497) etc. etc. — Vezi notele 603, 605 şi 661 despre denumirea satelor, în Ardeal, după chinezii lor respectivi.

acest „kinezatus"; din diplomatica latină a regatului maghiar din secolele următoare, cuprindea unul sau chiar mai multe sate, alcătuind proprietatea unui chinez local sau încă resortul competenței sale judiciare, în calitatea lui de judecător. In diplomatica munteană vom găsi asemenea pe proprietarul satului desemnat ca „cnez al statului" în acte privitoare la proprietăți [75]).

Consider astfel, pe titularii cnezatelor, pe Ioan, pe Farcaş şi pe Litovoi, drept căpetenii ale unor confederațiuni gentilice, compuse din organizațiunile cnezale de subt cnejii localnici [76]), ființând ca sate [77]), precum vom vedea, subt cneazul respectiv, fie dânsele, aceste confederațiuni, închegate subt constrângerea unor împrejurări ale momentelor, fie — ceea ce cred mai probabil — strânse subt formă de trib, pe temeiurile vechi şi durabile ale unei tradiționale rudenii, purcedând dintr'un acelaş strămoş legendar. Sau încă pe ale unei necesități geografice, ca ocuparea unui întins teritoriu limitat, de pildă valea unui râu cu înălțimele ce-l înconjor [78]) — ca formațiile tribale la verice societate antietatică — şi bază el însuşi, tribul, a voevodatului unei țări, unei „terra" ascultând de un voevod [79])

Căci dacă nu poate fi încă vorba aci în cnezatele şi în voevodatele din diplomă de ființa unui stat, se poate prevedea în ele, în această comandă asupra cnezatelor gentilice locale, a cărei expresiune obişnuită e voevodatul [80]), forma politică, ce treptat îl pregăteşte prin închegarea unor organizațiuni străvechi. Astfel „maiores terre", pe cari i-am analizat nu sunt încă boeri; boerii vor

75) Vezi C. Giurescu. Despre Boeri, pg. 78 et sq. Act din 1566 al lui Petru-Vodă, cu mențiunea: „..Satul Mileştii a avut până înaintea Domniei „Mele cu satul Halmăjanii şi cu cnezul Halmăjanilor, cu Stan, vel spătar şi „aşa pără satul Halmăjani şi cnezul lor Stan, vel spătar, cum au ocină până „în apa Hămrăzei şi că ea n'a fost hotărnicită niciodată". — Vezi asemenea la acelaş doua acte din 1599 ale lui Mihai-Vodă şi un altul din 2 Mai— fără altă însemnare — al lui Alexandru Iliaş Vv. Vezi deasemenea (pg. 97) acte din 1642 ale lui Matei Basarab Vv. în care cuvântul de „jude" apare cu sens similar, cu cneazul susnumit.

76) „Aceşti cneji Ioan şi Farcaş, amintiți în 1247, în diploma lui Bela IV, nu pot fi, titulatura lor o indică, decât şefii unor clanuri reunite sub dânşii, cneji mai mari peste cnejii mai mici de sate". (In studiul meu, Din Hristoavele lui Mircea cel Bătrân, Buc. 1930, pg. 65).

77) Vezi nota 74.

78) C. Jirevek, Gesch. der Serben, op. cit. pg. 115, despre organizația jupei, cuprinsă în regulă de valea unui râu sau de culmile unui ținut muntos.

79) N. Iorga, Ist. Românilor 1937, vol, III op. cit. pg. 147

80) I. Bogdan, Originea Voevodatului la Români An. Ac. Rom. S. II T. XXIV pg. 13.

apare odată cu domnul, şef de stat şi stăpân al pământului statului — al pământului ţării — ca oamenii lui, titulari ai dregătoriilor sale şi beneficiari ai donaţiunilor sale [81]). Voevodul a premers domnului şi comanda lui, domniei — cum ne-o probează existenţa unei organizaţiuni sociale stabile, reeşiind din însăşi expresiunile diplomei — în aceasta Muntenie, din jumătatea secolului al XIII, din preziua domniei.

---

81) Referindu-mă la maiores terre, nu cred — precum Dl. C. C. Giurescu (Ist. Românilor I. Bucureşti 1935, pg. 341-42) — în asimilarea lor cu boerii trecutului nostru, pe motivul, că dânşii, ca şi boerii, erau nobili şi proprietari. Tot astfel nu pot compara pe „rustici" din diplomă cu rumânii şi vecinii din principatele Munteniei şi Moldovei, precum o face D-sa Şi această părere deosebită a mea o întemeez, atât, în principiu pe diferinţa de structură a unei societăţi gentilice şi a unei societăţi etatice, în stadiul ei feudal, cât şi în mod documentar pe textul însuşi al diplomei.

Nu e locul a insista prea mult asupra numitei diferenţe de structură. Să mă mulţumesc a menţiona caracterul [ei] esenţial, că într'un stat feudal, în Franţa ca în Anglia, în Ungaria, ca şi în principatele româneşti există concepţia patrimonialităţii statului, în beneficiul suveranului (vezi într'altele D. Cantemir, Descriptio Moldaviae, cap. XIII.), considerat ca un bun, ca o moşie a lui — ceea ce, fireşte nu există într'o societate gentilică. Noţiunea de dominiu eminent al suveranului e conexă cu concepţiunea statului feudal şi se confirmă prin statornicirea statului, în dauna concepţiilor gentilice, ce au precedat'o (Inama—Sternegg Deutsche Wirschaftsgheschite, vol. I. Leipzig 1879, pg. 92, despre absenţa unui dominiu eminent în prima perioadă a regatelor germanice barbare; pg. 225 et sq. despre transformarea în epoca carolingiană a societăţii germanice, cu caracter tribal, fie chiar în regatele barbare din timpul invaziunilor, în societatea feudală), Suveranul devenind stăpân al pământului statului şi supremă şi nediscutată căpetenie a lui, de la dânsul emană atât concesiunile — în Muntenia şi în Moldova, cât şi în Ungaria subt formă de donaţiuni — ale pământului, ce constituesc titlurile de proprietate ale lui în beneficiul donatarilor, astfel donaţiuni ale suveranului către credincioşii, către oamenii lui — cât şi numirile în dregătoriile, ce alcătuesc armatura administrativă a statului. In mod general e nobil astfel într'un stat feudal, cine a fost hărăzit de suveran — fie chiar în mod indirect, cu proprietatea unui bun rural (vezi în Franţa, *le roi souverain fiéffeux du royaume)* sau cine, fiind proprietar, a căpătat dela dânsul, fie în mod direct sau indirect, o dregătorie; fireşte, nu vorbesc de slujbe prea mici. Aceste caracteristice prin forţa lucrurilor lipsesc nobilului gentilic, a cărui situaţiune e întemeiată pe o proprietate strămoşească şi pe descendenţa din familia nedespărţită de această proprietate. Nobilimea gentilică e numai o nobilime de neam (Geschlechtsadel), în dauna căreia se face transformarea clasei nobile, treptat în nobilime de dregători (Amstsadel), ce-şi ţine toate prerogativele dela suveran — fie ele de dregătorii, fie ele de proprietate, aceste din urmă în general, ca bază a celor dintâi. (vezi Brunner, op. cit, I. pg. 108, şi 251-252).

Astfel cu boerul din principate, astfel cu cneazul din diploma din 1247 — ca elementul cel mai reprezentativ dintre „maiores terre". Pe când

Intr'adevăr în domeniul spiritual — fiinţa de biserici construite — în cel economic — fiinţa de morî, de pescătorii, de ocne de sare, cu negoţul lor adecuat — în cel fiscal — de felurile categorii de veniturí în natură, ce dovedesc producţia de bogăţii ale solului şi controlul lor, — în cel militar — utilizarea eventuală a unor forţe armate, deci alcătuirea lor — toate aceste arată o so-

acesta e nobilul gentilic, ce nu recunoaşte, in mod permanent, un superior al lui, concedant al pământului şi al situaţiunii sale, căci aceste ie are pe alte temeiuri, boerul e într'adevăr un nobil feudal, ce apare documentar odată cu domnul, pe care îl cunoaşte, ca suveran, ce-i hărăzeşte moşia şi-l numeşte dregător. Boerul apare ca om al domnului, cu care acesta întemeiază statul, — nu cneazul, care reese, ca un element al trecutului, pe care domnul înţelege să-l transforme în boer, sau să-l elimine. N'am altă explicaţie de dat faptului caracteristic, că în actele domneşti de donaţiune a pământului, munteneşti şi moldoveneşti — adică juridiceşte de concesiuni din pământul domnului, constituind conform concepţiei feudale proprietăţile particulare, înfiinţându-le iniţial sau confirmând pe cele existente — dacă situaţiunea de boer e pomenită în mod curent, ca beneficiar al actului, de concesiune, nu se găseşte în niciunul din ele până în prezent, aceea de cneaz în aceiaşi calitate de beneficiar de concesiune domnească. Aşa dar domnul ignoră pe cneji, ca concesionari ai pământului său, ca proprietari feudali şi nu recunoaşte, ca atari, decât pe boieri - deşi în multe din aceste acte sunt menţionaţi cneji, ca deosebiţi de boeri, astfel nu ca beneficiari de donaţiuni domneşti, dar totuşi ca elemente ale clasei nobile, deci ca proprietari, ce-şi ţin ca şi boerii, moşiile dela domn. Căci se deduce din această lipsită de menţiune a cnejilor proprietari, precum a juzilor proprietari — ca beneficiari ai donaţiilor domneşti — faptul, că de câte ori domnul dăruia unuia dintre cneji sau juzi, ca şi ori cărui boer, un imobil rural sau eventual mai multe imobile rurale, dânsul nu ţinea seamă de denumirea lui de cneaz sau de jude, ce îi făcea această dăruire — această concesiune din „ocina" lui (act al lui Alexandru cel Bun din 1400, Costachescu, Doc. Mold. vol. I. pg. 31 — din 1411 idem II pg. 639) în condiţiunile de mai sus, sau subt apelativul curent de boer, sau subt alt apelativ, fie personal (pan cutare, de pildă), fie al unei alte situaţiuni (sluga Doamnei Mele). Cnezimea astfel — când nu decade — se pierde în boerime, de pe urma politicei domneşti, mărindu-i rândurile, ca o clasă conducătoare, ce şi-a pierdut menirea, a unei societăţi dispărute şi pe care, ca atare, domnii înţelegeau să o transforme în folosul clasei boereşti — aceea a oamenilor lor, cu cari au fundat statul. Rămâne, ca o amintire a superiorităţii sociale de odinioară a cnejilor şi ca un indiciu al înlocuirii lor prin aceea a boerilor, denumirea de cneaghină, dată soţiilor boerilor moldoveni, fiindu-le lor transmisă dela soţiile cnejilor (Vezi despre menţiunile acestei denumiri. R. Rosetti An. Ac. R. s. II. t. XXIX pg. 22, et. sq.)

Situaţiunea cnejilor gentilici, ca şi aceea a „maiores terre" din diplomă este deci deosebită de aceea a boerilor etatici. Dealtminteri diploma nici nu pomeneşte de boeri.

Dar se mai poate face altă observaţie, ce accentuează difrenţa între nobilii gentilici din diplomă cu nobilii feudali, ca acei ai regatului maghiar,

cietate organizată, care numai, ca atare, putea, subt căpeteniile sale încă gentilice — căci altele nu erau — în primul rând subt cnejii ei — căci acestea ne sunt desemnaţi – corespunde menţiunilor din diplomă.

Astfel din ştirile diplomatice examinate aci, din apelaţiunile topice enumerate mai sus, putem trage concluzia stravechimii cnejilor şi cnezatelor la Români. Fraza identică din diplomă, relativă la cnezatul voevodului Litovoi şi la ţara voevodului Seneslau, le arată, ca fiind înainte în mâna Românilor: „terra (kenazatus) ..., quam Olatis relinquimus prout hactenus tenuerunt", adaogindu-se

---

Intr'adevăr diploma însăşi precizează o nuanţă: ea pe „maiores terr", nu-i asimilează cu nobilii, eventuali concesionari în ţările concedate, (vezi mai sus nota 62) şi pomeniţi câteva rânduri mai sus, deşi îi era astfel uşor s'o facă. Iar privilegiul, ce le acordă, de a apela la curtea regală, în caz de vărsare de sânge nu îndrituește confuziunea celor două situaţiuni sociale, a nobililor unguri cu "maiores terre", din concesiunea acordată Cavalerilor; ci este numai, atât o indicaţie preţioasă de modul cum privia un rege ungur eventuala recrutare a nobilimii sale din rândurile unei societăţi gentilice, cât şi o măsură politică, conformă cu vederile timpului, de privilegiara a clasei conducătore—astfel identificată— a acestei societăţi, chemând-o pentru acest caz de înaltă justiţie feudală în faţa forului celui mai înalt, în faţa forului regal.

Nici în privinţa clasei sociale inferioare — să o numim a „rustici" - lor — nu pot fi de părerea d-lui C. C. Giurescu. Mai întâi spre mai multă precizie, acesti „rustici" nu sunt menţionaţi în diplomă, ca locuitori ai ţărilor concedate. Dânsa nu vorbeşta în nici un rând de „rustici" din ele. Fiinţa unei clase sociale inferioare clasei nobilare — sau mai surând unor clase inferioare ei în aceste ţări — se deduce din menţiunea numitei clase superioare; diploma însă nu pomeneşte, decât pe „rustici" din regatul ungar, cari eventual cu consimţământul regelui, ar putea să vină să împopuleze ţările în chestie. Prin extensiune dl. C. C. Giurescu aplică denumirea de „rustici" celor, cari nu sunt „maiores terre" în cuprinsul lor şi apoi îi asimilează cu rumânii şi vecinii din trecutul principatelor româneşti. Cred, că această asimilare este eronată, atât din motivul, că rumânii şi vecinii, după D-Sa constituesc o singură clasă colonară, pe când rustici din regatul ungar al primei jumatăţi din sec. XIII puteau aparţine „grosso modo" la cel puţin două mari clase de posesori şi cultivatori de pământ — oameni liberi şi neliberi (A. v. Timon op. cit. pg. 161 et sq. — pg. 379 et sq.) - cât şi din cauză, că prin forţa lucrurilor, din motive a căror expunere nu poate avea loc aci, alta a fost structura unei clase colonare etatice — cum în specie aceea a rumânilor şi a vecinilor — alta unei clase colonare gentilice. Nu putem spre pildă, compara pe liţii societăţii germanice gentilice, descrisă de Tacit cu „servii" de diverse categorii ai feudalităţilor germane şi franceze.

Astfel asimilarea făcută de dl. C. C. Girescu a celor numiţi „maiores terre" cu boerii, precum a „rustici"-lor cu rumânii şi vecinii, nu reese nici din cunoaşterea circumstanţelor istorice şi sociale ale Munteniei jumătăţii sec. XIII, nici din analiza diplomei din 1247.

indicaţiunilor din Anonymus, din Rogerius, celor relative la Bolohoveni şi la cnejii din Sârbia.

Pe instituţiunea cnezatului se întemează cealaltă mare instituţiune a Românilor preetatici, voevodatul căci ea nu se poate închipui, decât ca având la baza ei, organizaţiile locale săteşti cu cnejii lor în frunte.

V

Cât de adânc însuşită existenţei Românilor este instituţia cnezală ne-o probează şi pe cale indirectă, fiinţa în actele maghiare, de limba latină, din seçolul XIII, XIV şi XV, a unor forme derivate ale limbei române, derivate în orice caz din originarul german „künig", dacă nu din forma slavă secundă кънязь = kăniaz [82]) şi date ca nume propriu unor persoane pomenite în actele respective [83]). Căci aceste nume provin foarte probabil dela

82) Vezi nota 3.

83) Féjer II, op. cit, pg. 190. Act din 1137 de fundaţiune al mân. S-cti Petri de Chanar, în Comitatu Zalasdiensi „de către comitele Martin"... Item dedit praedium de Zala.... Ubi datum est.... inter fuerunt proceres lula, Salomon centurio, San centurio, Kaenez, Petrus.... Istis dati sunt numes în recordationem...." — Idem X. 7. 164. Act din 1429 al lui „Nicolaus de Gara, Palatinus", conţinând menţiunea unui act din 1265, ce relată"... quod frater Laurentius, magister Andreas, et Kenezius, cruciferi domus hospitalis S. Regis de Strigonio, cum Ioanes filio Schoch... coram ipso Domino Rege Bela in causa procesissent".— Féjer VII. 2, pg. 212. Act de judecată al regelui Ştefan V din anul 1270, în litigiul complicat cu un duel, cu moartea a trei oameni şi cu consecinţa lui, un birsagium de 170 mărci şi de jumătate din moşiile din Sukorod şi Buziach, „inter Kemen. Reynoldum, et Iak, filios Ebed, Isep, filium Isep, Kenesium, filium Urbani de Sukorod, Grigorium Gregorii de Oud, ac Martinum de eadem ab una parte; Ponich, comitem de genere, ac lacobum, filium ejusdem,.." pe de altă parte. — Hurm. op. cit. I-1 pg. 586. Act de judecată din 1323 dat de magistrul „Nicolaus comes Posoniensis et judices nobilium de Leonch et Paulus filii Antaleus de Neek pro se et pro Finta fratre ipsorum contra comitem Kenez assurgentes super facto predicte possessionis Neek vocate „....din comitatul Poşonului. — Vezi actele succesive relative la acest „comes Kenez" sau la acest litigiu; al lui Karolus rex, din 1325 (Hurm. op. cit. pg. 595)"... item comite Kenezyo...."; ale unui „serviens Nicolaus, dictus magnus", care strămută" iobagiones eiusdem Kenez", în 1326 şi care, tocmai ca „serviens comitis Kenezi" se judecă în 1327" contra Peteu servientem.... „ Hurm. op. cit. pg. 597 şi 603): iar al regelui Carol Robert din din 1329 (idem pg. 609)"... nobilis domina relicta comitis Kenez Philippus et Petrus filii eiusdem comitis Kenez ac Simon gener ipsius Kenez" : din 1330 (idem pg. 615) „... quod filii Kenez quondam", din 1331 (idem pg. 618). „Filii comitis Kenez...„— Alte menţiuni de nobili români în act circa 1410-1411„ ...,contra Valentinum, filium luce de Kenez..."

Români, fiind dat circumstanțele prezenței lor în acte [84]). Iar proveniența lor, astfel probabil românească, ne îndrituește sa ajungem și pe această cale la concluzia importanței și vechimii rolului, ce-l juca chinezul în societatea românească. Intr'adevăr apelativul lui s'a impus drept nume propriu — în special Ungurilor, ce ne-au lăsat probele documentare ale urmei lui — într'asfel, ca dintr'un început ei să-l ia în seamă, ca să poate ajunge cu îndelungată vreme să-l adopte, ca atare — ca nume propriu — printre ei. Căci numai apelativul unei asemenea considerabil personaj social, putea parveni, mulțumită ideei superiorității curente, ce o reprezinia, mulțumită deci noțiunii măgulitoare cuprinsă într'ânsul, din nume concret să devină nume propriu, uzitat printre nobilii maghiari.

Dar această constatare implică și vechimea contactului dintre Români și Unguri, căci un asemenea proces de preschimbare de denumire necesită vreme, precum implică existența unei societăți organizate, având căpeteniile ei, cu un rol social superior, și cari s'au impus Ungurilor, în relățiunile, ce le-au avut cu dânșii. Numai astfel se poate explica transformarea mai sus menționată a apelativului de chinez [85]).

(Ortvay Tivadar, Oklevelek Temesvármegye es Temesvàrvàros tortenetenez Pozsony. 1896 pg. 437), în act din 1417 „.... Johannem Balistra de Kenez..." (idem pg. 528); în act din 1439 „Iacobus de Kenez" (Hurm. op. cit. I-2. pg. 649), în act din 1506, nobil român, numit Kiniz (idem pg. 543); asemenea în act din 1486 (idem pg. 296) „un iobagio suus", Nicolaus Kenez. Sunt și alte exemple.

84) Circumstanțele istorice din epoca sec. XI-XIII, în care s'a zămislit statul maghiar mă îmbie la formularea acestei probabile ipoteze. Societatea maghiară în acest răstimp a venit în contact cu societăți, în care ființau cnejii, în calitate de căpetenii de organizații respective — ca cea bulgărească. yugoslavă, românească, ruteană. Cu cele două dintâi, contactul social nu a putut fi atât de apropriat, ca cu cele două din urmă; ele erau reprezentate prin state deosebite, ce se fundau concomitent cu cel unguresc. Apropierea între societăți nu a putut fi atât de mare, ca aceea, care a avut loc în cuprinsul aceluiaș stat, precum s'a întâmplat cu societatea maghiară, față de societățile românești și rutene. Și fiind dat aria ocupată de Români, în Ungaria, importanța lor numerică față de Ruteni de subt coroana Sfântului Ștefan, fiind dat mai ales procedarea în timp și spațiu a cuceririi ungare și a organizării regatului ungur, contactul Ungurilor cu Românii, a fost mai timpuriu și deci mai îndelungat în epoca, ce ne ocupă, decât acel al Rutenilor cu dânșii. De unde în epoca de mai sus, ce ne interesează, o mai mare influență reciprocă între societățile române și maghiare.

85) Foarte probabil un fenomen analog al acestei transmutări de nume concret, ca la chinez, în nume propriu. grație ideii de superioritate, ce o conține, e acela, care a transformat numele de Basarab, nume de castă

VI.

In analiza diplomei din 1247 am formulat părerea, că cnejii, pe cari i-am arătat, ca existenţi, subt şefii, ce dânsa îi menţionează, sunt, în ceea ce priveşte situaţiunea lor socială, căpeteniile locale ale organizaţiunilor gentilice, — clanuri şi gense, ce le formează Românii înainte de constituirea statului Munteniei. Această părere o am şi despre toţi cnejii; pe cei în afară de Muntenia, îi situăm în societăţile formate de Români, înainte de existenţa acestora într'un stat, — fie el, statul, întemeiat de dânşii, ca al doilea principat românesc, voevodatul Moldovei, fie el străin de dânşii, ca statele celelalte, ce i-au cuprins. Şi părerea mea despre acest rol social al cnejilor antietatici o sprijin mai întâi, pe intreaga desfăşurare a evenimentelor, ce de la parăsirea Daciei-Traiane, au alcătuit istoria neamului românesc, până la înfiriparea statelor medievale, în care apoi au trăit·

Intr'adevăr, deoarece trebue să se admită, la populaţiunile romanice, ce au persistat pe ambele maluri ale Dunării, exis-

domnitoare ori conducătoare de origină tracică străveche (vezi Onciul op. cit. pg. 14. Hîşdeu, Istorica Critică. studiul II. Din Etymologicum Magnum Romaniae, Buc. 1904 pg. 304 et sq.) într'un nume propriu, ce-l găsim documentar la Români printre nobili şi nenobili, în trecutul lor — mai ales în Ardeal, în deosebi în ţara Haţegului. (N. Iorga, Gesch. d. rum. Volkes I. pg, 254). Vezi într'altele, acte din Hurm, I-2 pg. 53, 692, 602. Vezi enumerarea menţiunelor apelativului de Basarab, ca nume propriu în diferite acte de la 1241 până dincolo de sec. XIX în I. Conea, Basarabii din Arges. Buc. 1936 pg. 11. -- Vezi despre origina turco-turanică a Basarabilor Drăganu op. cit. pg. 525-527, Gh. I. Brătianu Rev. Ist. Rom. 1931, pg. 288-89, Iorga Imp. Cumanilor şi domnia lui Băsărabă An. Ac. R. s. III t. VIII, coliziunea Tocsabă Talabă, Tâncabă, Băsărabă pg. 3-4; despre venirea lor ca cuceritori dinspre răsărit—Prut şi Siret—şi fundatori de stat la finele sec. XIII, Andrei Veress Rev. Ist. Rom. I. 1931 pg. 230.

Despre transmutări similare de nume concrete în nume proprii în perioada medievală a aceleaşi societăţi — cea ungară — şi în acelaş mediu social din Ardeal, vezi şi următoarele: Mihaly de Apşa, Diplome Maramureşene. Maramureş-Sighet. 1900, act latin din 10 VI. 1450 pg. 345, menţiune despre Iohan, fiul lui Gheorghe Porcolab (parcălab); precum despre acelaş în act latin din 17. VI. 1454 pg. 373. Asemenea menţiune în act latin din 8. VII. 1488 pg. 591 despre un iobag numit Ostas (ostaş). Aceiaşi menţiune în act latin din 16. II. 1406 pg. 493 despre nobilul român Ostas. Vezi despre concluziile, ce se pot trage în ceea ce priveşte relaţiunile între popoare şi stabilirea momentului acestor relaţiuni din existenţa numelor proprii, F. Lot. Les Invasions Germaniques. Paris 1935 pg, 24 — vezi şi nota 2; asemenea pg. 229 et sq. Asemenea vezi G. Stümpel, Name und Nationalität der Germanen (Klio, Beiheft XXV. 1932).

tenţa — după părăsirea Daciei-Traiane şi în timpul vicisitudinelor, ce au urmat pentru ţările locuite de dânsele—a unor forme de viaţă socială, inferioare vieţei de stat organizat, apare atunci, ca o consecinţă logică, ce constitue un adevăr istoric, că neamul românesc, născut tocmai din persistenţa acestor populaţiuni romanice, a decăzut în forma socială gentilică, în care a trăit, până la întemeerea statelor feudale, unde îl regăsim. Lucrul e evident, în lipsa oricării fiinţe de stat în Dacia-Traiană. Căci nu aşezările, statornice ori nu ale Barbarilor germani, slavi sau turanici [86]), ce s'au perindat pe teritoriul ei, prezintă, pentru datele Istoriografiei actuale, caracterele de organizaţia centralizatoare de stat. Putem afirma acelaş lucru do Maghiarii năvălitori din sec. IX-X; ne este cunoscută organizaţia [87]) lor în şapte triburi originare şi unificarea lor în regat, săvârşită de Sf. Ştefan; de rostul istoric al Maghiarilor în organizaţiile româneşti mă voi ocupa mai cu deamănuntul. Acelaş lucru asemenea putem spune de neamul barbar, cu care dintre toate neamurile barbare, Românii, cel puţin cei din afară arcul carpatic, au dus la olaltă, după ştirile Istoriei, o viaţă politică mai activă, de Cumani [88]). La toţi aceşti Barbari năvălitori

86) Pentru Germani, vezi H. Brunner op. cit. I. pg. 81 et sq. despre „sippe" şi „magen". Pentru Slavi, vezi C. Jirecek Gesch. d. Serben op. cit. I. pp. 72, 100 (menţiunele lui Teophanos şi Nicephoros despre şapte neamuri între Dunăre şi Hemus); pg. 134 comparaţie a plemei slave cu φυλή elenică, *gens* romană, *fis* albaneză, *fara* longobardă, *clan*-ul scoţian. Pentru Pecenegi, vezi Cedren, Historiarum Compedium. Bonn. 1838, II, pg. 580.-menţiune despre cele 13 hoarde ale lor; pg. 583 despre cele 2 triburi, care aderă la mişcarea unei căpetenii a lor, Keghen, în contra lui Tyrach, căpetenia supremă; as. pg. 646, altă menţiune despre hoarde deosebite în timpul lui Isac Commenul (1057-1059). Asemenea ştiri din Constantin Porfirogenitul despre cele opt θέματα (adică ţinuturi, ce corespund cu teritoriul ocupat de un trib) ale Bissenilor. — ap. A. V. Timon op. cit. pg. 44.

87) Vezi Akos V. Timon op. cit. pg. 40 et sq. despre ştirile din Constantin Porfirogenitul; al optulea trib, γενεά, este acel al Kabarilor, despre care cronicarul byzantin tratează, ca de un popor deosebit, într'un capitol special al operii sale (Cap. 39).

88) Despre Cumani, vezi nota 60; asemenea Nicetas Choniates (ed. Bon. pg. 481 şi trad. Gh. Murnu în An. Ac. Rom. Seria II-a t. XXVIII din 1906 pasagii privitoare la Români), şi cronicarii francezi, Geoffroy de Villehardouin, Henry de Valenciennes, Robert de Clary. O dovadă a acestei apropiate vieţuiri a ambelor neamuri—„Blas et Commains", cum îi numeşte Villehardouin,—este şi calificarea de negrii sau negre dată părţilor Munteniei, deci şi conducătorilor şi locuitorilor lor, considerate ca secundare sau excentrice faţă de sediul şi ţinutul principale politice, conform denumirii obişnuite a popoarelor turceşti şi turanice şi adoptată de Români, ca şi de străini (Onciul op. cit. pp. 23). O însemnare despre apropierea între cele două

continua să existe, ca la fiecare popor barbar[89]), organizaţia gentilică cu varianta ei tribală, mai complexă; organizaţie de gense şi de triburi, subt capii lor locali respectivi. Aceştia ascultau la neamurile barbare, mai înaintate în civilizaţie. ca Germanii în general, conform slobodelor regule ale unei primordiale administraţiuni, încă din timp de pace. de un rege, ales dintr'o familie regească, în deosebi în prevederea războaelor eventuale[90]); iar la cele mai înapoiate neamuri, ei se strângeau laolaltă, pentru trebuinţele imediate ale războiului, ale conducerii lui militare şi politice, subt comanda căpeteniei alese în acest scop şi care tindea în mod firesc, să-şi transmită puterea în chip ereditar; herzog la neamurile germanice, vajvoda la cele slave, kakhan sau khan la vele turceşti şi turanice[91]). Dar asemenea regi, cum îi găsim la Germanii barbari nu reprezentau ideea de stat, ce implică o stabilitate şi organizare, încă străine lor, mediului şi epocei lor. Erau mai presus de toate şefi militari, aleşi în timp de pace, ca să fie puşi, în timp de război, în capul organizaţiilor locale, ale căror contigente le comandau în subordine şefii respectivi —„principes"— ei înşuşi numiţi câteodată regi mici (reguli) sau regi ai ţinu-

popoare. Vlahi şi Cumani, ne-o dă Cronica Lumii „Weltchronik", rimată a lui Rudolf din Ems, scrisă în 1250, care pomeneşte pe „Valwen und wilde Vlachin, jenzit des sneberqes haut", — pe Valvii cei pădureţi, dincolo de munţii înzepeziţi, adică pe Cumani şi pe Români, ce locuesc în ţara dincolo de munţii plini de zăpadă, aceştia din urmă sălăşluind deci în regiunile păduroase ale Carpaţilor, (G. Popa-Lisseanu, Isvoarele Istoriei Românilor, Bucureşti, 1935, vol. III. pg. 12 şi sq.)

89) Vezi între altele, ca constatare de forme similare, inherente unui anumit stadiu cultural şi social, ce nu-şi au explicaţia de cât în stadiile aceleaşi evoluţii — neexistând factorul de influenţă, P. Vinogradoff, op. cit. pg. 124 „Clauurile Sârbilor pot fi comparate acelora ale Ţărilor - Inalte din Scoţia".

90) H. Brunner op. cit. I. pg. 124. La popoarele germanice „puterea regilor este, ca acea a principilor, limitată" - Pg. 119 — 121, vezi impreciziunea noţiunii de rege; pg. 122, despre alegerea lui.

91) Vezi, pentru herzog, H. Brunner, op. cit. I. pg. 125. In lipsa de rege, comandant firesc al oastei se alege un herzog, de către „Landsgemeine" de către adunarea ţării, de obiceiu dintre „principes"; pg. 135, echivalent cu latinul dux, herzog provine dela herzogo, heritogo, de la heer = oaste şi etimonele lui ziehen = duc, conduc, (altsachs), actual a trage. Pentru vajvoda, vezi I. Bogdan, Origina Voevodatului la Români. An. Ac. Rom. S. I. S II. t. XXIX. pg. 13.

Despre stravechia organizare a Germanilor în timpul lui Tacit, vezi descrierea acestuia, arătându-i ca împarţiţi în mici republice, ce nu pot fi, de cât clanuri sau mici confederaţii de clanuri (Tacit, Germania, cap. XIV et sq.).

tului (Gaukönige[92]). Aceiaşi acceptaţie a cuvântului de rege — de căpetenie însemnată, dar locală — astfel a unei părţi din popor, dacă nu chiar de căpetenie cea mai însemnată asupra poporului întreg, o găsim în Descriptio Europae Orientalis, când arată pe „Pastores Romanorum" din „Messia et Panonia", astfel elemente romanice din apusul Daciei - Traiane, — ce au intrat, foarte probabil în compunerea poporului românesc — conduşi de cei zece regi ai lor în luptă în contra Ungurilor, cari i-au învins [95]).

Dar şi pentru populaţiunile romane depe malul drept al Dunării s'a impus viaţa în formele gentilice prin distrugerea aparatului de stat roman şi byzantin subt invaziunele succesive ale Barbarilor, prin lipsa deci a oricăror cadre administrative, care să înjghebeze acestor populaţiuni o viaţă socială regulată, în fine prin adaptarea lor, supuse cum erau năvălitorilor, organizaţiei sociale a acestor cuceritori barbari. Iar nu înfiinţarea de tzarate barbare de către Bulgarii lui Crum sau lui Boris, de către Sârbii lui Zaharia putea împiedica această transformare a vieţei sociale a populaţiunei romanice [96]) din Peninsula Balcanică, această

92) Brunner, op. cit. I. pg. 124 — 125. Vezi Diculescu. Die Gepiden, Leipzig. 1922 pg. 35, despre Kniwa „regulus" sau gaukönig, împreună cu alţi şefi ai Goţilor pe la 250 — în epocă războiului acestora cu Gepizii.

93) Descriptio Europae Orientalis de Geograful Anonim, a. 1308 de G. Popa Lisseanu (Isvoarele Istoriei Românilor Vol. II 1934. pg. 28,29) „Et est notandum quod regnum ungarie olim non dicebatur ungaria, sed messia et panonia.. Panoni autem, qui inhabitabant tunc panoniam, omnes erant pastores romanorum et habebant super se decem reges potentes in tota messia et panonia.... (Urmează discripţia războiului acestor regi cu Atila şi învingerea lor de către acesta)... et hac victoria habita. acillem qui erat potentior inter VII duces, qui egressi fuerunt de sicia, concorditer elegerunt et prefecerunt sibi in regem". E de observat aci diferenţa de însemnătate, ce reese din acest text între regii Panonilor -- ai pastorilor Românilor - ce nu puteau fi decât căpetenii locale, în genul ducilor şi voevozilor, posibil al chinejilor şi cnejilor români. (G. Popa Lisseanu op. cit. pg. 19 — în privinţa chinejilor şi cnejilor, vezi par. IV precedent) şi regele Atila. ales dintre cei şapte duci ai Ungurilor (aci numiţi Huni) şi domnind peste toată Ungaria celor şapte triburi. Despre aşa numiţi „Pastores Romanorum" din vechile cronice maghiare, vezi asemenea cronica Ungurilor de Simeon de Keza, cap. IV. I „Blackis, qui ipsorum (ai Hunilor) fuere pastores et colonii", asemenea cap. IV 6 şi 7 menţiuni despre „Black" la P-Liss. op. cit. pg. 15.

94) Constantin Porfirogenitul, De Administrandă Imperio, cap. 29 - 66 numeşte pe locuitori de neam latin ai Traciei şi ai părţilor nordice ale Peninsulei Balcanice Ρωμᾶνοι, iar nu Ρωμᾶοι şi îi confunda cu Vlahii, ap. Onciul op. cit. 117.

închegare a ei în grupuri autonome, formate pe concepţia înrudirii, care continua subt imperiul, reconstituit de dinastia macedoneană şi în care, pe alocuri, „celnicii", jucau, în viaţa pastorală a Vlahiilor, un rol analog de căpetenie, cu acel al cnejilor. Ca atari celnici apar în Balcanii apuseni, conducătorii lor în mişcarea de revoltă la finele sec. IX, Moise, Aron, David şi Samuil [95]) sau aiurea şi mai târziu, - în sec. XI - Berivoiul din Tricala, tovarăş de luptă a lui Niculiţă [96]).

Necum le putea readuce la o viaţă superioară de stat, pe elementele romanice, împestriţate acum cu Slavi din Dacia-Traiana, posibila, dar discutata întindere a tzaratului bulgar asupra ei [97]). Cel mult acesta le putea da înjghebările simpliste ale unui stat barbar — cum era el însuşi unul — abia desfăcute de alcătuirile tribale şi suprapuse lor. Şi nu se poate admite, fiind dat în primul rând calamităţile războaelor neîntrerupte [98]), ale acestor tzarate slave, fie între ele, fie cu imperiul bizantin, ca, în răstimpul lor, ele să fi ajuns la o organizaţie de stat, care să fi transformat, înălţând-o, viaţa socială a neamurilor, ce le locuiau. Chiar cuprinderea presupusă a Munteniei în limitele tzaratului vlaho-bulgar al Asăneştilor [99]) — în care se găseşte, în timpul cruciadei a IV, o aristocraţie, ce o alcătuesc „les haus hommes de Blaquie" [100]), cel puţin în parte căpetenii gentilice, ca cnejii şi

95) N. Iorga, Ist. Rom 1937 op. cit. III pg. 1 Despre celnici, vezi descrierea la L. T. Valea despre Vlahii macedonenii actuali. Interesant de semnalat este împrejurarea, că fiecare sat, derivând din mai multe „fălcare" condus până curând de celnici, are emblema specifică a corturilor sale, ţinând la motivul de pe pânza de păr de capră, prin care nu străbate ploaia, ca la un drapel, (apud. N. Iorga Ist. op. cit. II pg. 335).

96) N. Iorga, idem III. pg. 9.

97) Onciul op. cit. 14 et sq. — N. Iorga. Geschichte des rumänischen Volkes, Gotha 1905 I. pg. 70-72 — Ist. Românilor, 1937 op. cit. II. pg. 312. — Xenopol. op. cit. vol. 1-2. pg. 71. Cap. III - 3. — C. C. Giurescu op. cit. I pg. 252.

98) E suficient, ca pilde de asemenea calamităţi, pe lângă transmigraţiunile forţate, notate mai sus, drept cauze ale formării poporului român din Dacia-Traiană, calamităţi ele însăşi pentru generaţiile, ce le-au pătimit, să amintim transmutarea silnică, menţionată de Constantin Porfirogenitul, a populaţiunilor din Serbia în Bulgaria, ce au urmat războiului învingător al ţarului bulgar Simion, în contra principelui sârb Zaharia, în 924. Precum şi războaele nemiloase ale împăratului Vasile II Bulgaroctonul cu uciderea în massa a prinşilor şi a locuitorilor. (Bunea op. cit. pg. 78-81).

99) Onciul op. cit. pg. 29-39. — Contra, Xenopol. op. cit. vol. I-II cap. IV, pg. 203. — Vezi pentru pretenţiile tzarului Ioniţă asupra unor episcopate din Bulgaria, de fapt asupra Banatului şi Ţării Severinului, N. Iorga op. cit. III. pg. 95

100) Din Cronica lui Robert de Clay. — ap. Iorga op. cit. III pg 94.

celnicii, capi de sate — dacă, eventual, a pus fundamentele, încă din începutul secolului XIII ale vieții de stat, pe malul stâng al Dunării, și a fost astfel de natură să contribue la așezarea ei temeinică dintr'un început subt Basarabi, n'a putut termina o viață socială gentilică, acolo în ființă, care din contra se adeverește încă, ca o realitate în chinezatele din diploma anului 1247 [101]).

In aceste condițiuni de viață socială ne putem deci înfățișa poporul românesc din Dacia-Traiana. Intr'adevăr, și datele Istoriei și ale Filologiei, ni-l arată ca format din fuziunea elementelor romanice, rămase în provincia imperială, părăsită în 271 [102]), cu

101) Diploma din 1247, dacă menționează cnezatele în Oltenia — deci o stare preetatică, însă care în curând va evolua într'o stare etatică — menționează în acelaș timp un voevodat în Cumania, acela al lui Seneslau. Fiind dat arătarea acestor diverse cnezate în Oltenia, numai în privința voevodatului lui Seneslau poate avea loc în momentul diplomei, discuția începuturilor statului muntean. Trebue să se observe, că Seneslau apare dintr'un început, ca un voevod, fără ca să se arate o origină de cnezat țării de subt autoritatea lui — precum se arată țării voevodului Litovoi. E un indiciu, că „terra Szeneslai Woiauode" trecuse de acest stadiu premergător întemeierii statului. Existența în jurul centrului Argeș a unui voevodat muntean cu puternică organizare și inaintată cultură bisericească, încă de secolul XIII, (O Tafrali. Monuments byzantins de Curtea de Argeș, Paris 1931. Livre V. în deosebi cap. III — A. Sacerdoțeanu, asupra existenței. unei biserícii anterioare bisericii Sft. Nicolae, Buletin al Com. Mon. Istorice 1934) ar explica mai lesne — în mod firesc, — printr'o treptată desvoltare și extindere a acestui voevodat din Argeș, puternicul principat al primei părți a sec. XIV a lui Basarab, capabil de a zdrobi pe Carol Robert și de a se amesteca în politica balcanică a timpului. Ființa unui stat puternic, ca acesta, necesită vreme de organizare, vreme, care este necesară adaptării unei organizațiuni de stat. Căci numai mulțumită ei se poate explica însușite acestui stat, atât în primul rând noțiunea drăgătorului nobil și om al suveranului (boer dela bulgarul boljari) făcând parte din înconjurimea lui (vezi „drujina" cnejilor ruși, analoagă cu „comitatus" regilor și al principilor barbari, boerii, ce o compun primind din partea cnejilor, precum „comites" din partea regilor și a principilor, însărcinări importante. Serghievici. Russkiia iuridiceskia drevnosti (Antichități juridice rusești) vol. I. pg. 331, relatând opinia lui Sreznewski despre origina clasei boerești. Vezi și studiul meu din Conv. Lit. an. 64 ian-feb. 932 pg. 141, n. 3) — noțiune împrumutată dela tzaratul Asăneștilor, odată cu forma de cancelarie a denumirii „Io" a domnului (I. Bogdan. Conv. Lit. XXIII. 1889 pg. 721-38) în secolul XIII, când a putut avea loc influența lui asupra organizațiunei statului muntean — cât și ființa diverselor ramuri de dregătorii, ale căror denumiri au fost luate de la celalt tzarat vecin al Sișmanizărilor și al Terterizilor dela Vidin (N. Iorga op. cit. III pg. 172).

102) Popa-Lisseanu. Ist. Rom. VIII. Ambasadele lui Priscus - III — Intrebuințarea miedului, ca băutură obișnuită de către locuitorii, ce Priscus îi întâlnește în ambasada lui către Atila, în stânga Dunării, desemnarea locuințelor lor de καλόβαι (colibe) — probabil un termen local de origină tracă — sunt puternice prezumpții de proveniența daco-romană a acelor locuitori. pg. 92 nota 2. In aceiaș sens. Iorga op. cit. II pg. 184.

elementele aceleaşi, din Peninsula Balcanică, ce au trecut Dunărea în timpul năvălirilor barbare şi prilejul lor, fie prin transhumanţă, [103]), fie prin admigrari forţate subt constrângerea succesivă a diverşi Barbari [104]), fie încă spre a-şi căuta un adapost de grozăveniile războaelor şi ale invaziunilor, în ţări considerate, ca mai ferite şi fără de stăpâni şi în cari elementele romanice, rămase, dela părăsirea provinciei, în stânga Dunării, au constituit massa etnica principală. din care s'a tras dânsul — poporul românesc [105]). Ştim, că la aceste elemente romanice s'au adăogat elemente barbare, Slavi în primul rând, contopindu-se în ele.

Am văzut mai sus, că în cursul de veacuri al acestei plăzmuiri, până la extinderea în Ardeal a statului maghiar, la finele

103) Philippide. Origina Românilor 1925. Vol. I. p. 754 şi 858. O. Densuşianu. Histoire de la Langue Roumaine. I. pg. 324, 327, 347.

Hăşdeu a susţinut părerea unei transmutări inverse din nordul Dunării la sudul ei. din Dacia-Traiană în Albania actuală, a anumite neamuri dacice, Costobocii, Carpii şi Bessii ; transmutări făcute din ordinul împăraţilor Aurelian şi Diocleţian, aceste neamuri dând naştere Albanezilor. (Cine sunt Albanezii. An. Ac. R. 1901).

104 Onciul. Convorbiri Literare 1885. XIX. Mitteilungen des Instituts für Oestereichische Geschichtsvorschung 1887. A. Bunea op. cit. pg. 90-108 et sq. Această admigrare s'a întâmplat în sec. X. „Emigrarea în chestie nu s'a putut întâmpla în masse mai mari înainte de sec. X." In acel moment după acest autor, între Pecenegi la răsărit şi Ungurii la apus, Muntenia ajunsese a fi un teritoriu neutral. — Xenopol op. cit. Vol. I - 2. pg. 97 - pg. 102. -- Strămutarea populaţiunei romanice de către Sloveni şi Avari la nordul Dunării, descrisă în viaţa Sft. Dumitru din Thessalonic. (cf Onciul pg. 103).

105) N. Iorga. G. d. R. V. I. pg. 119. — Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie. Bucarest 1916. pg. 18 et sq. — Vezi într'un sens exclusiv al formaţiunii poporului românesc din Dacia-Traiană, numai n stânga Dunării, mai întâi Hăşdeu (operile sale — în deosebi Ist. Critică pg. 306) şi anume în Oltenia ; părere susţinută prin argumente filologice de I. Bărbulescu. (Problemele capitale ale Slavisticei 1905 pg 21 — caracterul anorganic şi suprapus al elementelor slave în limba română).

Intr'un sens analog vezi Sextil Puşcariu, care ajunge, de pe urma persistenţei limbei române, ca singură limbă preromanică orientală, la concluzia fiinţei în Evul Mediu îndepărtat a două mari grupări romanice, din cari se trag Românii toţi — atât cei din stânga Dunării, cât şi cei din Peninsula Balcanică (Macedonia — Tracia — şi Dacia-Traiană, precum Serbia şi Istria) fiind Oltenia şi Transilvania centrele formaţiunii lor etnice (Zur Rekonstruction des Urrumänischen, Beiheft z. Z. Rom. Phil. XXVI. 1910 pg. 40. Locul limbei române. An. Ac. Rom. t. XLIX. 1920 pg 20-22). Vezi asemenea de acelaş autor Revue de Transylvanie p. III. no 1, 1936, un studin al sau, care arătând persistenţa unor cuvinte de origină latină, în nordul şi în vestul Transilvaniei şi opunerea lor infiltraţiunilor altor cuvinte de diverse origine, dar de acelaş înţeles, venind din sud, ajunge la concluzia

sec. XII [106]), neamul românesc din Dacia-Traiană, nu a venit în contact cu reprezentanţii unei formaţiuni etatice, cum erau nobilii unguri ai acelei epoce. Nici admigrările din dreapta în stânga Dunării ale unei populaţiuni, ea însăşi, prin nenorocirea vremurilor, căzută în forme inferioare de viaţa socială, precum am spus-o, nu puteau fi menite să aducă în stânga Dunării, subt constrângerea războaelor şi năvălirilor, ce le porniseră, forme etatice de alcătuiri sociale. Deci până în cursul sec. XII în Ardeal, când s'a început şi s'a prelungit contactul statului maghiar cu Românii şi probabil în Muntenia, până la începutul sec. XIII, când se poate admite înfiinţarea voevodatului de Argeş şi influenţa unei organizaţiuni de viaţă etatică, atât a regatului Sf. Ştefan, cât şi a tzaratulni vlaho-bulgar al Asăneştilor asupra lor, Românii din Dacia-Traiană şi-au dus viaţa lor socială în afară de concepţia unui stat şi de putinţa de a-l întemeea.

Contactul, ce l'a avut cu popoarele barbare în primele perioade medievale, în mod forţat, a trebuit „să-l obişnuiască cu formele de viaţă gentilică ale lor şi să-l facă să fie înfluenţat de ele.

Organizaţia în clanuri şi triburi ale Barbarilor, ce au venit în

fiinţei neîntrerupte a populaţiunii romanice în Dacia-Traiană, după părăsirea ei de Aurelian. — Vezi în aceleaşi ordine de idei, de acelaş autor. Rev. Fundaţiilor Regale an. IV. Nr. 5. Contribuţiuni la formarea şi evoluţia limbei române. Asemenea asupra persistenţei poporului român în aria carpatică în tot timpul formaţiunii sale, vezi studiul lui I. Conea, în Buletinul Soc. de Geografie t. LV—1936; în deosebi asupra semnificării „nedeei". Pentru o vedere generală a chestiunii, vezi A. Sacerdoţeanu, Consideraţiuni asupra Istoriei Românilor în Evul Mediu, Bucureşti 1936, pg. 136 et sq.

106) Vezi despre începutul cuceririi maghiare a Ardealului cap. II. par. V. — Nu poate fi vorba până la 1075, de o ocupare a Ardealului de către Unguri. „Incă regii Salomon şi Ladislau se luptă pentru această provincie şi în cuprinsul ei, cu Cumanii. Spre sfârşitul domniei celui din urmă rege, această luptă, cel puţin în ce priveşte stăpânirea părţii nord-vestice, se poate privi ca terminată. Dar partea sud-vestică rămâne până la mijlocul veacului al XII-lea, ca o stăpânire neasigurată, deşi pretinsă a coroanei ungureşti, un desertum, care numai prin colonizare (a Saşilor) de Geysa, ba, în parte încă mai târziu, prin întinderea Ordinului Teutonic în Bârsa, în 1211 se câştigă de fapt" (citaţie după Arhiv. für Siebenburgische Landeskunde — Neue Folge, II, pg. 318. ap. N. Iorga. Ist. Rom. din Ardeal şi Ungaria op. cit. pg. 32). — Vezi şi N. Iorga Ist. Rom. 1937 op. cit. III, pg. 20.

contact cu Românii — „sippe" germanice, „ordii" turanice [107]), dar mai ales „pleme" slave împărţite în *bratvo*, în cete de fraţi, evoluând la Sârbi în *jupe* [108]), şi conduse de principii lor ereditari [109]), ce au întemeiat monarhia [110]) şi statul sârbeşti pe aceste persistente instituţiuni gentilice — această organizaţie n'a putut împiedica tendinţa spre înjghebări de alcătuiri sociale localnice, bazate pe rudenie subt căpetenii din partea locului, ce în mod necesar, a avut loc la „Vlahii" depe ambele maluri ale Dunării, lăsaţi pe seama lor de imperiul deficient.

Că astfel în prim loc din cauza carenţei unei vieţe centralizatoare de stat, dar şi din adaptarea la formele vieţei sociale a Barbarilor, a existat şi s'a realizat această tendinţă de alcătuiri sociale localnice la populaţiunile romanice din malul stâng al Dunării, aceasta e un adevăr, care în primul rând ni-l probează un raţionament „ab absurdo". Ar fi într'adevăr absurd să credem, că dacă Daco-Romanii şi descendenţii lor, ce urmau să-şi asimileze elementele etnice cunoscute, dând naştere poporului românesc din Dacia-Traiană — Vlahilor carpatici medievali — nu au mai continuat a trăi într'o formă etatică, dânşii n'au dăinuit mai departe într'o formă sociala organizată, care fiind prin forţa lucrurilor, inferioară formei etatice, n'a putut fi decât aceea a genselor patriarcale, întemeeate pe descendenţa dintr'un strămoş comun, veridic sau legendar, şi în care capii de familie au, precum vom vedea, drepturile lor de proprietate imobiliară fixate asupra aceiaşi întindere de pământ arabil ; adică acea organizare socială imediat inferioară formei etatice şi premergatoare ei. Această stare de lu-

107) Despre organizaţia în triburi ale societăţilor turceşti şi turanice, vezi Léon Cahun. Introduction à l'Histoire de l'Asie. Paris. 1896. pg. 75, 79. „Naţiunea mongolă a fost formată prin confederaţiunea triburilor turceşti şi a triburilor mongole propriu zise, înrudite şi amestecate prin alianţe mai vechi de trei secole. . ." (în epoca anterioară lui Ghengis Khan pg. 204). Asemenea vezi Joachim Barckhausen, l'Empire Jaune de Ghengis Khan, Paris 1935. „Principii ereditari, khanii sunt în capul triburilor" (pag. 55). — In cântecul funebru al lui Ghengis Khan" Apoi, ai lăsat singure cele nouă triburi nobile ale tale, o Khan-e !" (idem pg. 168).

108) Asupra fiinţei de jupe sârbeşti în Banat, conduse de jupâni şi o posibilă coliziune între această instituţiune şi instituţiunile româneşti, vezi Silviu Dragomir. Câteva urme ale organizaţiei de stat slavo-române. Daco-România I. pg. 148. Asupra jupelor din Serbia, Jirecek, Geschichte der Serben, Gotha. 1911 I. pg. 115.

109) C. Jirecek op. cit. pg. 127-123.

110) C. Jirecek op. cit. pg. 138 ; vezi asemenea de acelaş, Staat und Gesellschaft pg .29.

cruri ne este apoi dovedită de persistenţa unor instituţiuni de origina gentilică, ce le vom studia, şi prin normele însăşi ale devoluţiunii ereditare din vechiul drept românesc, ce necesitau formele susnumitei organizări gentilice în stadiul ei premergător statului.

Intr'adevăr normele acestei devoluţiuni, continuând, principial, acele ale dreptului imperial roman, şi realizându-se astfel în dreptul principatelor numai conform gradelor de rudenie celor mai apropiate de „de cujus“ [111]), nu s'au putut păstra, de cât în formele proprietăţii familiale cu drepturi fixe de proprietate asupra unei întinderi; astfel, dacă ele au putut fi influenţate de normele feudale de succesiune, ca acele asupra bunurilor ereditare, dânsele păstrau moştenirea numai familiei, neadmiţând alte drepturi asupra ei, ca ace'e, precum la Slavi, ale comunităţilor gentilice, ale zadrugei sau ale miruiui, de pildă.

O altă dovadă a existenţei gensei la Vlahii carpatici, cu adeverirea conceptului ei de alcătuire restrânsă, deci referitor la cei, ce se scobor dintr'un „avus“ comun,—bătrân sau moş la Români — ne-o dă însuşi vechiul cuvânt, ce îl reprezenta în limbă — azi dispărut — „gintu“. Astfel apare dânsul în sec. XVI — XVII în Psaltirea Scheiană şi în Codex Sturdzanus [112]).

111) Principiul devo'uţiunii succesorale familiei de-cujus-ului pe baza rudeniei celei mai apropiate – rudele mai apropiate excluzând pe celelalte — şi pe stirpe, ce admit reprezentanţa, acest principiu reese din diplomatica principatelor. Din mulţimea de acte, vezi următoarele: act din 1490 al lui Vlad Vv. Calugărul, prin care domnul renunţă la priveligiul preadalicei asupra două baştine — moşii ereditare — în cari Laţcu, deşi având fii, aşezase veri ai lui, astfel moşiile, în eventualitea dispar.tiei fiilor, revenind, prin menţiune în act, verilor (I. Nădejde, Pandectele Române 1926 – I. Filitti, Rev. Istoria Română 1932); act al lui Ştefan cel Mare (Bogdan, Doc. lui Ştef.-c.-Mare op. cit.I.pg 55) conţinând o decizie a domnului relativ la o vânzare şi la o donaţie vânzare câre Sima Turluianu şi donaţie către Stana, soţia lui – şi confirmând siliştea vândută lui Sima, descendenţilor săi direcţi şi fraţilor lui „,şi tot neamului său, care i se va alege iarăşi mai de aproape“ – repetându-se formula pentru Stana, tot astfel terminată, „şi la tot neamul ei, care îi va fi mai de aproape nestrămutat întru nimic pe veci“ – Alt act din 1469 (Bogdan op. cit. I. pg. 133). prin eare domnul confirmă lui Petrea, Oană şi Duma drepturile lor de proprietate peste satele şi moşiile lor de baştină. „La „toate acestea vor avea parte deopotrivă cu ei şi copii lui Indrea, un fra„te mort al lor“.

112) Ps. Sch. ed. I. A. Candrea 1916. II, pg. 14. Ps. 9-27 „Zise întru inrema sa: nu se râdică de gintu şi gintu fără rău“. In ce înţeles anume de descendenţă trebuie luat aci gintu, vezi Tikitin. Diction: „de gintu şi gintu= ot roda vu rodu. Vezi asemenea Codex Sturzanus pg. 449 ap. Tiktin: Plângeţi după mine, fraţilor şi soţii mei şi gintul şi cunoscuţii mei“. Gintul aci, nu poate avea de cât un înţeles de alcătuire restrânsă, fiind dat intercalarea lui între soţi şi cunoscuţi. Pe aiurea însă, ia un înţeles mai larg. Vezi tot în Ps. Sch. op. cit. pg. 88. Ps. 44-15 „Pomenirăm numele tău în toate ginture ginture“. Vezi la Tiktin alte exemple.

La Vlahii balcanici se adevereşte existenţa acestor alcătuiri gentilice alături de cele ale Sârbilor şi ale Albanezilor; am văzut mai sus unele prilejuri ale menţionării [113]) lor. Raguzanii Evului Mediu îi arată pe Vlahi — ca şi pe Albanezi, alcătuiţi în organizaţii gentilice, în părţile sudice ale ariei sârbeşti [114]). Pe aiurea însamnările contimporanilor confundă ambele neamuri şi organizaţiunile lor [115]), In fruntea acestor organizaţii, la Vlahi sunt cneji menţionaţi mai întâi; Raguzanii îi desemnează drept „comites". Dânşii sunt înlocuiţi în veacul al XIG în Sud-Est, prin primichiri [116]).

Dacă nu cred, că numita organizare gentilică a Vlahilor să se fi deosebit în linii generale de „plema" slavă, deoarece toate aceste organizări la popoarele studiate purced dela concepţia scoborârii din acelaş veridic sau legendar strămoş [117]), viaţa păstorească obişnuită lor, acolo unde a predominat, le-a imprimat o modalitate proprie în formaţia plemei sau a gensei lor — a „fălcarelor" a Aromânilor de azi [118]). Intr'adevăr cuvântul de „cătun" de origină obscură [119]) desemnând în mod specific un sat de ciobani, arată alcătuirea gentilică obişnuită a Vlahilor [120]), mai multe cătune constituind în Evul Mediu o gensă. o plemă [121]), precum la sfârşitul

113) Vezi notele 54 şi 95·

114) C. Jirecek. St. und. Ges. pg· 16 — Asemenea de acelaş, pg. 33 n. 16, însemnări despre plema Piperi (dela lat. piper), care după Bolizza (1614) numără 270 case şi 700 războinici. Dânsa, după o monografie a Dr. Iovan Erdeljanovici (Belgrad 1911), se poate urmări până la 1485 (Mihailo Pipere) împărţindu-se acum în trei ramuri: Piperi propriu zişi, Luzani în Nord vest şi Mogoşi la sud de dânşii; acestea ar fi de origină românească, Ar atesta-o numele ancestral de Mogoş, de asonanţă curat românească (Frundescu. Dicţionar top. şi stat, al Rom. 1872: 4 Mogoşani, 13 Mogoşeşti, 1 Mogoşoaia).

115) Astfel Albanezii împăratului Cantacuzino sunt în realitate Vlahii, Triburile (stammen) lor a Malacasierilor, Mesariţilor şi Buherilor sunt încă azi cunoscute în Pind ca vlahe, subt numele de Malacaşi şi Bojii. Jirecek, op. cit. pg. 35

116) C. Jirecek. St. und. Ges. pg. 70,

117) Nu mai insist asupra documentării acestei concepţii, fiind ea în deobşte cunoscută. Vezi şi Jirecek op. cit. pg. 37; asemenea Gesch. pg. 134.

118) G. Weigand. Die Aromunen. Leipzig. 1895. I. pg, 275.

119) Tiktin. Dicţionar — Jirecek Ges. d. S.: pg. 156, îl apropie de bizantinul ἡ κατοῦνα = lagăr, de origină romană. Cf. it. catone. fr. canton, cantonner.

120) Jirecek Ges. d. S. pg. 156; asemenea pg. 137. — St. und. G. pg. 38, Vezi asemenea pg. 33 n. 1. „Goitan Banilouich şi Boguslavus Dersimirich, Vlacchi de chatone de Dobrignac — 22 nov, 1373 Div. Rag. — Pripchus Radoslalauich vlacus de catono Drobgnachy, 20 Martie 1379 — Vlachi de caton Dragosce de Bagnanj. 7 Mai 1422, Lam. Rag. (Dragoş era căpetenia unui cătun al Banjanilor)" — după însemnări reguzane.

121) Jirecek. St. u. Ges. pg, 32; vezi cazul citat pg, 33 n. 1. de autor în nota precedentă.

secolul XIX, însăşi fălcarele Aromânilor alcătuiau o „fără", o înjghebare desemnate de Weigand ca un neam (ein Geschlecht) [122]) şi care, cred, că s'ar fi putut echivala, în concepţiile erei gentilice, cu un trib. Aceste fălcare erau conduse de către celnicii lor respectivi; fiecare subt celnicul ei, ce avea asupra ei puteri aproape neîngrădite. El comanda astfel la 20 până la 200 familii, de obicei de păstori, ce compuneau fălcarea. O reprezenta faţă de autorităţile turceşti, făcând personal faţă rapoartelor fiscale şi administrative primind în schimb un cens din partea fiecărui membru al ei şi în general stăpân al câtimii celei mai mari din turme [123]).

Aceşti celnici joacă la Aromânii din preajma sec. XX acelaş rol, ca cnejii de sate medievali, atât carpatici, cât şi balcanici. Pe cei dintâi i-am văzut. Pe aiurea la Sârbi şi la Croaţi, în Evul Mediu, cnejii apar, ca reprezentanţii şi căpeteniile respective ai cetelor de fraţi (bratvo), ce locuesc fiecare într'un sat şi compun mai multe împreună o plemă. In capul ei şi astfel deasupra acestor cneji săteşti — în curând cneazul luând o semnificare de mare predominanţă în societatea sârbă şi croată [124]) — stă voevodul, ales pe viaţă, dar în totdeauna din aceiaşi ceată de fraţi [125]).

Nu trebue să uităm, că specialitatea vieţei pastorale la Vlahii Evului Mediu în Balcani, precum la aceeia din Carpaţii nordici, a adus să se confundă noţiunea neamului, căruia aparţineau păstorii — a naţionalităţii lor, cum am spune azi — cu însaşi îndeletnicirea lor, Vlah ajungând prin a însemna cioban, păstor de vite [126]).

---

122) G. Weigand op, cit. I pg. 275. Intre membrii fălcarelor diverse, ce alcătuesc fara, căsătoriile sunt permise.

123) Idem pg. 186. Censul plătit celnicului era în Ianuarie 1890 la Farsarioţii din Akarnania de 20 de para de fiecare miel. In epoca călătoriilor lui Weigand în Grecia şi Macedonia, organizaţia fălcarelor era în decadenţa; se menţinea mai ales la Farsarioţi.

124) Jirecek St. u. Ges. pg. 30. Vezi despre însămnătatea cnejilor Monumenta Slavorum Meridonalium v. IV· pg. 97: ed. Zagreb, act din 1392 al craiului croat Stiepan Dabişa cu menţiune de 14 „vlasteli" ce sunt jupani, căpetenii de jupe şi cneji, principi, în Croaţia. Idem pg. 129, act din 1428. Asemenea Jirecek op. cit. pg. 134.

125) Jirecek. G. d. S. pg. 134, Bratvo = fraternitas, φρατρία subîmpărţire a unei „phile".

126) Jirecek St. u. Ges. pg. 69 „Locuitorii Serbiei după obişnuita şi „generală ocupaţie a neamurilor, cărora aparţin, sfârşesc, când sunt păstori prin a se numi Vlahi — locuind muntele — şi când sunt cultivatori ai solului Sârbi — locuind câmpia". — Vezi despre această extindere a denumirii de Vlahi popoarelor carpatice de pe urma ancestralei ocupaţiuni pastorale a Românilor, când e obişnuită de acele popoare Drăganu, op. cit. pg. 197. 333,

V

Nu avem ştiri documentare, scrise, ale instituţiunilor societăţii gentilice româneşti. Românii epocei, ce a precedat statele, în care au trăit apoi, n'au avut fericita întâmplare, precum Germanii gentilici, ca un Tacit sau un Cezar să le descrie modul lor de viaţă; nici aceea de a găsi instituţiunile şi tradiţiile unei mari culturi — cea romană — depe urma cărora, când au intrat în viaţa de stat, „jus valahicum" să fi căpătat forma scrisă, precum Lex Salica, Lex Ribuaria, Lex Burgundiorum, Lex Wizigothorum, etc. etc. — consuetudini juridice, născute ca şi „jus valahicum" din faza gentilică şi devenite „leges", pentrucă Barbarii au fundat state, subt influenţa unei culturi, ce perzista şi le impunea soluţii precize la necesităţile vieţei de stat. Dar, precum unele dispoziţiuni ale legilor germanice, unele instituţiuni, prevăzute de ele, nereferindu-se, de cât raporturilor epocei gentilice, ne dovedesc într' astfel existenţa aceştia în trecut, tot aşa unele ştiri şi unele instituţiuni, ce le găsim în actele, referitoare Românilor sau dominate de „jus valahicum", arată existenţa ei în îndepărtatul trecut al neamului românesc.

Am văzut calitatea de cap de sat a cneazului, impusă şi de logică — dar dovedită şi documentar de actele medievale maghiare de limbă latină, precum de cele ale diplomaticei muntene; această situaţiune a lui, ce ni-l arată drept căpetenie a gensei — a neamului — ce a fundat şi locueşte satul, nu poate proveni, de cât dintr'o epocă, când o gensă, ce constituia mica alcătuire omenească locală, îşi vedea în cneaz căpetenia ei necesară şi tradiţională — de sigur ereditară.

Aceeaşi concepţie a rudeniei de sânge, ce stând la baza familiei patriarcale, a format gensa şi clanul, ca un fenomen general în evoluţiunea societăţilor, iar conexându-se necesităţilor de tot felul de apropriaţiune şi de întrebuinţare ale solului, a dat naştere atât aşezării în comun a satului subt o căpetenie, cât şi proprietăţii familiale — iar nu individuale — în cadrul comunităţii de sat [127]), această concepţie a rudeniei la Români, ca la alte popoare, a realizat principiul solidarităţii primelor societăţi — a garanţiei reciproce a membrilor grupurilor sociale [128]) în răspunderea

127) Vezi Cursul meu de Istorie a Dreptului Românesc (litografiat) pg. 596 et. sq.

128) Gaston Richard. L'Origine de l'Idée du Droit. Paris 1892, pg. 27. Articolul meu: Fundamentul Ideei de Drept în Rev. Fund. Regale. 1 Mai 1934.

colectivă a satului în materie penală şi fiscală, ce perzistă în principate până la Fanarioţi[129]) şi care nu poate proveni, de cât din timpurile gentilice, precum la alte popoare[130]). Tot din aceleaşi timpuri perzista în Moldova şi în Muntenia obiceiul juridic de compoziţie a celui vinovat de o crimă, cu rudele victimei sale[131]) — provenit din îndatorirea străveche a solidarităţii dintre membrii gensei de răzbunare adusă ofensei unuia dintre ei: vendetta clanurilor corsicane, ce o regăsim asemenea la multe popoare. Sunt astfel instituţiuni gentilice — dovezi deci ale existenţei acestei ere sociale la Români, ce s'au adaptat vieţii de stat şi au existat, până când n'au mai corespuns scopurilor pentru care fiinţaseră, de pe urma însăşi a evoluţiunii concepţiilor şi necesităţilor organizării etatice.

O altă dovadă a existenţei fazei gentilice la Români e aceea, care ne o dá perzistenţa privilegiilor acelora, ce aparţin unui grup local — al familiei, ca grup social tipic — în tot ce priveşte schimbările în alcătuirea ei şi a patrimoniului său; privilegii cu atât mai puternice, cu cât rudenia este mai strânsă, slăbindu-se fireşte din ce în ce, cu cât legăturile ei sunt mai îndepărtate, până a se întinde cosătenilor, proprietari în „sat" ca megiaşi[132]) — în înţelesul lui de pământ al satului, aparţinând acelora, cari îl locuesc. Pe aceştia îi leagă de familia apropiată interesată, rudenia îndepărtată, presupusă, prin însăşi locuirea într'o comună aşezare, ca

129) Dumitru D. Mototolescu-Vădeni. Gesammburgschaft in Rumänischen Rechte, verglichen mit anderen Rechte. Praga. 1928. Vezi Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat. Minea. 1927. Iaşi.

130) Summner-Maine. Études sur l'Histoire des Institutions Primitives Paris. 1880. cap. III şi IV. In deosebi la popoarele germanice, Brunner, op. cit. I. pg. 206, despre ajutorul dat de către membrii sippei la plata wehrgeldului. Vezi nota 13 a paginei.

131) D. Cantemir Descript. Mold. op. cit. pg. 103-104. „Pentru asemenea crime mai că nu se poate cere clemenţa domnitorului, afară numai „dacă se împacă vinovatul cu familia celui ucis şi rudele acestuia declară „public faţă de domn, că-l iartă de vină şi de pedeapsă şi că nu vor să „răsbune sângele prin sânge şi moartea prin moarte. In acest caz, poate u„cigaşul să aibă nădejde de clemenţa domnului, dar tot nu este sigur de „viaţă". Vezi asemenea Cd. Caragea, principiul compoziţiei anunţat în P. III Cap. XVII par. 8: „Ucigaşul poate să se învoiască pentru ucidere cu rude„le celui omorît"; Idem vezi P. 5 cap. I. par. 4. al. 3-4-5, cazurile de compoziţie la „omorul cel necugetat".

132) Asupra originei cuvântului de megiaş, dela miedzuină, mezuină hotar dintre două ogoare, de unde înţelesul lui de coproprietar, vezi I. Bogdan. Doc. lui Stef.-c.-M. II. pg. 607.

existentă încă prin descendenţa dintr'acelaş străbun al satului, *„bătrânul*, sau *moşul„* — sau asemenea, când sunt ştiuţi ca mai mulţi, din *bătrânii* sau *moşii*, de obicei fraţi, din cari dânsul — satul — „se trage" sau „umblă" [133]. Ca descendenţi comuni ai acestui strămoş — sau ai acestor strămoşi, ei înşuşi, fraţi — locuitorii satului se consideră ca „fiind sânge" între ei, ca „nemetici", ca „cemetici" [134], şi pe această concepţie îşi îndrituesc ei privilegiile privitoare la patrimoniul satului Să observăm, că apelative'e, ce în Moldova şi în Muntenia desemnează pe fundatorii de sate şi străbuni ai locuitorilor lor, sunt de origină străveche, situând noţiunea însăşi de fundare a lor, într'o epocă cu mult înainte de întemeerea statelor româneşti, — bătrân derivând din latinul „veteranus", moş din albanezul, şi astfel probabil tracul — „moça, moşa" [135]).

Să luăm seamă aşijderea, că concepţia susnumită a unei descendenţe comune a locuitorilor satului dintr'un strămoş, fundator al lui — constituind dânşii astfel un clan sau mai bine zis, o gensă prin cuprinsul mai restrâns al unei descendenţe familiale mai apropiate — aceasta e o concepţie, ce se regăseşte la popoarele arice din India, ca o perzistenţă unor prime epoce de cultură [136]). Asemenea rosturile simple ale acestei vieţi comune a satului sunt îndeplinite subt comanda şi privigherea căpeteniei de gensă şi clan — la Români astfel subt cneaz şi jude — de organizaţia rudimentară a unui sfat de oameni buni şi „bătrâni", aceiaşi — cu aceiaş desemnare — la multe popoare [137]). Apare deci concepţia satului, în epoca etatica a societăţii româneşti, ca o perzistenţă a unei organizaţiuni locale, bazată pe rudenie, cu mult anterioară începuturilor acestei epoce — cum o indică însăşi etimologia lui

133) Sebastian Radovici. Moşnenii şi Răzeşii. Buc. 1909 pg. 84..

134) N. Iorga. Studii şi Documente. Vol. VII pg. 301 No. 66. Act din 1752, în care boerii Vârnav, în pricină de moştenire, îşi întemeiază drepturile pe faptul „că se trag sânge din Dingă Hatmanul". Nemetic ca'şi nemeşug vine dela neam (dela ung. nem.); asemenea cemetic, ca şi cimotie, dela ung. csemete, csomota (Tiktin).

135) Tiktin. Dictionar.

136) E. de Laveleye. De la Propriété et de ses Formes Primitives. Paris. 1901 pg. 337. „In Penjab satul este constituit dintr'o asociaţiune de „oameni liberi, scoborâtori după tradiţie dintr'un strămoş comun; într'adevăr „e astfel un clan. Fiecare locuitor posedă o parte din pământ, arătată în *„pluguri"*. Asemenea Summer-Maine op. cit. pg. 98·

137) Byz-neugrich. Iarbücher. 1932. pg. 145—Savigny, Hist. du Dr. Romain au M-Âge. trad. Guenoux 1893. Paris. I. cap. IV. Org. jud. des Germains. Denumirea de *boni homines*, dată în epocele merovingiene şi carolingiene oamenilor liberi, ca membrii unui for, subt un comite sau locţiitorul său pg. 149, 151 et sq.

din „fossatum“ [138]), dar care a continuat să-i impună anumite regule juridice ale ei.

Sunt două instituţiuni ale vechiului drept românesc, în cari se regăsesc, mai ales, drepturi şi privilegii anumite, izvorâte din concepţia rudeniei, ca alcătuitoare a grupurilor sociale din timpurile preetatice şi anume înfrăţirea şi preempţiunea. Intr'adevăr înfrăţirea. care în Ardeal şi în Muntenia, unde exista privilegiul masculinităţii, modifică compunerea familiei, în vederea acordării devoluţiunii succesorale unor anumite bunuri — a imobilelor ereditare, „hereditaria“, „aviatica“, ocine, baştine, càminuri — în beneficiul unor persoane, cari prin sexul sau situaţiunea lor de rudenie ar fi fost excluse dela această devoluţiune — căci puteau fi înfrăţite femei şi persoane străine — înfrăţirea deci nu putea fi îndeplinită, decât cu ştirea megiaşilor, adică, în principiu, a locuitorilor. coproprietari ai satului, chemaţi şi încunoştiinţaţi [139]) în

138) Sat din „fossatum“, şanţ sau loc înşănţuit, ceea ce arată caracterul de fortificaţie al străvechilor aşezări rurale, impus de nesiguranţa timpurilor. Vezi forma intermediară fsat, atestată în Psaltira Scheiană. Origină posibilă în acele „fossae limitatae“, din statutele coloniilor (astfel al coloniei Iulia Genetiva în Ephem. epigr. II. pg. 112 ap. Iorga. II op. cit. pg. 150). Pe alocurea, acet şanţ e numit troian. Pentru extinderea denumirii de „fossatum“ a şanţului, ce înconjoară şi astfel limitează centrul de locuinţe rurale, asupra acestui centru mărginit de dânsul, vezi, prin analogie, extinderea, deseori aflătoare în actele privitoare la proprietăţi, a denumirii de hotar — adică a limitei ce cuprinde moşia din tote părţile — asupra însăşi moşiei, ce astfel o mărgineşte. (Vezi expresiunile „de peste tot hotarul . . . de peste tot locul. . .).

139) Stefulescu. Documente Slavo-Române din Gorj. 1908. pg. 191. Act al lui Alexandru Vodă din 1573, prin care confirmă lui Bogdan cumpărăturile sale în Groşani, iar lui şi fratelui său Radu înfrăţirea reciprocă, ce şi-au făcut-o pe moşia Groşani şi Masloşi „...pentrucă au vândut şi s'au înfrăţit aceşti mai sus zişi oameni de a lor bună voie dinaintea Domniei Mele şi cu ştirea tuturor megiaşilor“. Era oare necesar, pe lângă punerea în cunoştinţă, şi consimţimântul lor la îndeplinirea înfrăţirii? Pare-se. că nu In multe acte cu menţiuni de înfraţire nu e menţionată „ştirea megiaşilor“. — precum e menţionată mai în totdeauna la vânzări de bunuri. In orice caz încunoştiinţarea lor şi prezenţa lor la facerea actului de înfrăţire e necesară. Vezi în I. Peretz, Histoire de la Vente en Droit Roumain. Paris. 1904, act de la Alexandru Vv. din 1577, care relatând un act de înfrăţire, menţionează „prezenţa“ bunilor megiaşi din prejurul lor. — „In privinţa megiaşi„lor şi a aldămăşarilor, ei sunt prezenţi, nu din cauza ceremoniei, dar din „cauza mutaţiunei bunurilor teritoriale“ (pg. 206).

— Vezi despre înfrăţirea de sânge la Germanii gentilici şi despre comuitatea de bunuri, ce deseori este conexată acestei înfrăţiri, Brunner. op. cit. I. pg. 94.

Despre răspândirea înfrăţirii vezi P. Negulescu. Studii de Ist, Drept Român. Buc. 1900. „Credem că acest obicei a existat mai în toate părţile“. (pg. 107).

virtutea datinei, provenită, căci n'are cum fi altminteri, din presupusă descendenţă comună din fundatorul acestui sat.

Asemenea dreptul de preempţiune este tot o consecinţă a concepţiei de rudenie, ce fundând gensa şi clanul, a înfiinţat satul cu posesiunile lui aferente asupra pământului înconjurător, ca o aşezare a oamenilor, ce se trag din întemeetorul gensei şi al clanului — acesta ca o extindere a gensei.

Aceiaşi concepţie, care funda unitatea gensei şi stabilea solidaritatea membrilor săi. cu consecinţa ei de garanţie colectivă, întinzându-se, în mod logic şi asupra solului, aparţinând capilor de familie, ce locuiau satul gentilic, a dat naştere dreptului de preempţiune, când a devenit posibilă, odată cu regimul contractual, înstrainarea pământului [140]). Căci acest privilegiu era destinat să apere unitatea sătească a gensei — a familiilor, ce o compuneau, prin dificultaţile puse mutaţiunilor în mâini străine, ale bunurilor familiale, ce trebuiau să rămână, în interesul comun, familial întâi, gentilic apoi, în mâinile celor, ce le stăpâneau din moşi-strămoşi, de la strămoşul îndepărtat şi comun, pe baza primordialei concepţii de apropiaţiune a solului descendenţilor acestui fundator al gensei, gentilicilor între ei [141]). Pentru aceştia rămânea, ca un imperativ moral, îndătinata datorie să transmită mai departe erezilor lor, moştenirea pământului [142]). Astfel încât, în caz de absolută necesitate de vânzare pentru proprietarul bunului familial, această mutaţiune, în scopul rămânerii bunului în familie, interesa tocmai pe cei, ce trebuiau să-l moştenească, conform rangurilor devoluţiunii ereditare; aşa dar întrucât priveşte vechiul drept românesc mai întâi pe cei mai apropiaţi erezi ai lui, până la cei mai îndepărtaţi [143]), urmând rândurile rudeniei, dela rudele cele mai apropiate până la membrii gensei. In acest scop de realizare a preferinţii la preţ egal, în cazul vânzării bunului familial,

140) Vezi H. Sumner-Maine. L'Ancien Droit. ed. Courcelles-Seneuil 1874. Paris pg. 160 et sq. 188 et sq. pg. 295. legea succesiunii regimurilor juridice.

141) Brunner op. cit. I. pg. 85. Despre străvechile drepturi de proprietate — înainte de Cezar — ale clanului (sippe) asupra solului.

142) Vezi, despre această concepţie a conexării ideei de familie cu ideea de proprietate, R. Dareste, Ėtudes sur l'Histoire du Droit. 1908 pg. 145 — despre dreptul Osseţilor din Caucaz: „Cu regimul comunităţii de familie, nu există propriu zis, succesiune. Familia posedă şi dânsa nu moare . . . . . Astfel dreptul ereditar, se reduce la un foarte mic număr de regule. Sunt, trei rânduri de erezi, şi anume: linia dreaptă, ascendenţi şi descendenţi apoi agnaţii şi în fine gentilicii. Exact sistemul celor XII Tabele etc. etc..."

143) Vezi nota 111.

conform ordinii unei eventuale devoluţiuni ereditare, s'a născut dreptul de preempţiune, ca un fenomen general la societăţile gentilice, ca consecinţă a străvechilor idei, pe cari ele se întemeeau [144]).

144) Vezi despre privilegiul de preempţiune la Germani, Lex Burgundiorum. tit. 84. c. 2 apud. Laveleye. op. cit. pg. 98 n. 1. Asemenea Lex Saxonum 64, despre edictul regelui Chilperic (661-84), ce se întemeează pe Lex Salica şi preferinţa, ce o dă fiilor, fetelor şi fraţilor faţă de „vicini" — de proprietari vecinii — în devoluţiunea ereditară; vezi Inama Sternegg. op. cit. I. pg. 75; asemenea la acest autor pg. 102, dispoziţiunile Legii Salice, 58 (de chrenecuda) despre înstrăinarea bunului de către proprietarul lui, în caz de neputinţă de plată a wehrgeld-ului, dar numai familiei, ce-şi însuşeşte atunci obligaţia acestei plăţi. Asemenea Brunner op. cit. I. pg. 79 — iar pg. 195-196 despre edictul lui Chilperic şi „Heimfallsrecht" al comunităţii gentilice a susnumiţilor „vicini". Tot astfel in Pierre Verdelot. Du Bien de Famille en Allemagne. Paris. 1899. Partea I. pg. 51 et sq.; pag. 85 et sq. Cap. II şi III despre „Beispruchrecht" al familiei din Germania medievală, cu origine străvechi. — Asemenea Esmein, Histoire du Droit Français, despre le retrait lignager. — Vezi la la Celţi, în legea Brehon-ilor definiţia clanului — a sept-ului — care fiind o persoană, „ce de nimeni nu are nevoe, singură se împlineşte, şi care se continuă mai ales prin posesiunea pământului", este astfel o persoană perpetuă şi a cărui alienare nu e permisă, decât cu consimţământul întregului clan, ap. Laveleye op. cit. pg. 289.

La Induşii din Penjab, în caz de vânzare sau de cedare a drepturilor sale asupra pământului de către un membru al comunităţii de stat, „ceilalţi membri ai aceleiaşi comunităţi îşi exercită dreptul lor de preferinţă şi devin achizitori ai părţii sale pe un preţ egal acelui, ce s'ar fi putut obţine dela străini". Tupper, Punjab Customary Law. III 129 ap. Vinogradoff op. cit. I. pg. 330), Asemenea în G. Campell. Systems of Land Tenure. ap. Laveleye op. cit. pg. 289. — La Romani se ştie, că în „venditio bonorum" se poate găsi urma unui privilegiu de preempţiune, în preferinţa dată creditorului celui mai însemnat. (Dig. 42. 5. 15). -- Vezi asemenea pentru un privilegiu de preempţiune voluntar stabilit printr'o stipulaţiune specială, între coerezi în folosul lor, în caz de vânzare, de către unul din ei, a părţii sale ereditare respective (Dig. 45. 1. 12. § 3.). Despre pactele de *praelatio* şi de *retrovendendo* (Dig. 18. 1. 7. 5 -- 19. 1. 21. 5). Ed. lui C-tin-c-M. privind anumite bunuri (C. J. 5. 37. 5). -- Vezi cursul meu, ed. II.

La Slavii meridionali, vânzarea bunului ereditar, situat în cuprinsul pământului gensei, *plemenscina* de la *pleme=gens*, nu se poate face, decât cu consimţământul familiei. Se observă o întreagă procedură de publicitate a vânzării. Vezi în deosebi Policki Statut. -- Peretz, op. cit. cap. IV. La vente en droit slave pg. 119 et sq. -- Vezi asemenea în această chestie, studiul dreptului de preempţiune la Germanii şi Slavii din Alpi în deosebi, Alfons Dopsch. Die ältere Social und Wirschtafverfasung der Alpensslaven. Weimar 1909 pg. 147-172..

Intr'o altă ordine de idei, ca o dovadă, că aceleaşi soluţiuni sunt comune aceluiaş stadiu de evoluţie socială, vezi procedeul de măsurare la Germanii gentilici a loturilor pământului arabil de împărţit între proprietarii unui sat „per funiculum", numit Reeb sau Reepmate (Von Maurer in Einleitung zur Geschichte des Mark-Hoff-Dorf und Stadt Verffasung pg. 72 et sq.), şi a se compara cu măsurătoare cu funia în vechiul drept românesc; de unde „funia", ca unitate de măsură de suprafaţă de pământ, funie sau încă „funaş". (Ghibănescu, Surete şi Izvoade. VI. p. 110 act din 1669).

Şi în vechiul drept românesc fiinţa dreptului de preempţiune ne este dovedită cu aceiaşi întocmire prin acte şi legiuiri [145]). Căci dispoziţiunile referitoare lui ale codurilor Calimah şi Caragea — dispoziţiuni, ce rees a fi luate din vechea consuetudine românească adeveresc, prin clasificarea celor, ce pot beneficia de dânsul, categorii de erezi existente conform concepţiei gentilice, şi astfel în Moldova şi în Muntenia de la cei mai apropiaţi la cei mai depărtaţi, de la moştenitorii direcţi la colaterali, de la familie la gensă, ba chiar la clan, cum puteau fi „ab origine" printre vecinii satului, acei ai bunului în chestie [146]). E posibil chiar, că în devoluţiunea succesorală a vechiului drept românesc, dreptul de ultimogenitură în beneficiul mezinului, cel puţin pentru locul ereditar de casă, dovedit în mai multe ţări ale vechiului regat [147]),

---

145) In Pravilnicească Condică a lui Alexandru Ipsilanti, în Sobornicescul Hrisov din 1785 al lui Alexandru Mavrocordat Vv, în Codurile Calimah şi Caragea. Vezi despre influenţa vechiului drept românesc în caracterizarea claselor de protimitari .din Pravilniceasca Condică, în rânduirea cărora Ipsilanti s'a inspirat din nereaua lui Roman Lecapenul, Peretz op. cit., pg. 265. „Se vede, că dacă rudele simple sunt luate din drept românesc ceilalţi protimitari sunt luaţi din cel bizantin".

146) Reamintim dispoziţiunile Codului Caragea relativ la clasificaţia protimitarilor (P. III, cap. II. art. 7).

1. Rudele de sus şi de jos — 2. Rudele de alăturea până la a patra spiţă, când sunt şi părtaşi şi devălmaşi. — 3. Rudele de alăturea, când sunt şi vecini. — 4. Cei ce sunt numai rude de alăturea până la a patra spiţă. — 5. Cei ce sunt numai părtaşi sau devălmaşi. — 6. Cei ce sunt numai vecini, (întâi) cei, ce vecinesc în lung, (al doilea) cei, ce se vecinesc în lat, (al treilea) cei, ce se vecinesc la vreun colţ. — Asemenea acele ale Codului Calimah art. 1432.

1. Rudeniile până la a şasea spiţă şi între ele acele se protimisesc, acel ce este răzaş (împreună părtaş).

2. Răzeşii, şi

3. Megieşii. (aceştia din urmă în înţeles de vecini). — Amintesc în această chestie, Sorbonicescul Hrisov al lui Alex. Mavrocordat Vv. al Moldovei din 1785, dat spre a curma abuzurile de drept ale celor, cari, profitând de situaţiune şi avere, se substituiau, printr'un titlu oareşicare, drepturilor de proprietate ale unor răzeşi — în general proprietari indivizi — cu scopul, ca beneficiind tocmai, de privilegiul de preempţiune faţă de ceilalţi răzeşi codăvălmaşi, să le poată mui lesne cumpăra acestora drepturile lor de proprietate. — Formula vânzării „înainte" sau „cu stirea megiaşilor" este des menţionată în actele vechi. Vezi într'altele Stefulescu op. cit. pg. 165 şi 171, acte din 1568 din Muntenia. — Peretz, op. cit. pg. 239 şi 240, acte din 1677 şi 1699 din Moldova. Exemplele se pot multiplica.

147) Vezi în Peretz, Ist. Dreptului Românesc II, pg. 185 et sq.— Act din 1231 în Féjer op. cit. III - 1, pg. 227 et sq, testamentul unui comite Nicolae, care îşi lasă „aedificia cetera et necessaria" fiului său celui mai tânăr „ut mos est in Hungaria". Dar posesiunile lui se află în Ardeal, pe lângă Criş.

să fi fost un indiciu al persistenţii regimului gentilic [148]. Aşa fiind nu cred, că dreptul, de preempţiune în „ius valahicum", în „zakon vlaski", să fi fost un împrumut străin. Il consider ca o instituţiune proprie vechii noastre consuetudini juridice, deoarece corespundea necesităţii, pentru societatea românească gentilică, ca pentru oricare alta în acelaş stadiu de cultură şi de evoluţie, de a realiza, prin rapoartele de drept, idei, ce le erau comune [149]. Aceleaşi concepţii creează aceleaşi instituţiuni. la Latini ca şi la Germani, la Slavi ca la Celţi şi la Induşi, precum se ştie — şi astfel şi la Români. Nu trebue deci sa căutăm la alte popoare, de cât la al nostru — precum în alte legiuiri, ca acea byzantină, de cultură incompatibilă cu desvoltarea noastră istorică a epocei antietatice, ce o studiem — origina dreptului de preempţiune, probat în trecutul nostru prin diplomatică şi legislaţie.

Ceea ce au făcut domnii, menţionând în actele lor normele dreptului de preempţiune, nu a fost înfiinţarea unui drept, ce vroiau să-l creeze depe urma concesiunii ereditare de pământ particularilor, ci a fost precizarea acestor norme dinainte existente, căci exista înaintea lor ereditatea proprietăţii — şi mai ales a fost adaptarea lor împrejurărilor, rezultând din mutaţiunile oneroase „inter vivos" ale pământului concesionat, şi astfel, din necesităţile anumite ale regimului contractual. Asigurarea formală, în actul solemn al concesiunii domneşti, de continuă transmisiune ereditară în familia beneficiarului — principial descendenţilor săi — nu e decât exprimarea concepţiei străveche, cu mult anterioară, ca instituţiune, domniei, şi care lega în mod perpetuu familia de pământul stăpânit de dânsa — moşia venită dela moşi, ocina dela „oteţ-„i". Concepţie atât de puternică, încât alcătueşte însuşi temeiul domniei, fiind aceea a dominiului eminent al domnului asupra ţării sale, ce o ţinea, ca o ocină a lui. Domnul a ţinut seamă de dânsa, căci, precum am văzut, ea sta la baza atât a întregei societăţi gentilice, cât şi a drepturilor sale. Iar în ultima analiză din conexarea

148) Létourneau, l'Évolution dela Propriété. Paris 1889 pg. 410. — In ţările celtice dreptul de primogenitură a fost chiar înlocuit câteodată prin dreptul al „juveigneur"-ului: cel mai tânăr dintre fii, succedând părintelui, după ce fraţii lui mai mari fuseseră plecaţi sau îşi făcuseră aşezărilor lor. Persistenţa regimului de clan în ţările celtice e de sigur motivul de a fi al acestui drept de ultimă genitură.

149) Vezi în chestiunea dreptului de preempţiune în vechiul drept românesc. Haşdău, Arhiva istorică vol. III — P. Negulescu — Studii de Istoria Dreptului Român op. cit. „In dreptul german, Naherrecht, Nachbarnrecht şi care nu e altceva decât o urmă a proprietăţii colective (pg. 202)". — „Această instituţiune (a preempţiunii) a existat ... mai ales in Orientul imperiului (roman) ca o urmă a prop. colective .. " (pg. 203), I. Peretz Curs de Istoria Dreptului Român II.

acestei concepţii a proprietăţii familiale gentilice — locale — cu concepţia domniei, ca titulară a proprietăţii asupra întregei ţări, s'a constituit concepţia statului feudal în principate, realizată prin sistemul concesiunilor din partea domnului în folosul particularilor şi al instituţiunilor bisericeşti. De aceea apare ereditatea, ca un element esenţial al concesiunii domneşti, în beneficiul titularului ei, iar dreptul de preempţiune, ca o consecinţă a vocaţiunilor ereditare eventuale asupra pământului concesionat; şi consecinţă astfel a însuşi titlului juridic al concesiunei [150]), titularul ei fiind autorul drepturilor descedenţilor săi, în toate câte o privesc.

VIII

Un alt aspect al organizaţiei gentilice, ce dăinueşte în principatele româneşti, ni-l învederează atât modul de posesiune, cât şi acel de cultură agricolă al pământului în mâinile proprietarilor săi, precum şi de aşezare al acestora. Căci modul de posesiune obişnuit este indiviziunea — devălmăşia după termenul cel vechi — iar împărţirile întinderii posedate de sat, după modurile de cultură ale solului şi de aşezare ale posesorilor lui, se arată a fi trei, anume vatra satului, ţarina sau partea din întindere compusă de pământ arabil [151]), în sfârşit părţile din această întindere, necomportând, de cât cultura pastorală, şi aceea a celorlalte producţiuni ale solului, ca păduri, fâneţe, câmp, ape, etc. etc. Această înfăţişare a „satului" românesc, adică a pământului posedat subt un titlu oareşi care de către familiile aşezării rurale, cuvântul „sat" putând avea aceste două acceptaţiuni, menţionate mai sus, şi de grup de locuinţe rurale, şi de pământ posedat de dânsul, astfel cuprinzând şi vatra lui—această tripartită înfăţişarea a lui corespunde în limitele sale generale aspectului satului gentilic la neamurile

150) A. Cazacu. Contribuţiuni la Studiul Formării şi Evoluţiunii Dreptului de Protimis. Chişinău, 1932, pg. 97, 101, 105.

151) N. Iorga menţionează existenţa unui „jitar", care păzeşte poarta „ţarinei". D-sa arată denumirea de jitar, ca fiind de „veche origină", fiind în realitate o pronunţare specifică Moldovenilor a cuvântului „vitar", vitariu, „a celui însărcinat cu paza vitelor; nimic comun cu slavul „jitie", viaţă (op. cit. III pg. 346). Asemenea Costăchescu. op. cit. II pg. 131, act al lui Ştefan Voevod din 1433" şi tot hotarul Lieştilor şi tot câmpul şi ţarina veche, afară de această ţarină nouă, ce şi-au îngrădit-o odată pentru dânşii, această să fie a Lieştilor.„" — Această împărţire, tripartită a „satului" reese în mod curent din citirea actelor munteneşti şi moldoveneşti.

arice, câte s'au studiat [152]), într'un anumit stadiu al evoluţiunii lor, acela, care tocmai ne interesează. Pentru a ajunge la dânsul a fost necesară o întreagă evoluţiune a concepţiei de stăpânire a solului. Caci, dacă prin natura lucrurilor însăşi, indiviziunea este modul de posesiune cel mai natural al scoborîtorilor primului sau anteriorilor stăpâni ai pământului — precum tot natura lucrurilor a deosebit mai întâi pământul, între cel trebuincios locuirii şi cel necesar culturii, iar pe acesta le-a împarţit tot necesarmente între acel destinat culturii agrare şi cel menit culturei pastorale şi celorlalte culturi — societăţile arice n'au stabilizat dintr'un început pe sol cele două mari diviziuni ale întinderilor arate şi păşunate sau exploatate în comun, nici asemenea n'au fixat iniţial stăpânirea nestrămutată asupra unor anumite părţi de pamânt de către capii de familie respectivi. Se ştie, că a existat un prim aspect al stăpânirii colective, de către întregul popor, al solului ocupat de dânsul, cu oareşicari luări în posesiune ale unor anumite întinderi dintr'ânsul de către clasele lui superioare [153]) — apoi altul al schimbarii timporare în cuprinsul pământului posedat de un grup social localnic — un sat mai întotdeauna — a întinderilor destinate culturii agrare şi păşunatului — precum astfel al repar-

---

152) H. Summer-Maine, Études sur l'Hist. du Droit. op. cit. pg. 106 despra proprietatea vechilor comunităţi agricole ale Teutonilor. Pământul stăpânit e împărţit în trei: *Marka* township-ului, sau a satului; *Marka* comună, sau terenuri nederminate şi păşuni *(Waste)*. în sfârşit *Marka* arabilă, sau pământul cultivat. Vezi asemenea despre comunitatea de sat în Orient pg. 14. „Dacă avem grijă să nu întrebuinţăm, decât expresiuni foarte generale, descrierea comunităţii de sat teutonică sau scandinavă ar putea asemenea servi să arate aceiaşi comunitate în India. Regăsim marca arabilă, împărţită în loturi separate... vin apoi bunurile comunale... cu păşuni, pentru întreagă comunitate şi a căror folosinţă este indiviză. Satul se compune din locuinţe supuse, fiecare, autorităţei despotice unui părinte de familie". In acelaş sens, Letourneau op. cit. pg. 298. Despre mirul rusesc vezi Laveleye op. cit. pg. 13 şi 12; despre „isba" — casa cu grădina ei ereditară în sat, — despre terenul arabil al comunei, pg. 22: „Totalul bunurilor unui ţăran (în regimul vechiu comunal) cu drepturile lor de folosinţă, era *dwor*-ul. Dwor-ul cuprindea casa cu grădina şi livada, *usadba*, pământul cultivat, *obsha*, de o întindere medie, de 9 sau 15 detiatine. fâneţele, păşunile, iazurile şi răurile pentru pescuit. Era exact *Bauerngut*-ul sau *Hub*-a germanică, totuşi cu oareşicari diferinţe între marca germanică şi marca rusească". Vezi la acelaş pg. 289, cum terenul arabil al *sept*-ului irlandez e împărţit între familiile, ce îl compun. Asemenea pg. 463 et sq. despre comunitatea dz familie la Sud-Slavi.

153) A. de Jubainville op. cit. pg. 61, 190, despre formele proprietăţii imobiliare în Galia înainte de cucerirea ei.

tizării periodice a loturilor de cutură agrară de către conducătorii clanului sau ai satului, capilor de familie, îndrituiţi la stăpânirea solului spre o alternativă posesiune în acest mod a acestor loturi [154]).

Fixarea asupra aceloraş părţi de pământ arabil a drepturilor de proprietate ale capilor de familie, iar întinderile ocupate de celelalte culturi, continuând să aparţină colectivităţii gensei, — sau a satului — a constituit un ultim aspect al proprietăţii gentilice; şi aceasta ne priveşte, căci acesta a fost al societăţii gentilice româneşti fiindu-ne arătat ca atare, atât de lipsa de „flurzwang“ [155]), în constituirea numitei proprietăţi, cât şi mai ales de faptul persistenţei ideelor romane în devoluţiunea succesorală a drepturilor de proprietate imobiliară, ce nu se puteau împăca, decât cu o stabilizare asupra solului a acestor drepturi. Iar această stabilizare a lor o adevereşte mai întâi persistenţa conceptelor romane de aşezare rurală şi de cultură agrară, dovedită prin origina latină a marii majorităţi a cuvintelor, ce exprimă aceste concepte; [156]) şi însăşi realizarea practică a culturii agrare, timp

154) Sumner-Maine, Études sur l'Histoire du Droit. pg, 106 et. sq. Études sur l'Histoire des Institutions Primitives pg. 141 et. sd. Asemenea Cezar, pasajul său cunoscut relativ la modul de posesiune a solului de catre Suevi (D. B. G. c. VI. 22. 8) şi Tacit în Germania cap 26: „Arva per-annos mutant et superest ager“. Sunt de părere, că celebrele versuri ale lui Horaţiu relative la Geţi:„Vivunt et rigidi Getae etc...“ fac aluzie aşişderea la un mod similar de posesiune—prin alternanţă--a unei câtimi de pământ Vezi cursul meu pg. 55.

155) „Fluzwang“, cuvânt german, adoptat ca apelaţie technică de către istoricii Dreptului, compus din „flur“, ogor, câmp şi „zwang“ constrângere; exprimă o rotaţie forţată de culturi agrare — pastorale şi agrare — sau încă o rotaţie silnică de culturi agricole, în teritoriul aparţinând unui sat, existentă încă până târziu în economia medievală şi modernă, ca consecinţă a modului alternativ de posesiune de loturi de pamânt în acest teritoriu, de către locuitorii satului. Vezi şi G. Maior, Politica Agrară, Buc. 1906, modurile de cultură în voevodate, pg. 23-26.

156) Nu mai insist asubra acestei chestiuni în deobşte cunoscute, Atrag atenţia numai asupra persistenţei noţiunilor romane de *curtis*, *cortis*., ca aşezare rurală (A. de Jub. op. cit. pg. VI-VIII de unde fr. — *court* ca sufix: Avricourt, Clignancourt, etc. etc. Asemena la Drăganu (op. cit. pg. 219) persistenţa în Ardeal, Muntenia şi Moldova, cu acelaş înţeles,— de unde curtea proprietarului- a „curţii“, sau mai bine zis a „curţlor“. (Boer curtean în sens de boer rural, Cron. lui Azarie, asemenea Ion Neculce, Letop. II pg. 203„ De la a doua domnie Alexandru Vodă Lăpuşnesnu.., au tăiat atâta. mulţime de boieri, şi au trimis şi au ales din curteni de ţară pre Racoviceşti şi pre Sturzeştii şi pre Bălşeşti şi pre alţt mulţi...„) Precum vezi înţelesul de *pars*, deci *partem*, ca parte dintr'un imobil, dintr'un *fundus*, întrebuinţată deseori alături de *portio* în epoca colonară romană, cu acelaş înţeles (F. de Coulanges, L'Alleu et Domaine Rural, pg. 239 et. sq.(, asemenea persistentă în Muntenia şi Moldova cu înţeles similar: parte din sat — părţile din bătrâni, din moşi„ai carte (ca titlu de proprietate), ai parte (din sat)„.

de un mileniu, arătată prin cuvintele latine, impune ca consecinţă concepţia romană originară a permanenţei drepturilor de proprietate ale părintelui de familie asupra unei anumite întinderi de pământ destinată culturii agrare. Precum dacă, pentru populaţiunile romanice, din cari se trag Românii, pieirea sau destrămarea formei de stat a avut, ca urmare, înfiriparea unei vieţi sociale gentilice şi astfel unui mod gentilic de proprietate, logica ne impune să admitem, că a continuat să fiinţeze modul gentilic de proprietate cel mai apropiat de modalităţile proprietăţii romane quiritare — existenta în sec. III în tot imperiul, — atunci acela, care aflându-se pe o treaptă imediat mai jos — treaptă proprie genselor romane de odinioară, de unde tocmai s'a stabilizat, odată cu începuturile vieţii de stat a Romei, „dominium de jure Quiritium" — acela care, aşa dar, a permis întrucâtva, refugiul şi astfel persistenţa conceptelor romane despre stăpânirea pământului. Astfel în primul rând în privinţa exclusivismului drepturilor de proprietate imobiliară ale fiecării familii, reprezentată prin capul ei şi al normelor lor de moştenire. Pe de altă parte nu trebue să uităm, că formele de viaţă gentilică ale strămoşilor Românilor actuali au provenit, nu dintr'o lentă evoluţiune a unor societăţi gentilice, ci dintr'o decădere a alcătuirilor de viaţă socială superioară — etatică, — dar şi că această decădere n'a putut să-i barbarizeze într'atât, încât să-i aducă la conceptele, ce au precedat acela al fixării proprietăţii terenului arabil a fie-cărui cap de familie asupra aceleiaşi întinderi. Că lucrul este imposibil, şi psihologiceşte şi istoriceşte, ne-o confirmă argumentele de mai sus, căci ele rees din cele mai vechi ştiri documentare, ce le avem despre starea proprietăţii rurale a societăţilor româneşti în statele, în cari au trăit.

Astfel satul românesc gentilic aparţine unui tip general de aşezare rurală şi de cultură agricolă, propriu ultimului stadiu al fazei sociale, din care face parte şi care a fost înfăptuit în îndepărtatul Evul Mediu la neamurile arice, ce interesează istoria noastră, precum şi dealtminteri la altele. Căci cu excepţia culturilor neagrare — deoarece peste tot păstoritul şi pădurea şi apele aparţin în comun colectivităţii satului — diferenţele, ce le vedem, cel puţin după ştirile, ce le posedăm până în prezent, în modurile de locuire în centrul rural, în sat — de pildă în satele româneşti, neexistând ca în cele sud-slave, locuirea în comun subt comandă unui şef, „domacinul" sau „stareşina", a descedenţilor şi a agnaţilor acestuia şi gospodăria casnică organizată subt

ordinele mamei sau soţiei sale „domaciţă“, [157]) ci fiecare cap de familie român locuieşte cu familia lui în casa lui — precum deosebirile, ce le constatam în modul de posesiune al ţarinei, în care principiul posesiunii familiei există singur la Români, iar nu împreună şi subordonat principiului comunităţii de familie, a zadrugei [158]) sau a satului, a mirului [159]), ca la Slavi — aceste deo-

157) Zadruga apare în vechiul drept sârbesc, ca de pildă în Zakonicul lui Stefan Duşan, ca o instituţiune alcătuită pe baza rudeniei patriarcale de o comunitate de familii — chiar de familie — înglobând personalitatea acelor, cari o compun — capi de familie şi descendenţii lor masculini, câteodată femenini. prin îngăduire dată ginerilor — impunându-le astfel colocuinţa, cu consecinţa ei de garanţie colectivă (Zak. lui St. Duşan. ed. Peretz 1905 art. 52-66-71), precum munca în comun — întrupând dânsă drepturile de proprietate asupra pământului posedat de membrii ei. Dânsa e condusă de un şef ales de aceşti membrii, *domacina*, *stareşina*, ce-şi poate desemna urmaşul din descendenţa sau colateralii lui, cu consimţimântul comun. Caracterele specifice ale acestei instituţiuni stravechi, existentă desigur în epocă convieţuirii Slavilor cu populaţiunile romanice din Dacia-Traiană, persistă până la eliberarea Serbiei din dominaţia Turcilor şi sunt legiuite de codul civil sârbesc dinainte de marele războiu. Reese astfel personalitatea civilă a zadrugei. bazată pe comunitatea de bunuri, a căror proprietară este, şi care fiind distinctă de aceea a membrilor săi, ce nu posed, decât cotele-părti ale lor indivize respective, are anumitele ei drepturi şi privilegii, atât după litera legii, cât şi în mintea copărtaşilor ei. „Tot ce „posedă zadruga este ţinut de către membrii ei ca proprietate a tuturor şi „niciodată nu veţi auzi: aceasta e al meu — sau aceasta îmi aparţine, dar „din contra: e bunul nostru — sunt copii noştri - sunt casele noastre (D. „Novakovitch. La Zadruga. Paris. 1905 pg. 84)“. — „Membrii zadrugei nu „formează decât o persoană, adică drepturile ei le aparţin în mod colectiv (art. 58 C. C. Sârbesc ap. Novakovitch pg. 93). — „Tot ceea ce un membru achiziţionează în zadruga, e achiziţionat pentru totalitatea membrilor (ei)“. (art. 508 C. C. S. id. pag. 108; art. acesta stabileşte unitatea de patrimoniu al zadrugei. pg, 126 — din care poate fi exclus un membru nedemn sau culpeş. art. 514 pg. 130). Despre vechimea zadrugei vezi M. Mladenovitch L'Etat Serbe. Paris 1931, pg. 44.

158) Unitatea de patrimoniu al zadrugei este confirmată prin regulele devoluţiunii succesorale, călăuzite de două mari principii: 1. bunurile zadrugei nu pot niciodată să iasă din comunitate pe cale de succesiune; 2. câtă vreme trăeşte un membru al zadrugei nu poate avea loc deschiderea succesiunei. „Membrii zadrugei au drept la moştenire cu excludere chiar a rudelor mai apropiate, cari nu trăesc în comunitate. Inrudirea în zudruga are întietate asupra înrudirii în afară de zadruga în caz de moştenire, chiar dacă înrudirea în afară de zadruga este mai apropiată“ (art. 528. C. C. S. id. pg. 135). Moartea cuiva în zadrugă nu schimbă nimic în starea şi în rapoartele comunităţii. Tot rămâne ca înainte (art. 516 C. C. S. id. pg. 136). Zadruga e o instituţiune comună Sud-Slavilor şi a fost regulamentată de legile moderne ale Croaţiei, Bosniei şi Herzegovinei, Muntenegrului şi Bulgariei, dinainte de războiul mondial.

159) E de Laveleye op. cit. pg. 9. „Totalitatea locuitorilor unui sat, ce posedă în comun întinderea de pământ, ce-i aparţine se chiamă mir“. „In principiu, fiecare locuitor bărbat şi major are drept la o parte egală. din pământul, al cărui proprietar e mirul“, pg. 10. Vezi cap. II şi III.

sebiri sunt numai deosebiri de detalii, care dacă au importanța lor spre a preciza caracterul autohton al unei culturi epocale, nu pot infirma caracterul general propriu numitului stadiu al erei gentilice, însușit oricărui pământ locuit și posedat în acest mod în trecut. Proprietatea individuală și diviză, ce curmă modul gentilic de posesiune al pământului, a luat ființă ca o consecință a întemeerii statului, ce a întărit și a precizat personalitatea juridică celor, ce îl alcătuiau — dacă nu a tuturor, dar cel puțin a celor mai de frunte categorii ale lor — fie dânsul stat cu caracter urban, ca Roma, în care concepțiunile de viață publică se înfiripează conform specificului de viață în „civitas“ a cetățenilor [160]), fie dânsul stat cu caracter rural, — ca statele feudale — care, spre a subzista, dă drepturi precize individualităților clasei nobile, ce formează armatura lui [161]).

IX

Aceste gense sătești, aceste clanuri, pe cari le văd formate din gense înrudite, prin „roiri“ ale satelor mai bătrâne[162]), aceste

160 P. Vinogradoff, op. cit pg. 250. „O observație capitală, în ceea ce privește pe Greci și pe Români, este, că civilizațiunea lor era esențialmente urbană (clty cul ure) și întemeiată pn sclavie„. In acelaș sens O. Spengler Der Abendgang des Abenlandes II pg. 68 et· sq. Asemenea despre formația proprietății la Roma, Savigny, Traité de Droit Romain. Trad. Guenoux, Paris, 1855, pg. 357 și 370·

161) Chestiunea feudalității, ce se întemeează pe concesiunea pământului din partea superiorului, suveran sau suzeran, câteodată amândoi intr'o persoană, către un inferior, anumit credincios al său, având drept obiecte servicii reciproce, e prea cunoscută, ca să mai fie demonstrată. Vezi între altele, în operele lui Sumner-Maine, cum se desprinde căpetenia clanului, cum acaparează și individualizează, în benificiul lui, propietatea anterior indiviza a clanului, ce îi este recunoscută de suveran (chestiunea înfățișată în mai multe locuri, într'altele Et. sur l'Hist du Droit pg. 178-179) „Când opera de feudalizare, scrie Laveley despre vechiul drept irlandez (op. cil. pg. 416) este terminată această căpetenie a devenit un segnior, *Lord*-ul *of the manor*, proprietarul in fapt și în teorie al solului întreg împărțit odinioară între membri trlbului, etc......„. Vezi operele lui C. Giurescu, în deosebi în „Boerii“, cum clasa superioară și avută a proprietarilor de pământ, se desparte, acolo unde se află în codiviziune, de codăvălmași, „ alegându-și parte“, devălmășia rămânând modul de posesiune al micilor propietari, megiași și răzeși,„ boerii“ obișnuind modul individual de posesiune. Constituirea de proprietate se face, dintr'un început, ca regulă generală, de către domn, nominal în numele unui titular și al familiei sale (vezi Cursul meu op, cit, pg. 488 ct. sd.),

162) Despre formațiune satelor, vezi Arhiva pentru Știința și Reforma Socială 1932. în deosebi pg 118 et sg, și pg. '484 et sq. (X. Constaforu și H. Stahl, existența în epoca prezenta a concepției proprietății familiale în Vrancea).

prime şi rudimentare organizaţiuni politice subt chinejii sau cnejii lor, foarte probabil, că mai multe împreună au alcătuit, la Români, ca la celelalte popoare în acelaş stadiu de cultură, forme mai complexe de viaţa socială şi anume triburi. Nu pot formula decât ipoteze în aceată chestiune, dânsa începând numai a fi studiată [163]. Dar cred, ca o indicaţiune ne-o da existenţa de „craine" în toponimia Ardealului [164]. Astfel ar fi existat crainele sub craii lor, ca triburi subt căpeteniile lor respective — poate asemănătoare cu acei „reguli" ai „Pastorum Romanorum„ din „Desciptio". Oare personajul social al cranicului existent în Ardeal în secolul XVII, concomitent cu voevozi, dar cred de aceiaşi vechime ca şi aceştia, având atribuţiuni juridicţionale egale, dacă nu superioare cu acele ale voevodului [165] — oare nu-şi are origina dânsul în fiinţa căpeteniei de trib, de craină, din timpurile gentilice ale societaţii româneşti? Şi cred, că mai curând pe temeiul acestei forme sociale şi politice a tribului, alcătuit din gense şi clanuri sateşti, decât pe baza unei directe şi ocazionale legături între ele a acestor gense şi clanuri de confederaţiuni ale lor, a putut trece societatea românească la forma politică, premergătoare formei de stat, anume voevodatului — cuprinzând subt comanda unui voevod, ereditar după toate prezumpţiile, un ţinut întreg, o ţară [166], ce-l recunoaşte, ca atare, şi ascultă de dânsul, dar neputând încă dânsul impune, prin diverse ramuri de administraţie, conduse de credincioşii lui, de oamenii lui—boerii [167]— forma centralizatoare şi unitară etatică, neavând încă nici cancelarie, nici centru politic, adică capitală a statului — ambele ca indicii ale fiinţei de stat [168]. Desigur, că la înfiriparea acestui voevodat a contribuit exemplul şi influenţa instituţiunii ducatului carolingian, ale căror urme le regăsim, ca dovadă în limba noas-

163) Vezi şi despre voevozi cap. IV par 5

164) Silviu Dragomir op. cit. pg. 150-155.

165) Meteş. Contrib. nouă priv. la voevozii români. Cluj 1922. pg. 8, „Deci crainicii amintiţi (în ţinutul Beiuşului) aveau drepturi juridicţionale ca un voevod, ba ale lui Burdan întrec cu mult pe ale unui voevod". Silviu Dragomir op, cit. pg. 159, despre atribuţiile crainicului.

166) N, Iorga. Istoria Românilor III pg. 157. „Ei nu sunt şefi de sate, ci de ţinut, de ţară".

167) Vezi al meu Din Hrisoavele lui Mircea cel Bătrân. Bucureşti 1930, pg. 69.

168) Vezi despre acest stadiu în evoluţia socială şi politică a Românilor depe ambele maluri ale Dunării. N. Iorga op. cit. III pg. 7, 24, 30, 67.

tră [169]). Dar voevodul devine domn, adică „dominus" al pământului ţării, peste care, stăpânindu-l, ca pe un patrimoniu, domneşte [170]).

Denumirea de voevodat s'a păstrat şi statelor domneşti, ce s'au fundat, în acest mod, prin treptate evoluţii ale acestui voevodat: statul Munteniei, subt înrâurirea de sec. XIII a formelor etatice ale regatului maghiar şi ale tzaratului Asăneştilor, acel al Moldovei subt influenţa, în secolul al XIV-lea a Ungariei Angevinilor şi Munteniei Basarabilor. E probabil, că un voevodat, ca acel al Argeşului — al Kara-Ulaghilor din cronica lui Rachid-ad dîn-Fadlallâh, al lui Seneslau din diploma din 1247,—să fi fost alcătuit din reunirea mai multor triburi, căpătând astfel putinta de-a funda statul; şi că un asemenea voevodat preetatic să fi fost, în Ardeal, acel al lui Mercurius. „princeps ultrasilvanus" din anii 1103 sau 1111-13 [171]), căci „urmaşii lui de mai târziu" au purtat titlul tradiţional de voevod [172]); aşişderea, că organizaţia politică a „ Sciţilor" condusă de Seslav si Tatos — sau încă de Tatul — „exarhul" [173]) ei în împrejurările de luptă şi de pace, ce le-a avut cu provincia imperială Paristrion [174]) a Bizanţului secolului XI, să fii fiinţat, ca un voevodat local, similar, influenţat în formaţiunea lui de exempul ducatelor byzantine de granită [175]); precum pare să fi fost un asemenea voevodat, „Kenazatus", cu-

169) Vezi cuvântul „ducă", prin influenţa greacă, N. Iorga op. cit. II pg. 258. Despre influenţa ducatului caroligian asupra concepţiei voevodatulur românesc, vezi N. Iorga op. cit. III pg. 23-24. Vezi asemenea Hurm. I 1 pg. 112-113, act din 1229 al Papei Grigore IX despre „duces" din episcopatul Cumanilor, cari nu sunt calificaţi drept „Comani" şi deci fiind probabil ai Vlahilor, desemnează pe voevozii acestora.

170) N. Iorga. Cele dintâi cristalizari de stat ale Românilor. Rev. Istorică 1919. pg. 105. Autorul admite posibilitatea fiinţei unei domnii în 1240 în Muntenia. Cursul meu op. cit. pg. 489 sp.

171) A. V. Timon. op. cit. pg. 239. I. Lupaş, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII şi XIII. An. Ac. Rom. 1936 pg. 91. cu părerile lui Wertner şi lui Pauler despre acest Mercurius.

172) Lupaş, op. cit. pg. 9 - Vezi în paginile subsecvuente enumerarea voevozilor din Ardeal. în sec. XIII şi în secolele următoare,

173) N. Iorga op. cit. III pg. 67 n. 2 (după Ataliotul).

174) N. Bănescu. Byzantion 1931. Despre origina românească a „Sciţilor" din Paristrion pg. 302 şi 307. Vezi părerea sa despre posibilitatea unei „unabhägigen staatlichen Organisation" a Sciţilor paristriani, în sânul chiar al provinciei imperiale Paristrion, pg. 306, Vezi de acelaş Byzantinische Zeitschrift. XX pg. 331-332 despre ducatele Bulgariei şi Paristrion în sec. XI, Iorga op. cit. III, pg. 67, 70. Contra, vezi C. Necşulescu Rev. Ist. Română 1937 V. VII-fasc. II-III pg. 140 et. sq., despre origina peceneagă a menţionaţilor „Sciţi".

175) N. Iorga. Rev. Ist. 1919 op. cit. pg. 113.

prinzător de chinezate locale[176]) al voevodului Litovoi, din supranumită diplomă, dată de regele Bela IV Cavalerilor Ioaniţi.

X.

Am făcut în rândurile de mai sus expunerea, atât de ordin general istoric, cât şi din punct de vedere al anumitelor instituţiuni, a situaţiunilor, ce îndrituesc existenţa unei faze gentilice, ca stadiu ineluctabil al evoluţiunii societăţii româneşti în întregul ei cuprins; apare aşa dar, înainte de constituirea ei în state, autohtone sau străine, ca un temeinic adevăr, organizaţia ei în grupuri locale pe baza rudeniei agnatice, a patriarcatului, în „ginture", în gense şi în clanuri — aceste ca o roire a celor dintâi — precum, probabil, prin legătura dintre ele, depe urma amintirii aceloraşi străbuni legendari sau încă de pe urma unor necesităţi geografice mai sus pomenite[177]), în triburi ori în craine. Peste aceste, dacă au existat formaţiuni tribale, iar în orice caz peste adunările de clanuri, peste confederaţiunile lor, am văzut apărând voevozi; căci precum ştim organizaţiile, ce le comandă dânşii adică voevodatele, nu rees în general ca organizaţii strict locale, deci sunt alcătuite de aceste şi astfel cuprind „un ţinut, o ţară".

Pe de altă parte în mod documentar, ne apar chinejii drept căpetenii ale Românilor, în cele mai vechi menţiuni despre dânşii; iar menţiunile acestea arătându-ni-i în locuri îndepărtate între ele ale ariei româneşti—în Serbia, ca în Bihor, în Galiţia, ca în Oltenia — dintr'un început suntem aduşi a-i socoti, ca conducătorii Vlahilor de pretutindeni, înainte ca dânşii să fi fost cuprinşi în state — ajutaţi fiind, probabil, în rosturile lor de către judeci, când prin ipoteză, apelativul acestora n'ar fi, ca acel al celnicilor balcanici, decât altă numire, dată pe alocurea lor, conducătorilor localnici, adică cnejilor de peste tot aiurea. Căci dacă ei, cnejii, se arăt a fi aşa — adică aceşti conducători locali ai Vlahilor preetatici — după numitele menţiuni — în afară de actul lui Ştefan Nemanja, dar şi acela nu tocmai departe de o epocă gentilică — ştirile posterioare, ce le avem despre dânşii, în diplomatica tuturor statelor, în care au trăit Românii, în principatele române, în Ungaria, în Polonia, în Serbia, ni-i confirmă, astfel peste tot locul

176) Vezi mai sus, paragraf IV.
177) Vezi nota 78.

românimii, în aceleaşi rosturi străvechi de căpetenii locale [178]), în care i-am aflat dinainte şi i-am studiat în prezentul capitol. Dânşii, iar nu alţii, apar în multe din cele mai vechi dintre aceste ştiri ale Ardealului, ca şefi de sate, denumindu-le după numele lor.

Acest rol de preeminenţă locala a lor ne este confirmat de menţiunile topice de mai sus enumerate, existente până în prezent sau numai în trecut, în majoritatea ariei de expansiune şi de sălăşluire a Românilor.

Fireşte. în epoca ştirilor posterioare, ce emană din statele româneşti sau dela acele, unde au trăit Românii, atribuţiunile sociate ale cnejilor s'au transformat; dar ei au ramas locului într'o situaţiune, adaptată vremurilor, de similară comandă socială, care se continua şi continuându-se se lămureşte în ochii noştri. Aşa, de pildă „kinezatus“ — complex de privilegii personale şi de drept de proprietate — al unei categorii de chineji din Ardeal — precum statutul de nobil al cneazului din Muntenia şi din Moldova, sunt dovezi ale situaţiunii de preeminenţă locală a cneazului preetatic; căci existând cum sunt, lămuresc fiinţa ei în trecutul mai îndepărtat,

Astfel avem în faţa ochilor două noţiuni foarte importante privitoare la perioada cea mai întunecoasă a trecutului Românilor din îndepărtatul Evul Mediu : pe de o parte noţiunea existenţii unei faze gentilice, ca un stadiu al evoluţiunii lor istorice, manifestaiă prin fiinţa necesară de organizaţiuni sociale ale locului, caracteristice fazei gentilice în general la vericare alt popor, aşa dar gense şi clanuri, formând ori nu triburi împreună — pe de altă parte noţiunea unor căpetenii localnice ale Vlahilor cu numele de cneji sau de chineji, adeveriţi în general în rosturile lor de conducatori în tot întinsul ţărilor locuite de aceştia.

Coencidenţa acestor două noţiuni din aceiaşi epocă istorică a trecutului, ce precedă începuturile vieţii de stat a societăţii româneşti — mai bine zis a societăţilor româneşti, în ţările, în cari au existat atunci — această coencidenţă a lor nu o pot socoti, ca o întâmplare şi nesocotind-o ca atare, se impune logiceşte conexarea lor : cnejii sunt deci căpeteniile de gense şi de clanuri ale Românilor medievaii şi preetatici.

E aci o conexare logică, tot atât de puternică, ca o probă documentară, deoarece îmbină două necesităţi, ce se explică şi

178) „Rolul cnejilor este acela de căpetenii permanente al unei populaţiuni stabilită pe teritoriul ei ancestral“. (N. Iorga, Histoire des Roumains de la Transylvanie, 1916, pg. 99).

se complectează reciproc: cea a fiinţei înjghebărilor sociale locale proprii vieţei sociale a Românilor înainte de viaţa etatică a societăţilor, ce le-au alcătuit — aceea a comenzii acestor înjghebări, de către căpetenii, ce nu pot fi, decât acele, ce apar mai peste tot locul, unde ele au existat şi în epoca, când au existat, ca şefi localnici.

XI.

Această comandă socială, ce o aveau cnejii asupra genselor respective, ce o avea cneazul asupra gensei de subt dânsul, se realiza în primul rând, precum am văzut, prin prerogativele de conducere politică şi militară, de administraţiune şi de juridicţiune, asupra membrilor, ce o compuneau. Nu avem, fireşte, ştiri documentare din epoca gentilică despre aceste prerogative; dar existenţa lor în această epocă decurge din însăşi situaţiunea lor de căpetenii gentilice. Căci continuându-se dânsa, ca situaţiune predominantă locală a lor, în societăţile etatice ale statelor, în care au trăit Vlahii, e logic să admitem, că aceste prerogative, ce le posedau în state, dovedite atunci prin documente cu mult ulterioare epocei gentilice, dar restrânse prin însăşi respectiveie organizări etatice, proveneau din acele mai întinse, ce dânşii, cnejii, le avuseseră iniţial, ca gentilici.

Acelaş lucru se poate pune în principiu şi despre anumite privilegii ale lor, precum acele de a primi unele venituri în natură (dijme), de a percepe amende, ca sancţiuni de delicte, depe urma de judecaţi penale (gloabe)[179]), de a se folosi de oareşicare

---

19) Din aceste dijme. ca şi din gloabele mai jos menţionate, precum este scris în text mai jos (acte 1532, 1572 ect.) cneazul etatic, căpetenie de sat sau de colonizare, ca în speţă în Polonia unde poartă şi numele de scultetus", sau încă de „advocatus" nu primeşte decât o parte, a treia de obiceiu: „... a quibus tertia pars omnium redditum Nobis quotannis reddendorum, tam etian poenarum quarumvis judiciarum atque laboris prout in allis villis nostris adjacentibus, suis advocatis proestari solent..." (Arhiva Istorică. IV. pg. 76. Privilegiul asupra chinezatelor din Dwernik şi din Polana, dat lui Luca şi Petru Tarnowski în a. 1553. Asemenea în acelaş document. vezi menţiunea despre lanul special concesionat cneazului, despre privilegiul lui asupra morii săteşti. „molendinum liberum", şi de a ţine „tabernas, piscinaş hortulanos (argaţi) et artifices cujus artificii (meşteri de toate specialităţile) atque melificia (stupi). — Idem pg. 86 Privilegiul privitor satului Berehi. 1532). „Idem eidem sculteto damus et tollere admi-

câtimi de muncă (clăci)[180]), de a avea monopolul morii şi crâşmei locale [18]). Aceste privilegii ale lui ne sunt menţionale, prin acte polone mai ales, şi ungureşti — alături de altele, precum primirea în Polonia, din partea proprietarului bunului, pe care dânsul aşează colonia Valahilor săi, a unui întreg lan, în deplina proprietate, precum dreptul de a pescui fără plată în apele acestui bun, de a

simus tertium denarum de omnibus prouentibus et censibus ordinariis...." — Idem pg. 98 a. 1572. Privilegiul privitor satului Polowa. — „Nos inhaerentes consuetudini juris Valahici damus et concedimus iisdem advocatis et eorum succesoribus ex omnibus censibus et poenis judiciariis et quibusvis daciis tertium denarium, tertium porcum, tertium agnum". Ibid pg. 56. Priv. primitiv asupra chinezatului din satul Korosno, dat de Sigismund-August 1555. „...Necnon molendinum et tabernam in eadem vilia liberam habebunt (sculteti), acque tot hortulanos. quot in agris eorum commode locari poterint, eum omnibus censibus ex eisdem provenientibus et tota proprietate... et similiter de omnibus poenis judiciariis et quomodocunque ex villae prefatae Korosno juridictis proventibus kzniznego (darea de jderi) et idem et wschodnego tertium denarum seu partem tertiam, duabus pro nobis reservatis...." — Exemplele se pot multiplica. Vezi asemenea cele citate în R. Rosetti, Pământul, Sătenii şi Stăpânii, Bucureşti. 1907 pg. 6:. Intr'altele: — „A quoque censu sextus denarius sculteto ..et tertius denarius de omni re" (Radoşici, Gruşevki, op. cit. Nr. XXXVI pg. 38) — „Scultetus . . . tertiam partem poenae obtinebit" (Ibid. Nr. IXX pg. 76).—„Qui quidem Kniazones.... habebunt, ex donationibus nobis dari et contribui soliti", de la cele în natură, a treia parte sau „tertium grosum" de la cele în bani (Cerhova, Ibid. Nr. LXXIV pg. 48). „...et cum tertia parte dationum omninm nostrarum„ (Lopuşanca. Ibid, LXXXII. pg. 97, etc. etc.. — Precum s'a putut observa chinezul apare documentar în Polonia subt numele de scultetus, precum apare asemenea subt acest nume în Ungaria; — astfel subt această formă latinizantă a schulteiss,-ului de „jure teutonico", de unde provine şoltuz în limba noastră Sau incă apare in actele polone sub numele de „advocatus".

180) . . . „Item cmethones villarum prefatarum sculteto suo et eius succesoribus tenebuntur tries dies laborare, sicut ei mandabit în anno" . . . (Arh. Ist. op. cit. IV pg. 52, privilegiul asupra ambelor sate Ternowa 1537). — Ibid. pg. 57, priv, prim. as, chinezatului din satul Korosno 1555 (vezi şi nota 179). „...eosdem cmethones cogere ad laborandum sibi tribus diebus în anuo, quemcunque laborem ipsi sculteti voluerint...".

Ibid. pg. 74. Privilegiul primitiv de locaţiune a satului Boberka, 1537, „Idem cmethones villae praefatae sculteto suo pretenominato et ejus succesoribus tenebuntur in duas dies laborant, prout in aliis observatis" — Exemplele se pot înmulţi.

181) „...Ad collocationem villae ipsius Dremno et villae diu locatae Kablo . . . damus sibi (cneazului) in eisdem scultetis per unam aream integram alios dwovzisce. Concedimusque sibi . . . molendimum erigendi in quo . . . Adjungimus sibi etiam in eandem villa tabernam. (Acte din Derevna şi Kablo ap. Rosetii pg. 57. — . . . tabernas duas . . . . molendinum în utroque fluvio . . . concedimus . . . prosua advocatia locare . . . (Uztrzyki

aşeza gratuit prisăci, de a vâna, etc., etc. Dar numitele dintâiu privilegii de dijme, de gloabe, de clăci, provin prin însăşi caracterul lor, din situaţiunea iniţială de căpetenie neatârnată a cneazului, ca consecinţe ale prerogativelor sale gentilice. Ca atari trebuesc ele privite, deşi nu apar documentar, decât cu mult mai târziu de existenţa lor din epoca antietatică. Celelalte, ca concesionarea unui lan în deplină proprietate, dreptul de a vâna, de a pescui, de a aşeza prisăci gratuit, pot fi considerate, ca rămăşiţele ale unor privilegii iniţiale, ca acomodări ale lor instituţiunilor vieţii de stat, între cari proprietatea, astfel cum e dânsă constituită în statele feudale. Astfel, concesionarea lanului, care acum apare ca o răsplată a sa de şef de colonizare, provine sigur din situaţiunea lui anterioară de proprietar fruntaş in întinderile stăpânite de gensa lui; singur, în virtutea situaţiunii sale de căpetenie a Românilor, a păstrat drepturile la pescuit, la vânat (şi acesta de obiceiu restrâns), la prisăci. Şi chiar dintre acele privilegii, menţionate mai întâiu — percepere de dijme şi de gloabe, folosinţă de clăci — ce sunt consecinţele directe ale situaţiunei sale anterioare de căpetenie politică, ostăşească şi judecătorească, având independenţa unui şef gentilic — trebue el acuma, deseori, să le împartă, precum dijmele şi gloabele, cu proprietarul bunului.

Despre întreagă situaţiune a cneazului etatic în Polonia, cu drepturile şi îndatoririle lui, mă voiu ocupa la loc cuvenit. Aci le menţionez numai întrucât ele ne pot lămuri asupra situaţiunii cneazului gentilic.

Intru cu totul în domeniul ipotezei, încercând să precizez limita acestor privilegii, ca de pildă, la ce câtime de dări în natură, la câte zile de folosinţa a muncei membrilor gensei, avea drept cneazul, ca şef al ei. Cifrele, ce le prezintă documentele, apărute cu câteva secole în urmă existenţei lui ca atare, nu ne pot da decât referinţe foarte aleatorii. O referinţă mai pozitivă ne-o dă cuvântul de dijmă, de origină slavă, care de când apare în limbă, are acest înţeles de îndatorire de plată de a zecea parte către o autoritate sau un superior. Cea mai veche autoritate

Stadnicki in Arh. Ist. IV. pg. 103 ap. Ros. 57) = „..molendinum liberum cum mordaciis ac stopaniis ffoluissh (pive) similiter tabernam liberam . . . concedimus . . " (Ropinca, Gruşevski no. LXX 75 ap. Ros. ps. 57) „In qua villa Rzepecz nobili Iarosz Mieyszewski . . . molendinum etiam cum omnibus pertinentiis, utilitatibus in hereditare praedictae villae cum consveto folius (pivă) atque tabernam liberam statuere et habere tenentur. (Repeza, no. LXXVII 88 ap. Ros. 57). — Exemplele se pot multiplica — Vezi şi nota 179.

fiind cneazul, e logic să admitem, că percepea a zecea parte din veniturile în natură ale capilor de familie; cuvântul de dijmă născându-se, poate în sensul acestei îndatoriri, în epoca alcatuirilor de gense de către Daco-Romanii împreună cu Slavii—epoca naşterii apelaţiunii însăşi de cneaz—din asonanţa cu cuvântul latin de „decima", ca slavul de origină *sfânt* din asonanţa cu latinul de origină *sânt* — *sân*. Ştim de pe altă parte puterea tradiţiunilor sociale şi astfel din existenţa în secolele XVI şi XVII în Polonia a îndatoririi sătenilor la o clacă de 3 zile în general în folosul cneazului lor, precum dela o asemenea îndatorire în secolul XVII şi la începutul secolului XVIII în Moldova în folosul proprietarului — ce a luat locul cneazului în comanda socială — s'ar putea trage concluzia probabilă a unei îndatoriri de 3 zile de clacă către cneazul gentilic; aceste trei zile corespunzând şi ritmului principalelor munci agricole ale unei rudimentare agriculturi, aratul, semănatul şi seceratul.

Aceste sunt calculele aproximative, ce se pot face asupra limitelor privilegiilor gentilice cnezeşti în ceea ce priveşte dările în natură şi muncile prestate. In ceea ce priveşte gloabele, fireşte că nu se poate face, până în prezent niciun calcul. Se poate spune atât de ele, cât şi de clăci, că au existat din timpurile străvechi ale primelor organizaţiuni sociale ale Românilor, precum ne-o arată etimologia lor[182]).

Monopolul crâşmei şi al morei fiind o „banalitate" străveche, aflătoare în toate ţările feudale, în beneficiul seniorului, a nobilului local, e firesc să admitem, că constituia un privilegiu al cneazului, când exista ca singură capetenie localnică.

182) Clacă de la nsl, *tlaka* ; gloabă de la ksl *glo'ba*. Tiktin, Dicţionar.

PARTEA II

Chinejii şi chinezatele din Ungaria

PARTEA II
Chinejii şi chinezatele din Ungaria
CAPITOLUL II
Noţiuni generale.
I.

„Kineziatus erat ius dominium exercendi in suis bonis, in„dependens a publico magistratu. Itaque quibus possessiones cum „jure keneziatus conferebantur, in iis foro dominali magistratui „Cottus [183]) competente, utebantur, hoc est pari juridictione. Subditi „eorum prestabant Regnantibus tributa, sed juridictione tantum ke„nesiorum suberant", Această definiţie a chinezatului aflată într'un fragment de scholion manuscris din sec. XIII şi transcrisă de I. Mihaly de Apşa în Diplome Maramureşene [184]), redă într' astfel ideea de cea ce era, cu un secol sau cel puţin cu câteva decenii înainte de epoca, în care găsim primele ştiri documentare despre chinejii şi despre chinezatele din Ungaria, instituţiunea de chinezat, în această ţară şi deci de ceea ce puteau fi chinejii titulari ai lui. Autenticitatea acestei ştiri nu-mi este cu putinţă de a o confirma, însă definiţia, ce o cuprinde corespunde prea bine atribuţiunilor instituţiunii chinezatului, acolo unde o găsim cu deplinele ei drepturi, unde a fost îngăduită în această stare de procesul social şi istoric al epocei sale, şi astfel cum rees aceste atribuţiuni ale ei din studiul documentelor, ce ne vorbesc de chinezat şi de chineji, ca numita definiţie, chiar dacă nu o ţinem ca autentică, să o putem totuşi califica ca adevărată. Insăşi justeţa ei, dealtminteri, e argumentul cel mai puternic al autenticităţii sa-

---

183) Cottus este o prescurtare a cuvântului comitatus. Vezi Hurm. 1-2 pg. 273. — Act din 1381; e vorba de o familie Kallo din „...Cottu Zatmariensi . . . in eodem comitatu existente".

184) Ioan Mihaly de Apşa. Diplome Maramureşene. Maramureş-Sighet, Tip. Mayer et Berger, 1900, pg. 7 nota 1. — Autorul nu dă alte lămuriri asupra acestui preţios fragment de manuscris.

le. Intr'ânsa într'adevăr se reflectează toate elementele unei instituţiuni, astfel cum le cereau împrejurările timpului şi locului, aduse de mersul evoluţiei sociale, adeverite de ştirile, ce ni s'au păstrat.

Găsim într'ânsă cele două elemente esenţiale şi primordiale ale atribuţiunilor căpeteniilor sociale, astfel cum le înfăţişa structura feudală a regatului ungar, cum le comporta dânsa prin însăşi treptată lui organizare, şi anume aceste două elemente: dreptul de juridicţiune şi dreptul de proprietate ale chinezului, asupra pământului concedat de rege „cum jure keneziatus". Insă în acest drept de juridicţiune şi în acest drept de proprietate — conceput în regatul maghiar, conform spiritului feudal al Evului Mediu — regăsim elementele, ce constituiau, în timpurile gentilice, întâetatea chinezului, transformate prin întemeerea şi organizarea statului, şi fireşte în locurile, unde împrejurările acestei întemeeri şi organizări le-au putut menţine, transformându-le. Vorbesc aci de complexul de atribuţii, şi în primul rând de privilegiul de juridicţiune, şi apoi de celelalte mai sus analizate [185]), ce constituiau dreptul de administrare al chinezului asupra celor, ce ascultau de dânsul, înainte de treptata cucerire a Ardealului [186]).

Am menţionat mai sus [187]) aceste prerogative, ce alcătuiau elementele unei rudimentare suveranităţi locale. Vom vedea însă, că această situaţiune privilegiată a lui de căpetenie a Valahilor nu i-a fost păstrată peste tot locul, de statul maghiar în organizarea lui, ci în societatea etatică, care se forma, dânsul, chinezul, subt constrângerea condiţiunilor acestei formaţiuni, a decăzut, pe alocurea, din rostul lui de conducător de oameni, devenind el însuşi un element social inferior, un „ignobilis" al lexicului latin medieval.

Am ajuns astfel a ne pune această îndoită întrebare; în ce a constatat mai întâi această transformare a atribuţiunilor chinezului gentilic, făcând dintr'ânsul acolo, unde a continuat a fi o căpetenie socială, un element social superior, un „nobilis", un privilegiat, căruia regele îi conceda moşii — de multe ori domenii — „more keneziatus, cum jure keneziatus" — şi apoi, cari au fost condiţiunile istorice ale organizării statului maghiar, ce au impus

185) Vezi cap. I. par. X-XI.

186) Spre lămurire a apelaţiunilor, ce le întrebuinţez relativ la ţările române, dincolo de Carpaţi, de subt Coroana ungară, înţeleg subt numele de Ardeal, totalitatea lor, întrebuinţând, acolo unde e locul, numirile de Banat, Crişana, Transilvania şi Maramureş, respectiv pentru fiecare din aceste ţări.

187) Vezi cap. I. par. VI şi par. XI.

această deosebită evoluţie a clasei chinejilor prefeudali, destinându-le roluri diferite, mai înalte şi mai joase, făcând din ei nobili sau „ignobiles", în societatea, care se forma?.

Spre o mai deplină lămurire voi inversa rândul îndoitei mele întrebări şi deci explicaţii e respective, ce i se cuvin. Astfel voi examina întâi condiţiunile istorice ale formaţiunei statului ungur şi influneaţa lor asupra preschimbarii felurite a chinejilor gentilici, în elemente superioare şi inferioare ale unei societăţi feudale — apoi în ce a constat, precum am spus, transformarea — fireşte acolo, unde a avut loc — a atribuţiunilor lor gentilice, spre a face dintr'ânşii nişte privilegiaţi, rămânând de la sine înţeles, că chestiunea nu se pune pentru acei, ce-şi pierduseră aceste atribuţii ale lor, şi, cari scoborând caturile nivelului social, din tagma conducătorilor au intrat în massa celor conduşi. Dar scoborâre treptată întru câtva, căci înainte de a se pierde în rândurile acelora, pe cari, odinoară îi conduceau, strânşi subt dânşii, în clanuri şi în gense, aceşti chineji, încă în răstimp de aproape trei secole, vor sta, ca atari, în fruntea şi ca reprezentanţii lor, faţă de proprietarii lor — cler sau nobilime — de cari ascultau împreuna.

II

Intr'un studiu precedent al meu [188]), am examinat una din principalele înfăţişări ale organizării regatului maghiar de către întemeetorul lui, Sf. Ştefau şi anume, cum dânsul a cuprins în domeniul Coroanei, tot pământul, ce nu fusese ocupat până atunci, până la suirea lui pe tron ca rege, de membrii celor şapte triburi, ce dint'un început alcătuisera „naţiunea" maghiară şi a căror organizaţie persistase în tot timpul Ungariei ducale. Astfel au trecut în domeniul regal, în „fundus regius" [189]), pe lângă solul, pe care s'au zidit oraşele şi cetăţile, precum împrejurimele deseori foarte întinse, ce le aparţineau, asemenea şi întinderile imense ce nu fuseseră ocupate de triburi, în „descensus"-urile lor —

188) Incercare asupra dominiului eminent în principatele Munteniei şi Moldovei, în Prinos Iorga. Cluj 1931.

189) Fr. Schuler V. Libloy. Geschichte der Siebenburgischen Rechstquellen. Hermannstadt, 1854 pg. 174.

[190]), în descălicările lor, ce nu ereau, decât luări în stăpânire ale pământului celor învinsi. Căci deposedarea învinşilor de către triburile învingătoare a fost consecinţa firească a cuceririi — realizarea ei — şi astfel s'a format pe baza luării pământului de la primii lui stăpâni, a posesiunii lui şi a preeminenţei, ce îi urma asupra locuitorilor lui — învinșii în majoritatea cazurilor — prima nobilime maghiară, primul rând de nobilime a Ungariei. Asupra acestei situaţiuni a supravenit fundarea regatului ungur şi cuprinderea, precum am văzut, a tuturor întinderilor neocupate până atunci, în domeniul regal. Regele devenea stăpânul întregului pământ al regatului său. Acesta era principiul; respectarea posesiunilor stabilite înainte de advenirea regelui şi a regatului erau excepţii impuse de împrejurările politice ale momentului.

Dar acest principiu, pe care îl adapta Sf. Ştefan statului său odată cu concepţiile Apusului [191]), trebuia să aibă consecinţe importante. Intr'adevăr orişicare constituire de proprietate nu se va mai putea face, decât printr'o donaţiune regală — regele fiind stăpânul pământului disponibil — ce în realitate nu era, decât o concesiune a dominiului util al acestui pământ, subt anumite condiţiuni, între care ereditatea masculină, deoarece suveranul continua să păstreze asupra lui conform concepţiei feudale, purcesă „ab initio" în Ungaria, din ideea patrimonialităţii regale asupra solului regatului — dominiul eminent, în virtutea căruia, principial, în caz de dezerenţă masculină sau în caz de trădare, pământul îi revenea.

190) Keza. Gesta Hunorum et Hungarorum — Trad. de Poppa-Lisseanu (din Isvoarele Istoriei Românilor). Bucureşti 1935 pg. 40, „Isti quidem „capitanei loca descensumque ut superius est dictum sibi elegerunt. Similiter „et generatione alie ubi eis placuit eligentes". - E vorba aci de Arpad şi de cei şase căpitani de subt dânsul.—Asemenea în Chronicon Pictum (Cap. XIX. pg. 127. — Florianus. Quinque-Ecclesiis, 1883). „Alie vero generationes que genere sunt istis pares et consimiles acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum". — Akos V. Timon op. cit. pg. 77. Despre „descensus", echivalent in limba maghiară cu „szalas". (cf. român. sălaş). — „Descensus-ul" în acest sens era o proprietate comună a neamului, a unuia dintre cele şapte neamuri, ce constituiau poporul maghiar, la venirea lui în Europa.

191) Akos V. Timon op. cit. pg. 186 et sq. — Vezi în Peter von Vaczy, Die erste Epoche des ungarischen Königstums — Pécs — Funfkirchen 1935 — pg. 44-45, părerea autorului, că raporturile de posesiune ale pământului în regatul maghiar, în timpul Sf. Stefan, se asemănau cu cele ale Occidentului, din epoca Merovingiilor, din secolul VI, nu cu cele din epoca Ottonilor din secolul XI. — Totuşi părere contrară în Fr. Sch. v. Libloy op. cit. pg. 18, care vede în organizarea de către Sf. Ştefan a statului în comitate şi în alcătuirea erarhiei bisericeşti influenţa concepţiei de stat franco-carolingiană.

Se desprind astfel trei idei dominante, cari au inspirat pe Sf. Ştefan în întemeerea şi în organizarea regatului lui — şi anume: atotputernicia regala, care se întindea, nu numai asupra lucrurilor lumeşti din cuprinsul regatului, ci şi asupra celor bisericeşti [192]), concepţia patrimonială a regatului, dânsul, regatul, fiind considerat ca un patrimoniu al regelui [193]) şi al descedenţilor lui, concepţia unui anumit feudalism, neevoluat complect, ca feudalismul din Franţa şi din Germania postcarolingiene [194]).

Regele în calitatea sa de stăpânitor suprem al solului regatului său garantează drepturile de proprietate particulară chiar în întinderile vechilor neamuri, precum în moşiile donate de dânsul —drepturile de transmisiune ereditară ale descedenţilor şi ale văduvei [195]). Mutaţiunile „inter vivos" sau „mortis causa" ale moşiilor donaţionale nu se vor mai putea face fără consimţământul lui [196]) Cuprinsul domeniului regal se întinde treptat asupra întregului regat [197]). Şi cu cât se întinde acest domeniu în dauna domeniului vechilor neamuri, cu atât nobilimea nu mai putea fi decât o creare a Coroanei, deoarece dânsă conceda pământul, a

---

192) Peter von Vaczy op. cit. pg. 50 et sq. asupra rolului preemeninent al regelui. — In deosebi în conducerea Bisericei în Ungaria vezi pg. 64, precum pg. 84, et sq.

193) Vezi despre alegerea lui Almus, drept căpetenie supremă de către căpeteniile celor şapte triburi, „sibi ducem ac preaceptorem in filios filiornm suorum usque ad ultimam generationem . . . et qui de eius generatione descenderent . . .". (Anonymus în Popa-Lisseanu op. cit. cap. V.) — In Wiener Bildercronik (Chronicon pictum cap. 44 — Florianus, II, pg. 146 et sq.) vezi concepţia, că numai un vlăstar regesc ar putea fi apt a guverna „qui ad gubernandum regnum esset ydoneus". — Numai în lipsa acestui vlăstar are loc alegerea lui Samuel şi astfel se ajunge „regnum regali semini restituere". — A se compara această concepţie cu aceea precumpănitoare la Românii medievali în determinarea calităţii de candidat la scaunul domniei de a fi *os domnesc* — scoborâtor de domn, adică în epoca eroică a principatelor, din Basarabi sau din Muşatini. — Vezi asemenea P. von Vaczy pg. 36 despre organizarea laolaltă a administraţiei regatului şi aceea a domeniilor regale.

194) Asupra feudalismului unguresc, vezi notele 198-199.

195) Akos v. Timon op. cit. pg. 109; pg. 136; pg. 373.

196) Féjer op. cit. VIII. 3. pg. 619: „...nemo nobilium suas ereditarias possessiones absque regio consensu et assensu vel filii sui cuidam conferendi de iure et consuetudíne regni nostri requirente nequit habere facultatem..."

197) A. v. T. op. cit. pg. 154. „La sfârşitul secolului XIII. cea mai mare parte a pământului ţării este alcătuită de proprietăţi provenite din concesionări regale".

cărui posesiune, subt titul de donaţiune regală, singură putea fi baza juridică de nobilime a titularului ei [198].

Căci neînlăturata consecinţă a principiului de a privi Coroana, ca singura stăpână şi dispensatoare a solului oraşelor şi cetăţilor — al castrelor — şi a celui neocupat anterior, a fost, că prin stabilizarea şi durata monarhiei, acest principiu s'a extins treptat, sfârşind prin a cuprinde în sfera lui tot pământul ţării şi cel stăpânit de cuceritorii maghiari înainte de regat, începând cu pământul aşa numit comun al triburilor, pământ de păşune şi de fâneţuri, terminând cu posesiunile, proprii ale „vechilor" neamuri, ale neamurilor nobilimii premonarhice, ale căror odrasle se obişnuira treptat să solicite dela monarh, titlul de donaţiune regală, pentru moşiile din vechi stăpânite. Coroana se impuse deci a fi, cu anumite excepţii la început, şi sfârşi astfel prin a fi într'adevar în cursul unui răstimp de două secole, singurul izvor — fără excepţii — de stapânire a pământului [199].

Toate drepturile de proprietate ajung, prin a se trage dela dânsa, precum în mod exclusiv nobilimea nu mai poate fi decât, aceea recunoscută şi creeată de dânsa pe baza acestor drepturi. In acest mod organizaţia de stat a Ungariei a făcut parte din sistemul feudal al Evului Mediu din Europa.

III

Intr'adevăr cea ce caracterizează sistemul feudal este concesiunea de pământ făcută în principiu de către suveran, ca proprietar suprem al acestui pământ, diverselor categorii de supuşi ai

198) A. v. T. op. cit. pg. 135. „Acesta (der Uradel — nobilimea străveche) se intemeea exclusiv pe naştere, nobilimea ungară a Evului Mediu se întemeează din contra pe stăpânirea solului". — Asemenea I. A. Fessler. Geschichte von Ungarn. Leipzig 1867, I, pg. 317. La începutul secolului XIII — perioada dintre anii 1196-1222 — „un titlu de nobilime fără proprietate nu exista. Toţi cei, pe cari regele îi inobila, căpătau un bun rural, ca dar— „donatio"—sau mai bine zis, erau inobilaţi prin această dăruire".

199) Bula de Aur (1222) arată sfârşitul acelei diferenţe între statutele proprietăţilor — statut alodial şi statut feudal — toate proprietăţile fiind cuprinse într'un singur statut, àcel al donaţiunilor regale, deci al concesiunii principial feudale. Astfel art. 4 prevede, în mod general, regulele de transmisiune ale proprietăţii: când un nobil moare fără fiu, fiica păstrează a patra parte din bun; de rest a putut dispune după voinţă şi dacă, surprins de moarte, nu a dispus, bunul revine rudelor mai apropiate, şi dacă nu sunt de loc rude, revine regelui. (Fessler op. cit. I. pg. 333). — Vezi notele 204 şi 212.

ui, în schimb de servicii de felurită natură, în scopul organizării şi guvernării societăţii etatice de subt dânsul. Se dă de mulţi autori un înţeles restrâns sistemului feudal, mărginându-l numai la complexul acestor concesiuni de întinderi de pământ, numite feude, pe temeiul unui strict şi formalist contract, chemat tocmai de aceea în Apusul medieval, unde s'au prilejuit aceste forme juridice şi sociale, contract feudal; şi care, dacă are ca origină concesiunea iniţiala de către suveran — precum în Franţa, unde, se ştie, regele este „le souverain fieffeux du royaume" — intervine de obicei între cei, ce-şi ţin feudul direct sau indirect de la dânsul şi acei, cărora aceştia le concesionează, la rândul lor, fireşte tot subt numele de feude, anumite părţi din feudul, din fief-ul lor. Cred însă, din parte-mi, că sistemul feudal trebueşte luat într'un înţeles mai larg: acela tocmai de organizare şi de guvernare ale societăţilor etatice, ajunse într'un anumit stadiu al lor de evoluţie, pe temeiul concesiunii de întinderi de pământ [200]. In acest scop cuprinde dânsul diverse categorii de concesionari ai solului, cu respectivele lor statute juridice — deoarece pentru organizarea şi guvernarea societăţilor etatice, într'această anumita epocă feudală a evoluţiunii lor, acele categorii le sunt tot atât de necesare, precum unui stat capitalist, ii sunt necesare pentru guvernarea şi administrarea lui, diversele categorii de funcţionari civili şi militari. Nu trebuie să uităm, că concesiunea de pământ înlocuia onorariile şi salariile, [201], făcând, în realitate, din fiecare posesor nobil de pământ, adică din acel proprietar, care avea în principiu, subt rezerva unor anumite condiţiuni, libera dispoziţie a pământului posedat, şi odată cu dânsa libertatea, făcându-l astfel în primul rând un ostaş al suveranului său — un funcţionar militar al statului, după conceptia actuală — iar în al doilea rând, un administrator al pământului concedat de suveran — deci şi un funcţionar civil — acolo, unde şi atunci, când suveranul nu administra direct prin dregătorii lui. Aceasta în privinţa concesiu-

200) Intr'un sens apropiat al extinderii denumirii de sistem feudal, vezi O. Spengler. Der Untergang des Abendlandes. Munchen 1927 II pg. 462. „In epopea omerică, astfel cum ni se înfăţişează azi nouă, fiecare localitate „îşi are un *basileus* al ei, care în mod sigur era atunci un feudal". Vezi pg. sq.

201) Inama Sternegg. Deutsche Wirschafssgeschichte bis zum Schluss des Karolingerperiode. Leipzig 1879 pg 230 et sq. — Fustel de Coulanges. Origines du Sistème Feodal pg. 185. (Despre beneficii). — D. Cantemir. Descriptio Moldaviae (trad. Adamescu, cap. XIII. Despre constituirea proprietăţii boereşti).

nilor nobile, care aveau astfel în primul rând un caracter militar şi administrativ; iar în cea ce priveşte concesiunile nenobile, roturiere sau colonare ale tenancierilor liberi sau servili, ele prezentau un caracter specific economic — necesar întreţinerii, prin cultivarea solului, a acestei armaturi a statului feudal de ostaşi-funcţionari, cu statul lor juridic nobil, fundat pe proprietatea pământului [202]), astfel cum era dânsa atunci constituită.

IV

Sub prizma acestei concepţii principiale trebue să privim organizarea statului feudal al Ungariei — organizare, care precum ştim, a fost introdusă din Occident şi menţinută până la advenirea Angevinilor, şi dela dânşii încoace, cu atât mai mult cuvânt, subt influenţa civilizaţiunii apusene, prin cuprinderea regatului maghiar în sfera mentalităţii catolice şi imperialiste. Necesităţile esenţiale ale vieţii publice, sociale şi economice erau astfel îndeplinite de concesionari ai pământului, hărăziţi de supremul lor stăpân, regele — fiecare dintre ei desăvârşindu-şi în schimb obligaţiunile în vederea, cărora i-a fost concedit pământul, în conformitate cu îndatoririle categoriei sociale, din care facea parte. Astfel, dacă „ab antiquo" a existat nobilime de naştere — nobilimea străveche a vechilor neamuri — în epoca regatului maghiar medieval, nobilimea se întemeează acum pe proprietate, temei totdeodată al libertăţii. Nobili sunt acei, cari posed bunurile libere şi prin această partaşi ai drepturilor publice. [203]). Prin această stăpânire a solului şi prin această libertate, ce îi este conexată, ei sunt,

202) G. P. Baker. Charlemagne, Paris, 1936. In deosebi pg 224-234. „Pe cât a putut el (Carolmagnu) a transformat societatea europeană într'o organizaţie, cu bază de aristocraţie rurală, de monarhie politică". (pg. 233)

203) A. v. T. op. cit. pg. 555. „Fiecare proprietate (a solului) era considerată, ca un bun donaţional; donaţionalizarea cu expresia ei apusană de infeudare era încheiată (in contradicţie cu concepţia feudală de posesiune a statelor apusane şi aşezată fireşte pe temeiuri de drept public). Sorgintea, fundamentul ori căror proprietăţi a solului e Sf. Coroană; numai acela are drept de liberă posesie, care îşi ţine proprietatea dela Sf. Coroană, ca rădăcină a tuturor drepturilor de proprietate (radix omnium possessionum). — Vezi şi pg. 509.

— Principiul regimului proprietăţii libere, după legea avicităţii din 1351, era că proprietatea solului rămâne în neam. câtă vreme rămâne în viaţă un bărbat dintr'ânsul, care o moşteneşte în virtutea normei de devoluţiune ereditară masculină. In caz de carenţă a unei asemenea eredităţi masculine, ea revine regelui (pg. 555).

după lege, egali între ei, şi diferenţierea în cursul secolelor, în sânul ei, în clase de mici şi de mari proprietari [204]), nu făcu să dispară această egalitate principială [205]).

Suirea pe tronul Sf-lui Ştefan a dinastiei Angevinilor, scoborâtori ai Capetienilor, ca şi Ludovic IX al Franţei (Sfântul Ludovic), stabiliză această tendinţă feudală de suzeranitate a regelui asupra întregului pământ al ţării prin nobilii, ce'l posedau dela dânsul, iar legea avicităţii a lui Ludovic cel Mare din 1351, consacră izbânda principiului regal, prin care să încheea evoluţia regimului proprietăţii libere dela întemeerea regatului încoace. Fireşte e de presupus, că realizarea, aş putea spune pe teren, a acestui principiu asupra întinderilor neocupate, nu a putut de la început purcede cu vigoare. Trebue să admitem, ca posibile uzurpaţiuni ale nobilimii asupra prerogativei regale de a privi, ca ale ei solul târgurilor, oraşelor şi castrelor, acel vacant sau cucerit, uzurpaţiuni totdeauna posibile, mai ales în timpuri de crize monarhice şi în epoce de decăderi ale puterii regale. E probabil chiar, că asemenea uzurpaţiuni să fi avut loc în epoca de transformare socială, care începe prin mijloc de imunităţi [206]), cu finele secolului XII în folosul marii aristocraţii pământene, întemeeată tocmai pe donaţiuni regale, şi care aduce, în cursul secolului XIII, stabilirea unui regim seniorial cu prerogativele lui în deosebi judiciare, şi pregătitor al regimului social din epoca Angevinilor, ca mai apropiat de sistemul feudalităţii apusene [207]). Ase-

204) Vezi în A v. T. op. cit. pg. 230. — Asemenea pg. 153 et. sq. decăderea în cursul sec. XIII a prerogativelor regale de la atotputernicia realizată de Sf. Ştefan, in mâna regelui, în folosul unei influente aristocraţii donaţiale şi care se ridica pe prilejuri de imunităţi. Bula de Aur (1222) cu căpătarea lui „jus resistendi“ (articolul 31) al nobililor faţă de regi, e momentul juridic al acestei epoce, în care se adevereşte ridicarea aristocraţiei pământene. Asemenea Eugen Csudai. Die Geschichte der Ungarn. 1900 I—II pg. 240 et. sq. Vezi în domnia lui Andrei II uzurpările marii aristocraţii asupra pământurilor burgurilor; ordonanţa din 1221 pentru recăpătarea lor, Spre a constata decăderea în acea epocă a puterii regale, a se compara dispoziţiunile relative la devoluţiunea bunurilor nobile din Bula de Aur (art. 4. Csudai op. cit. pg. 245) cu cele edictate în constituţia din 1298 a lui Andrei III, în care retractul seniorial, în folosul Coroanei, (ad manus regias) în caz de lipsă de erezi bărbăteşti, este direct (Hurmuz. op. cit. I - I pg. 532 et sq.). In privinţa înfiripării sistemului seniorial în Ungaria în sec. XII-XIII vezi A v. T. op. cit. pg. 594 et. sq.—Vezi notele 199 şi 212.

205) A. v. T. op cit. pg. 141. (Egalitatea socială a fost tocmai baza egalităţii de drepturi a nobililor).

206 A. v. T. op. cit. pg. 154 - 159, 214.

207) A. v. T. op. cit. pg. 561 et. sq.

menea desigur a fost cazul, cu prilejul cuceririlor regilor şi al organizării acestor cuceriri, de înlocuiri cu violenţa de către căpeteniile maghiare învingătoare, a căpeteniilor învinse şi reducerea acestora la roluri sociale inferioare, subt dependenţa lor. Dar principiul stăpânirii întregului pământ al regatului de către rege, principiul patrimonialităţii [208]), cu consecinţa lui, regimul donaţial, continua să existe, deşi stirbit şi evoluat, şi se menţinură astfel prerogativele regale adecuate lui.

Privilegiile juridicţionale ale stăpânilor pământului apar dintr'un început în regatul maghiar [209]), ca o consecinţă a acestei stăpâniri, ce nobilită. E concepţia curentă în lumea feudală şi apare şi în Ungaria ca o regulă generală. Numai prin excepţiune în anumite cazuri, pe locurile ce nu le posedă, poate regele interveni personal spre judecare [210]). Concepţia aceasta despre administraţia justiţiei, cuprinzând sau nu „jus gladii" şi privită ca o consecinţă a proprietăţii pământului, reese din însăşi iniţiala întocmire a comitatelor de către Sfântul Ştefan, întemeeate pe directa stăpânire teritorială a regelui şi cuprinzând limitele întinderilor de colonizat de către dânsul [211]). Nu trebue să uităm că dreptul de a judeca al nobililor comporta acel de a administra, după ideele timpului.

Susnumita credinţă a prerogativei de judecată însuşită stăpânului de pământ fu întărită prin evoluţiunea nobilimii în sec. XIII, a marii aristocraţii în deosebi, ce căuta chiar să domine pe micii nobili locali [212]). In general, nobilii aveau privilegiu pentru judecata cauzelor minore, „în causis minutis" în cari intrau şi cele penale, ale locuitorilor proprietăţilor lor, „exceptis furto, latrocinio et alys publicis criminibus", adică cauzele penale majoare, după formula diplomelor latine ale regatului maghiar. Aceste erau de compentinţa comitelui, ca judecător regal [213]).

---

208) Asupra acestei concepţii de patrimoniu aplicat întregului regat ungur, vezi Cursul meu pg, 518.

209) A. v. T. op. cit. pg. 151.

210) A. v. T. op. cit. pg. 179.

211) Peter v. Vaczy op. cit. pg. 32.

212) A. v, T. op. cit. pg. 504 — Vezi în Fessler op. cit. I pg. 317 et sq. şi 471 et. sq. despre creşterea puterii marii aristocraţii încă dela finele sec. XII, persistenţa ei în tot secolul XIII. Rebeliunea noilor aristocraţii în contra regelui Andrei III (1290—13o1) şi reacţiunele micei nobilimi şi ale unei părţi a clerului; actul din 1267 - Vezi notele 199 şi 204.

213) Art. 5 al Bulei de Aur (1222). Fessler op. cit. I pg. 333.

Juridicţiunea înaltă şi totală, cuprinzând „jus gladii“, necesita privilegiul special pentru nobilii, titularii lui [214]).

Această organizaţie fiinţă în Ardeal, ca în întreg regatul, subt guvernarea voevodului, numit de rege, pe care-l reprezenta, ca supremă instanţă judecătorească, cu prea rare excepţiuni [215]). In faţa forurilor comitale de subt dânsul, se obişnuiau să vină apelurile dela judecăţile stăpânilor de moşii, procedură, ce se stabilizase într'acest mod cu totul în timpul împăratului-rege Sigismund [216]).

V

E logic să credem, că evoluţia regimului donaţial să fi cuprins Ardealul cucerit, că pe întinderile lui, proprietatea solului să se fi format, ca în restul Ungariei, conform normelor donaţiale. Cucerirea lui apare, din conexarea cronicelor ungureşti, ca înfăptuită în două răstimpuri: o primă oară în epoca arpadiană, de către căpeteniile ungureşti arătate în Anonymus, de Tuhutum şi de soţii lui, ce cuprind ţările lui Glad, lui Gelu şi lui Menemorut, iar a doua oară de către Sf. Ştefan, care, prin războae succesive, învinge pe mai mulţi duci din Ardeal, pe Gyula, desemnat ca scoborător al lui Tuhutum — pe Kean, „ducem Bulgarorum et Sclavorum“, pe Ahtum, şi stăpâneşte pe locurile şi în locul lor [217]). Critica istorică nu se pronunţă cu preciziune asupra epocei, când s'ar fi întâmplat aceste succesive cuceririi maghiare. relatate de Anonymus şi de cronicile ciclului său [218]). Reese însă din studiul chestiunii, că cucerirea Ardealului a avut loc treptat, că nu era începută, de cât spre finitul sec. XI, că era efectuată în parte,

---

214) A. v. T. op. cit. pg. 467 — pg. 602. Hurmuz. 1—2 pg. 38, act din 1356 al regelui Ludovic, care conferă magistrului Ioan din Ardu „privilegium iuris gladii“ în moşiile sale. Idem pg. 85, în act din 1363 al aceluiaş, concesiunea membrilor familiei Vas, ca „patibulum, et aliorum tormentorum genera facere, et erigere“, judecând pe „universos fures, latrones, homicidas; et alios malefactores.“ prinşi pe moşiile lor „in tribunali ipsorum“.

215) A. v. T. op. cit. pg. 239 et sq.

216) A. v. T. op. cit, pg. 498.

217) In „Vita Sancti Stephani“, cronică scrisă probabil în secolul XIII. Vezi analiza ei în studiul lui N. Iorga din nota următoare,

218) N. Iorga. Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains. Buletin d. l. S. Hist. d. l. Ac. Roumaine, IX 1921 şi X. 1923.— Bàl Holman. La premiére periode de l'historiographie hongroise. Revue des Études Hongroises III, 1925 pg. 138—162.

dacă nu consolidată la mijlocul sec. XII,[219]) dar că n'a fost desăvârşită decât la începutul sec. XIII, prin cuprinderea părţii de sud-est a ţării, deseori menţionată în diplomatica epocei ca „desertum“, mulţumită colonizării Saşilor şi aşezării Cavalerilor Teutoni [220]).

La sfârşitul sec. XII, Transilvania — cât fusese cuprinsă — era cârmuită printr'un voevod — numirea este curat românească,[221]) şi desemnă specific la Români pe conducătorul de oaste şi pe înaltul dregător [222]) — voevod, ce reprezentă pe rege şi care are, fiind capul adminisiraţiei ardelene, subt dânsul pe comiţii, în fruntea comitatelor şi pe alţi voevozi — dintre cari voevozi români cu atribuţii administrative şi judiciare şi vom vedea pe care temeiu — şi de acelaş neam, în ceea ce priveşte pe Români, cu resortisanţii lor. Aceşti voevozi prin „descersus“-urile [223]) lor — prin aceste şedinţe ale lor ambulatorii, cel puţin la începuturile organizaţiei lor, în cari descălicând, se opreau să împarte dreptatea şi să administreze supuşii — asigurau guvernarea ţării în numele regelui.

---

219) Vezi nota 106 — Vezi asemenea Iorga, les plus. anc. chroniques. „E admis azi în mod unanim, că Unguri n'au pătruns in Ardeal, decât după anul 1100 cu excepţie de singurul punct Turda“ (pg. 198). De atunci încolo înaltul dregator cârmuind Transilvania poartă numele de *dux* sau de *vayvoda*. Cel de vayvoda e cel curent dela finele sec. XII. Numirea de dux Transilvaniae nu se întrebuinţează decât atunci, când în fruntea ad-ţiei ei se află un duce regal. (Cf. A. v. T. op. cit. pg. 239).

220) A. Bunea op. cit. pg. 3 — N. Iorga, Histoire des Roumains de Transilvanie et de Horgrie. Paris 1918 pg. 48. C. C. Giurescu op. cit. pg. 267.

221) N. Iorga, Gesch. des r. V. op. cit. pg. 131.

222) I. Bogdan. Origina Voevodatului la Români op. cit. pg. 14.

223) „Descensus“ a avut un prim înţeles de ocupare a unei regiuni de către căpetenii ale neamului maghiar, prin descălecarea lor asupra locului. Dar fiind dat, că această ocupare nu înseamnă numai o luare în posesiune vremelnică — sau săvârşită numai în scopul stăpânirii unui pământ de către un particular, fără alte îndatoriri ale acestuia — ci avea înţelesul unei statornice luări în posesiune, cu scopul de a supune regiunea ocupată regimului politic al descălicătorilor, prin atribuirea de cuvenite privilegii de administraţiune, „lato sensu“ aceluia, care pusese stăpânire pe pământ, fie căpetenie a neamului, fie particular, şi astfel pământurile stăpânite prin „descensus“-uri ajunseră fie in posesia regelui, fie a nobililor — fiind dat acest cuprins al noţiunii de „descensus“, cuvântul parveni prin a desemna în diplomatica regatului urgur din sec. XIII şi XIV, atât ocuparea de regiuni întinse (vezi diploma regelui Ladislau IV, 1279, relativă la „descensus“-urile Cumanilor în locurile conferite lor de Bela IV, Hurm. I-2 pg 426 — cela al reginei Elizabeta din 1380, prin care conferă unor căpetenii de Români, dintre care un chi-

Ardealul participă deci, ca o parte a regatului la evoluţia lui socială, la această transformare a aristocraţiei sale pământene, care prin tendinţele sale spre o feudalizare cu înţeles apusean, a schimbat rostul şi rolul regalităţii, aşa cum purceseră ele dela Sf. Ştefan, menţinându-şi totuşi Coroana — caci aceasta intra în concepţia feudală despre rege, supremul suzeran în Apus — calitatea ei de stăpână şi dispensatoare a pământului ţării. Astfel, din punct de vedere istoric se pot explica, atât cuprinderile numeroase de către nobili, de întinderi, aparţinând chinejilor şi Ro-

nez, un „descensum eorum în alpibus" M. de Apşa op. cit. pg. 75—v. c. III. par. V) cu preluarea administraţiei lor, cât şi exercitarea locală de către anumiţi dregători a atribuţiilor lor de administratori şi de judecători. Desigur la origină, exercitarea atribuţiilor lor, de către aceşti dregători, printre cari se prenumerau comiţi şi voevozi, s'a săvârşit prin venirea lor călare, la faţa locului, unde descălecau, ca să-şi îndeplinească misiunea lor de ocârmuitori şi juzi — precum înaintaşii lor au descălecat, ca să ocupe şi să organizeze regiunea. De unde, pentru activitatea acelor dregători numirea de „descensus" — de unde şi persistenţa frecventă a acestei forme ambulatorii, proprie Evului Mediu, de administraţiune, mai ales, a justiţiei. — Vezi într'altele actul din 1231, prin care papa Grigorie IX comunică lui Andrei II, priveligiile acordate Cavalerilor Teutoni în ţara Bârsei :"... quod nullus waywoda, super eos descensum habeat. „Hurm. I. 1 pg. 114. — Act din 1236 al regelui Bela pentru privilegiile colonilor (hospites) din Deş :"..... nec în eadem villa (comites de Zounuk) descensum habere ualeant, nec possint. H. I-1 pg. 143.—Diploma din 1238 a aceluiaş rege, de privilegii ale Saşilor din Karako şi Krapundorf:"... ut nullatenus vaivoda quilibet pro tempore constitutus super eos descensum facere presumat". Zimm-Wern. Urk. I, pg. 67.— Act din 1380 al scaunului din Sibiu, care arată procedura de probaţiune într'un litigiu dintre comunitatea din Burgberg şi aceea din Rotberg",... Comes vero Andreas de Burkperg cum sedecim persnnyis de eadem villa viris honorabilibus et fide dignis et de Stolczenberg octo, de magno horreo sex, de Hanebach tres viri idonei et honnesti, qui consocii et commetanei existant illorum de Burberg, omnes suos descenderunt equos et parati erant una cum comite Andrea sua praestanda iuramenta et gladius evaginatus erat fixus ad terram, probabili per intersigno...". Zimm-W, Urk. II pg. 529.—Act al lui Stibor, voevodul Ardealului, din 1412 :".. nullus judex Vngaricalis aut familiares eiusdem ullum descensum aut expensas in medio illorum facere debeat". Z W. op. cit. III pg. 534.—Inţelesul asemănător al cuvântului de descălicare cu acel de „descensus" — nefiind decât o traducere a lui, adică de ocupare a unei regiuni prin descălicare şi totdeodată de organizare în scop politic a acestei regiuni, luată astfel în stăpânire — e un puternic argument de fundare a principatelor româneşti prin asemenea descălicări, prin asemenea „descensus"-uri de voevozi ardeleni, obişnuiţi cu forme şi formule juridice ale regatului maghiar. Descălicarea Moldovei fiind probată, chestiunea priveşte numai fundarea Munteniei. „Problema lui Negru-Vodă şi a descălicării din tradiţia populară, nu trebue considerată niciun moment ca fiind lămurită" (I. Conea Basarabi din Argeş Buc. 1935 pg. 5).

mânilor de subt dânşii, cu nivelărea în aceste cuprinderi a celor dintăi în randurile sociale inferioare ale celor din urmă — cuprinderi obişnuite în cuceriri [224]), dar şi impuse desigur regelui de către nobilime, căci cunoaştem atitudinea ei faţă de dânsul, îndeosebi în sec. XIII — cât şi sorgintea nobiliară a chinejilor, acolo, unde ei nu au căzut subt nobili sau subt cler, de pe urma concesiunilor de pământ ale Coroanei, ce în acest mod le întemeeau lor, ca unor nobili, proprietari de moşii ai acelei epoce [225]), privilegiile lor juridicţionale şi administrative.

Ştirea, care o găsim în Anonymus, anume a existenţei Românilor în Ardeal, la venirea Ungurilor, reese ca o certitudine din izvoarele, care ne-o confirmă, ale diplomaticei, ale cronicilor şi ale toponimiei. Toate aceste izvoare dealtminteri, nu sunt decât o parte din totalul de ştiri, cari alcătuesc dovezile persistenţei Românilor din stânga Dunării, pe aşezările ancestrale.

Diploma din 1222 a regelui Andrei, care întăreşte Cavalerilor Teutoni concesiunea, ce le-o făcuse, prin diploma lui anterioară din 1211 a ţărei Bărsei, concesiune, ce se întinde „usque" „ad terminos Prodnicorum et inde progreditur usque Danubium"' deşi specifică „terram Burza nomine, ultra silvas, versus Cumanos, licet desertam et inhabitatam" — repetând termenii diplomei din 1211 — totuşi vorbeşte „de populum eorum" peste care numai ei — Cavalerii Teutoni — să aibă privilegiul de juridicţiune, precum de „populi eorum", care vor străbate „per terram Siculorum aut per terram Blacorum" şi de „homines quoque nume terram inhabitantes predictam" [226]).

224) Anonymi Bele Regis Notarii Gesta Hungarorum, tradus de G. Podpa-Lisseanu (Faptele Ungurilor, în Izvoarele Istoriei Românilor Vol. I, Bucureşti 1934 pg. 48). „Ibi etiam dux dedit Bungernec patri Borsu terram magnam a fluuio Topolucea usque ad fluium Sonyou..." —pg. 48.—„Postea dux Arpad . . . dedit terram magnam Ousadunec patri Vrsuur". — pg. 54 „Ibi etiam dux condonavit suis nobilibus secum venientibus diuersa loca, cum omnibus habitatoribus suis, et locum illum, ubi hec omnia fuerunt ordinata" — pg. 54 „...et in partibus illis dux dedit terram magnam cum omnibus habitatoribus suis Tosunec patri Lelu..."

225) Vezi Akos. V. Timon pg. 229-230, 467.

226) Hurm I-I. pg, 74.

O serie întreagă de acte[227]) vorbeşte într'acelaş sens al preexistenţei Românilor în Ardeal la venirea Ungurilor. Astfel, că e de admis procesul istoric şi social, ce-l descriam mai sus, anume, că în epocele cuceririi lui de către Unguri, s'a format o proprietate nobilă maghiară prin luarea prin luptă a bunurilor şi a puterii sociale ale unei părţi a chinejilor, fie că lucrul s'a întâmplat printr'o uzurpare în dauna prerogativelor suveranului, singur în

227) Vezi următoarele acte. Act din 1009 cu menţiunea numelui cu asonanţă românească, Corteu: „Albam civitatem, Corteu et Visegrad civitates". Féjer op. cit. I pg. 289. — Act de donaţie din 1019 al Sf. Ştefan, către Biserica Sf. Adrian lângă Tisa cu numiri cu asonanţă românească: „condonavimus . . . et dedimus . . . decimas et piscinas, quorum nomine hec sunt: Rada . . . Borul . . . Bessynew (Beseneu)". Idem pg. 305. — Act din 1024 cu menţiunea „piscina Murul noncupatis cum duodecim piscatoribus". Idem pg. 310. — Act de donaţie al regelui Andrei I către abatia de Tihan din 1055 cu menţiunea localităţilor Petra (Piatra) Kukurea (Cucurea sau Cocora) „...deinde ultra Fizeg ad Brokina rea et exinde Mortis Vuasarakuta rea, ac postea Noguazah (Rogoaza?) Febe rea . . . hodu utu rea". Id. pg. 389. Cf. O. Densuşeanu Hist. de de la L. R. op. cit. I. pg. 316-317. (Cuvântul *rea* nu pare a fi aci un calificativ toponimic (cf. Valea Rea, Prahova) sau încă o terminaţie de cuvinte destul de comună în româneşte, ci mai curând cuvântul *râu*, greşit redat). — Act din 1075, vezi nota 22. — Act din 1082 cu menţiune despre satele cu asonanţă română, Pechul, Chukus (Cuciul, Chudul), Kohul, Vaschul, Vasul, Kapul. Féjer op. cit. I pg. 453. — Act din 1138. Menţiune de "villa Humul" (vezi satul Homul actual din Vlaşca). Id. II pg. 95 — Act din 1219 al regelui Andrei II, cu menţiune a voevodului cu nume românesc „Nevke", sau poate „Jenke" (Iancu) cu udvornicii de subt dânsul cu asemenea numiri, Cuzma (Cosma), Bundu, Torda (Turda), Bud., etc. etc. E vorba şi de un „pratum Mihula" (Micula), de „villa Myroslav" (Miroslău) H.-I-I pg. 69. — Act din 1223, prin care regele Andrei îi confirmă din nou mânăstirii Cârţa din Transilvania, donaţiunea unei moşii, „terram . . . exemptam de Blaccis". Teutsch et Firnhaber op. cit. pg. 24. — Act din 1223 cu arătarea, în Bekes, a unui comes Botez. Zimm.—Werner op. cit. I pg. 18. — Act din 1224 al regelui Andrei II, prin care confirmă Saşilor — „hospites nostri Theutonici ultrasilvani" — privilegiile hărăzite lor de regele Geza II. Hurm. I - 1 pg. 83. — Act din 1227 al regelui Andrei II, prin care acesta confirmă o donaţiune a regelui Coloman (1095-111) a unei moşii „terram" (Gemelchen?) unui titular necunoscut împreună cu diverse scutiri unui nepot al său şi cu un privilegiu unor petiţionari, ce par să fie coposesori, probabil ereditari, cu acel titular — dintre cari, patru cu nume româneşti, ce se recunosc, subt ortografia latină, ce le alterează pronunţarea şi înfăţişarea, şi anume Voinea, Dan (filius Joan — şi acest Joan e curat românesc, forma curentă în actele latine pentru acest nume fiind Johannes sau Johannis) Vulcan şi Micul. „Nezdinus" sau „Nerdinus" din act, are el însuşi o terminaţie românească, dinu. Hurm. I-I pg. 106. — Act din 1228 al regelui An-

drept să dăruiască pământul cucerit, fie chiar prin donaţiuni ale regelui în folosul titularilor respectivi ai unor întinderi, ce cuprinseseră înainte bunurile chinejilor învinşi şi a acelora, ce ascultaseră odinioară de dânşii. Şi în această specie de donaţiuni pot intra şi concesiunile, ce regele le-a făcut fie instituţiunilor religioase, fie unor colonii de „hospites" favorizate de dânsul, fie unui ordin militar, ca ordinul „Cavalerilor Ioaniţi" [228]).

Dar astfel această preluare prin moduri felurite a solului în Ardeal de către nobilimea maghiară şi de către instituţiuni privilegiate, n'a avut loc decât în parte. Regii în multe locuri, precum vom vedea, lăsară căpeteniilor româneşti pământul, când desigur dânsele se supuseră lor şi îi recunoscură, ca suverani ai lor, dar le lăsară acest pământ, după concepţia feudală a epocei, prin concesiuni din partea lor, subt forme de donaţii, şi astfel il hărăziră acelor căpetenii — voevozi, chineji şi nobili, chinejii apărând

drei II cu numiri româneşti „Mogoreum" (Măgureni), villa Luer (satul Leuriu actuat), Zaku (râul Secul), Biku (Piscul?) Zimm-Wern op. cit. — Act din 1228 al lui Teodoric, episcopul Cumanilor, care prenumeră printe credincioşii lui pe Români. Hurm. I - 1 pg. 108. - Act din 1231, admis ca autentic, de Hâşdău, Xenopol Onciul, Pic, contestat de Bunea şi Iorga. Vezi nota 40, Zimm-W. op. cit. — Testamentul din 1231 al comitetului Nicolae, fratele lui Ugrin, episcopul de Gran, asupra unor moşii dintre Mureş şi Tisa cu menţiunea numelui românesc de Woyla (Voilă) şi a consuetudinii româneşti de a lăsa casa părintească mezinului. Fêjer I. pg. 230 v. nota 147. — In Regestrum Varadiense (1205-1235), deşi printre acei, cari sunt menţionaţi, „Valahii" nu sunt numiţi, totuşi, nu pot fi decât Români, acei care figurează într'însul, ca fiind judecaţi de voevozii şi de cnejii lor după jus valahicum. Drăganu op. cit, pg. 294. -- Act al regelui Bella IV din 1259, care relatează cum, în campania dusă contra tzaratului româno-bulgar al lui Boril, de regele Andrei II în 1210, „Ivvachinum (Ioachim) comitem Scibiniensem associatis sibi Saxonibus, Blachis, Siculis et Bissenis in subsidium transmisit . . . qui supra fluvium Obozt pervenissent, tres duces de Cumania ipsis occurentes cum eis prelium commisserumt, quorum duobus occisis, tertium, nomine Karaz, comes Iwachinus vinctum transmisit ad regem". I. Kukuljevic, Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII în Starine XXVII. 1895 pg. 28 — Karácsonyi János, Az Erdélyi szeklyek elsö hadjárata 1210-ben, in Századok XLVI. 1912 pg. 292-294. -- Act din 1263 al capitului din Oradea Mare cu menţiune despre „Ivan Wajuoda de Bulenus ac Boch et Balk frates sui", ce are un litigiu cu Nicolaus „filius Kend" cu fraţii lui. Numirile de Balk şi de Kend (Cândea) îi desemnează pe toţi ca Români. Hurm. I-2 pg. 304. Vezi totuşi Bogdan, Orig. Voevodat. op. cit. pg. 7 situează actul în 1363.

228) Vezi în deosebi pentru asemenea consesiuni actele din 1211, 1222 şi 1223 ale regelui Andrei II menţionate în nota precedentă.

în acte ca cei mai numeroşi — în condiţiunile, ce le vom examina mai la vale. Pe alocurea încă, acolo unde înfiinţau castre, ei, regii, pe aceste întinderi din jurul castrelor, ce le aparţineau lor în propriu — ca „dominium utile"— menţinură pe chineji în anumite condiţiuni, ce îi situau „ab initio", pe aceşti „kenesii castrenses" între chinejii „communes" dependenţi de nobili, şi chinejii proprietari şi liberi, aşa dar nobili ei însăşi.

Astfel în cadrul evoluţiunii formării proprietăţii în Ungaria, ce mai sus am schiţat-o pe larg aci, şi care cuprinde şi Ardealul, pot situa diferenţele dintre statutele chinejilor ardeleni, speciile lor juridice felurite. Spre lămurirea subiectului, precum o lasă să se presimtă şi scurta expunere de mai sus, îi voi rândui, pe aceşti chineji, din punctul de vedere al situaţiunii lor sociale în trei mari categorii, cuprinzând fiecare stări intermediare, şi cari vor fi precizate prin statutul lor juridic: anume în chineji nobili, în chineji ai castrelor (castrenses), în chineji comuni (communes).

Aceasta societate chinezală cu categoriile ei, astfel cum le-am putut aşeza, din epoca primelor ştiri documentare, va evolua cu timpul, urmând în viitor, ca şi în trecut şi întrucât o vor privi, consecinţele procesului istoric al statului maghiar şi se va adapta formelor lui succesive.

Voi începe studiul chinejilor din Ardeal cu acei de condiţiune nobilă. concesionari cu drept de chinezat şi conform normelor lui, consacrate prin consuetudine, de moşii şi de domenii concedate prin donaţie regală — în consecinţă, având statutul nobiliar [229]).

Voi continua cu chinejii castrenşi spre a termina cu acei de condiţiune nenobilă, de condiţiune comună, dependenţi de nobili, de instituţiuni religioase şi de alţi stăpâni deasupra lor, pe proprietăţile, cărora trăiau, neavând astfel ei însăşi libertatea, ce o dă stăpânirea pământului. Urmez în acest mod de aproape, indicaţiunile actului din 1366 al lui Ludovic cel Mare, ce ne vorbeşte de „kenezus per nostras litteras regales in suo kinezatu

---

229) Werböczi, Tripartitum I. 10: Quia dictum est superius, quod omnis nobilitatis et possesionariae collationis plenaria potestas in principem nostrum translata sit -- Asemenea Titr. 3 pg. I. parag. 6, asemenea titr. 3 pg. 2 parag. 2.

roboratus pro uno vero nobili acceptetur", precum şi de „commnnis kenezus" — tot acolo menţionat [230]).

Studiul primei categorii a chinejilor proprietari şi nobili ne va permite a ajunge — acum că am arătat pe larg, în ceea ce priveşte obiectul studiului meu, condiţiunile istorice ale formaţiunii statului maghiar şi formaţia proprietăţii in cuprinsul lui — a ajunge astfel la răspunsul chestiunii a doua, ce ne-o puneam mai sus, anume, în ce a constat transformarea atribuţiunilor chinezului gentilic, ce a făcut dintr'ânsul un nobil, concesionar regal de moşii, câte odată de domenii?

VI

Existenţa clasei chinejilor nobili, constituind, alături de voevozii şi de nobili valahi, nobilimea poporului românesc din Ardeal, este precum vom vedea, un fapt istoric, reeşind din acte. Explicaţia acestui fapt trebue căutată în studiul situaţiunilor sociale ale epocei, în care se adevereşte fiinţa ei — căci dacă această clasă a existat, e că a avut temeiurile sale să existe în secolele, în care apare documentar, XIII, XIV şi XV, spre a se pierde în cele următoare — precum în secolele anterioare; aceste temeiuri, neputând fi decât produsele unei lungi evoluţiuni. Precum existenţa ei nu poate fi lămurită, decât ca având raţiunea ei de a fi în organizaţia Ungariei medievale a epocei, în necesităţile acestei alcătuiri, fie ele generale, inspirate de principii de guvernământ ale regatului, fie ele particulare, isvorând cum e cazul, din rapoartele cu poporul românesc. Să examinăm aceste, două aspecte ca să putem lămuri pe liberii, deci nobilii, chineji din Ardeal.

A fost o caracteristică a politicei regilor unguri în organizarea regatului lor de a satisface modul de viaţă deosebit al diverselor popoare, cuprinse în hotarele lui, prin hărăzirea de privilegii respective, ce le confirma fiecăruia dintre ele, dreptul său naţional — regulă scrisă sau datină juridică — ca normă, nu numai de regulare a litigiilor de drept privat, ci şi de îndeplinire

---

230) Zimmerman-Werner, op. cit. II pg. 256, act relativ la măsuri de juridicţiune încredinţate în deobşte claselor nobiliare, precum şi la proceduri penale, ce se impuneau, mai ales cu prilejul neregulilor cauzate de „Olahi". Vezi asupra lui, I Kémény, Über die ehemaligen Knesen und Knesaten der Walachen in Siebenbürgen (in Magazin für Geschichte Siebenburgens Vol. II 1846), care nu admite statutul nobiliar al chinejilor, oricare ar fi el. (pg. 295-96).

către stat a îndatoririlor de ordin public — impozite, prestaţii, serviciul militar — precum şi de menţinere a instituţiunilor tradiţionale, prin cari se efectuau aceste îndatoriri [231]).

„Item, qui Valachi, Ruteni et Sclavi, fidem Valachorum tenentes rustici, qui alias ad lucrum camerae Regiae numerari assueti non fuissent, tales tam Regales, quam aliorum ad praesentem exercitum connumerari debeant, et insuper, prout, et quedmadmodum alias exercituare consueti sunt exercituare teneantur"[232]).

Astfel ţăranii români, ruteni şi slovaci, cari cu toţii urmau credinţa valahă, nu erau îndatoraţi de plata acestui „lucrum Camerae", ci, după cum potrivit altor edictări ale acestei adunări din Seghedin din 1495, ei îşi îndeplineau îndatoririle lor militare după datinele lor, prin darea de contingente, neprevăzute în chemările regulamentare, înarmate şi organizate în mod propriu al lor, deosebit de cel urmat şi prescris în regat, tot astfel îşi achitau dările lor fiscale, conform unor norme ale lor, ce din vechi le apucaseră şi le erau obiceiu naţional.[233])

In acelaş spirit vom vedea, în ceea ce priveşte de Români, şi finţa acestui „jus valahicum" în vigoare, precum juridicţiunea asupra lor a voevozilor, a chinejilor, a nobililor — „eorumden dominorum" — deseori constituiţi în scaune de judecată, consideraţi şi declaraţi competenţi de a-i judeca [234]), conform numitei legi a lor, „secundum antiquam et laudabilem consuetudinem Valacho-

---

231) N. Iorga Hist. des Roum. de Trans. et de Hong. op. cit. pg. 58-59. „Partout où on pouvait se decharger du fardeau de l'administration sur la traditions de la vie locale, on le faisait volontiers et il n'y avait pas de mal a la chose...-- c'est pourquoi le roi de Hongrie fut representé en Transilvanie par un Voèvode". -- Vezi asemenea pg. 84.

232) Kovachich. Vestigia Comitiorum, pg. 242, art. XXV al Landtagului din Seghedin din 1495.

233) Lad. Pic. op. cit. pg 129.

234) I. Mihaly de Apşa op. cit. pg. 55. Act din 30 Sept. 1364 al Reginei Elizabeta, prin care concede Românilor din comitatul Bereg, dreptul să-şi aleagă voevod, care să judece procesele între ei şi să-i administreze veniturile sale. — Act din 28 Oct. 1366 al aceleiaşi, care face cunoscut forurilor competente regeşti „nobilibus . . . item Iudicibus, villicis, iteralis et universis civibus et hospitibus . . .", că „exceptis furto, latrocinio et alys publicis criminalibus , . .", să nu-i judece pe Români, ci să-i trimeată pe aceşti „Olacos et Iobagiones . . . id est in presencia eorundem dominorum suorum, qui iusticie complementum exhibebunt omni quaerulanti ex parte eorundem..."

rum" [235]), sau încă „jure valachie requirente", după o formulă, pare-se obişnuită a actelor din începutul sec. XVI [236]), în afară de cazurile regale, rezervate justiţiei regelui.

Din diplomatica ungara adeverim privilegii similare, date de către regi, celorlalte neamuri străine din regatul Sf. Ştefan, confirmându-le, ca Românilor, dreptul lor particular, organizaţia lor specifică — ca tot atâtea excepţii regulelor de administraţie a justiţiei ale dreptului public maghiar, constituit de decretele regilor şi ale adunărilor, precum din culegerile consuetudinelor ungare. Astfel drepturile şi liberfăţile, hărăzite Saşilor, prin privilegiile din 1224 [237]), 1353, 1364 [238]), ce le recunoşteau autonomia lor şi propriul lor drept germanic, astfel cele acordate coloniilor saxone din comitatul Zips [239]), încă din sec. XII, acele recunoscute Secuilor de către regele Ladislau IV în 1289 [240]), cele date populaţiunilor slave din Croaţia şi Slovenia, îndeosebi de către regii Coloman (1095-1114) şi Geza II (1141-1162), prin instituirea banatelor respective ale acestor ţări: [241]) astfel libertăţile conferite ab antiquo „Latinilor" — coloniilor italiene — din comitatul Zips şi pe cari regele Ladislau le întăreşte în 1273 [242]); astfel privilegiile concedate Cumanilor, în 1279, odată cu „dăscălicarea" lor între Dunăre şi Tisa şi care le asigurau o largă autonomie şi juridică şi socia-

---

235) Kurz. Magazin fur Geschichte Siebenburgens T. II. pg. 315 — Act din 1427 al împaratului-rege Sigismund.

236) Hurm. op. cit. II-2 pg, 453. Act din 1500, relatând litigiul între Elena, vaduva nobilului Nicolae Bizere din Banat şi nobilul Nicolae Găman — Pg. 454, act din 1500. — Pg. 510, act din 1503, prin care banii Severinului adeveresc, că un nobil român, Gabre, le-a comunicat personal, că voind să zălogească bunurile sale a convocat în „tribus seribus judicarys juxta ritum valachie" pe vecini şi pe acei, cu cari era în indiviziune, în faţa lor, spre a le oferi lor această zălogire în primul rând. Vezi analogia cu privilegiul de prèempţiune din vechiul drept românesc. Menţiune în actul din 1503 pg. 511 de „juxta ritum valachie".

237) Hurm. op. cit. I.-1 pg. 83. Constituţiunea din 1224 hărăzită Saşilor de regele Andrei II. (privilegiul andrean). Vezi îndeosebi „...Comes uero quicumque fuerit Chybinensis nullum presumat statuue in prediatis comitatibus, nisi sit infra eos residens et ipsum populi eligant..."

238) Privilegiile acestea au fost date Braşovenilor de regele Ludovic I şi reînoite în 1395 şi 1428 de împăratul-rege Sigismund (Fr. Sch. v. Libloy, op. cit. pg. 56).

239) Akos. v. Timon. op. cit. pg. 235.

240) Fr. Sc. v. Libloy, op. cit. pg. 56.

241) Akos v. Timon op. cit. pg. 244 et sq.

242) Hurm. op. cit. I-1 pg. 382.

lă; [243]) astfel chiar privilegiile date Ţiganilor, care obţinuseră de la împăratul-rege Sigismund în 1423 şi 1429, dreptul de a fi judecaţi de propriul lor voevod [244]) .Slovacii erau judecaţi conform proprii lor consuetudini [245]) şi aveau în calitate de „castrenses" sau de „hospites" o organizare proprie şi judecătorul lor sătesc [246]). Rutenii asemenea, cunoscuţi îndeosebi în sec. XIII [247]), dacă nu înainte [248]), subt voevozii şi cnejii lor — astfel în formaţiuni sociale, ale căror numiri sunt identice cu numirile formaţiunelor româneşti, inclusiv poate chiar acea de craină a lor, despre care m'am ocupat, echivalentă după Pic cu marka germanică [249]) şi ale cărei urme se regăsesc precum am văzut în toponomastica noastră [250]) — dânşii Rutenii, trăiau potrivit obiceiului lor juridic, „jus rutenicum", alcătuind un element politic, cu aşezările lor deosebite. In sec. XIV, ei fuseseră chiar cuprinşi intr'o organizaţie proprie, în regatul ungar, subt principele lor Theodor Koriatovici, de origină rusească şi care deveni, sub Ludovic-cel-Mare, căpetenia lor din Ungaria, cu titlul de duce al Munkacsului [251]),

Faţă de aceste ştiri ale diplomaticei maghiare, noi ajungem într'astfel la concluzia, că toate privilegiile existente, acordate po-

243) Akos v. Timon op. cit. pg. 233-34. Vezi asemenea în Hurm. I-1 pg. 427, actul de descălicare al Cumanilor din 1279. Vezi asemenea nota 223.

244) Hurm. op. cit. I-2, pg. 527. Mandat al împăratului către nobili şi autorităţi: „...Si autem inter ipsos (Ciganos) aliqua zizania, seu perturbatio parvenerit . . . extunc non vos, nec aliquis alter vestrum, sed idem Ladislaus Waywoda judicandi et liberandi habeat facultatem". — asemenea L. Pic op. cit. pg. 128, după Czörnig, Etnographie der österreichischen Monarhie 1855 II pg. 122 pentru un alt act, menţionând în 1428 acelaş privilegiu.

245) Féjer V. 2. Act al regelui Ladislaus din 1278: „..liceret eisdem ex munificentia regalis culminis habere liberam et exemptam ab omni exactione et consetudine Sclavorum..."

246) L. Pic op. cit. pg. 131.

247) L. Pic op. cit. pg. 137.

248) Biderman, op. cit. II pg. 59. raportează o cronică biografică a arhiepiscopului de Salzburg(Vite Chuonradi) din sec. XII, în care este menţionată o marcă a Rutenilor (marca Ruthenorum) existentă în 1127 şi cunoscută sub numele de Craina, ca ţinut de hotar, în Ungaria de Sus. Intinderea ei a fost ocupată de către comitatele Saros, Bereg, Ung şi Zemplin. — Totuşi asupra vechimii Rutenilor în Ungaria, vezi notele 281 şi 282.

249) L. Pic op. cit. pg. 241.

250) Vezi N. Drăganu op. cit. pg. 241.

251) In secolele următoare ducatul de Munkacs este reunit cu regatul unguresc şi administrat de un căpitan regal, cu reşedinţa în Munkacks. Titlul este reluat la inceputul sec. XVIII de principele Francisc Rakocsy. L. Pic op. cit. pg. 139-140.

pulaţiunelor străine din regatul Sf. Ştefan, alcătuiau o politică de principiu faţă de ele [252]). Şi interesează aci motivele acestei atitudini, căci vedem în ele cauzele raporturilcr Coroanei cu chinejii români. Iar aceste cauze au fost două: apiicarea unui principiu de guvernare şi o chestie de fapt, pentru rezolvirea căreia s'a aplicat acest principiu.

Principiul a fost personalitatea legilor. Ştim, că dânsul a dominat în organizaţia statelor barbare germanice, ce s'au ridicat pe ruinele imperiului roman de Occident — într'altele în formaţia regatelor merovingiene [253]). Conform lui, fiecare din poporele, ce trăiau alături în cuprinsul hotarelor aceluiaş regat, subt sceptrul aceluiaş rege, se judeca, în ceea ce priveşte dreptul privat al statutului său juridic, subt legea sa proprie, fie dânsul popor germanic cuceritor, fie el alcătuit din scoborâtorii cetăţenilor romani. Aceştia erau supuşi dreptului roman, precum Germanii legilor lor respective: Lex Salica, Lex Ribuaria, Lex barbara Wizigthorum, Lex Alamanorum, etc. etc. Acest principiu al personalităţii legilor continuă să domnească în împărăţia francă a lui Carol Magnu şi a succesorilor săi, iar unificarea legiuirilor atât de felurite în folosul legilor france mergea încet [254]) şi era încă departe de realizarea ei. E astfel departe de a fi înfăptuită în împărăţia germană a dinastiei saxone a Ottonilor, şi personalitatea legilor, deşi începe a fi înfrântă în sec. X de norma juridică a clerului, de dreptul roman, ce ve ajunge a fi şi norma juridică a Sf. Imperiului roman, este, în acea epocă, mai peste tot locul din cuprinsul lui, în plină vigoare [255]). E priveliştea, ce Apusul, de la care se inspiră Sf. Ştefan

252) Vezi diploma din 1272 a regelui Ştefan V. — Hurm. I-1 pg. 360 — prin care conferă diverse imunităţi colonilor săi din satul Felzaz. „Villicus“, pe care îl aleg, va judeca toate cauzele „exceptis tribus articulis: furti videlicet, homicidii, et Sanguinis, quos Comes de Vgocha, pro tempore constitutus, vna cum villico iudicabit“.

253) F. Lot. op. cit. pg. 192 et sq.

254) H. Brunner op. cit. I pg. 259 et sq.

255) Savigny, Geschichte des Römischen Rechts in Mittelalter (trad. franceză de Guenoux). Paris 1839 I pg. 124. — Principiul personalităţii legilor este proclamat în 821 la Roma în privinţa Germanilor. Romanii se judecă după dreptul roman. Are loc intervenţia în 847 a papei Leon IV, pe lângă împărat, în favoarea acestui drept. Se iau dispoziţiuni pentru cler, în ceea ce priveşte normele lui juridice, în sec. IX-XI (pg. 167). Culegerile de capitulare din mijlocul sec. IX cuprind elemente diverse de drept germanic şi de drept roman (cap. IX. Activitatea arhiepiscopului de Maienţa, Otgar). — Influenţa universităţilor spre lărgirea dreptului roman nu începe, decât odată cu sec. XII (II. pg. 113).

şi urmaşii lui le-o oferi, în forma lui politică cea mai cu prestigiu şi cea mai apropiată, în această direcţie a organizaţiei judiciară. E logic să credem, că întemeetorul regatului maghiar să fi adoptat dela imperiul apusan, împreună cu concepţia feudală a ideei de stat şi cu multe forme adecuate acestei idei, dintre cari şi comitatul, ca bază a organizaţiei sale etatice, şi acest principiu al personalităţii legilor. Cu atât mai mult, că nu exista în începătorul regat al Ungariei, abia trecut la creştinism, o instituţie puternică, cu vechime de sute de ani, care să-i fi dat modelul unui sistem juridic unic şi complect, şi mai ales putinţa prin organizaţiunile sale temeinice să aplice acest sistem, cum s'a întâmplat cu Biserica creştină, supusă în ceea ce priveşte rapoartele juridice, dreptului roman, în Sf. Imperiu. Iar un fapt concret, precum am spus-o mai sus, obligă pe primul rege ungur şi pe succesorii lui să recurgă la personalitatea legilor şi s'o aplice în scopul organizării regatului, anume raritatea locuitorilor săi.

Din cauza acestei rarităţi, a insuficienţii deci numerice a elementului maghiar cuceritor, faţă de întinderea statului, apar ca bine venite imigrările străine, ce sunt organizate şi privilegiate spre popularea unor ţinuturi [256]). Aceasta ne-o dovedesc privilegiile populaţiunilor de rase diferite, enumerate mai sus, precum unele dispoziţiuni ale diplomei din 1247, relative la popularea concesiuni, prevăzută într'ânsa şi pe cari le-am examinat în cap. I.

Astfel toate aceste neamuri străine au privilegii de juridicţiune ale lor, explicabile desigur şi de pe urma concepţiunii personalităţii legilor — ce exprima însăşi concepţia feudală a descentralizării statului, ce nu evoluase încă, acolo unde va evalua, spre centralizarea monarhică — dar şi din faptul unei satisfacţiuni de dat unor populaţiuni, necesare prin însăşi fiinţa lor, înlăuntrul regatului. Dealtminteri e norma juridicţională, ce predomină şi în regatul vecin al Poloniei [257]), ca o extensiune firească

256) N. Iorga. Hist. des. R. de Tr. et Hong. op. cit. pg. 52. — Despre aşezarea Saşilor în Ardeal datorită unor emigrări voluntare a lor mai ales din ţinuturile Rinului inferior, consecinţă parţială a marii mişcări de populaţiuni in Occident în sec. XI. Numai prin privilegiul din 1224 au fost recunoscuţi ca o naţiune. E eronată deci teoria „chemării lor de coroană maghiară spre colonizarea unor „deserta". Vezi Teutsch. Die Siebenbürger Sachsen, 1916, pg. 8 et sq.

257) „In Galiţia, la finele veacului al XV, se aflau pe lângă mulţimea satelor polone, ocârmuite de dreptul polon (jus polonicum), sate vechi şi colonii rutene, ocârmuite de dreptul rutean (jus rutenicum), sate nemţeşti

în epoca medievală a acestui principiu de personalitate a legilor. Astfel încât atitudinea regilor unguri, faţa de chinejii români — acolo, unde nu căzuseră subt nobilimea cuceritoare sau nu încăpuseră în concesiunile Coroanei către cler sau către un popor străin — aceasta atitudine a lor, prin hărăzirea de privilegii juridicţionale spre aplicarea lui „jus valahicum“ Românilor, se explică din mentalitatea, ce decurge din necesităţile lor, ca organizatori şi administratori ai statului Căci nu constituiau o excepţiune în favoarea Românilor, în conducerea politicei lor interne, ci această regulă de conducere a lor făcea parte, precum am văzut din regulele generale de cârmuirea faţă de neamurile straine.

Ca în oricare stat feudal, regii căutau, ca principiu esenţial sprijinul nobilimii — bază a acestui stat. Si ş-i-l asigurau prin menţinerea şi hărăzirea privilegiilor nobiliare, conform normelor respective ale fiecărui stat; aci, în speţă, în Ungaria, prin păstarea chinejilor proprietari în situaţiunile lor preeminente — cum şi în ce mod vom vedea — potrivit unei atitudini faţă de populaţiunile nemaghiare, de la care nu s'au abătut.

Iată motivul istoric al fiinţei în Ungaria a acestei clase superioare a chinejilor români şi a acelui „kinezatus„ al lor, ce nu este numai denumirea bunului lor, a pământului, ce-l posedau, restrâns sau întins, moşie sau domeniu, ci deseori a instituţiunii conexată acestui pământ şi care reese, ca proprie Românilor. Altele, precum vom vedea, fiind condiţiunile întemeerii voevodatelor Munteniei şi Moldovei, decât cele ale formării regatului ungur, alta a fost politica voevozilor faţă de cneji, decât aceea a regilor cu chineji din Ardeal. Căci, dacă în voevodate, cnejii sunt proprietari, deci nobili, ca şi boerii, prin concesiune feudală subt formă de donaţiune a domnului, ce urmează în general modelul dreptului public maghiar, totuşi însemnătatea lor, ca corp social, decade, ca o alcătuire, ce spre a-şi păstra această însemnătate corespunzătoare cu aceea din epoca gentilică, anterioară cuprinderii lor într'un stat feudal, n'a fost, ca în Ungaria, adaptată formei etatice. Chinezatul din Ardeal a avut un anumit şi însemnat rol social, ce împrejurările istorice nu l'au dat proprietăţii cnejilor munteni şi moldoveni.

---

ocărmuite de dreptul nemţesc (jus teutonicum, deutsches Recht) şi sate româneşti ocărmuite de dreptul românesc (jus valachicum, prawie woloskie)“. Radu Rosetti. Pentru Adevăr şi Dreptate. Iaşi, 1911, pg. 36.

VII

Un fapt atrage atenţia noastră, când purced, spre a complecta răspunsurile de dat indoitei întrebăti de mai sus [258]), la studiul transformării atribuţiilor acelor chineji, ce face dintr'ânşii, din căpetenii de gense şi de clanuri, proprietari, conform dreptului public maghiar, adică posesori ereditari, cu drept de mutaţiune între vii şi „mortis causa" ale dominiului util, subt anumite condiţiuni, — un fapt ne isbeşte dintr'un început în acest studiu, anume, că aceşti chineji asimilaţi cu nobilii în formulele actelor, ce constituesc titlurile lor de proprietate, ce şi pe unii şi pe alţii îi privesc, deseori cu o nuanţă de superioritate în favoarea nobililor, e că dânşii nu ne apar în imensa majoritate a cazurilor, relatate de diplomatica ungară, ca mici proprietari rurali; de pildă ca ţărani, proprietari de mici întinderi, ci ca proprietari de o „villa" adică de un sat, în cazuri mai dese din mai multe „villae" şi câte odată de domenii întinse. Situaţia economică a acestor chineji reese, ca una îndestulată, putând face faţă îndatoririlor lor îndeosebi militare, putându-se fiecare dintre ei asemenea ridica dintr'ânsa la bogăţie teritorială, precum vom constata cazuri. Situaţia socială a lor, în multe puncte, era similară cu aceea a nobilimii de ţară, cu nuanţa de inferioritate mai sus menţionată. Evoluţia istorică a Ardealului a împlinit această diferenţă între nobili şi între chineji cu statut nobiliar, până la pierderea situaţiunii lor speciale, căci dânsa mai întâi a adus asemănarea între ei. „Nobiles Valachos instar verorum Nobilium regni nostri; item Kenezios eorundem Valahorum ex omni solutioni tributi.... exemptos esse volumus": [259]) o formulă ca aceasta oglindeşte într'adevăr o situaţiune generalizată în momentul istoric, în care a fost dată. Şi pe aceşti „certos, probos ac nobiles kenezios" [260]), pe aceşti „nobiles de Muthnuk", cu cari se confundă chinejii citaţi aiurea alături de

258) Vezi cap. II par. I,

259) V. Maniu Românii în Literatura Streină· An. Acad. Române, Seria II T. V. secţia II, 1882 pg. 288. Act din 1457 al regelui Ladislau.

260) Hurm. op. cit. I-1 pg. 503. Act din 1418. Litigiu între chinejii din districtul Borza în Banat „super keneziatibus possessionum Regalium Juxta Riuulum Maylathmaycho vocatum".

ei [261]), nimic nu ne îndritueşte, mărginindu-ne la aceste cazuri, să-i ţinem dintr'un inceput, ca posesorii unei mici proprietăţi ţărăneşti, în genul aceleia a răzeşilor şi a megiaşilor din sec. XVII şi XVIII în principatele româneşti. Proprietate nobilă şi dânsa, dar redusă la câtimea unui bun, care *ţărăneşte* pe stăpânul lui, îl face din punct de vedere economic, dacă nu social, asemănător *rusticilor* posesori şi dânşii, subt diverse titluri, de mici întinderi de pământ şi alături de cari trăesc. Chinezul în sec. XVIII, în Ardeal, începe în personajul său de proprietar al unui stat medieval, organizat după concepţia feudală a epocei, o evoluţie socială, cu toată puterea economică şi politică, cu tot prestigiul unui nobil local, pe când răzeşul în Moldova, megiaşul sau moşneanul în Muntenia, sfârşesc la finitul sec. XVII şi în sec. XVIII, evoluţia unui asemănător, dar nu identic, personaj social, prin calitatea lor de nobili locali — şi o sfârşesc prin *ţărănirea* lor, odată cu fărămiţarea puterii lor economice şi pierderea faţă de celelalte clase de ţărani a situaţiunii lor sociale superioare.

Concluzia deci se impune. Din moment ce nu găsim în Ardeal, ca proprietari de pământ din garanţia regală, decât pe nobili şi pe chineji şi aceştia, făcuţi stăpâni pe bunurile lor, prin aceiaşi formulă, ca nobilii în general, e că în afară de dânşii, priviţi ca corp social, nu existau alţi proprietari. N'a ajuns deci în regulă generală a fi proprietar, cum se devenea în epoca medievală, în Ungaria, prin concesiunea feudală, astfel prin donaţia regală, „Valachul", ce trăise cu familia sa subt chinezul său, pe întinderea de pământ posedat de dânsul, înainte ca acest pământ, ca al tuturor, să fie cuprins de rege, să facă parte, ca oricare întindere din regat, din patrimoniul regal, ci a devenit proprietar chinezul, de care ascultase în pace şi în război, căruia îi adusese dijme, gloabe şi clăci de grija ocârmuirii sale gentilice, şi care posedase şi el, alături de întinderile Valachilor, ce-i ocârmuise, pământ mai mult.

Şi regele l'a făcut pe chinez proprietar, pentrucă întrunea în situaţiunea lui de căpetenie gentilică, calităţile sociale necesare spre a participa la întemeerea statului său, ca nobil, potrivit concepţiilor timpului.

261) Hurm. op. cit. I-1 pg· 508. Act din 1419: „...et tandem secundum ostentacionem prefatorum Nobilium et Keneziorum de Muthnuk per suas veras metas et antiquas, juxta series et continencias litterarum metalium annotati domini ludovici Regis per eosdem Nobiles de Muthnuk vti prescribitur coram nobis productorum reambulassemus..." Această confuzie a chinejilor în denumirea generală de nobili se mai repetă în act.

VIII

Caut aci să dau explicaţie acestui fapt documentar: existenţa, ca proprietari, prin titlul juridic al donaţiei regale, alături de nobili, numai a chinejilor având dânşii bunuri îndestulătoare, populate cu „subditi eorum" amintiţi în scholionul menţionat mai sus, asupra cărora aveau acest" jus dominium" al chinezatului, acest privilegiu de juridicţiune propriu lor, întemeeat pe „dominium" al lor asupra pământului, pe lângă alte privilegii, ce vor fi studiate la rândul lor.

Explicaţia acestui fapt trebue căutată mai întâiu în situaţia respectivă, ce o aveau unii faţă de alţii, pe de o parte regii unguri şi pe de alta chinejii români. Aceştia o ştim ereau căpetenii de clanuri şi de gense ascultaţi de cei, pe cari îi judecau şi-i ocârmuiau în timp de pace şi pe cari îi comandau în timp de războiu.

Rolul lor, lămurit mai ales prin documentele polone, amintite mai sus, ne apar precumpănitor în relaţiunile lor cu Valachii de subt dânşii.

In epoca cuprinderii Ardealului de catre regii unguri, opunerea sau supunerea chinejilor însemna pentru aceştia duşmănia sau prietenia poporului de subt ei, inimiciţia lui sau ajutorul, ce-l putea da suveranului. Ceea ce avea deci importanţă pentru acest suveran, era supunerea chinejilor. Aceasta o urmăreau regii, dispuşi astfel spre a o obţine, de a le menţine acestora situaţiunea lor preeminentă. Si cu atât mai mult dispuşi la aceasta, cu cât am văzut mai sus, că dânşii, regii unguri, ascultau, din motive asemeni analizate, de principiul politic de a lăsa neamurile străine ale regatului lor, să trăiască conform dreptului lor, în organizaţiile lor, să îndeplinească chiar faţă de dânşii, după datele lor, îndatoririle lor de supuse.

Astfel noua înfaţişare a personajului social al chinezului în regatul feudal al Ungariei, reese din coliziunea acestor două mari interese sociale şi politice — acel al chinejilor de a-şi menţine prin supunerea lor situaţiunea lor de căpetenie asupra Românilor, şi tot odată de a păstra astfel celor de subt dânşii dreptul şi datinele lor, acel al regilor de a ştii asigurată, prin supunerea chinejilor, supunerea unui întreg neam străin; şi să nu uităm străin de dânşii, de poporul maghiar, prin deosebirea esenţială,

a timpului, de religie. Precum de a-şi vedea îndeplinite prin chineji îndatoririle către Coroană, cu caracterul lor feudal, şi mai presus de toate, serviciile cu caracter militar [262]).

Dar pentru a putea juca într'un stat feudal, acest rol de nobil, aducând suveranului său în timp de război serviciul militar personal, şi după caz, al unui contigent redus sau mare, iar în timp de pace, asigurându-i liniştea printr'un minimum de administrare şi juridicţiune, pentru a juca în regatul Sf-tului Ştefan rolul de nobil, chinezul trebuia să fie asigurat ca nobil — adică să devină în stat un personaj social, având comandă socială locală, deci făcut proprietar de pământ, însă în conformitate cu concepţia feudală a dreptului public maghiar al epocei.

Cum s'a întâmplat — acolo, unde s'a întâmplat — acest proces social al transformării căpeteniei gentilice, ce era înainte de cucerirea Ardealului, chinezul, într'un proprietar de pământ, într'un nobil, ce asigura pentru regele său, serviciul ostăşesc şi ordinea publică, în schimbul privilegiilor nobiliare, în locurile, în care predecesorii săi comandaseră gensa sau clanul, cu prerogativele rudimentare ale unei independenţe totale, sau quasi-totale, dacă ascultaseră cumva de un voevod sau de un crai? Acest proces de transformare s'a făcut de pe urma coliziunii mai sus amintite a intereselor chinejilor cu interesele principelui, prin mijlocul concesiunii feudale, adică, în regatul maghiar, al donaţiunii regale, ce constituia în beneficiul lui proprietatea sa, „kinezatus" său, din întinderile, ce aparţinuseră majorităţii, poate chiar tuturor membrilor gensei [263]), astfel majorităţei sau totalităţi obştiilor, ce le găsesc Ungurii, când pătrund în Ardeal [264]).

La prima vedere reese clar, că pentru rege, nu mai putea fiinţa altă suveranitate, decât a sa, că din însăşi recunoaşterea lui — de bună voe sau de nevoe — ca suveran, de către toţi locuitorii regatului, se prefăcea întregul sistem social până la dânsul în fiinţă, că dispăreau aşa dar pentru chineji toate temeiurile drepturilor ancestrale de comandă asupra „ginturilor" de de Valahi. Precum tot pământul era acum considerat, ca aparţi-

262) Vezi nota 233.

263) Ceea ce urmează aci nu e decât o explicaţie schematică a numitului proces de transformare. Dovezile documentare şi argumentarea cu caracter istoric, ce vor sprijini această explicaţie schematică — şi ideologică — le voi expune în capitolele următoare, III şi IV.

264) Taganyi. Istoria comunităţei agrare în Ungaria ap. Rosetti op. cit. pg. 116. Autorul le desemnează numai ca slave.

nând regelui, iar posesiunea lui cea mai deplină — proprietatea lui — nu era, decât un efect al graţiei sale, tot astfel privilegiile de comandă eman tot dela dânsul, conexate cum sunt ele mai întotdeauna proprietăţii solului. Regele a pus astfel capăt rudimentărei preeminenţe independente a chinejilor şi şi-a însuşit privilegiile lor de conducere politică a Românilor.

Dar dacă regii nu admiteau privilegiile politice ale chinejilor, pe care le preluaseră în beneficiul lor, adică în al statului întrupat într'ânşii, ei înţelegeau, din motivele arătate mai sus, să menţină situaţia lor socială faţă de Românii, ce-i conduseseră, să le-o asigure deci, prin anumite privilegii ale lor de altă natură. In concepţia regilor, în concepţia feudală şi în mentalitatea rurală [265]) a epocei, nu putea însă avea situaţia superioară în societate, de cât proprietarul de pământ îndestulat, nobilul cu o comandă socială asupra celor, ce-i lucrau pământul, cu răspunderea situaţiunii lui faţă de Coroană pe moşia, ce dânsa i-o concedase.

Această donaţiune de pământ, principele ungur, regele de la Pesta a făcut-o pentru chinezul, ce vroia să-l menţină în rangul lui precedent, superior, şi a făcut-o, atât ca stăpânitor al tuturor întinderilor cuprinse în regatul său, deci şi al celor posedate de Români subt chinejii lor, şi cari acum i se supuseră, cât şi ca legiuitor suprem, care da deciziilor sale puterea legii [266]). Donaţiunea de pământ făcută de rege chinezului trebuia însă să-i păstreze situaţiunea lui superioară faţă de Români, ca aceştia să continue să asculte de dânsul, pentru că el însuşi asculta acum de rege, şi să-i asigure atunci în acest scop privilegii, ce făcuseră parte din preeminenţa lui gentilică. Precum privilegiul de juridicţiune, care cuprindea, în epoca feudală şi prerogativa de a lua măsuri de administraţie zilnică şi locală — precum privilegiile fiscale şi de administraţie financiară, şi privilegii rezultând din îndatoririle lui militare. Toate aceste privilegii trebuiau fi conexate posesiunii de pământ din graţia regală, căci conform dreptului public al statului, din care făcea parte, chinezul nu-şi mai mai putea poseda pământul, ca până acum, în virtutea unui drept ancestral de ocupaţie, unei posesiuni ereditare „ab antiquo", ci în virtutea unui titlu hărăzit de rege. Iar hărăzirea acestui titlu, acestei „charta regia", acestor „litterae regales", e o arătare a carac-

265) O. Spengler op. cit. II pg. 221 şi 431.

266) Peter v. Vaczy op. cit. pg. 35 „...legiferarea propriu zisă era în mâinele Regelui",

terului feudal al epocei şi al locului, deci al regatului maghiar medieval. căci e o arătare a concepţiei contractuale, ce era de esenţa lui, precum a fost, cu realizări mai mult sau mai puţin precizate, de esenţa oricărui stat feudal. Prin recunoaşterea chinejilor, pe de o parte ca proprietari, acolo, unde a putut avea loc această recunoaştere, precum pe d'altă parte prin îndatoririle lor nobiliare, pe bază de privilegii date, asemănătoare —„lato sensu"— cu îndatoririle nobililor din regat, astfel şi cu acele ale nobililor valahi, au luat fiinţă obligaţiunile reciproce ale contractului exprimat sau tacit, ce a stat la baza statelor feudale şi care îl regăsim, fireşte, şi în Ungaria.

IX

Procesul istoric şi social, care a adus pe cale contractuală la transformarea chinezului, căpetenie gentilică, într'un nobil al regatului maghiar, ce-şi are titlul nobilimii sale, al stăpânirii pământului său, într'un act al cancelariei regale, şi-a avut dubla lui obârşie în aceasta primă situaţie a chinezului gentilic, şi în concepţia patrimonială a regelui ungur asupra regatului său, asupra acestei proprietăţi a sa, ce vroia s'o întindă şi s'o organizeze. Am văzut ce mare principiu conducea pe suveranii Ungariei la organizarea statului lor: menţinerea la popoarele supuse a formelor lor proprii tradiţionale de viaţă publică, încadrarea numai a acestor forme în sânul unei organizaţiuni nobiliare locale, în care nobilii localnici, dacă îşi administrau supuşii — în primă şi curentă instanţă, aş putea spune — îi administrau în calitate de nobili ai regelui, donatari de moşii prin graţia regească, şi în acest mod cu îndatoririle faţă de suveran, ce le comporta situaţiunea lor. Astfel, conform principiului personalităţii legilor şi concepţiei acestui contract tacit între Coroană şi nobilime, a putut împreună cu celelalte popoare ale regatului maghiar, să trăiască poporul român după legea lui — acel „jus valahicum" — şi în instituţiunile lui, în deosebi în aceea a chinezatului, în care s'a păstrat şi s'a exercitat mai ales acel *jus*.

Dacă concepţia contractului feudal nu şi-a atins în Ungaria formele lui definitive, ca în Germania sau ca în Franţa — acele reamintite în aceste ţări, isvorâte din „comendatio" precarolingiană, dar ajunse mai încăpătoare şi mai precize în omagiul feu-

dal, făcut de vasal suzeranului, cu jurământul îndatoririlor multiple şi efectuarea riturilor consacrate[267])—e că alta a fost evoluţia istorică a Ungariei, în care n'a avut loc ca în Occident, o carenţă, la un moment dat, a puterii centrale, o fărâmiţare a suveranităţii, în folosul marilor administratori — duci, marchizi, comiţi — ai imperiului carolingian în descompunere, şi a căror fărâmi, ca să fie transmise dela cei mari la cei mici, necesitau preciziunile unui desăvârşit contract. Precum n'a avut loc în Ungaria lenta evoluţie a precariului şi a beneficiului, venind încă din ultimele timpuri ale imperiului roman de Occident să întâlnească această fărâmiţare a suveranităţii carolingiene, dându-le forme, acestor fărâme de suveranitate, în care ele să se încheege. In regatul Sf. Ştefan — ca şi în Anglia de pildă — nu s'au desfăşurat aceste două procese istorice, a căror conexare a dat naştere feudalităţii germane şi franceze. Totuşi, a existat un feudalism englez — precum un feudalism maghiar, depe urma acelei concepţii a pământului întreg din cuprinsul regatului, privit ca patrimoniul regelui şi care a avut şi dânsul o evoluţie a lui specifică, ce-l apropiase precum am văzut, de feudalismul apusan [268]).

Consecinţa concepţiei dominante în regatul maghiar a fost constituirea proprietăţii nobiliare, prin concesiune ereditară, dar condiţionată, a pământului, pe care o cunoaştem. Căci în fond, aceasta e donaţia regală, asupra căreia rămânea dominiul eminent al regelui şi ce-i revenea de pe urma numitului dominiu, dacă condiţiunile de posesiune ale pământului, de către titularul donaţiunii sau de către erezii lui, nu erau respectate[269]), dacă nu erau îndeplinite de nobil, îndatoririle sale către Sf-ta Coroană[270]).

267) Esmein op. cit. ed. XII. Paris 1906 pg. 188.

268) Akos a. Timon op. cit. pg. 509 et sq.

269) Vezi despre instituţiunea preadalicei în vechiul drept al Munteniei, ce atribuie domnului, ca o consecinţă a dominiului eminent, un privilegiu de retract seniorial, în anumite cazuri de devoluţiunea ereditară a bunurilor imobiliare — în lipsă de anumiţi moştenitori bărbăteşti (Vezi Cursul meu op. cit. pg. 538 et sq.). Preadalica e — precum îi arată numele — de origină maghiară şi normele ei sunt influenţate de normele de succesiune ale bunurilor ereditare maghiare.

270) Indatoririle către Coroană ale donaliştilor regali, în Ungaria aveau, după Akos von Timon (op. cit. pg. 137) în prima epocă a regimului donaţional caracter de credinţă către rege şi de drept public, nu de servicii deosebite. Ele consistau pentru donalist în serviciul militar, serviciul justiţiei, adică în linii generale în îndatoriri de a sprijini, cu puterile sale, credinţa către rege. Vezi în acelaş sens pg. 504 et sq. transformarea clasei nobile şi a raporturilor sale cu Coroana, care rămâne prin „ius radicale“ a proprietăţii, „radix omnium possessionum“ (pg. 556).

La baza acestui sistem găsim deci în principiu concepţia feudală a concesiunii condiţionate a pământului, ce continua să rămână în dominiul suprem al concendantului, şi pe care o face acesta, ca suveran şi stăpân al lui, aleşilor săi, din a sa graţie în actele latine din Ungaria, din a sa milă în actele munteneşti şi moldoveneşti, în schimbul unor servicii personale către dânsul şi a credinţei, ce trebuie să i-o poarte [271]).

Ideea de contract între principe şi donatarii lui se regăseşte astfel în formaţiunea statului ungur, deşi nu atât de clară ca în Occident, deoarece precum am văzut, circumstanţele istorice nu au desprins şi precizat, într'atât, ca acolo, forma contractuală a concesiunii solului [272]).

Tot astfel precum chinejii.

Concesiunea ereditară e făcută de rege chinezului, ca titular al ei, cu privilegiile de „keneziatus", ce le comportă, deoarece el, chinezul, apare, ca un credincios al său, ce-i asigură supunerea şi serviclul armat al lui şi al înconjurimii sale. Dar e făcută numai lui, pentrucă numai cu dânsul putea regele să ajungă la o asememeneà înţelegere, când a întâlnit pe Români. El singur, într'adevăr, întrunind toată puterea socială a clanului sau a gensei de subt dânsul, având la spate forţa armată a lui sau a ei, putea sta de

---

271) Totuşi asupra caracterului personal al acestor servicii ale donaliştilor regali, către rege, chiar în epoca ştefaniană—caracter personal împrumutat dela Germani, de către Sft. Ştefan, — vezi J. Szekfü. Der Staat Ungarn, pg. 26, (ap. I. Filitti op. cit. pg. 42).

Relativ la organizarea statului franc al Merovingilor, al concepţiilor ce-l mânau — dela dânsul s'a inspirat Sft. Ştefan pentru organizarea Ungariei (vezi nota191)—vezi Fernand Lot, Les Invasions Germaniques, Paris, 1935, pg. 208. Intr'adevăr, singura instituţiune stabilă a perioadei merovingiene, este regalitatea. „Tot emană dela dânsa. Toate revin la dânsa, singurul lucru de ţinut în seamă este serviciul regelui".

272) Existenţa contractelor neexprimate în mod expres, fie verbal, fie în scris, dar reeşind din fapte, dintr'o îndeplinire de obligaţiuni, ce adeveresc voinţa de a contracta, chiar când această voinţă nu s'a declarat, în mod expres, cum e cazul în aceste contracte, — această fiinţă a lor constitue prea cunoscutele categorii juridice ale contractelor tacite şi quasi-contractelor, ca să mai insist asupra lor. Vezi într'altele — căci citaţiile ar fi prea numeroase — stadiul prezent al chestiunii în R. Demogue, Traité des Obligations en général, Paris, 1923, despre declaraţia tacită şi voinţa tacită de a contracta, I pg. 296, 297, 299, II, 5, 6: — In acest sens, N. Iorga, relativ la întemeerea Munteniei independente. Ist. Rom. III. op. cit. pg. 168. „Războiul din partea alor noştrii, vine din călcarea, cu sau fără voie, a unui punct din contractul feudal, existent pretutindeni, în sensul occidental, chiar fără a fi scris".

vorbă cu altă putere amică sau duşmană. El, căpetenie gentilică — mai mare sau mai mică [273]), dar prin forţa lucrurilor în fruntea familiilor patriacale, ce ascultau de dânsul şi cap al satului, poate al satelor locuite de ele şi fundate, pe semne, de moşii lui — el şi nimeni altul putea contracta pentru alcătuirea, ce o comanda, înţelegerea, ce o privea.

In căpeteniile de clanuri, s'a personificat mai întâiu, în epoca gentilică, individualismul, ce stă la baza contractelor [274]), ele întrunind astfel în persoana lor primele prilejuri ale trecerii bunurilor imobiliare din regimul statutar în regimul contractual [275]) — urmând ca individualismul juridic, concentrat mai întâi asupra lor, să se difuzeze în epoca etatică din sus în jos, dela cei, ce comandau, la cei ce ascultau. Deveneau astfel posibile, într'o societate feudală, convenţiunile comerciale de orice natură; iar odată cu fiinţa acesteia şi cele asupra solului. Căci, subt impulsul necesităţilor sociale şi economice, spre a asigura contractul, spre a îndeplini obli-

273) H. Sumner - Maine. Études sur l'Histoire des Institutions Primitives, trad. Jurieu de Leyritz. Paris 1880 pg. 171: „...fiecare grad (al nobilimii străveche) a *aires*-ilor irlandezi se deosebea de celelalte prin câtimea bunurilor, de care folosea căpetenia, căreia îi erau atribuite . . . prin puterea ce o avea, de a lega — literalmente ca printr'un nod — tribul său...".

274) La Foi Jurée de Davy. ed. Felix Alcan, Paris, 1922 pg. 328: „Desigur subiectul individual de drept, care contractează azi, n'are nevoie pentru aceasta să fie o căpetenie feudală şi încă mai puţin, un rege: se mulţumeşte să fie în mod ideal cel puţin, un individ cu drepturi egale acelora ale unui alt individ, a cărui voinţă o va întâlni in contract. Dar cine ne spune oare, că această simplă şi egalitară individualizare a putut fi atinsă dintr'odată, că n'a trebuit mai întâi spre a fi perceput ca individ, să fie recunoscut drept căpetenie, să absoarbă spre folosul său, autoritatea socială difuză, ca să poată spune : clanul, sunt eu". — pp. 346. „Deci , dacă comerţul şi feudalitatea ne apar ca condiţii speciale indispensabile spre a produce individualizarea, ale cărei relaţii contractuale le analizăm, aceste două condiţii se pot uni fără a se împotrivi una celeilalte. Ele produc suveranitatea căpeteniilor, aceste subiecte individuale ale contractului întâi oligarhic, descris de noi ; şi în mod general, ele conferă fiecăruia, în societăţile erarhizate, ce succed societăţilor comunitare, partea de prestigiu şi de putere, ce îl individualizează".

275) Vezi despre acest individualism juridic al grupării sociale tipice şi esenţiale — al clanului, din stadiul gentilic — şi care se întrupa prin forţa lucrărilor în persoana căpeteniei ei, Léon Cahun, op. cit. pg. 66, care raportează existenţa până în epoca actuală, la Kirghişi, a stemelor respective, „de mai multe ori milenare, ale fiecărui clan, ce-şi pecetlueşte cu ele actele, ce le încheе". Clanurile Kireilor şi Kireizkilor musulmani pun, de mai mult de şase sute de ani, pe contractele lor, crucea strămoşilor lor, a Keraiţilor creştini.

gaţiunile reciproce, izvorând dintr'ânsul, forţa—constrângerea socială — o va avea, nu singur, capul clanului, ca în epoca gentilică, ci o vor avea toţi cei, cari ascultă de un suveran, şi în lipsa lui de o căpetenie feudală, deoarece acesta, dacă le-a hărăzit drepturi — în epoca feudală pe categorii sociala ierarhizate — înţelegea să le garanteze.

Dar aci, faţă de Românii, conduşi de chinejii lor, el, principele, suveranul Ungariei, nu s'a putut înţelege, nu a putut sta de vorbă decât cu chinejii, căci dânşii, singuri, puteau vorbi şi se puteau învoi, ei singuri având individualismul juridic necesar la aceasta, deoarece, numai ei aveau — având în mână puterea clanului — forţa, ce stă la baza oricărui drept, deci şi oricării facultăţi de a contracta.

X.

Constituirea proprietăţii chinezale — acestui „kinezatus" din actele latine — cu privilegiile, ce le comporta, de conducere şi de administrare ale Valahilor, ce o locuiau, a decurs astfel din arătata coliziune a intereselor regale cu cele chinezale. Din motivele mai sus menţionate era necesară această proprietate, ca fundament al privilegiilor - şi am văzut al cărora — ce Coroana urmând politica ei, înţelegea să le lase chinejilor. De aceea în scopul acestei conexări de privilegii ale chinezului, pământului dat de rege, donaţia regală a acestui pământ a îmbrăţişat resortul, în limitele căruia se exercitaseră prerogativele sale de căpetenie de clan şi şi de gensă asupra Valahilor. Astfel ca să poată el — chinezul — în aceste limite ale clanului şi ale gensei — căci ele cuprindeau proprietăţile ancestrale atât ale lui şi ale Valahilor — să-şi exercite mai departe acele privilegii moştenite, ce din prerogativele gentilice i-au fost lăsate şi confirmate de principe, odată cu dăruirea de pământ. In acest mod, chinezul, dacă şi-a pierdut în folosul regelui situaţia lui rudimentar politică. dar independentă de odinioară faţă de dânsul, şi-a văzut, prin recunoaşterea din partea sa a suveranttăţii principelui, posesiunea lui de pământ mărită şi legalizată prin „charta regia", pe criteriul resortului de competinţă al acelor privilegii din vechi ale lui, ce i-au fost recunoscute şi întărite de acesta, ca suveran.

Căci criteriul susnumit, după ce a desemnat pe titularul privilegiilor, pe chinez, ca personajul, ce trebuia să aibă pământ, precum un nobil. ca să-şi poată îndeplini privilegiile sale, a *hotărât*,

în sensul vechi al cuvântului, pământul, ce urma să-l posede, adică a desemnat *hotarul*, cé se impunea, şi care „ab origine" nu putea fi altul, de cât acela pe teren al întinderilor posedate de clanul sau de gensa de subt dânsul. Intr'adevăr, în absenţa de ştiri documentare, cari să fi descris motivele acestei cuprinderi a teritoriului clanului sau al gensei, în concesiunea de pământ făcută de rege chinezului, logica ne indică, în lipsa unei mici proprietăţi valahe, contimporană cu primele menţionări despre chineji, că numai limitele pe teren ale resortului prerogativelor sale gentilice, puteau să arate principelui şi oamenilor, ce-l reprezentau pe loc, hotarul posesiunii de concedat lui — chinezului — tocmai în vederea continuării a unora din aceste prerogative ale sale. Pe de altă parte, carenţa numitelor ştiri documentare cu atari descrieri de motive, nu înseamnă, că o asemenea concesiune către chinez n'a avut loc. E foarte probabil, fiind dat mentalitatea epocei, că primă faptul însăşi al constituirii de proprietate subt un nobil, iar nu motivările ei faţă de o căpetenie socială. Astfel a intrat în stăpânirea chinezului, prin donaţia regală, cu condiţiunile ce le comportă câteodată un domeniu, dar nu mai puţin de un sat [276]), cuprinzând alături de ale lui şi în acelaş hotar posesiunile din vechi ale Valahilor, cari alcătuiseră clanul sau gensa. In acest mod s'a îndeplinit la Românii din Ungaria preschimbarea raporturilor pământului cu posesorii lui, ca urmare a substituirii regimului etatic celui gentilic — poate celui tribal, cu posibilele lui forme de craină sau încă de confederaţiuni de gense [277]).

In acest mod satele, odinioară comandate de chineji, în Ardeal, au trecut în posesiunea lor, *cu titlul de proprietate*, acolo,

---

276) Am semnalat mai sus, acest fapt, că deseori în diplomatica sec. XIV şi XV, când e în vigoare această instituţiune a chinezatului, găsim domenii subt titularii lor chineji, compuse din mai multe „villae" şi că, până în prezent, în marea majoritate a cazurilor nu am găsit, un chinez, proprietar de mai puţin de o „villa" de un sat. Intâlnesc acest fapt în secoli susnumiţi, adică într'o epocă, în care statul maghiar, este organizat, şi care a urmat epocei de cuceriri a Ardealului, când s'a petrecut de un secol cel puţin această transformare a personajului nostru, chinezul, dintr'o căpetenie gentilică, într'un nobil de ţară al regelui ungur. E de presupus, că în epoca acestei transformări, când n'avusese încă vreme să joace mecanismul de împărţire al moştenirilor, această repartiţie minimală de un sat la un chinez, să fi existat cel puţin şi atunci.

277) Semnalate de Germani şi la Celţi, unde a avut loc asemenea substituire; vezi Gaston Richard, La structure Sociale et l'Institutions de la Propriété. în Archives de Sociologie, 2-4 Dec. 1934 - Juin 1935, Institutul Social Român pg. 38.

unde această transformare a chinejilor în proprietari de „villae" a avut loc prin donaţia regală.

Titlul de proprietate prin graţia regală era arătarea însăşi a a acestei transformări a lor din căpetenie gentilică cu rudimentară independenţă politică în nobili ai regatului, de cari ascultau „subditi eorum", spre a fi comandaţi de dânşii în răsboaie, judecaţi şi administraţi de dânşii în timp de pace, cum ascultaseră pentru aceleaşi necesităţi sociale părinţii şi strămoşii lor de chinejii gentilici. Persistă aci o tradiţiune, care a înlesnit desăvârşirea noului rost al chinejilor. Căci pentru Vlahi nu se schimbase întru câtva situaţiunea lor, prin transformarea chinejilor lor în proprietari şi nobili, în momentul acestei transformări; faţă de dânşii continuau să se afle mai în aceleaşi rosturi de ascultători ai conducerii lor militare — când ea se întâmplă pentru dânşii — de supuşi ai administraţiei şi ai judecăţei lor. Le era chiar, din punct de vedere al administraţiei justiţiei situaţiunea îmbunătăţită printr'o mai bună organizare juridicţională; iar pământul lor, ce acuma ş-i-l posedau în condiţiuni mai mult sau mai puţin libere [278]), dacă nu-l puteau vinde, aceasta nu constituia pentru dânşii o „diminutio libertatis", căci nici în epocele gentilice, asemenea mutaţiuni nu apar, ca posibile [279]). In răstimpuri posterioare numai, prin evoluţia acestei societăţi feudale, se înrăutăţeşte condiţiunea Vlahilor neproprietari.

278) Nu putem atribui Românilor neproprietari din Ardeal, de când se desavârşeşte, în epoca, de care ne ocupam, prin cucerirea maghiară, etatizarea societăţilor, ce le-au format până atunci, alte situaţiuni, de cât acele ale claselor neproprietarea din regatul Sf. Ştefan, existente pe proprietăţile, formate prin această etatizare. Asupra acestor clase, mai curând asupra acestor două mari clase de neproprietari liberi şi neliberi, vezi I. Filitti. op. cit. pg. 48: „Se deosebesc următoarele categorii de liberi: castrenses rustici sau coloni, libertini conditionari maioris libertatis, libertini conditionari minoris libertatis; neliberii se impart şi ei în mai multe categori" — Vezi mai sus „Totuşi, cultivatorii liberi, spre deosebire de cei personal dependenţi, puteau părăsi pământul, dacă îşi îndepliniseră obligaţiunile reale".

279) Vezi despre imuabilitatea bunului familial în stăpânirea familiei respective, în epocele preetatice, E. Cuq, Manuel des Institutions Juridiques des Romains. Paris, 1928, pg. 242. La propriété familiale. „Pământul, rămâne în familie şi se transmite din generaţie în generaţie.,.. Proprietatea fiind aci atribuită unei familii rămâne tutulor copiilor născuţi, sau cari se vor naşte. Capul actual al familiei nu poate dispune de pământ în dauna copiilor săi, nici între vii, nici prin testament. Proprietatea familială e deci inalienabilă, ca proprietatea colectivă; dar e ereditară şi aceasta e caracteristica ei" — Vezi în acelaş sens Sumner-Maine, l'Ancier Droit. 1874 cap. V. pg. 160 et sq. 188 et sq. 295, Gaston Richard, Le Sociologie et les Lois Sociologiques, 1912,

S'a întâmplat astfel cu aceşti „kenesii regales" mulţumită donaţiei regelui, un proces social şi politic, analog aceluia, ce se va petrece cu cnejii din principate, depe urma hărăzirii domneşti lor de pământuri. Acolo, unde nu a putut avea loc această donaţie regală, chinezul a continuat să rămână în capul satului său, dar subt alt titlu, de cât acela de proprietar — fie, ca concesionar al regelui de pertinenţe de castru, subt comanda castelanului, fie ca concesionar al proprietarului de bunuri, ca un „ignobilis", subt comanda lui, dar într'o relativă superioritate faţă de ceilalţi „ignobiles". Căci, ca atare, continua totuşi să administreze — vom vedea în ce condiţiuni — pe ţărani, ce locuiau în sate; iar dânsul deseori purta mai departe apelaţia lui, ca o dovadă a foastei lui supremaţii locale şi a prezentei şi relativei lui superiorităţi, faţă de massa rurarilor.

XI

Această individualizare a căpeteniilor gentilice ale Românilor, pe temeiul căreia, s'a constituit în folosul lor, prin concesiunea regelui, proprietatea, conform ideelor feudale, a putut ajunge la acest scop al constituirii de proprietate, deoarece corespundea cu totul mentalităţii şi necesităţilor epocei, cari, în primul rând în Ungaria, era o mentalitate erarhică şi necesităţi de organizare a statului, prin căpetenii sociale şi locale, şi numai prin ele. Fireşte, că o asemenea concepţie era curentă; generalitatea ei îi dovedea puterea. Astfel dânsa nu s'a realizat, de pildă, numai în organizarea populaţiunilor româneşti din Ardeal, de subt chinejii lor, dar de pildă în această ţară, ca şi în restul Ungariei, în organizarea populaţiunilor germane de subt „schulteiss"-ii lor [280]) — „scu-

pg. 271. — Concepţia aceasta a moşiei ereditare, cu imperativul, ce-i este conexat, să i se păstreze acest caracter ereditar al ei, se regăseşte în epoca etatică — dar fireşte, fără obişnuinţă de îndeplinire. De la dânsa purcede deosebirea, ce o regăsim în toate organizaţiile feudale de stat, dintre bunurile ereditare şi bunurile achiziţionale; astfel în Moldova, în epoca lui Alexandru cel Bun, între uric şi vislujenie. Formula tipică de concesiune din diplomatica acestei epoce, prin care subt forma donaţiei domneşti, era constituită proprietatea, e un indiciu al acestei concepţiuni străvechi. Astfel: „acesta-i lui uric cu tot venitul, în vecii vecilor şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi fraţilor lui şi nepoţilor şi strănepoţiior şi restrănepoţilor lui, în vecii vecilor, niciodată nestricat" (Act. din 1407, pg. 56, Costăchescu op. cit. I. pg. 56.

280) Schwandtner. De Scuteltis, 1815. Budae, pg. 15 şi 27.

telti“ lor din diplomatica latină. La Rutenii din Ungaria asemenea cnejii aveau atribuţiuni similare [281]).

Dacă nu se poate vorbi de o identitate de atribuţiuni originare între acele ale chinejilor români şi acele ale acestor şoltuzi germanici — căci originele lor respective, în Ungaria, sunt diferite, primii fiind „ab antiquo“ precum am văzut, căpetenii gentilice autohtone, ceilalţi şefii unor populaţiuni imigrate, trecute de mult în stadiul etatic — se poate însă vorbi de o asemănare între situaţiunile lor sociale, în regatul maghiar, atribuite lor de aceeaşi concepţie ale epocei spre a face faţă aceloraşi necesităţi. La Ruteni a existat chiar o confuzie între denumirea, cneazului şi a şoltuzului [282]).

Şoltuzul german — „scuteltus“ — ca şi chinezul român e personajul, care, în calitatea lui de căpetenie a grupului social, ce-l comandă, e singur în contact cu „principele“, cu dregătorii lui, între cari şi castelanii castrelor regale, sau încă, dacă grupul său social a căzut în proprietăţi nobiliare sau eclesiastice, cu stăpânul pământului, pe care trăeşte. Statutul său juridic e condiţionat tocmai de dependenţa directă a lui de rege, sau de particulari nobili, ori de instituţiuni religioase; dar, ori cum depinzând de rege — ori de castrele lui — sau de nobili, ori de biserici şi mânăstiri, el e judecătorul şi conducătorul grupului social de subt dânsul. Astfel încât studiind categoriile chinejilor, vom vedea mai deaproape asemănările lor cu aceşti „scutelti“ — ca şi deosebirile lor.

281) H. I. Biderman. Die ungarischen Rutenen; ihr Wohngebiet, ihr Erwerb un ihre Geschichte. Innsbruck, 1862 şi 1867, II, pag. 62.

282) Alex. Bonkáló Die ungarländischen Ruthenen (In rev. Ungarische Iahrbucher I. 1921, pg. 226.)

CAPITOLUL III

Chinejii nobili dela primele ştiri documentare până în sec. XV.

I

Chinejii, ce trăiau pe proprietăţile lor, în „possessiones“ „seu keneziatus“, cum se exprimă actele latine şi cari în această stăpânire a pământului îşi aveau fundamentul atribuţiunilor lor judecătoreşti, ce includeau, am văzut, pe cele administrative, trebuesc deosebiţi, atât de chinejii trăind pe pertinenţele castrelor, cât şi de cei, cari trăind pe bunurile altora — nobili sau instituţiuni religioase maghiare, sau pe bunuri aparţinând unei alte „naţiuni“ — aveau o situaţiune „mai joasă“ [283]).

Pe aceşti chineji imposesionaţi îi ţin ca nobili. O primă menţiune despre calitatea lor nobiliară ne-o dă două acte din 1263 şi 1264 ale regelui Bela IV [284]), în care un „comes Micxa“, este desemnat de „genere Kynis“, deci ca fiu de chinez, sau încă ca

---

283) I. Bogdan. Despre Cnejii Români, op. cit, pg. 18.

284 Act din 1263. Féjer op. cit. IV. 3 pg. 146 — „Bela, Dei Gratia rex Hungariae, fidelibus suis, etc. etc.... Dicit nobis vir religiosus, Frater, Ioannes, monastirii nostri de Iasgow Praepositus, quarelosus... Item supplicavit nobis etiam, quod in posssessione, Mezluk... quam possessionem... et in possessione, Syrck. quam possessionum a Scepus..... prout in eisdem lucidius vidimus contineri iuris ordine roebtinuisset, reambulationibus metarum..... indigeret. Super quo fidelitati vestrae mandamus per praesentes quatenus viris praesentibus unum ex vobis, idoneum cum comite Micxa, de genere Kynis, homine nostri transmitatis, quo presente, idem homo noster accedento ad faciem possessionis Pereche..... etc, etc.“. Aceiaşi însărcinare de a proceda la punerea în posesiune o repetă, în termeni aproape identici, regele Bela IV într'alt act din 1264 - tot in Féjer IV, 3, în aceiaşi chestie a conventului de Iasgo, cu „possesiones Pereche, Kerck, Mezluk et Supch..... unum ex vobis, virum, idoneum, cum comite Mixa, de genere Kynis, homine nostri transmitatis“.....

fiul unui părinte cu numele propriu de Chinez [285]). Căci coliziunea numelui său de Mircea, care în orice caz nu-l înfăţişează ca Ungur, ci foarte probabil ca Român, ori încă ca Rutean, cu aceea a unei origini desemnate ca chinezală, îl situază ca vlăstar al acestei clase existente la ambele popoare române şi rutene. Faptul, că dânsul, „homo fidedignus" al regelui, anchetează asupra unor proprietăţi din comitatul Scepus, situat în preajma Maramureşului, într'o ţară locuită de Români şi de Ruteni [286]), mă îmbie să presupun, că avem a face cu un om având legături cu acel comitat, cunoscând ţara şi oamenii, foarte probabil cu un om, ce-şi trage obârşia din partea locului, ceea ce explică şi numele şi calitatea, poate şi origina lui. Aparţinea clasei chinezale, fie ca membru al ei, fie că tatăl său, chemându-se Chinez, se trăgea dintr'un început din clasa chinezală, cum desigur, în ambele eventualităţi, este cazul cu acei Pavel Chinezul, vestita căpetenie românească din Banatul sec. XV.

„Comes Micxa", apare în acte, ca omul de încredere al regelui, „homo regius" din diplomatica latină a epocei, care desemnat, ca „fidedignus", este însărcinat de suveran de a procede în numele său, la punerea în posesiune a titularilor proprietăţilor achiziţionate. El fiind „comes", şi ocupând un rang înalt în erarhia nobiliară, situaţia lui presupune, că clasa socială a lui originară era ea însăşi socotită ca nobilă. Intr'un stat feudal nu se ajungea în general la rangul de comite şi la un post de încredere pe lângă rege, cu însărcinări de puneri în posesiune de bunuri, nefiind dela origină, nobil.

Chinejii români se dovedesc lângă Alba - Regală, ca „nobiles viri" şi proprietari de „terra hereditaria" într'o bulă a papei

285) Act din 1270 — H. I-I pg. 344 —".... quod castrum..... avus noster ab Andronico ceco de genere Cumpolth..... pertinabat. - Act din 1273 H. I - I pg. 388". Petrus filius Magistri Mathei de genere Chak....".

286) A. Bonkáló, op. cit. pg. 225. Nu-l pot preciza pe „Comes Micxa" ca nobil ori ca chinez de origină română, numai după numele său sau după calitatea sa chinezală, existentă în persoana lui sau originară lui. Dar fiind dat vechimea aşezărilor româneşti, faţă de cele rutene, pe cari istorigrafia maghiară nu o confirmă, decât după începutul secolului XIII (Bonkáló pg. 225) - numele topice cu etimonul cnez din Carpaţi nordestici fiind astfel date de populaţiuni române, cred mai curând, că avem a face cu un personaj chinezal român în persoana lui „Comes Micxa". In acest sens, ar fi un argument şi denumirea de Pereche a unei moşii precitate.

Clement IV din 1268, reprodusă într'un act din 1294 [287]), şi confirmând donaţiuni făcute în folosul diocezei de Cinci - Biserici (Quinque-Ecclesiae).

In această calitate de nobili, apar chineji în Ardeal, la finele sec, XIII şi la începutul sec. XIV, ca strămoşi ai unor neamuri nobile — precum chinezul Sturza din Caransebeş, din 1292, din care se trage familia aristocratică maghiară Macskàs de Tinkova [288]) — astfel ca proprietari de „villae suae" — precum „Bach, Kenezius" din 1319 [289]). Chinejii nu sunt deci, prin definiţie, prefecţi

287) Féjer op, cit. VI. I. pg. 322. Actul din 1294 contine o promulgare de către „Ludomerius Strigonienis" a bulei papei Clement IV, din 1268, ce o reproduce - „Clemens Episcopus, servus servorum Dei.... Exhibuit siquidem litteris conventus domus hospitalis Hierosolymitani de Alba super donatione cuisdam terrae Veul vocatae, habitatore et cultura destitutae ac desertae, Quinqueecclesiensis Diacesis existentis, per nobiles viros Kenez, Seletuk, et Nicolaum, filium Selee, Paulum, filium Ioannis, Lorandum et Renaldum, filios Renale, Ladislaum, Detricum et Haym, filios Odum de Kecscel, de terra ipsorum hereditaria executae, et distinctae, certis metis, et terminis, Paullo et Augustino fratribus ac eorum succesoribus ireeuocabiliter confectis....." — Nume ca Detricus se gasesc în Muntenia după 300 de ani, fiind de aceiaşi origină germană, ca cele menţionate mai sus; astfel Dridih (act din 1537 al lui Radu Vodă Paisie. Minea şi Boga. Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească. II, pg. 46). Dridih nu poate fi, de cât o adaptare a germanului Drietrich, astfel a latinului Detricus din actul din 1268. Naţionalitatea acestor chinezi, „nobiles viri", prin eliminare aposibilităţii, ca ei să fii fost Ruteni, nu putea fii astfel alta de cât românească. Rutenii nu se putuseră întinde în sec. XIII, în comitatul celor Cinci Biserici, în jurul Albei Regale şi al lacului Balaton, fie din Carpaţii nordici, unde abia începuseră în în sec, XIII să apară (vezi nota precedentă), fie din Carpaţii Transilvanie unde îi situează Pic, în îndepărtatul Evul Mediu şi de unde s'au retras în faţa Românilor, ce scoborau munţii, pierzându-se în mijlocul lor, (Die Dakischen Slaven. Prag. 1888 pg. 259-60 — asemenea M. Krusevckyj. Geschichte' des Ukrainisches und Ruthenisches Volkes. Leipzig, 1906. pg. 228). Iar pe de altă parte nu cunosc până în pre zent în Ungaria veacului XIII alte popoare, de cât cel românesc şi cel rutean, cu o organizaţie chinezală, putând da naştere unei mici nobilimi locale, ca în cazul de faţă. A se observa numele cu asonanţa românească Veul (Leul ?) al bunului din actul din 1268.

288) Hăşdeu — Columna lui Traian· 1874 pg. 125. Extras din arhivul familiei Macskás. Cf. menţiune în Féjer XI. 446 şi în Acta diaet. Trans. 1842. 243. — Asemenea, vezi idem, pg. 126, act din 1453 al lui Ioan Huniad către nobilii Iacob, Şerban, Ladislau şi Ianciu din Also-Macskàs. Din colec. Ms. Kémeny.

289) Hurm. I-I pg. 579 — Act din 1319 al lui Symon „comes de Kraso", care relatează, că: „Bach Kenezius...... dixit nobis protestando, quod paulus dictus Olaz, quandam villam suam Egrus uocavit potencialiter......" şi că a transferat în alt loc pe locuitori. Intervine o anchetă orânduită de comite, compuse de două personaje, care raportează cele constatate — între altele: „et idem Baach prohibuiset eum (Paulum) ab omni usu ipsius terrae antedicti". A se observa, că chinezul Bach — probabil Baciu — îm-

militari, nici chinezatele districte, alcătuind mai multe la un loc, ca atari un voevodat, precum s'a crezut [290]).

Prerogativele judecătoreşti ale chinejilor, ca ale nobililor în general, rees ca o consecinţă a situaţiunii lor de proprietari de bunuri. Căci dacă ele — aceste prerogative — dau chinezului de castru [291]) o situaţiune preeminentă [292]), întemeeată pe posesiuni ereditare de pământ [293]), ce le-au fost concedate de rege lor şi Valachilor de subt dânşii [294]), cu titluri respective de chineji şi de iobagi de castre, cu atât mai mult cuvânt aceste atribuţii judiciare au fost pentru chinezul nobil, titularul lor, consecinţele stăpânirii ereditare de pământ. Iar constatând pentru Valachi la începutul secolului XIV, că situaţiunea lor de posesori ereditari de „man-

---

piedică pe Paul Olaz (Italianul) de orice mişcare pe pământul satului său (villam suam). Satul este al său, precum e al său satul magistrului Bedre (vezi act din 1344, idem pg. 687 spre comparare), care are dânsul chineji, în personalul său — astfel chineji „communes". vezi nota 687.

290) N. Densuşianu; Chinezatul familiei Basarab. Rev. p. Ist. Arch. şi Fil. IV. 1902, pg. 53.

291) Hurm I-1 pg. 553, act al regelui Ladislau din 1301, din care reese, că şi Secuii, ce alcătuiau, împreună cu Românii, populaţia „ville noastre Olachalis" (Satul Mare, lângă Odorhei) şi ca atari, „ad castrum nostrum prelatum Vduord seruientes", ereau supuşi juridicţiunei chinezului valah, în speţă Ursus Knezius — de care acum eximându-i actul, „quod a iurisdicione Knezii eximentes", îi supune unei alte rândueli. Desigur aceşti Secui nu erau să fie supuşi juridicţiunei chinezului, de cât dacă şi restul populaţiunei valahe, era supusă aceleaşi juridicţiuni, ei formând o minoritate în sânul ei. (Vezi finele actului despre prestaţiunile datorite chinezului).

292) Vezi actul 1301 din nota precedentă „prestent tamem Knesio ipsorum prestanda".

293) Hurm 1-2 pg. 241. Act din 1377 al regelui Ludovic către voevodul Transilvaniei adresat lui, cu prilejul unor violenţe făcute pe domeniile episcopiei Transilvaniei de către unii chineji, prin care îl invită să constrângă pe chinejii români, să recunoască autoritatea domnilor lor pământeni şi să îndeplinească serviciile militare, după vechea consuetudine. „Quum tales dictorum Keneziorum, excesus tollerari minime debeant, cumque ab onere terrestralis subjectionis nec ii quidem unquam exempti fuerint, quos, in aliis districtis Olahalibus tanquam pertinentiis castrorum nostrorum regalium, in prehabitis eorum Keneziatibus reliquere et in filios filiorum confirmare consuevimus".

294) Vezi nota 291 şi aceste rânduri din actul din 1301..... „ipsi (habitatcri ville nostre Olachalis) tamen memores fidelitatis et obsequiorum, seruiciorum, sub quibus a predecessoribus nostris Hungarie regibus terra relicti et donati fuere..... "Această" villa Olachalis", este aşezată pe teritoriul castrului regal de la Odorhei, către care locuitorii ei sunt constrânşi la anumite servicii şi corvezi.

siones" [295]), este bazată, ca cele mai multe statute juridice în epoca feudală, pe raporturile, ce le au cu pământul, e logic să încheiem că situaţiunea superioară a chinejilor nu putea fi întemeiată, de cât pe un mod mai deplin de posesiune al lui, în raport cu superioritatea lor faţă de dânşii, Valachii. Privite şi din acest punct de vedere, privilegiile chinezale nu pot astfel avea alt fundament, decât ereditarea anumitor drepturi de posesiune ale solului [296]). prin care se transmit, din epoca gentilică, din generaţii în generaţii, cuprinse fiind în titlul de chinezat, „titulus keneziatus".

Ereditatea posesiunilor, ca bază a situaţiunilor respective, pentru chinejii, care trăiau „în possessiones keneziatus", ca titulari ai lor, reese într'adevăr din acte. In actul din 1352 [297]) comitetele de Caraş, în concesiunea, ce o face ca reprezentant al regelui, lui Iuga şi lui Bogdan, a unei întinderi deşerte, a unei văi, probabil vecină de moşia lor, întrebuinţează pe de o parte formula obişnuită în donaţiunile nobiliare de pământ, pe de altă parte asimilează condiţiunea de posesiune a pământului, rezultând din concesiune, — împreună cu privilegiile juridicţionale, aferente ei — cu aceea, în virtutea căreia „quenesi", posed „liberas villas" ale lor, „în provincia Seebus".

E aci un mod de posesiune ale acestor „quenesi" din „See-

295) Zimm-Wern. op. cit. vol. I. pg. 195. Act din 1293 al regelui Andrei III de concesiune capitulului din Weissenburg (Alba-Iulia) de 60 mansiones de „Olaci" libere de orice sarcină fiscală în Fylesd şi Enud. Cu câţiva ani inainte în 1273, e menţionat în Banat satul Olach Teluk (Hum· I-1 pg. 446).

296) Vezi actul din 1372 citat mai jos (vezi nota 312) relativ la „Keneziatus et possessiones" şi la titlurile lor de proprietate, care rezultă „tam Jure hereditatio quam donacionis titulo aut alys quibuscumque modis tangentibus vbilibet habitis....."

297) Hurm. I-2 pg. 28. Act din 1352. „Nos magister Possa de Zer et comes de Karassov..... tenore presencium significamus..... Quod accendentes...., Juga Bogdan fily Stephani de Mutnok querulose humiliter, Postulauerunt a nobis vnam terram que iacet deserta Mutnuk pataka vocata in tali libertate, in qua libertate habent liberas villas quenesi in provincia Seebus et in eadem libertate possiderent et multiplicarent. Nos vero.... predictam terram eis, cum suis utilitatibus cum metis et siluis cum pratis que meta sua incipit circa Mutnuk et transiet per siluam et periuam ad Gamza ueniet et transiet ad Mackas concessimus, dedimus et contulimus, jure perpetuo et irreuocabiliter possidendam et habendam, in filios filiorum et suorum heredum succesoribus et quod ratum et firmum sit dedimus literas mediante fide nostra, ita autem, quod nullus judex habeat iudicare ipsi autem poterunt indicare preter tres causas, scilicet latrocinium furtium et incediarum et si contingerit esse tunc ad sedem Judicis ad Sebus admitere debeatis....."

bus," ce se dovedeşte a fii, din analiza actului din 1352, acela al unei proprietăţi nobile, cu prerogativa ei juridicţională, deoarece situaţiunea solicitată de titularii acestei act, Iuga şi Bogdan, se referă la sitaţiunile acelor „quenesi" spre a fi asimilată lor, şi că această situaţiune, le este acordată în condiţiunile unui bun nobil. Acest mod de posesiune al chinejilor din Sebeş, comparabil cu posesiunea nobilă a lui Iuga şi Bogdan — desigur ei însăşi mici nobili de ţară, fiind fii lui Stefan de Mutnuk,—este astfel constatată, ca existentă în mijlocul sec. XIV, în beneficiul unei categorii sociale, iar nu ca fiind înfiinţat atunci, în beneficiul unor excepţiuni nominale, pe numele unor chineji, eventuali menţionaţi în acte. Existenţa proprietăţii nobile a chinejilor de Sebeş este arătată cu caracterele ei, ca o instituţiune în curs, ce se continuă din vechi, ıără anumite indicaţii ale începuturilor sale.

Astfel raţiunea ei de a fi în 1352 consistă în vechimea ei— căci menţiunea ei în acel moment implică, în absenţa de alte ştiri precize despre originele ei — ale acestei proprietăţi — o prelungă transmisiune ereditară a ei venită din trecut, care este confirmă prin referinţa, ce o priveşte în actul din 1352, a unei proprietăţi nobile — şi care astfel adevereşte, la data sus numită, în ţinutul Sebeşului, această categorie socială a chinejilor, proprietari şi nobili. Ca neaflându-se în vre-o depedenţă — fie de castru, fie de nobili — îi arată un act contimporan, din 1344, care menţionează pe chinezul Bărcan din comitatul Caraşului, împreună cu fii săi› ca culpeşi de acte de violenţă [298]). Apare şi aci, în menţiunea aproape generală a fiilor, noţiunea eredităţii.

Noţiunea aceasta, ce asigură în viitor statutul juridic al chinezului, ca proprietar de „posessiones sau kinezatus sau încă" de possessiones pro kineziatu tentae" şi astfel ca titular „de Kinezatus possessionis" [299]), este constatată asemenea pentru trecut, prin actele regale de donaţiune — titlurile juridice ale acestor „possessiones" - când ele constituesc tocmai pentru dânsele „tituli novae donationis". ca acte numeroase ale Angevinilor şi ale regelui Sigismund, pentru epoca, ce o studiem acum. Căci un titlu de nouă donaiiune nu este un titlu iniţial de donaţiune — înţelesul calificativului însuşi îl indică.

298) Hurm. I-1 pg. 637. — Act din 1344 al vice comitetului de Caraş despre plângerea unui „officialis" al nobilului Benedict de Hem, care relată, că „Bracan Kenezius de Sosd cum Gregorio et finta suis filys, centum porcos minus sex iobagionum sui domini de Remete abstulisset...."

299) Vezi notele 307, 318 — 513:

Fiind un titlu al unei noui donaţiuni, e un titlu, care reînoeşte donaţiunea şi astfel o constată, că era dinainte existentă. Iar donaţia era constatată, ca existentă, ca oricare proprietate de pământ a cuiva, ce nu depindea de alt nimeni, decât de rege, privit ca titular al dominiului eminent — precum e cazul cu chinejii, ce nu depind nici de castre, nici de nobili sau instituţiuni religioase, drepturile lor de proprietate fiind considerate în Ungaria sec. XIV, ca provenite dintr'o donaţiune regală, ce avusese astfel loc înainte de titlul donaţiunei celei nou. Deci „titlulus novae donationis" nu vine, decât să confirme, ca în anul 1366 pentru chinezatul din Offenbaia [300]), o stare de lucruri existentă înaintea lui, şi care se transmitea din generaţii în generaţii prin ereditate — precizând astfel situaţiunea ei juridică.

II

Regăsim aceleaşi caractere de proprietatea ereditară într'un alt act al epocei — anume din 1378, care adevereşte o asemenea proprietate a unei familii chinezale, de cel puţin patru generaţii [301]). Actul menţionează conferirea de proprietate a regelui Carol-Robert, dată în 1339, către Ioan de Woya (Vale), părintele lui Gheor-

300) Hurm. II-2 pg. 296. Actele chinezatului din Offenbaia. Sentinţa cuprinsă în actul din 1487 al lui Matei Corvin, rezumă într'astfel actul din 1366 al regelui Ludovic: ....." quod quia fidelis eiusdem condam domini Ludovici regis Nicolaus Filius Kendetlr, ville sue (regalis) Lwpsa vocate, prope montanam suam Ovenberg..... Keneziatus tenens parte sui honorem..... igitur dominus Ludovicus Rex..... fidelitates et servitia..... considerare solebat..... eidem Nicolau..... fratribus suis, ipsorumque filiis, et heredibus universis, memoratam villam suam, Lwpsa..... titulo sue nove dinationis dedisset, donasset et contulisset jure hereditario, perpetuus et irrevocabiliter. possidentem et haben.....". Vezi despre toate actele referitoare chinezatului de Offenbaia, care în cursul sec. XV devine obiectul de numeroase litigii, din cauza minelor, ce le cuprinde, I. Minea, Din Istoria unui Cnezat Ardelean. Iaşi, pg. 44 et sq.

301) Act din 1378 (Hurm. I-2 pg. 253) relatând litigiul între scoborâtorii lui Tyman şi Benedict Hem, fostul ban al Bulgariei, pentru moşia Woya (Valea), cei dintâii fiind deposedaţi de dânsa. Inaintea forului, care judecă litigiul..... Prima idem Georgius (acesta, împreună cu Benedict, sunt fii lui Ioan — Iohannes de Woya din actele menţionate în notele 367 şi 373) în sua et ipsius Benedicti fratris sui personis quasdam duas litteras vnam priuilegialem condam domini Ladislai olym Regis Hungarie anno domini M° Ducentissimo LXXmo septimo emanatam, Secundam patentem domini Karoli pridem Regis Hungarie felicis recordacionis, feria quarta proxima ante festum pasce domini anno eisdem M° CCC° XLmo secundo, Transcribentem et confirmantem litteras Capituli ecclesie Orodiensis in dominica Judica in anno domini M° CCC° nona confectas nobis presenterat Inquibus qui-

ghe şi Benedict, ce-şi apără bunul lor, în iitigiu — şi către fraţii lui, unchii acestora. Dar, de fapt, această donaţiune, precum altele, nu e decât o confirmare, subt forma de colaţiune regală, a aşezării şi a proprietăţii moştenitorilor lui Tyman — Ioan era nepotul lui de fiu, — în Woya, deoarece, de trei generaţii, erau stabiliţi acolo, iar tocmai pământul, ce-l posedau, „ipsum locum sessionalem Patak" — arătat în act, ca locul aşezării lor ereditare — îl primesc dela rege, cu formele punerii în posesiune prin „homo regius", ale pământurilor nobile.

Regele le poate da atunci titlul de proprietate al acestei moşii — Woya — pe care, desigur, tatăl, Petru, sau bunicul, Tyman, o luase, de bună învoială, sau prin violenţă — nu trebue să uitam, că în preajma anului 1277 ne aflăm într'un răstimp de prefaceri şi de mişcări politice violente în Ardeal [302]), de la acel magistru Laurenţiu, fiul voevodului Laurenţiu, şi care poate fii banul severinean din 1279, sau încă de la descedenţii lui, căci altminteri, nu văd motivul prezentării, în 1378, ca titlu de proprietatea, a actului privilegial, emanând dela regele Ladislau, din anul 1277 către magistrul Laurenţiu, privitor acelaşi moşii Woya. Nu trebuie că uităm, că Carol Robert la venirea lui pe tron (1309) a trebuit să cucerească Ardealul dela voevodul Ladislau Apor şi că, în consecinţă, proprietarii de bunuri aveau tot interesul, ca titlurile lor de proprietate să fie reînoite de către noul rege, — ceea ce, pe de altă parte, intră şi în vederile acestuia, ca nou stăpânitor al pământului regatului magiar.

Deşi calificarea de chineji nu este dată, în mod curent în actul din 1378, scoborâtorilor lui Tyman, totuşi ei alcătuesc o fa-

---

dem litteris priuilegialibus dicti domini Ladislai Regis expresse habebatur quod ipse dominus Ladislaus......, notis seruicys et fidelitatibus magistri laurency fily Laurency woyuode delicti et fidelis sui quasdam duas possessiones woya et kereszeg vocatas in Comitatu de Sumplio existentes eidem magistro laurencio in proprium dedisset et contulisset, in predictis autem litteris eiusdem domini Karali regis per ipsum dominum Karolum Regem pro fidelibus seruicys Mychaelis, Iohanis et Nicolai filiorum petri fily Tyman de genere Olacali fidelium suorum quendam locum pro perpe (tua) residencia ipsorum in districtu de Elyed in loco Patak dicto vbi tunc ydem residenciam habuisse ipsis in perpetuum datum et collatum fore ac ipsum locum Sessionaleum Patak qui alionomine Woya nominaretur per hominem suum regium et testimonium dicti Capituli (Oro)diensi sub metis in eisdem denotatis nemine contradictore apparente statutum fuisse compariebamus manifeste....".

302) Iorga. Ist. Rom, din Ard. şi Ungaria, op. cit. pg. 40.

milie chinezală, deoarece Ioan de Woya, nepotul de fiu al lui Tyman, administrează moşii şi sate „tanquam kenezius" [303]). Tocmai această neîntrebuinţare a desemnării calităţii de chineji, ce nu apare, decât cu prilejul anumitor situaţiuni, asupra cărora voi reveni [304]), arată trecerea din clasa chinezală în clasa nobilă, propriu zisă; ascensiune socială, care, deşi întâmplându-se înlăuntrul aceleiaşi caste, arată pierderea caracterului specific românesc al nobilului, ce trece în categoria generală a nobililor regatului maghiar.

Studiul, în chestiunea, ce ne interesează, al actelor aceleiaşi epoce, în Maramureş, ne duce la constatări similare. Intr'adevăr, într'o asemenea stare de continuitate se află şi proprietatea nobilă a lui Stanislau, chinezul, precum reese din actul din 1326 al lui Carol-Robert [305]). Căci nu văd aci o donaţiune iniţială a regelui chinezului Stanislau, ci o confirmare a sa subt forma de donaţiune, a proprietăţii lui chinezale, „more et lege nobilium Regni sui". Intr'adevăr această „terram suam, Zurdok vocatam", precum o numeşte regele, nu poate să fi fost decât pământ regesc, şi la dispoziţia lui, dar formal, precum sunt toate întinderile în virtutea dominiului eminent al său; pe de altă parte, până la donaţiunea din act, moşia aceasta a fost ţinută şi posedată, „usque tunc tenta fuisse et possessa" — în limitele şi cu apartenenţele, în cari şi cu cari e „donată" lui Stanislau. Nu era deci un bun posedat până atunci deadreptul de rege; căci n'ar fi avut nici un rost din partea lui, menţiunea faţă de el însuşi de „usque tenta et possesa" — ci un bun posedat până atunci, de un altul, de cât dânsul şi a cărui posesiune o urma mai departe în aceleaşi condiţiuni Stanislau chinezul.

Acest altul n'a putut fi, după mine, de cât el însuşi Stanis-

---

303) Vezi nota 367.

304) Vezi cap. III par. VII.

305) Mihaly de Apşa op. cit. pg. 36. Act din 1326, prin care regele Carol Robert, conferă moşia Surduk, atât cât fusese ţinută şi posedată, chinezului Stanislau şi erezilor săi: "..... quod idem dominus Carolus Rex, quandam terram suam Zurdok vocatam in districtu Marmorosiensi existentem et ad suam Regiam collationem pertinentem cum omnibus suis utilitatilus et pertinentis quibus libet sub metis et terminis, quibus usque tunc tenta fuisse et possessa Stanislau Kinezio, filio Leu, et per eum suis heredibus..... dedisset, donasset et contulisset juro perpetuo et irevocabiliter possidendam tenendam pariter et habendam, nullo jure in eadem reservato, sed in toto eandem, in dictum Stanislaum et suos heredes more et lege nobilium Regni sui transferendo".

lau, ce-şi continua posesia, întărită acum prin „littera regalis" donativă asupra moşiei sale. Donaţiunile Angevinilor nu sunt, precum s'a văzut şi se va vedea, totdeauna donăţiuni iniţiale de pământuri, ci cele mai deseori, sunt confirmări de proprietăţi nobile, făcute din iniţiativa regală sau la cererea titularilor, subt forma tocmai de donaţiuni, sau încă — ca mai sus, în cauza chinezatului din Offenbaia, — de reînoiri de donaţiuni prin titlul „novae donationis", de obiceiu cu prilejul mutaţiunilor „inter vivos" sau „causa mortis". Iar numitele proprietaţi nobile, figurează în acte, ca „possessiones regales", deşi posedate de descendenţii chinejilor [306]), tot aşa cum „terra Zurdok" era „sua"regelui Carol-Robert, deşi „tenta et posessa" de un altul. Pe de altă parte, o deposedare imediată a terţului eventual, ar fi fost desigur menţionetă [307]).

Un alt chinezat maramureşan al aceleiaşi epoce în moşiile cu caracter ereditar Giuleşti şi Nireş — anterior chiar după cal-

---

306) Hurm I-2 pg. 167. Act din 1370 al regelui Ludovic I. „Nos itaque predictas duas possessiones nostras regales in capite predictorum fluuiorum Mothnuk noncupatorum in districtu Karasebus... sub eisdem metis et distinctionibus metarum quibus ab olim per prefatum patrem eorum et per consequens ipsos hactenus habite extiterunt et possese noue donacionis nostre titulo dedimus. donavimus et contulimus, jure perpetuo et irrevocabiliter, per eosdem tenendas, et habendas". — Ca titulari ai actului apar şi nepoţi de fii ai acestui" prefatus pater" — Sturza chinezul. Cea ce situează naşterea acestuia la finele sec. XIII — începutul sec. XIV.

307) Hurm. I-2 pg. 67. Act al regelui Ludovic din 1361. „...Keneziatum medietatis cuiusdem possessionis Olackalis, Ozon vocatae..... quam Keneziatum prius Stan, dictus Feyr Olachus, conservare dignoscebatur..... eisdem filiis Locoloi...., „şi eredităţii lor, în aceleaşi condiţiuni",..... sub quibus dictus Stan eundem conservasse et tenuisse censetur dedimus, donavimus et contulimus. etc. etc....." — Vezi actul din 1346 — nota 326 — relativ la deposedările din Maramureş ale voevodului Bogdan, întemeietorul Moldovei. Vezi asemenea în privinţa posesiunii de către alţi chinezi anteriori ai aceluiaş bun. asupra căruia ea încetează, din motive necunoscute, poate carenţă ereditară ori trădare în acea epocă de tulburări politice premergătoare şi următoare întemeierii Moldovei, actul din 1371 (Mihaly de Apşa op. cit. pg. 64). E un act al regelui Ludovic, prin care dărueşte lui Sandor, Ioan Stefan şi Nicolae. voevod de Ung".... Keneziatum cuiusdam villae nostrae Felsen — Nëregcenche vocatae, secus fluvium Taraz existentis. ipsis et per eos ipsorum haeredibus et posteritatibns universie cum omnibus eisdem libertatibus, juribus, inmunitatibus et consetudinibus, quibus alii Kenezii usi fuerunt et eadem conservarunt dedimus, donavimus et contulimus jure perpetuo et iorevocabiliter possidendum tenendum et conservandum testimonio praesentum mediante....."

culul generaţiilor celui din 1326 — apare a fi acela al lui Gyula, tatăl lui Dragoş şi tată-mare al altui Gyula, care îşi vede confirmate de către regele Ludovic în 1355, drepturile sale de proprietate asupra numitelor moşii, ce căzuseră, în 1349, într'un litigiu, anchetat de către voevodul Ioan, fiul lui Iuga. Gyula fusese pus în posesiunea acestor moşii încă din 1346 [308]).

Din cele examinate până acum, reese instituţiunea unei proprietăţi chinezale nobile, deoarece se precizează în actele de donaţiune respective, ce poartă menţiunea tipică a conferirii de proprietăţi nobile, faptul de a ţine, de a conserva şi de a poseda, ca în cele din 1326, 1361, 1371 — precum e vorba ca în cel din 1352 de concesiuni de pământ, asemănătoare acelor sate pe care le „habent" chinejii din Sebeş, şi cari se regăsesc în actele din 1319 şi 1344; aşişderea precum în actul din 1378 e vorba de un bun ereditar al unei familii de chineji. Această proprietate, ce în Ungaria, singură confera nobilimea se continuă din vechi şi se bucură, ca atare pe baza unor curente imunităţi de o autonomie juridicţională, mergând câteodată, ca în actul din 1326, la scutirea vericărei jurisdicţiuni şi contribuţiuni regale [309]).

In acest sens de sate, ce-şi au, prin imunităţile nobiliare curente, acordate proprietarilor lor, chinejii, o proprie juridicţiune şi administraţiune, atribuite acestora — ceea ce le rânduește în marea categorie a satelor, stăpânite de nobili, — în acest sens trebuesc tălmăcite cuvintele de „liberae villae", de sate libere, din Sebeş, ale actului din 1352. E o asemănare astfel între stăpânirile chinezale şi cele nobile, care reese din aceleaşi obişnuite imuni-

308) După Hunfalvy (op. cit. pg· 116) caracterul de chinezat ai numitelor moşii în epoca lui Gyula, tatăl mare iui Gyula din 1355, reese din îndatoririle. ce le păstrează moşiile :".... ita tamen.... ut census debitos semper dare et servitia consveta more Olacorum regiae Majestati teneantur fugiter exhiberet...— „Comes Dragus, olacus de Bedeuhaza" introduce, ca „homo regius" pe titular în posesiunea moşiilor· (vezi M. de A· op. cit. pg. 33) — Vezi şi nota 309.

309) Aceste imunităţi aferente moşiei Zurdok (Strâmtura) sunt ridicate printr'un act din 1346, de către regele Ludovic, fiilor chinezului Stanislau act care le confirmă stăpânirea moşiei, dar îi supune pe dânşii şi pe erezii lor, „ad instar aliorum nobilium regni nostri" la judecata regelui şi a forurilor competente din regat (Mihaly de Apşa, op. cit. pg. 21) Vezi asemenea M. de A. pg. 54, în act din 1363, nobili români justiciabili regelui.

tăţi şi care dealtminteri se regăseşte în actele, ce constituesc titlurile respective de proprietate [310]).

In mod curent chinezatul comportă asemenea imunităţi şi donaţiunea lui, se făcea menţionându-le ca într'un act din 1371 [311]), „jure perpetuo“ subt speciile posesiunei ereditare. Iar fiinţa însăşi a acestor privilegii înfăţişează şi dânsa, prin importanţa şi precizarea lor, proprietatea ereditară, ca esenţială formă din vechi a chinezatului, precum am văzut mai sus, şi vom vedea şi acum.

Un act al epocei din Banat, din 1372, care rezumă întrucâtva — şi de aceia voi reveni asupra lui — unele caractere ale instituţiunei chinezatului, arată fundamentul juridic al posesiunii lui, fie în dreptul ereditar de proprietate, fie în titlul de donaţiune regală sau în moduri tangente acestor titluri de proprietate [312]).

Un act din 1404 rezumă această situaţiune prin echivalarea proprietăţii cu chinezatul, „possessio seu keneziatus“, specificând dominiul, „dominium“, titularului asupra lui [313]).

Stăpânirea de pământ, conferită de principe, acel „dominium“, care conform lexicului oficial latin, nu o poate avea decât „dominus“ stăpânul moşiei, şi care îi dă lui „jus dominii“, inherent acestui titlu nobil al său, o avea deci chinejii, ce ştiu să o men-

310) Act din 1360, prin care regele Ludovic, confirmă lui Stan, fiul lui Gurrhess, „fidelis olachus noster“, donaţiunea, care i-a făcut-o socrul său, Stan, chinezul din Saroseiu, lui şi soţiei sale — fetei lui — Magdalina, în a treia parte din moşia Saroseiu, pe care o stăpânea astfel. (M. de Apşa. op. cit. pg. 48. —Autorul adaugă, că şi din acest act se dovedeşte, că nu se făcea nici o deosebire între moşiile cu drept de chinezat şi cele cu drept nobiliar. Intr'un act din 1468 chinezatul se traduce în limba latină prin cuvântul „nobilitas“). Vezi actul din 1371, nota 307, despre „omnibus libertatibus, juribus, imunitatibus et comsuetudinibus“, ale chinezatului dăruit al satului Nereşcuţa.

311) Mihail de Apşa, op, cit. pg. 64.

312) Hurm. I-2 pg. 196. Act din 1372 al regelui Ludovic; restituirea de chinezate şi de moşii „keneziatus et possessiones“ titularilor lui, Ioan, Ladislau, Petre şi Neacşu din Banat, ţinuţi din eroare, ca rebeli:“... vniversis ipsorum possessionibus et portionibus possesionariis tam Jure hereditario quam donacionis titulo aut alys quibuscumque modis tangentibus vbilibet habitis, necnon kenezyatibus alysque honoribus quibuslibet primauerimus, eorumque possessiones, et keneziatus magistro Benedicto..... donauerimus et contulerimus..... alicuius infame maculis responsos non fuisse predictos eorum possessiones et kenezyatus Couis nominc vocitatis et vbicunque existentes eisdem restituimus et remisimus eorum.....“

313) Vezi nota 318.

ţină şi să o apere [314]) — şi ea ne este menţionată în actele epocei [315]). Ca atare dânsa este confirmată şi adeverită, ca aceea a unui bun aparţinând unui nobil, de „fassio“ nobililor şi a chinejilor, dată împreună de dânşii, fără de vre-o distincţie între ei, ca de egalii chinezului proprietar [316]). Şi această calitate nobiliară a chinezului o găsim în acte, deoarece însuşi la chinezul de castru [317]), cu atât mai mult cuvânt la chinezul donalist regal [318]), elementele juridice ale statutului său — privilegii personale întemeeate pe

314) Vezi două acte din 1364. Hurm. I-2 pg. 88-89, care arată litigiul chinejilor din Comian (Banat): „Stephanus, dictus Sulyuk, Iohannes, thomas et demetrius, fily Matheiy“ pentru o părticică de moşie „quandam terre particulam...“

315) Astfel în actul din 1357 (Hurm. op. cit. pg. 51) „possesiones“ asupra cărora chinejii Farcaş, Grigore şi Nicolae aveau „dominium“ fuseseră conferite tatălui lor de către Regele Carol-Robert (act din 1358, H. I-2 pg. 51) „literis suis Regalibus“. Ei sunt dispuşi să se desfacă in foiosul unui alt nobil de o moşie a lor, „et de omni jure et dominio eiusdem se ipsos se (el) ocassent et excepisent...“

316) Act din 1391 (H. I-2 pg.310), prin care nobilii şi chinejii comitatelor Sebeş, Lugoş, Caran şi Comiat, convocaţi de Nicolae, banul Severinului, să judece litigiul între chinezul Bogdan de Mutnic şi orăşenii din Caran pentru un petic de pământ, declară, prin „fassio“ a lor, dreptatea chinezului. Vezi asupra semnijicării lui „fassio“ — „fassio perennalis“ pentru mutaţiunea bunurilor — A. v. T. op. cit. pg. 372 et sq. Asupra actului precitat din 1391 vezi asemenea nota 350.

317) Act din 1390 — Hurm. I-2 pg. 331 — privitor la chinejii „Petrus „filius dees Nobilis Kenezius de Temeshel in tenutis Castri nostri Myhald nuncupati commorans“ şi fraţii lui. Regele Sigismund confirmă lu Petre şi fraţilor săi uterini „nobilibus kenezys ipsorumque heredibus“ proprietăţile lor amândouă, printr'un „novae donationis titulo“, ce înlocueşte actele lor de proprietate pierdute cu prilejul invaziei în Banat a voevodului muntean Dan I. Şi continuă scriptura actului: „...et omni eo jure quo eedem nostre rite incumbunt collacioni dedimus donauimus et contulimus ymmo damus, donamus et conferimus etc. etc... Tali modo et condicione mendiante quod dum nos vel nostri successores reges Hungariae temporum in processu exercitum versus plagam orientalem instaurando mouerimus vel mo (vere . . . ipsi) et heredes ipsorum de dictis possessionibus ad predictum exercitum cum vna lance vt . . . consuetudinis ceterorum nobilium keneziorum dictarum terr . . . profiscisci teneantur“.

318) Act din 1404 al regelui Sigismund către capitulul din Alba-Iulia — Hurm. I-2 pg. 428 — şi privitor la Chendereş, Barbu şi Costea, chineji români din Haţeg: . . . „Cum nos quandam possessionem, seu keneziatum Salaspataka (Sălaj) vocatam . . . fidelibus nostris Kenderes et Barb et per eos laczk, filio Nicolai de Zentgewrgy filio ejusdem Kenderes . . . novae nostrae donationis titulo in perpetuum duximus confederendam, ipsosque in dominium ejusdem per nostrum et vestrum homines legitime velemus facere introduci...“.

drepturi reale de proprietate — sunt, precum îndatoririle sale, aceleaşi ca ale nobilului.

In Maramureş „dominium keneziatus“ se ţine, se foloseşte şi se stăpâneşte după dreptul „perpetuum“ şi consuetudinea ţării, grăesc acte posterioare din anul 1412 [319]). Dar o consuetudine juridică se formează în trecutul îndepărtat, odată cu instituţiunile, ce o comportă. Deci numai din trecutul îndepărtat poate ea stabili regulele de posesiune asupra proprietăţii stăpânite de titular „cum ceteris eorum fratribus et consanguineis“, şi cum aci, în speţă, e vorba de „dominium keneziatus“, reese deci din acest trecut, conexarea instituţiunii chinezatului cu normele dreptului de proprietate, astfel cum se practica el din vechi, după „jus valahicum“, şi astfel cum, conformându-se acestui *jus* — „more et consuetudine terre Maramarosiensis“—forurile mobiliare îl priveau acel drept de proprietate, ca parte integrantă din chinezat [320]).

III

O altă dovadă a alcătuirii chinezatului dintr'un drept imobiliar de proprietate — un „dominium“— şi din alte drepturi personale, constituind anumite privilegii ale titularilor, ne-o dă interpretarea a trei acte, emanând dela regii Ludovic şi Sigismund, primul din 31 Martie 1350, celelalte două din 6 Septembrie şi 14 Noembrie 1412 [321]). Prin actul din 1350 regele Ludovic conferă

319) M. de A. op. cit. Act din 6 Sept. 1412, referitor, conform judecăţii curţei regale, la introducerea în dominiul chinezatului din Lipche şi Herince a lui Sandrin. fiul lui Baliţa şi lui Petru, fiul lui Ştefan din Bilke: .. „in dominium keneziatus ipsarum (possessionum) . . . cum ceteris eorum fratribus et constanguineis , . . jure perpetuo et consuetudine dicte terre Maramarosiensis per eosdem tenendum, percipiedum et possidendeum...“.

320) M. de Apşa. op. cit. pp. 185. Act din 14 Nov. 1412, prin care „ ..annotatum keneziatum in pretitulatis possessionibus Lypche et Harincha seu Zeuleumezew habitum annotatis Sandrino et Petro, cum his, quibus earundem secundum consuetudinem et morem assuetum ceterorum kenezio-rum prescripte Terre Maramarosiensls in perpetuum percipere et possidere. .“.

321) M. de Ap. op. cit. pg. 29. Actul din 1350 al regelul Ludovic conferă fiilor lui Crăciun — Serechymus (Sărăcin), Nicolaus, Valentinus et Lucachus — „keneziatum de eisdem (villis nostris olachalis Lypche et Zeleumezen)“, ca „per eorum sollertem procuracionem“ dată de rege, „quasdam villas . . . habitatorum multidine decorari et ad statum uberiorem reformari..“, Actul apoi zice: „...Vobis itaque universis populis et Olachys ad dictas villas nostras congregatis . . . mandamus , . . predictos , . . tanquam kenezios et seniores vestros in medio vestri acceptando ipsos et eorum successores inter vos pacifice conservare debeatis et ipsis ac eorum posteris tanquam alys kenesys predecessoribus ipsorum obedivistis, in omnibus obtemperare debeatis“.— Despre actele din 1412 vezi notele 319 şi 320.

fiilor lui Crăciun, asupra satelor româneşti regale, („...villas nostras“) Lipche şi Harince (numită şi Zelemezeu) „keneziatum de eisdem“, dreptul de chinezat asupra lor, — sau mai bine zis, le conferă chinezatul lor. Actul nu ne spune, dacă fii lui Crăciun erau chiar din acele sate sau nu, dacă ei însăşi erau chineji sau nu, chestiunea aceasta nu interesează aci; dar reese dintr'ânsul, că ele ascultaseră anterior de alţi chineji, deoarece regele ordonă locuitorilor să asculte de noii chineji — „tanquam kenezios et seniores vestros . . . conservare debeatis“ — cărora satele lor le sunt conferite, spre a le aduce în stare mai înfloritoare, ca de chinejii, ce i-au precedat şi în obedienţa cărora fuseseră. Care a fost cauza aflării satelor în domeniul regal şi a dispariţiei precedenţilor chineji? Fost'a o dezerenţă, fost'a o înlocuire prin chineji cu depline drepturi ale chinezatului, deci şi cu „dominium keneziatus“, a unor chineji, ce aveau acest chinezat, mărginit la privilegii personale de ordin administrativ — şi voi ezplica mai la vale rostul acestei dinstincţii — fost'a, în fine, o confiscare depe urma unei rebeliuni? Să nu uităm, că suntem în preajma descălicării Moldovei. Actul tace şi fapt este, că fii lui Crăciun îşi văd chinezatul acestor sate, conferit de rege în anul 1350.

Actele din 1412 ne lămuresc în ce consista chinezatul asupra satelor în chestiune. Că dânsul comporta privilegiul de judecată şi de administraţie, aceasta reese atât din actul din 1350, cât şi din intregul de ştiri, ce le avem asupra chinejilor, ce nu rezidau pe domeniile nobile sau clerice; aceste sunt drepturi personale ale chinejilor, asupra cărora suntem lămuriţi. Dar actele din 1412 ne arată şi ele dreptul real al titularilor de chinezat asupra pământului.

Intr'adevăr prin actul din 6 Sept. 1412 se introduc „in dominium keneziatus ipsarum (possessionum)“ — adică a satelor Lipche şi Harince — Sandrin, fiul lui Baliţa şi Petru, fiul lui Ştefan, conform deciziei şi judecăţii judelui curţii regale, fără a se lua în considerare contestaţia ridicată de Petru şi Ilie, fii lui Nicolae, fiul el însuşi al lui Stanislau de Urmezö, pe baza unei donaţiuni a aceloraşi sate, făcută în 1404 de regele Sigismund unui colateral al lor Iohan, fiul lui Ştefan de Urmezö. Sandrin şi Petru îşi ţineau drepturile lor dela titularul actului din 1350. Lucrul reese din al doilea act din 1412, acel din 14 Noembrie, care redă hotărârea aceluiaş jude al curiei regale, comitele Simon de Rozgon, în procesul dintre Sandrin şi Petre pe deoparte şi Petre şi Ilie pe de altă parte, asupra proprietăţii acestor sate. Pe baza

actului din 1350 — „tamen quia primo et principaliter“ — forul comital atribue „annotatis Sandrino et Petro . . , secundum consuetudinem et morem assuetum ceterorum kenezorum prescripte terre Maramorosiensis“, proprietatea acelor sate, ce constituiau astfel chinezatul lor ereditar şi îi introduce „in eiusdem keneziatus dominium“,

Se clarifică de aci, că chinezatul conferit prin actul din 1350 al satelor sus numite comportà dreptul de proprietate asupra lor, deşi acest „dominium“ nu este menţionat în acel act. Dar tocmai nu trebue să fi fost uzitată menţiunea lui specială, deoarece el era ştiut şi se subînţelegea dela sine, ca un element obişnuit al chinezatului [322]) şi aceasta reese din comparaţia actelor din 1350 şi din 1412. Căci pe baza actului din 1350, invocat în actul din Nov. 1412, ca titlul drepturilor lor, nu puteau să moştenească Sandrin şi Petre mai multe drepturi, de cât cele, ce fuseseră atribuite printr'însul „în perpetuum“ autorilor lor. Dar pe acele, le moşteneau, toate. Şi deoarece ei au în 1412, „dominium keneziatus“ a satelor Lipche şi Harince, ce nu le-a putut veni de cât pe cale de ereditate de la conferirea de chinezat din 1350, e clar că acest chinezat cuprindea la această dată, în alcătuirea lui, drepturile de proprietate rurală, exprimate prin „dominium“ al lui în actul de mai sus din Nov. 1412. Dar aceasta nu era o excepţiune; ultimul act ne arată hotărârea forului comital stabilind drepturile titularilor Sadrin şi Petre, potrivit consuetudinei tuturor chinejilor ţării Maramureşului.

Frazele [323]) din actul din 14 Noembrie 1413 nu ne pot astfel arăta constituirea chinezatului numai din privilegii personale, la care se poate adăoga, după voinţa regelui, concesiunea corespunzătoare de pământ, ci se pot numai referi — fiind dat toate ştirile documentare, ce se îmbină, spre a ne arata chinezatul nobil, ca o instituţiune formată din privilegii personale şi din drepturi reale, din

322) Act din 14 Nov. 1412 M. de A. op. cit. „...Quod quamwis antelati Sandor et Petrus predictas possessiones Lypche et Haryncha aliter Zeuleumezew vocatas per ipsos simul keneziatu occupatas fore retulerint, tamen quia non solum keneziatum sed et verum dominium predictarum possessionum prefatus dominus rex ipsis ac ceteris fratribus ipsorum in perpetuum contulisset...“

323) „...ipsi tamen Petrus et Elyas . . . Keneziatum predictum simul cum donacione prefata possidere, redditusque eiusdem keneziatus pro se reservare et percipere anhelaverint“. — Vezi asemenea nota 322 „...simul keneziatu occupatas fore retulerint, tamen quia etc. etc.“.

aceste privilegii întemeiate pe aceste drepturi [324])—numai la o modalitate a acestei instituţiuni, la o extindere, conform voinţei principelui a privilegiilor personale al chinezului, titular al unui asemenea chinezat. Mă voiu ocupa mai la vale despre această chestiune.

IV.

Fiinţa chinejilor, de cari mă ocup aci, în clasa nobililor ne este probată şi de alte menţiuni, de cât de acele referitoare proprietăţii pământului — dominiului chinezatului, care astfel îi clasifică. Sunt acte, care ni-i arată, ca având, în anumite prilejuri, aceleaşi calificări ca nobilii, cu cari sunt astfel asemuiţi.

Intr'adevăr, actul din 1346, ne arată pe chinejii „terrae Maramorisiensis praenotatae" convocaţi, ca în prezenţa delegatului comitetului Secuilor din Braşov şi din Maramureş, - magistrul Andrei, - să fie pus Giula, fiul lui Dragoş, împreună cu fii lui, în posesiunea moşiilor Giuleşti şi Valea Mare, din cari îi scosese Stefan, nepotul lui Bogdan, viitorul întemeetor al Moldovei, căzut în infidelitate faţă de rege [325]), probabil în urma turburărilor, în care se manifestă infidelitatea acestuia. Ori punerea în posesiune în moşii a titularilor lor, nobili, precum reese din act, trebuia să aibă loc în regatul ungar, conform unei anumite proceduri, din care face parte prezenţa nobililor vecini [326]). Fiind ţinuţi numai ca atari se explică menţiunea prezenţei chinejilor în act, şi numai a lor, atunci când titularii nu sunt arătaţi, ca chineji, fiind însă nobili, şi desemnaţi ca atari, prin procedura din act. Dealtminteri în alt act, chinejii sunt arătaţi alături de nobili, ca martori loca-

324) Vezi par. II şi început prezentului par. III în acest cap. III.

325) C. C. Giurescu op. cit. pg. 378.

326) Mihaly de Apşa. op. cit. pg. 26. In acest act din 1346, Nicolae fiul lui Petru, „homo magistri Andreae", joacă rolul delegatului regal — „homo fidedignus" — din diplomatica latină a epocei regatului ungar, şi care, conform procedurii în uz atunci, punea pe titularul, căruia i se atribuise un drept de proprietate asupra unui imobil rural, în posesiunea acestuia. Se convoca, în prealabil, „commetanei et vicini", spre a fi de faţă la această punere în posesiune, eventual spre a face cunoscut pretenţiile lor, astfel, spre a încuviinţa sau a nega valabilitatea ei. Reese din acte, că aceşti „commetanei et vicini" sunt „nobiles" şi „ignobiles". Pot fi proprietari şi posesori cu titluri diferite de „mansiones". Dar, fireşte, precum ne arată actele, încuviinţarea sau protestarea vine din partea nobililor proprietari. Ei joacă principalul rol, deoarece asistau ca egali, la punerea în posesiune a unui nobil, spre a-i admite drepturile lui de proprietate vecine cu ale lor, sau spre a i le contesta. Pe de altă parte, nu cunosc caz de punere în posesiu-

li în procedura de probaţiune de proprietate, aparţinând unui nobil [327]). Şi sunt scripte ale epocei, care ni-i arată pe chineji simţindu-se egali cu nobili, pe cari, de au vre-o sfadă, nu se sfiesc a-i ataca făţiş [328]).

V.

Existenţa curentă în Ardeal, dar mai ales în anumite ţinuturi ale lui, ca în Maramureş, în Banat, în Haţeg, în Huniedioara, în Târnave, a acestei categorii sociale de chineji, ne este probată şi de tot restul actelor, ce le analizez aci, ca aparţidând epocei angevine, ce se referă acestei chestiuni.

In actele acestei epoce găsim exemple, întrucât se referă ele numitei categorii de chineji, de constituire de proprietăţi chinezale, de conferire, prin donaţiuni de către suverani, de posesiuni nouă chinejilor, de înfiinţare astfel de chinezate ereditare, în folosul chinejilor existenţi, prin aceste daruri, ce ne arăt totodată un puternic motiv al extinderii şi al înfiinţării lor, comportând obişnuitele privilegii nobiliare. Insuşi actul din 1350 este — am văzut — o pildă deasemenea motiv de conferire de chinezat [329]) aci în scop de mai rodnică impopulare. O asemenea constituire de proprietate

ne a unui „ignobilis" de către un „homo regius". In act e făcută menţiunea „praesentibus Nicolao filio Petri, homine Magistri Andreae, comitis Siculo- „rum de Braso et de Maramorisio, ac Kenesis terrae Maramorisiensis praenotate". — Despre rostul acestor nobili vecini, cari fiind convocaţi, sunt faţa, în scopul aratat mai sus, dar cari pot şi ajuta, la nevoe, pe „homo regius" în însărcinarea lui de punere în posesiune, veci în deosebi Mihaly de Apşa. op. cit. pg. 320-23-25, actele din 20 Nov. 1442-1443 — 14 Ian. 1443. — Asemenea Hurmuz. I-2, act din 1358, pg, 51, în care se vede rolul de martori al nobililor vecini în procesele de proprietate: "..vbi plenam In- „quisicionem facere nequivissent, quia multi Nobiles et commetanei vocati „sunt ut dixissent propter diversos labores ipsorum venire nequiuissent, qui „autem venissent ab illis sciuissent, quod terra Regalis esset ect. etc."

327) Act din 1378. Hurm. op. cit. I-2 pg. 251 : „...ad faciem prenominate possessionis woya vocate univesis vicinis et commetaneis suis . . . legitime conuocatis et presentibus . . . vbi a predicto magistro Stephano filio posa et alys plerisque nobilibus et kenesys vicinis videlicet et cometaneis possessionis eiusdem et alys nobilibus et kenesys comprouincialibus ad fidem eorum . . . scire et investigare potuissent de premissis veritatem..."

328) Pesty Fr. Krasso Vármegye Törtenete. B. Pest. 1882, pg. 68. Act din 28 Iulie 1364 al palatinului Nicolae Kont cu menţiune despre Mathyus, „Kenesius de Konyan", relatând plângerea nobilului Andrei de Zlahotynch, atacat la el acasă şi rănit de dânsul.

329) Vezi nota 321.

ereditară, în întindere de cincizeci de „mansiones“ [330]), reese din actul din 1358 [331]), în folosul chinezului Socol (Zokul), de către regele Carol-Robert, care îi dăruise, în Valea Secaşului, în comitatul Caraşului, „duas possessiones, Zekas mominatas, cum suis pertinencys earundem (vallium) existentes“. Fii lui Socol, chinezii Grigore, Farcaş şi Nicolae au un proces înaintea curiei regale, de pe urma cedării magistrului Ioan „Byssenus“ — Pecenegul — a acestei moşii a lor, pe care o ţineau dela părintele lor, pe baza scrisorilor privilegiate ale regelui defunct, date acestuia [332]). Punerea în posesiune a magistrului Ioan - ca şi a chinejilor susnumiţi, căci cedarea moşiei lor, era subordonată condiţiunii, ca magistrul „a domino rege aliam terram seu vallem poterit impetrare perpetuam“ pentru dânşii [333]) — se face cu toată procedura obişnuită pentru nobili. Ca şi „possessiones“, sau „villae“, moşii şi sate, conferite de suverani şi posedate de chineji [334]), acest pământ, de pe urma dominiului eminent al suveranului, este considerat, ca o „terra regalis“, căreia îi trebue spre mutaţiune reînoirea unei „collatio regia [335]), ce dintr'un început a fost dată titularului spre defrişarea pădurii străbune [336]), şi astfel spre aşezarea Valachilor, ce-i administra, pe întinderea concedată lui în acest mod şi în acest scop.

Aceste aşezări în pustiul munţilor iau câteodată numele de

330) Act din 1357 Hurm. I-2 pg. 51.

331) Hurm. I-2 pg. 51: „...quod serenissimus princeps dominus Karolus quandam Illustris Rex Hungarie . . . in ipsis vallibus . . predicto Zokul, patri ipsorum Nicolai Grigory et farcasy pro meritorys seruicys ipsius Zokul, mediantibus literis suis Regalibus dedisset...“. — Actul relatează procesul şi punerea, în posesiune a ambelor părţi. Menţiune în descrierea limitelor proprietăţii chinejilor de un „Pradad Kenezus“ (pg. 57). Acesta este, împreună cu chinezul Basarab, al doilea vecin chinez, ce-l au fiii lui Socol, ei înşăşi chineji.

332) Aceste „litere regales“ sunt arse în cursul atacului nocturn, ce l-a făcut în contra lor un „Bozorad (Basarab) Kenezius“ ajutat de un „alter Bozorad“ de Kyskarassou (Caraşul Mic).

333) Vezi actul din 1355. Nota 340.

334) Vezi nota 323.

335) „...quod terra Regalis esset, et ad Regiam pertineret collacionem.“ Act din 1358 Hurm. I-2 pg. 53.

336) Vezi, în descrierea moşiei cedate magistrului Ioan în actul din 1358, Hurm. I-1 pg. 57: „...tenderet ad magnam siluam ad quasdam terras extirpatas . . . per terras extirpatas supradictas . . . per quandam Siluam, et perveniendo ad quasdam terras arboribus eradicatas . . . et sic procedendo per easdem terras eradicatas..“.

„descensus“, de descălicătoare [337]); şi ele se îndeplinesc prin concesiunea dată chinezului sau căpeteniilor româneşti descălicătoare, a întinderii ocupate [338]), care intră, în acest mod, în resortul atribuţiunilor lor juridicţionale.

Scopul de defrişare şi de împopulare - mai ales dealungul văilor [339])—ale pustietăţilor pădurii imense din Ardeal a fost un puternic motiv de concesionare, de dăruire regală către chineji, a părţii din acest domeniu întins al Coroanei [340]). Această aşezare a Românilor în braniştele regale, defrişate de dânşii, făcea parte din atribuţiunile chinezului, de care ascultau. Şi ele trebue să fi fost de mult obişnuite între regi şi între dânsul, deoarece le găsim constituind un drept recunoscut al lui, în virtutea căruia veneau Valahii lui să curețe pădurea. Iar în noua lui „possessio“ ereditară [341]), astfel desfrişată, ce-i fusese concedată de rege pe temeiul acestei defrişeri [342]), putea să-i sălăşluiască în „mansiones“ distribuite lor [343]). Ne aflăm aci, în cursul acestei colonizări

337) Asupra înţelesului lui „descensus“ vezi nota 223.

338) M. de A. op. cit pg. 46. Act din 8 Aprilie 1380 al reginei Elisabeta, prin care conferă lui Valentin, fiul lui Crăciun, lui Ioan şi Drăguş, fiii lui Nicolae din Bilke. Români din comitatul Bereg, „...descensum eorum, in alpibus habitum et usque modu per eos possessum et habitum...“. Actul continuă „eisdem et suis heredibus perpetuo duăimus conferendum...“. Valentin e unul din titularii actului din 1350, (cap. III par. III) cărora regele Ludovic, le conferă chinezatul satelor Lypche şi Harince.

339) Vezi actul precedent din 1358, nota 335-36. Asemenea actul din 1354, nota 297.

340) Vezi la K. Tagányi, Grenzschutz - Vorrichtungen und Grenz - Ödland; Gyepü und Gyepüelve, Ung. Iahr. I. pg. 105, rostul acestor defrişări (ung. gyepülat. indagines = sl. priseaka, preszeka, ! preizaka, preizaha, finalmente preszeka, de unde rom. prisacă) făcute mai alee în scop militar de pază la graniţă, putând ingloba până la 10—20 sate în epoca Angevinilor (pg. 110) şi cu prilejul cărora se instituesc şi se aşează în acea epocă, ca şi în timpul regelui Sigismund chinezate şi şoltuzate (pg. 116).

341) Act din 1363. Hurm. I-2 pg. 72. In procesul dintre Ladislau, fiul lui Muşat şi chinezii Stroe şi Zaik, pentru proprietatea moşiei Zlasti (Zalast) din comitatul Hunidoarei, în faţa forului „...praenominati Sztroja et Zayk Kenezi objecerunt in hunc modum. quod ipsa possessio Zalasd more aliorum keneziorum, novae exstirpationis densitatis silvarum capite, jure keneziatus ipsis, et fratribus ipsorum pertineret, et sic ipse Ladislaus a regia Majestate ipsorum jus keneziale sibi et dictis filiis suis conferri postulasset...“.— Vezi şi nota 348.

342) Vezi asupra dreptului de proprietate izvorând din defrişări. — La Romani, Lex Manciana ăi Lex Hadriana (E. Cuq., Le Colonat Partiaire, N. R. Hist. d. Dr. 1889. pg. 634. — M. Rostowzew. St. z. Gesch. des Röm. Kolonates, 1910. pg. 343). — La Germani, Brunner, op. cit. I. cap. XIII. — La Români, Curs. meu, ed. II, în deosebi doc. din 1767, Stefanelli, Doc. bucov. pg. 89.

343) Vezi actul din 1378 Hurm. I-2 pg. 551, în descrierea limitelor „Sessionis Woya vocate“, menţiunea chinezatului lui Guden, „in quo quinque rustici ad Crassofeu pertinentes residerent“, a satului chinezului Paul, „in qua quatour rustici, residerent, a posesiunei sau a satului chinezului Ştefan, „ubi quatuor essent mansiones...“. Vezi despre acest act şi nota 301.

cu Românii de subt chinejii lor în sânul pădurii Transilvaniei, în faţa unei constituiri de proprietăţi, asemănătoare, în unele puncte de vedere aceleia, care a avut loc la cucerirea Ardealului, la ocuparea lui treptată, cu prilejul coliziunei dintre principe şi chinejii [344]). Atunci, ca acum, înţelegerea s'a stabilit între ei, spre foloase reciproace. Atunci, ca acum, situaţiunea chinezului de căpetenie a Românilor era temeiul dreptului său chinezal - acelui „jus kinezale" - şi îl indrituia, faţă de rege, să primească în folosul lui donaţiunea regală, prin „collatio regia", a pământului. Dar caracterul de proprietar al chinezului era acum, subt Angevini, stabilit, bineînţeles acolo, unde nu se afla în pertinenţă de castre sau subt ascultarea stăpânilor de bunuri - fie chiar Români [345]) — deoarece colaţiunea regală de pământ, ce ia forma chinezatului, n'o găsim, de cât sub speciile proprietăţii ereditare. Conferirea de „possessiones" chinejilor, adică de proprietăţi ereditare cu „dominium" întinderii conferite nu reese ca o inovaţiune a regilor angevini, ci ca o dispoziţiune regală, făcută. ca în cazul de mai sus, de aşezare în branişte şi de defrişare a ei, conform unui privilegii consuetudinar chinezal - numitul „jus kinezale" - existent şi recunoscut anterior, presum şi a arătărilor lui. Cum de pildă în privinţa indiviziunii cu fraţii; precum în alte cazuri — când, de exemplu, nu e vorba de defrişare — potrivit condiţiunile fiinţei chinezatului, care „jure perpetuo et consuetudine dicte terre maramorosiensis..... tenendum, percipiendum et possidendum", comporta astfel „verum dominium", inherent lui [346]),

Dealtminteri concepţia juridică a unui „jus kinezale" în folosul titularului său, cu beneficiile, ce rezulta pentru dânsul din obligaţiunile sale de defrişare şi de colonizare, ca şi de judecare şi de administrare ale Valachilor de subt dânsul, aşezaţi de el, face parte dintr'un complex de concepţii juridice similare ale epocei feudale, care, în Ungaria în speţă, dar şi în alte ţări, au dat naştere, la instituţiuni asemănătoare [347].

344) Vezi cap. II par. IX-X.

345) Act din 1378. Hurm. I-2 pg. 251. — „Sessio seu possessio Woya nominata", care cuprindea chinezatul Guden şi posesiunile chinejilor Paul şi Ştefan (vezi nota 343) aparţinea lui Gheorghe şi Benedict, fii lui Ioan de Woya, fiu el însuşi lui Petru şi nepot de fiu lui Tyman, de „genere Olacali" (Alt act din 1378 pg. 253). Acest Ioan de Woya fusese el însăşi chinez (vezi nota 367).

346) Fiindu-i inherent „dominium", nu era menţionat în actul din 1350 Vezi cap. III par. III. — Vezi asemenea actul din 6 Sept. 1412, ce se raportă aceluiaş chinezat ca actul din 1350. M. d. A. op. cit. pg. 182. (Vezi tot cap. III par. III)

347) Vezi par. VIII al prezentului cap. III.

VI

Prerogativele judiciare de mici nobili rurali - căci aceştia în general erau chinejii, putând însă ajunge a fi, ca în Maramureş de pildă şi nobili cu întinse domenii - prerogativele aceste consecvente situaţiunii lor de proprietari, ne sunt arătate de actele epocei. Ca membrii unui for nobiliar ne sunt ei desemnaţi într'un act din 1363 [348]). Chinejii şi „seniores olachales", alături de nobili, subt preşidenţia vice voevodului Transilvaniei, alcătuiesc tribunalul, ce judecă un proprietar, titular, prin „literae regiae" al unei moşii, deci un nobil şi doi chineji. Las pentru moment la o parte statutul juridic, însemn al situaţiunii sociale al acestora doi, căci spre elucidarea chestiunii, ce ne ocupă, statutul juridic al primului litigant e suficient, şi dânsul în mod clar şi cert e acela al unui nobil de ţară, proprietar de moşie. Pe dânsul spre a-l judeca împreună cu chinejii împricinaţi, a convocat vice-voevodul Transilvaniei pe nobilii din comitatul Huniad şi pe chinejii „et seniores olachales", din districtul Haţeg, precum şi alţi provinciali. Ori în procedurile feudale, în cea ungurească, ca şi în celelalte proceduri europeene ale epocei există o regulă, de la care nu cunoc abateri, şi care impune membrilor unui tribunal un statut juridic - deci un rang social — cel puţin egal cu acela al litiganţilor, pe care dânsul îi judecă [349]). Admiţând chiar, că statutul juridic al chinejilor judecaţi nu era nobiliar, acel însă al lui Ladislau, „filius Musath", era de această calitate, astfel încât aceeiaşi caracteristică nobiliară trebuia

348) Hurm. I-2 pg. 72. Act din 1363 al lui Petru vice-voevobul Transilvaniei. prin care face cunoscut judecarea unui proces intre Ladislau, fiul lui Muşat şi chinezii Stroia şi Zaik pentru proprietatea moşiei Zalast din „Districtu Castri Dewa". Acest Ladislau primise din partea regelui Ludovic „literae regiae", cari îi confirma „novae donationis titulo" proprietatea ereditară a numitei moşii. Formula de donaţiune reese a fi aceea a unei donaţiuni nobile; ştim rostul acestei donaţiuni. Tribunalul il alcătuesc vice voevodul, cu „nobilibus de comitatu Huniad ac Universis keneziis et senioribus Olachalibus Districtus Haczak.... ac aliis provincialibus..,.. pro tribunali sedentibus". E un for însărcinat a judeca un litigiu între un nobil cu un statut adecuat nediscutat — „Ladislau, filius Musath", nobil de pe urma împroprietăriri sale prin donaţia regală, prin formulă nobiliară—şi ambii chineji al căror statut nu reese clar din act. P. Hunfalvy (Die Rumäner und ihre Ansprüche Wien. 1883) ţine pe Ladislau, fiul lui Muşat, el însuşi drept un chinez (pg. 111).

349) Vezi Fr. Sch. v. Libloy op. cit. 412 — despre dreptul oricărui nobil ungur de a fi judecat de judecători competenţi — „non personnaliter" şi de a nu putea fi acţionat pe supuşii lui.

să o aibă şi statutul juridic al acelora în fața cărora fusese chemat, să compară. Dealtminteri, precum l'a avut, şi cum reese din cele, ce le face cunoscut vice voevodul în act:"..... nos, cum dictis nobilibus, ut praemititur, nobiscum pro tribunali considentibus". Nu e făcută nici o discriminare între membrii acelui tribunal; toți împreună sunt numiți nobili în act. Acolo, unde chinejii „et seniores" olachales" compun, împreună cu nobilii, tribunalul, fiind convocați laolaltă cu dânşii de către preşedintele lor, judecata şi mărturia lor nu apar distincte de ale acestora [350]).

Calitatea aceasta nobiliară a celor, ce compun forurile curente ale Româniior, reese dealtminteri din alte acte ale timpului [351]) Dânşii sunt „domini" [352]), având „dominium" ,precum am văzut [353]) nobili, de care ascultă acei, ce locuesc pe moşiile lor, şi le muncesc, „olaci, iobagiones" [354]). Astfel de „domini" erau chinejii, căci ştim, că dânşii în această calitate compuneau mai ales acele foruri obişnuite ale Românilor, cărora le erau rezervate litigiile dintre dânşii, în afară de cazurile regale „exceptis furto, latrocinio et alys publicis criminalibus [355]). Ei compuneau tribunalul voevo-

350) Act din 1391. — Vezi notele 316—317. Banul Nicolae declară, că „ex predictorum Nobilium et keneziorum fassione. omnimodam Justiciam habere cognouerimus,.... ac iuxta confessionem eorundem Nobilium et Kenesiorium...." Sentința acestui tribunal, dată cu acest prilej a fost confirmată de regele Sigismund, în 1392, — Hurm. I-2 pg. 347.

351) Pesty Fr. A. Szörenyi Bansag. pg. 11. Act din 1390 al regelui Sigismund prin care".... possessiones Kriuapatak et Patak vocatae.... simul cum omnibus ipsarum Juribus Juridictioniuus.... iam dicto Petro Halmgh..., nobilibus Kenezys ipsorumque heredibus et posteritatibus.... dedimus, donavimus etc."

352) Mihaly de Apşa op. cit. pg. 59. Mandat din 28 Oct. 1366 al reginei Elisabeta, prin care face cunoscut nobililor, celor, cari au pământ subt verice titlu, judecătorilor, intendenților, etc. etc., că „exceptis furto, latrocinio, et alys publicis criminalibus" în comitatul Bereg, să nu-i judece pe Români şi pe iobagi, ci „.....si qui ex vobis aliquid accionis vel quescionis contra eosdem Olacos et Iobagiones habent vel habuerint, id in presencia eorundem dominorum suorum exequatur, qui Iusticie complementum, exhibebunt omni querulanti ex parte eorumdem pro ut distaverit ordo Iuris. Aliud facere non aususi"..... — Idem, pg. 78. Mandat din 24 Februarie 1383 în acelaş sens al reginei Maria „Prelatis, Baronibus, Comitibus, Castelanis" etc. etc. din comitatul Bereg, ca pe Valahi şi pe iobagii lor să nu-i judece „exeptis furto, latrocinio et alys, publicis criminalibus", ci ei şi cel care îi acționează „în presenciam eorundem domnirum ipsorum exequatur".

353) Vezi nota 315.

354) Vezi nota 352.

355) Vezi nota 352.

dului, care, ales dintre nobili şi dintre ei [356]), judeca cu dânşii, prezidându-i, cauzele comune dintre Români. Puteau să cază ei însăşi subt juridicţia voevodului pentru cauzele minore şi câte odată, subt aceea a comitetului regal pentru litigii de proprietate [357]).

Referindu-se, tot la calitatea nobiliară a categoriei anumite de chineji, de care ne ocupăm, îndeosebi în cea ce priveşte privilegiul juridicţional, propriu ei, reese acea denumire de „seniores olachales" din actul din 1363. Denumirea nu se poate aplica, în orice caz, la *bătrâni* incompetenţi de a judeca un litigiu, numai în această calitate la care lua parte cel puţin un nobil, ci printr'înşii trebue înţeles atunci, sau mici nobili rurali, de aceiaşi categorie socială ca chinejii, alături de cari sunt menţionaţi, în diplomatică, ca judecători, precum am văzut, şi ocârmuitori locali ai Românilor sau mai degrabă apelativul de „seniores" trebue să fi fost dat aceloraşi chineji, spre a complecta personalitatea lor de nobili, stăpâni de moşii, deci „domini" faţa de „subditi eorum",de „iobagiones" reamintind în acelaş timp calitatea lor de juzi [358]).

In alt act contimporan din 1360, chinejii din Haţeg în număr de doisprezece alcătuiesc subt preşedenţia vice voevodului Transilvaniei, şi alături de şase preoţi şi şase iobagi, scaunul de judecată al districtului, ce judecă, în cetatea Haţegului, într'altele

356) Ca mai mare al unui tribunal de nobili şi de chineji nobili, voevodul însuşi trebuia ales din aceiaşi categorie socială. Despre alegerea voevodului spre judecarea litigiilor dintre Români, vezi act din 1364 al reginei Elisabeta..... „Ideo woywodam volacorum..... de comuni voluntate, eis preficere admitteremus, secundum quod eciam aly wolacy in Maramorosyo et alys partibus regni nostri residentes Ungarie potirentur libertate.,.". Pe lângă judecarea litigiilor dintre Români, voevodul este însărcinat şi cu administrarea veniturilor reginei. (M, de Apşa op. cit. pg. 55).

357) Mandat al reginei Elisabeta din 22 Sept. 1380 către palatinul şi judele curiei regale, ca în procesele de proprietate ale lui Valentin, fiul lui Crăciun, pe care din actul din 1350, îl ştim drept chinez, ca şi fraţii săi (cap. III p. III) şi ale tuturor Românilor din Bilke şi Ilosva, să judece comitele suprem din Berg. „autem causis minoribus" să apară „coram waywoda eorum legitime".,.. (M. de Apşa op. cit. p. 76). — Vezi actul din 1363—nota 348—despre competinţa forului prezidat de vice voevodul Transilvaniei, dar compus din nobili şi chinezi, asupra litigiilor de proprietate.

358) Acest dublu apelativ „kenezii et seniores" s'ar aplica în această ipoteză, care o cred cea justă, aceloraşi personajii, în înţelesul, de pildă, al dublei desemnări franceze:" seigneur et maître", care se referă aceleiaşi persoane — în speţă „au seigneur, maître de sa terre", seniorului, stăpân al pământului său, iar nu la două persoane distincte. Transpunându-se acest exemplu chinezului, „konezus et senior" ar însemna astfel: chinez şi jude (al Românilor). Desigur apelativul de „seniores" dat, în calitatea lor

şi diferite procese de proprietate [359]). Astfel în chestiunea proprietăţii satelor Rachitova şi Lunca Cernei. Cred despre partea mea, că într'un asemenea for mixt, în chestiunile de proprietate ce, în sec. XIV, în Ungaria, nu putea avea alt titlu, decât donaţia regală cei, cari nu ereau ei însăşi proprietari, deci hărăziţi cu un asemenea titlu de donaţie regală, nu puteau figură, decât ca membrii cu competinţă consultativă; posibil chiar, să nu fi avut, de cât calitate de informatori sau aceea de „fidejussores" [360]). Căci este exclus, de pildă, ca, în ştirea de mai sus, Mihail, iobagul chinezului Basarab-cei-lung, să fi avut aceiaşi competinţă ca acesta, care este astfel adeverit, prin prezenţa tocmai a acestui iobag al său, ca chinez proprietar. Acelaş statut îl aveau aşa dar şi ceilalţi membrii chineji ai scaunului de judecată; căci e evident, că dânsul nu putea fi alcătuit de chineji, ce nu aveau acelaş rang social; de chineji proprietari şi de chineji comuni, de pildă. Pe de altă parte compunerea scaunului de judecată numai de către chineji ne este precizată de ştirile, ce le avem în primele decenii ale sec. XV, tot în Haţeg. Numărul membrilor chineji este tot cel de doisprezece; numai e menţiune de preoţi şi de iobagi [361]).

Această instituţiune a scaunelor de judecată o găsim şi la neamurile vecine, la Secui şi la Saşi, ce au împrumutat-o dela

---

de căpetenii judecătorilor români—şi printr'înşii judecătorilor secui şi saşi—nu poate proveni, decât din atribuţiunile judiciare ale seniorilor—nobililor—feudali, în general, din Europa medievală, nu dintr'o desemnare de „senior" dat în acea Europă feudală, unui terţ judecător, care ar fi judecat pe temeiul unor proprii şi specifice atribuţiuni, în afară de atribuţiunile seniorului feudal. Nu cred asemenea în redarea noţiunei de bătrân (senex) prin apelativul „senior", echivalat cu judecător; deoarece nu o alcătuire ancestrală — forul alcătuit din bătrânii satului — astfel ai gensei, ai clanului din epoca preetatică, ar fi putut judeca litigii aferente la proprietăţi şi ar fi putut administra (vezi cazul relatat mai sus în actul din 1363, nota 348, asemenea act din 1364, nota 356). Aceasta în epoca erarhizată, de care ne ocupăm mai ales în sec. XIV maghiar al Angevinilor (vezi Iorga op, cit. III. cap. IV) e treabă de nobil. - Ducange, in Glossarium mediae et infimae latinitatis nu menţionează pe „senior" în înţeles de jude. Inţelesul comun este acel de „dominus", (dar acesta comporta pe cel de jude), apoi de abate, de „primus", de praecipuus", etc. etc.

359) St. Meteş. Din Istoria Dreptului Românesc în Transilvania. An. Ac. Rom. S. Ic. - S. III T. XVII. M. 4 1935. pg. 3.

360) Vezi actul din 1410 (Hurm. I-2 pg. 469 - nota 498). E posibil ca menţiunea de „plures probi fidejussores" să se fi referit unor asemenea personajii - preot şi iobagi - ca în scaunul de judecată al Haţegului din actul din 1360.

361) Vezi nota 498.

Români [362]) precum tot dela dânşii ştim, că regalitatea a împrumutat înstituţiunea voevodatului în Ardeal, cu voevodul ce reprezenta pe rege [363]). Ca la Români, membri scaunelor secueşti şi săseşti sunt numiţi „seniores" în actele latine şi erau aleşi, la Secui, dintre fruntaşii locali, iar la Saşi erau părtaşi, ca juzi, la adunarea de cetăţeni liberi ai oraşelor lor - adunarea de scaun - în care se desbăteau cele mai importante chestiuni administrative şi juridcţionale [364]).

VII.

Prerogativele judecătoreşti ale chinejilor, parte integrantă a chinezatului, îi prezintă câteodată subt o înfăţişare deosebită.

Intr'adevăr în câteva acte apare chinezatul, ca comportând un „honos" [365]), sau privit, ca o anumită dregătorie, „keneziatus seu officiolatus" [366]), ce subt acest din urmă nume sau subt acela numai de chinezat conferă titularului său privilegii de administraţiune şi de juridicţiune, asupra anumitor întinderi, precizate câte

362) N. Iorga Hist. d. R. de Tr. op. cit. pg. 84.

363) Idem pg. 84 — Gesch. R. V. pg. 131.

364) Akos v. Timon. op. cit. pg. 741 şi 745. Despre desemnarea cu două apelative de chinez şi de „senior" a aceluiaşi personaj, vezi în nota 321, că regele, care impune, în 1350 locuitorilor din Lipche şi Zelemezeu, pe titularii chinezatului acestor sate „...tanquam kenezios et seniores vestros", le face cunoscut, că trebue să asculte de dânşii „tanquam alys kenesys predecessoribus ipsorum". Menţiunea, în speţă aci, de „senioribus" lipseşte alături de „alys kenesys". Termenul de comparaţie totuşi se raportă la aceiaşi categorie de chineji. Pe de altă parte termenul de „senior" este rar; acel de chinez e cel curent, în calitatea lui de proprietar şi de judecător. „Senior" pare să desemneze numai această din urmă calitate a chinezului, precizând-o.

365) Hurm. I-2 pg. 288. Act din 1385 relativ la procesul familiei nobile de Trăscău cu chinezul Nicolae Chende pentru proprietatea comunei Lupşa..... „cujus keneziatus honorem idem Nicolaus, prius a memorato rege ludovico tenuisset, pro suis multiplicibus et fidelibus servitiis nove donatioonis titulo dedisset, donasset et contulisset"..,.. — Vezi şi în actul din 1378 (nota 367) „honore parcium transmutato....".

366) Hnrm. I-2 pg. 300. Act din 1387 al regelui Sigismund prin care conferă lui Bogdan „Olachus" fiul lui Ştefan din Mutnic.... „quandam possesionem nostram sub ipsius keneziatu seu officolatu hactenus habitam, Almafa vocatam, annotato Bogdan olacho.... simulcumque universis suis vtilitatibus scilicet terris cultis et incultis....".

odată, ca ocărmuite de dânsul „tanquam kenezyus"[367]. Asemenea vedem, că chinejii pot deţine şi şi poseda domenii regale în numele Coroanei, astfel administrându-le, de pe urma unei însărcinări a principelui, ca untr'un act din 8 Dec. 1363[368].

Aceste date documentare ne arată un caracter de preeminenţă socială, prin consideraţiunea, ce o comportă un „honos", atribuit unui chinezat, cât şi unul de dregătorie, fie chiar de pe urma unei simple însărcinări regale, „ex nostra commissione „răsplătit prin emolumente, prin utilităţi, posibil prin uzufructul chiar al posesiunii regale încredinţate ocărmuirii[369]) chinezului. Ele nu infirmă statutul de proprietar, pe moşiile lui proprii, al chinejilor, cari se bucură de un „honos keneziatus„ sau „keneziatis" sau al acelora, cari exercită numita dregătorie, ci îl confirmă, deoarece ele confirmă privilegiile juridicţionale, ce decurg din proprietatea pământului. Intr'adevăr, în ceea ce priveşte „honos keneziatus" — „honos keneziatis" — judecând după o ştire, ce o avem despre „honos" al unei alte instituţiuni, nedespărţită însă de chinezat şi anume voevodatul, constatăm, că acest „honos wayuodatus" nu se poate referi, decât proprietăţii pământului, nu numai ca o preţuire a ei mai înaltă, spre un mai mare prestigiu al titularului său, ci încă ca element al constituirii ei, care adevereşte în hotarele sale, juridicţiunea acestui proprietar — exclusivă pentru voevodat

367) Vezi nota 323. — Asemenea actul din 1378. Hurm. I-2 pg, 251 (vezi notele 327 şi 345; citaţia ce urmează este imediata continuare a citaţiei din nota 327) „.....veritatem, quod premissam 'Sessionem seu possessionem patak alio nomine Woya nominatam, dumtaxat predictus dominus Karolus rex Ungarie genitor vester predicto Johanni patri videlicet Georgy et Benedicti predictorum pro suis seruicys donauisset, alias autem villas videlicet Ztankfolua et patak que solummodo tum tempore videlicet predicte donacionis ibi fruissent, dictus Johannes tanquam kenezyus conseruasset et redditus et prouentus duarum villarum earundem Castro de Elyad semper administrasset et assignasset, et postmodum honore parcium earundem incondam dominum Thoman woyuodam transmutato, qualiter dictus Johannes plures terras ad predictam sessionem applicando occupauerit et quot villas in facie terrarum earundem collocasset prouentus et redditus earundem semper tamquam kenezyus administrasset, Castro supradicto...".

368) Mihaly de Apşa op. cit. pg. 52. Act din 1363 al reginei Elizabeta din care reese, despre fii lui Crăciun, anume Nicolae, Valentin, Sărăcin şi Luca, că„... in facto quarundam possessionum nostrarum, quas ipsi nomine nostro et ex nostra commissione tenent et possident....".
—Calitatea de chinezi a fiilor lui Crăciun reese din actul din 1350 (nota 321).

369) E de presupus aci o folosinţă de pe urma acestei posedări din însărcinarea regală, a veniturilor, in afară fireşte de impozite şi dări către Coroană.

în speța actului din 1440 [370]) restrânsă, desigur, la cazurile comune pentru chinezat, ca în actele studiate de noi [371]).

In acest sens păstrându-se proporționalitatea între un „wayudatus" și un „keneziatus", trebue luat „honos keneziatus", atribuit proprietății, spre folosul real și onorific al chinezului propritar. Iar în ceea ce privește chinezatul privit ca dregătorie, „keneziatus seu officiolatus" din actul din 1387, sau simplul chinezat al celui din 1378 și 1412, — sau încă unica însărcinare numai, „commissio" dată chinejilor din Lipche și Harince din 1350 [3] prin actul din 8 Dec. 1363, chinejii ce o exercită, numita dregătorie, judecând și administrând aiurea, decât la dânșii, pe bunurile lor, o pot face, pentrucă fiind din capul locului stăpâni la dânșii, putând judeca și administra pe proprietatea lor, sunt ținuți drept competenți de rege — deseori de fapt de înalții dregători locali, ce administrează în numele lui — să îndeplinească și aiurea, în alte așezări valahe, decât la dânșii, funcțiunile îndrituite de statutul lor nobil de proprietari [373]). Căci aceste funcțiuni juridicționale ale nobilului în general, aceste „officia" dacă sunt întemeeate pe dreptul de proprietate și lui i se referă — ca în institu-

370) Hurm. I-2 pg. 664. Act din 1440 al regelui Vladislav, către Ioan Corvin și unui frate al său, de dăruire a unor comune:,...„quasdam Possessiones nostras.... que ad honorem Wayuodatus parcium nostrarum Transiluanuarum pertinuisse perhibentur, et in eisdem nostris partibus Transiluanis in Hunyadiensi, quas ab eodem honore Wayuodatus et eius juris diccione pure separates et segregantes...".

371) Vezi par VI. precedent.

372 Vezi notele 323, 366, 367.

373) Vezi nota 368. Chinejii sus numiți „tenent et possident, nomine nostro et ex nostra comissione", bunul reginei Elizabeta; dar ei sunt proprietari aiurea, (nota 321 în deosebi) precum reese mai sus. — Vezi asemenea despre situațiunea lui Bogdan din Mutnic, beneficiarul actului din 1387 (nota 366) alt act anterior din 1376 (Hurm. I-2 pg. 237) din care reese calitatea lui de nobil și de proprietar. Actul relatează un litigiu ivit „inter Bagdanum filium Stephani et Radul Filium Woznuk (Woynuk, Voinea), ac alios nobiles de Muthnuk ab una parte, vero ab altera ciues et hospites nostros de Karan, super factor metarum et terrarum inter ipsas villas habitarum...". Intervine o transacție între, pe de o parte Bogdan și Radu, pe de altă parte cetățenii din Caransebeș, cu o delimitare a proprietăților lor vecine. — Asemenea în actul din 1378 (nota 367) Johannes de Woya - Ioan de Valea - care în calitate de chinez „tanquam kenezyus", administrase pentru castrul din Iliad satele din Ztankfolua și Patak (Valea). precum și altele cu întinderile lor, fusese proprietar în „sessio seu possesio Woya", ținându-și titlul proprietății aceștia dela regele Carol-Robert. Ion din Valea, fiul lui Petru (vezi nota 301) fusese și el chinez.

ţiunea nobilă a boeronatului Ţării - Făgăraşului [374]) — prin însăşi denumirea de „officia" se deosebesc de dânsul, de dreptul lor de bază. Ele pot astfel, în ceea ce îi priveşte pe chinejii proprietari, să constituiască o extindere a privilegiilor lor administrative şi judecătoreşti, dar întemeeată de sigur pe situaţiunea lor proprie „ab domu", şi numai astfel posibilă în acest caz. Chinezatul unei „possessio", mai curând unei „villae", sau mai multor „villarum", încredinţate ocărmuirii unui chinez, cuprindea atunci numai privilegiile personale ale acestuia, ce dânsul le exercită, în aceste resorturi deosebite ale compentenţei sale, pe baza drepturilor lui originare asupra bunului sau bunurilor sale proprii. E o detaşare a lui — dacă îmi este permis a mă exprima în âst mod — şi care arată îndelungata fiinţă a chinezatului, uzajul lui astfel curent spre a face faţă nevoelor locale.

In acest mod este chinezul titular al unui „officiolatus" regal, poate fi el un „officialis" al regelui, adică un judecător, a cărui competenţă — precum e cazul — în afară de proprietatea sa, se întemeează, la origină, pe calitatea lui de posesor al acestei proprietăţi [375]) donate, conform regulei generale, de către suveran. Ca atare, ca „officialis" al regelui, poate fi revocat de acesta, din funcţiunea lui locală [376]), păstrându-şi însă neatinsă, ca oricare alt proprietar nobil, privilegiile sale judiciare, asupra pământului, ce-i aparţine în propriu.

Chinezatul comportă — sau mai bine zis — ajunge astfel să

374) N. Densuşianu. Monumentele Istoriei Ţării Făgăraşului. Bucureşti 1885. Act din 9 Aug. 1511 al lui Paul de Thomor „castellanus et capitaneus Castri Terraeque Fogaras", care confirmă pe anumiţi boeri în „boeronatus possessionis...· in officium boeronatus" in Vistea de sus şi de jos. Face cunoscut „quomodo Kosta, Avus ipsorum ab antiquo ex Donatione quondam Magnifici Domini Mirce Vajvodae partium regni Transalpinar. et Bani Zeurinensium officia Boeronatum totalium possessionum also Vist et Felso Vist.... possiderent(?). „Actul continuă, menţionând:" Boeronatus possessionum utrarumque Vist.... rursus nos ex autoritatc .ipsius Magnifici Domini Nostri...· Ionnis Bornemisza.... eosdem Boeronatus possessionum Vist; idem directa et aequalis haereditatis possessionis Also Arpas praescriptae, simulque officium Boiaronatus simul cum universis utilitatibus et pertinentiis...., vocitatis...., ad eosdem Boiaronatus possessicnum utrarumque Vist.... consimiliter Officium Boeronatus de jure et ab antiquo spectantibus".

375) Vezi în actul din 1365 al regelui Ludovic, (nota 438) rânduirea titularilor de officiolatus, printre titularii de proprietăţi.

376) Despre revocabilitatea chinezilor ardeleni, vezi I. Filitti, Proprietatea solului op. cit. pg. 49-50.

Autorul dă alt sens acestei revocabilităţi.

comporte — două caractere distincte: acela inițial și general de proprietate nobilă, căreia îi sunt inherente, pe baza stăpânirii de pământ, anumite privilegii de judecată în hotarele acestui pământ, și acela, ce-i poate fi adaogat, pe temeiul acestui prim caracter, de „honos“, precum și de „officiolatus“, de situațiune onorifică, care îi înalță și îi precizează atribuțiunile, precum și de dregătorie, ce rezultă din extinderea ori detașarea, după cum am văzut, a privilegiilor chinezale, cu sau fără menționea chinezatului, peste alte sate și întinderi, aparținând de sigur regelui, ca „dominium utile“.

Aceste caractere distincte rees în parte — în parte numai, deoarece aci, nu se face mențiune de dregătorie — din analiza actului din 1372. Căci e vorba aci, atât de onoruri chinezale“..... Keneziatibus alysque honoribus“, cât și de proprietăți și de chinezate — de stăpâniri de pământ și de instituțiunea, ce se întemeiază pe ele, „possessiones et keneziatus“ [376 bis]).

Aceste mai multe înțelesuri ale noțiunii de chinezat în a doua parte a secolului XIV ne arată organizarea nobilimii locale din Ardeal subt Angevini, rolul important dat ei de acești suverani. E aci o urmare și un aspect ale însărcinărilor locale, ce suveranii dădeau atât voevozilor [377]), cât și chinezilor, dând de pildă acestora precum am văzut, întinderi spre defrișare și împopulare [378]) — ca unor căpetenii, din tată în fiu, ale Românilor.

„Honos keneziatis, officiolatus“ — sau încă „keneziatus“ redus numai la prerogativele personale, judecătorești ale titularului său, sunt consecințe ale rosturilor chinezilor valahi. Căci această situațiune eminentă — acel „honos“ — și această dregătorie — acel „officiolatus seu keneziatus“—nu puteau fi atribuite, decât personajiilor sociale, cari prezentau, local, preeminența ereditară a proprietății pământului [379]). Această răsărită situațiune locală ducea câteodată — și cazul este curent în istorie — la o înfloritoare stare economică, care permitea chinezului să-și întindă mai de-

376 bis) Vezi nota 312.

377) Vezi actul din 1364, prin care regina Elizabeta însărcinează pe voevodul, ce-l vor alege Românii, de administrarea veniturilor sale (nota 356),

378) Vezi notele 321, 336, 341.

379) Vezi actul din 1365, nota 438.

parte drepturile sale de proprietate [380]). Precum, dealtminteri, deseori însărcinările de a administra „lato sensu“ se dădeau [381]), sau se terminau cu împroprietărirea administratorului în domeniul regal încredinţat administraţiei şi jurisdicţiunei sale [382]).

VIII

Spuneam mai sus [383]), că necesităţile organizării Ungariei medievale au impus, spre a o putea înfăptui, aceleaşi metode şi modalităţi, faţă de populaţiunile de diverse neamuri ale regatului maghiar, prin prerogativele date căpeteniilor localnice; că astfel concepţia unui „jus kynezale“ [384]) în beneficiul unui titular respectiv, cum rezultă dânsul din trebuinţele locului şi ale epocei, cum reese din documente, face parte dintr'un complex de concepţii juridice similare. Aceste aşa fiind, se realizează nu numai privitor la singurul popor românesc, ci şi la alte popoare, prin alcătuiri de instituţiuni asemănătoare, dar nu identice, fiind dat diversitatea originelor lor respective.

Astfel şoltuzii germani joacă un rol asemănător în unele privinţe cu acela al chinejilor nobili români. Tot ca aceştia, depe urma situaţiunii lor de căpetenii de grupuri sociale, ce o au dela obârşia lor din ţările germanice [385]), ei au atribuţiuni judecătoreşti, cari se precizează, ca un privilegiu al lor — „iudicium sau villi-

380) Act din 1395. Hurm. I-2 pg. 373. E un act al palatinului Ilswa, care face menţiune, că Ugoş fiul lui Ştefan de Cosar recunoaşte, că datoreşte lui „Mathias dictus kenez de Myhali.... quatordecim florenos singulum eorum centum denarys simplicibus computando nomine mutui“: şi că se obligă, dacă nu plăteşte la termenul fixat, să-i recunoască dreptul să ocupe şi s'o stăpânească „possessionem ipsius vgosh quam voluerit in uno scilicet loco habitam“.

381) Vezi nota 366, actul din 1383 donaţiunea „sub keneziatu seu officiolatu“ a proprietăţii Almafa, cu toate pertinenţele ei „scilicet terris cultis et incultis“.

382) Vezi nota 366 şi 368. — Din alt act din 1364 (M. d. A, op. cit. pg. 54) reese donaţiunea către fii lui Crăciun a celor „possessiones reginales“, pe cari acum în acest act le posedă — scrie regina, „ex nostra collacione“, numai „ex nostra commissione“. Dânsa adaugă: „ius nostrum easdem tradiderimus possidendas per eosdem“. Fii lui Crăciun sunt astfel, ca nobili, justiciabili de însăşi Coroana.

383) Vezi cap. II, par. VI.

384) Vezi cap. III. par. V.

385) Schwartdner op. cit. pg. 68.

catum“ [386]) — şi cari la aceia dintre dânşii din fruntea grupurilor de „hospites“ germanici, aşezaţi pe pământurile aparţinând regelui, le dau o competinţă, ce se aseamănă cu aceea a chinejilor studiaţi mai sus [387]). In cauze grave sunt asistaţi de delegatul înaltului dregător respectiv [388]). Ca şi la judicatura chinezatului sau a voevodatului apare „scuteltiae seu iudicatus honor“ [389]), Şi nu e exclusă aci o influenţă a judicaturelor româneşti — chinezale şi voevodale — mai vechi, asupra celor germane în chestie, în ceea ce priveşte organizaţia lor, precum organizaţia scaunelor de judecată româneşti a provocat aceea a scaunelor săseşti şi săcueşti.

Această importanţă a rostului judecătoresc a şoltuzilor germani, o găsim conexată situaţiunii lor de proprietari [390]) — tot astfel ca chinejii români — şi la care, e logic să o admitem, au ajuns depe urma situaţiunii lor de căpetenii de „hospites“ stabiliţi pe moşiile regale, şi imposesionaţi şi ei pe ele, cu titluri diferite [391]).

---

386) Idem pg. 28 — într'un act din 1297 citat de autor al unui Comes H. către „scutelto L. et suis heredibus . . . in eadem villa iudicium seu villicatum contulit..“.

387) Idem pg. 48. Act din 1322 „inter Anal. Scepus, I. pg. 446. „Dans eidem Scutelto universas causas super quascunque remotas iudicandi — pg. 51, act din 1270 „omnia iudica minuta et maiora iudicabunt scutelti P. et G — pg. 63, act din 1279, prin care „vnus comes Botyz . . . scuteltis constituit potestatem iudiciariam . . . exceptis causis maioribus; videlicet homicida, latrocinia“.

388) Idem, pg. 48. Act din 1322, citat mai sus în nota precedentă „Fures vero et latrones, homocidas et sanguini effusiones cum homine Magistri T. (Domini scil.) iudicabunt, — Act din 1393 (post Bellium. Notitia Regni, Hungariae introd. Pg. 359)“ Idem judex (scuteltus) plenam habeat facultatem iudicandi cum suis juratis (scabinis, assessoribus) omnibus causas, praeter furtum cum stupro“.

389) Idem pg. 70 „Haec autem si quispiam teneat nae illi facile iam ire definire illud etiam, ad quasnam feudorum species, hic scuteltiae seu iudicatus honor, ut stylo feudali possim appelatur (Bellii not. R. H. Tom. IV. 144).

390) Idem pg. 63. Act din 1317 (Diplom. Comit. Saros. pg. 563): „Quodsi vero praedictus scuteltus . . . in possesionem (alterius comitis . . . ire voluerint, vendita-curie ac aedificies, terris etam cultis et extirpatiis, securam habeant et liberam recedendi facultatem“ — pg. 55-56. Se menţionează, reeşind ca proprietate, într'un act din 1355, o „villicationem seu advocatiam villae Konszka — Asemenea pg. 67, act din 1350 despre acelaş „villicatum“.

391) A. v. Timon op. cit. pg. 166, 219. Imigranţii germani în Ungaria medievală, fie dânşii „Theutonici“, sau „Saxones“, erau în general consideraţi, ca „hospites“, folosindu-se de un statut special, de care se ocup diversele edictări ale regilor, îndeosebi Bula de Aur (1222— art. XIX).

Se ajunge astfel a se vorbi de bunurile, ce le posed şoltuzii, ca „feuda scuteltica“ [392])

Ei au putut căpăta uneori aceste drepturi de proprietate, în calitatea lor de căpetenii ale grupurilor sociale de subt dânşii, prin defrişerile în imensele şi pustiile păduri carpatice — ca atari proprietăţi regale [393]) — cu cari fuseseră însărcinaţi, ca şi chinejii români, de către înalţii dregători ai regelui, urmând să colonizeze cu oamenii lor terenurile, astfel date culturii [394]) şi obţinând, în ele, ca şi căpeteniile române [395]), concesiuni, ca proprietari, conform concepţiei feudale [396]).

Aceste în rezumat, sunt situaţiunile şoltuzilor germani, ce se pot compara cu acele ale chinejilor proprietari români. Altele sunt situaţiunile acelor şoltuzi germani sau a chinejilor — fie încă a şoltuzilor — ruteni depe pertinenţele de castre şi depe moşiile particularilor sau ale instituţiunilor eclesiatice. Precum vom vedea, când vom examina categoriile chinejilor de castre şi ale chinejilor comuni ai Românilor.

IX

In schimbul situaţiunii privilegiate, care rânduia pe chinez, cu îndatoririle sale administrative din timp de pace, în casta nobiliară, dânsul datora în primul rând, în timp de război, la chemarea regelui său, consecvent credinţii, ce îl lega de dânsul, serviciul armelor. Ajutorul armat era un element din întregul, ce alcătuia personalitatea socială şi statutul juridic — acesta din urmă, ca aspect formal celei dintîi — ale chinezului, proprietar şi titu-

392) Schwardtner op, cit. pg. 70.

393) Vezi nota 340.

394) Schwardtner op. cit. pg. 27 nota a. Act din 1279 (Supp. Anal. Scepus pg. 136). „Comes Botys magnus, cum fratribus suis . . . fassi sunt eoram Capitulo Scep. oraculo viuae vocis se dedisse praedictum haereditatem et siluam, viris providis G, et F. tali conditione. vt ipsam extirpent et in agros fertiles transmutent, ibidem populos conuocent, et villam vel villas more Teutonico aedificent...“

395) Vezi nota 341. Actul din 1363.

396) Schwardtner op. cit. pg. 31. Această obţinere de drepturi de proprietate reese din actul precitat (nota 394) din 1279: „...Idem şi contigeret G. et F. (scultetos) vel eorum heredes, tempore precedente, portionem in parte, vel in toto vendere, aut alienare, aut comutare, cuique vellent, liberam habeant facultatem“.

lar al chinezatului său; şi dânsul consista, la mandatul regelui „cunctis nobilibus illius terrae" în a servi personal cu lancea[397]), deci călare şi însoțit cu un mic număr de oameni înarmaţi şi călări[398]), în armata regală, subt comanda directă a voevodului Ardealului, ce comanda, în războiu, în numele regelui, nobilimea transilvana[399]). Astfel, în expedițiunile sale ofensive[400]); cu atât mai mult cuvânt în operațiunile sale defensive, unde, după localități, aveau de îndeplinit misiuni anumite[401]). Şi deci e foarte probabil, ca chinejii cu micul număr de Valahi, cari îi urma în

397) Mihaly de Apsa op. cit. pg. 185. Act din 14 Nov. 1412. Actul este o decizie judecătorească a comitelui Simon jude al curiei regale, adresată titularilor chinezatului de Lipche şi Harince, ca atari îndatoraţi cu serviciul armat — „...dum mandatum generale regie maestatis cunctis nobilibus, illius terre parvenisset, ipsi villis de eisdem cum una lance servivissent..." — Vezi asemenea despre serviciul militar călare al chinejilor actul din 1390 (nota 317).

398) Lance în lexicul militar medieval, pe lângă înțelesul de armă (echivalent cu suliță), mai avea pe aceea de un mic contigent subt ordinele titularului, ce datora serviciul ostăşesc, astfel desemnat. Vezi Pesty Fr. op. cit. pg. 66. Act din 1437: „...pro solucione huiusmodi quinquaginta lancearum seu gensium sub eisdem lanceis exercitancium"

399) Sch. v. Libloy op. cit. pg. 357.

400) Vezi actul precitat în nota 397 „...in expedicione autem regali exercitus..." vezi şi nota 317, actul din 1390: „in procesum exercitus versus plagam orientalem". — Asemenea in Pesty Fr. op. cit. A Szöreny Varmegîei Hajdari Olàh Kerütelek. Buda-Pest 1876, pg. 51, act din 1387 al lui Ştefan de Loșont, banul Severinului, în care se menționează: „consideratis laude dignis meritis fidelium serviciorum, Peter fily dees Kenezy districtuum Castri regalis Michald vocati"... signanter vero tempore pristine guerre...". — Idem, pg. 54. Act din 1406 al regelui Sigismund cu mențiune: „...consideratis fidelitatibus et fidelium obsequiorum vberimmis meritis per ipsum dionisium (filium Kenezii Chiwka) in nostris et regni nostri varys expedicionibus ... in regio exercitu nostro Boznensi adversus Herwoyam...".

401) V. Maniu. Românii în Literatura Străină. Ac. Rom. ser. II. T. V. s. II. — 1883 pg, 288. Rescript al regelui Ladislau din 1457: „Nos Ladislaus dei gratia Hungariae ... Rex .., consideratis fidelitatibus eorundem universorum nobilium et kineziorum quod ipsi in confinis Regni nostri collocati în custodia et tuitione Vaduum Danubie contra crebros incursus Turcorum ... in tuendo vado Danubii" — Benkö. Milcovia II. pg, 117. Act din 1426. „Uolumus autem, quae sicut hactenus sunt consueti ita et infuturum dicti kenezii et villam de saepedicta Berekfalva ad faciendam custodiam în illis confinibus et ad explorationem in partibus Moldaviae obligati sint".

războiul ca însoţitori [402]), să fi format contingente subt comanda imediată a voevozilor.

Rolul militar al chinejilor proprietari, este rolul lor social de căpetenie; acest rol se precizează cu advenirea dinastiei angevine şi este motivul, precum vom vedea în capitolul următor, al ridicării clasei acestor chineji, ce apar peste tot — în acte ca şi în alte înfăţişări ale lor [403]) — ca un factor ostăşesc de primul ordin în luptele acestei dinastii şi apoi în luptele în contra Turcilor ale lui Sigismund şi ale lui Ioan de Hunedoara, fiind astfel motivul statuării lor juridice în rândurile nobilimii.

---

402) Despre micul contingent, care îl forma în război însoţitorii nobilului — rudele lui, ce trăiau sub ocrotirea sa, scutarii lui, oamenii lui de casă, vezi nota 398.

403) Vezi frescele bisericii dela Streu, reprezintându-i pe aceşti chineji războinici cu spedele atârnate de umăr. (Iorga . Ist. S. op. cit. III. S.

— Asemenea Iorga, Cea mai veche ctitorie de nemeşi din Ardeal (An. Ac. Rom. s. III. t. VI. pg. 171) referitor acestor fresce, ce reprezintă pe chinezul Laţco (pomenit în actul din 1404 — nota 318) şi rude ale lui chineji. Ei intră în coliziune de vecinătate şi interese cu chinejii actului din 1398. (vezi cap. VI, par. VII) — pg. 174.

CAPITOLUL IV

Locul şi rolul chinezatului românesc nobil în Ungaria regilor angevini

I.

Actele din epoca angevină, studiate aci, precum şi altele câteva posterioare, ce se referă la unele menţiuni ale lor, confirmându-le, ne înfăţişează chinezatul nobil, în condiţiunile existenţei sale, ca o instituţiune în plină vigoare în cursul secolului XIV. Aceste două condiţiuni esenţiale, le ştim: proprietatea pământului, constituită prin concesiunea regală, subt forma donaţiunii — prerogativele juridicţionale ale chinezului, în limita lor, în cari intră şi competenţa administrativă, pentru cazurile curente. Insă această vigoare a chinezatului privilegiat şi întemeeat pe proprietatea pământului, ne arată, că dânsul n'a putut lua fiinţă, în condiţiunile sale, în epoca, când ne apare subt acest aspect, în cursul secolului XIV, în momentele emiterii actelor, ce ni-l înfăţişează astfel, dar, că el a existat cu mult înainte, deoarece însăşi această vlagă a lui, constatată în acte, de instituţiune autohtonă a poporului românesc, iar nu de creaţiune a Coroanei, nu se putea naşte dintr'odată, din hărăziri din graţia regească, ci era dovada a unei prelungi fiinţe anterioare a lui şi numai în ăst mod explicabilă[404]. Litera însăşi a unor dintre actele examinate, ca acele din 1326,

404) Vezi într'un asemenea înţeles al existenţei „ab antiquo" al chinezilor din Ungaria N. Iorga Hist. d. R. d. I. Tr. op. cit. pg. 99: „rolul lor (al chinezilor) este aceluia al unor căpetenii permanente ale unei populaţiuni stabilită pe teritoriul strămoşesc". De acelaş autor, vezi Ist. Rom. III 1937. op. cit. pg. 133. „Istoria Banatului a fost făcută dela primul Ban Luca din 1233, care lupta cu Bulgarii, cetatea fiind întâi pierdută, apoi reluată în 1238. In jur sunt desigur încă de pe atunci cneji autohtoni, asupra cărora ne vom opri la cercetarea rosturilor acestei vremi".

1352,1378 [405]) arată prelungirile în trecut ale chinezatului ereditar, cà „dominium" — cu „jus dominii", ca cuprins al prerogativelor inherente. Precum analiza celorlalte acte ne prezintă „dominium" ca o modalitate a lui esențială, ce prin ereditate, înfingându-și rădăcinele în trecut, e adeverită drept curentă [406]) de consuetudinea juridică, ce s'a format dealungul veacurilor și reese din acte ca singură compatibilă cu imunitățile și prerogativele, ce le comportă. Căci nu văd în regimul feudal imunități și prerogative juridicționale acordate, în mod obișnuit, unei căpetenii rurale — căpetenie, tocmai grație acestor prerogative și imunități — care să nu aibă drept temei proprietatea solului. Astfel și cu cele ale chinezului, care nu a putut avea pe ale lui, transmise din trecut, de cât bazate pe această proprietate ereditară. De asemenea, proprietatea chinejilor, „nobiles viri", din cari se poate ridica un comite, ca Mircea, ne vorbesc actele din 1263 și 1268 [407]). Nu Angevinii au putut creea, prin donația pământului, dominiul pentru chinezat, căci dominiul reese astfel, că era un element a lui anterior, prin caracterul lui ereditar. Aspectul chiar al chinezatului ne permite a-l privi, precum am spus-o, nu ca o instituțiune, ridicată atunci, în secolul al XIV de suveran, la condiția nobiliară pentru nevoele organizației Ardealului; dar ca pe una în plină viață, ale cărei condiții de existență — precum dominiul — le întărește și le legalizează principele, știind că o poate întrebuința pentru nevoele acelei organizații — putând chiar după cazuri extinde uzagiul ei, după cum am văzut. Iar „honores keneziatus" nu pot fi la părerea mea, rezultatele unei eventuale și recente creațiuni nobiliare, ci roadele unei prelungitei evoluțiuni, ce a permis diferențierea și prețuirea onorifică, în sânul unei instituțiuni, considerată de mult, ca nobilă.

Acest mod de a privi actele regilor angevini sau ale înalților lor dregători, ca precizând și consacrând, iar nu creând chinejilor, dependenți numai de Coroană, în virtutea dominiului ei eminent, o situațiune de proprietari, de oameni liberi și nobili, cu prerogativele lor locale, corespunde, fiind cel just, diferitelor aspecte, subt care privim chestiunea chinezatului în epoca angevină. Firește modul acesta de vedere nu e decât o regulă generală, nu

405) Vezi cap. III par. I și II.
406) Vezi indeosebi notele din par. I și II. cap. III.
407) Vezi notele 398 și 501.

exclusivă şi nu infirmă posibilitatea de înobilare, de către regele angevin, a unui chinez comun.

II

Intr'adevăr, a fost — o ştim — o politică şi principială şi practică a Coroanei ungare de a lăsa mai departe, din motivele, ce le-am arătat [408]), în întregul regatului, şi localmente, neamurilor, supuse sau imigrate, organizaţiile lor autohtone, subt cari ele trăiseră din vechi şi subt cari le-au găsit sau le-au primit Ungurii. Acestor organizaţii ale aşezărilor rurale, care guvernaseră viaţa lor locală, Coroana nu le-a substituit organizaţii mărunte echivalente, ci prin hărăziri de privilegii, le-a permis activitatea lor mai departe. Asemenea şi cu organizaţiile urbane, cari prin privilegii au căpătat o viaţă publică proprie [409]). Acestor organizaţii locale Coroana le-a suprapus numai o dregătorime superioară de mari feudali, care veghea asupra mersului general al administraţiunii regatului; de pildă, voevozii reprezentanţi ai regelui, ca cel din Ardeal, cu vice-voevozii de subt dânşii, comiţii, ocârmuind comitatele, având, precum se ştie competenţa juridicţională a cazurilor regale şi a apelului în cele curente.

De aceste cazuri curente vedea însă cel, care era căpetenie locală, care avea comanda socială a locului, având stăpânirea pământului acelui loc, pe care trăiau locuitorii, ce deveniseră, conform concepţiei feudale, prin simplul fapt al locuinţei pe acest pământ, justiciabilii lui. Această căpetenie locală, ştim că era, în general, în regatul maghiar, nobilul, mic sau mare — şi la Românii din Ardeal, fireşte nobilul valah, precum voevodul şi chinezul valahi, desigur în calitate de nobili, căci altă calitate nu o puteau avea, acolo unde nu erau dependenţi, de cât direct de rege.

A crede altfel, a crede, că voevodul, ca şi chinezul — şi menţionez într'adins pe aceste două personajii împreună, ele reprezentând instituţiuni nedespărţite, căci voevodul nu apare, de cât ca treapta superioară a chinezatului, din care se înălţau voevozii, — a crede deci, că ambii s'ar fi bucurat de prerogative jurisdicţionale de acelaş cuprins, în general, ca cele ale nobilimii locale, fără să fii avut, ca aceasta proprietatea solului, „dominium“ al lui,

---

408) Vezi cap. II par. VI.
409) A. v, Timon. op. cit. pg, 218 et sq.

este a ne imagina o situaţie excepţională, nepotrivită cu ştirile, ce le posedăm. Ar reeşi atunci, că aceşti judecători şi ocârmuitori ai Românilor ar fi fost numai nişte dregători locali, cari nu şi-ar fi putut deţine autoritatea, de cât dela dregătoriile superioare. Ei nu ar fi activat pentru aplicarea unei consuetudini juridice — lui „jus valahicum" — străină de dreptul maghiar la un popor străin şi dânsul de Unguri şi deosebit de dânşii prin distincţia, atât de profundă atunci a religiei, de cât din însărcinarea acelor înalţi dregători, oameni ai regelui, şi diferiţi de dânşii prin mediul social, şi probabil, de cele mai multe ori, prin religie tocmai. Nu văd cum ar fi putut chinejii şi voevozii să fii avut, ca simpli delegaţi ai comiţilor autoritatea necesară asupra justiciabililor lor. Căci Ungaria din secolele XII şi XIII nu era un stat centralizat, ci unul feudal, ca atare descentralizat, supus personalităţii legilor şi în care fiece neam urmându-şi mai departe viaţa, după datinele şi dreptul lui, conducătorii săi, trebuiau să găsească cu atât mai mult temeiul autorităţii lor, nu atât în puterea, ce le venea de la rege sau mai curând de la marii dregători, cî mai întâi, şi mai ales, în puterea, ce izvora din însăşi situaţiunea lor locală.

Aceasta, în lipsa oricărui alt criteriu, nu putea fi puternică, decât, bazată pe proprietatea solului. Iar regii nu le-au recunoscut — acelor conducători locali — prerogativele lor de drept public, juridicţionale, de cât — ca peste tot aiurea, în Ungaria, ca şi în celelalte state feudale — pe temeiul de drept privat al proprietăţii pământului, deoarece singură le da autoritatea necesară asupra oamenilor, ce îl locuiau şi îl munceau, fiindu-le supuşi, prin această legătură cu pământul lor, în diversele condiţii ale celor „ignobiles".

Factura însăşi a statului feudal impunea guvernarea prin căpetenii locale — dela mică la mare, — şi confunda privilegiile dreptului public cu acele ale dreptului privat. De aci, pe deoparte însăşi existenţa nobilului feudal — administrator public şi proprietar privat, iar administrator, fiind că era proprietar, — pe de altă parte necesitatea acestei nobilimi, a cărei naştere în ceea ce priveşte chinezatele am analizat-o. Precum am lămurit, prin ereditate, persistenţa lor — fie chiar castrense, cu atât mai mult nobile [410]).

A crede pe de altă parte, că fără „dominium possessionis" şi în lipsa delegaţiei de puteri a marilor dregători, iar numai pe temeiul datinei trecutei lor autorităţi de căpetenii gentilice, precum

410) Vezi cap. III, par. I.

a unei puţin însemnate preeminenţe economice [411]), ca indiciu al ei, voevodul şi chinezul şi-ar fi putut impune voinţa, ar fi putut administra, judeca, condemna, strânge birurile justiciabililor în timp de pace şi a-i comanda în timp de războiu, aceasta e o teorie, ce nu o pot împărtăşi, deoarece, neputând corespunde sentimentelor claselor conduse, nu e nici conformă cu realităţile istorice, deci cu ştirile, ce le avem în chestie. Intr'adevăr privilegile conducătorilor ca să fie reale — precum acele ale acestor două căpetenii — trebuesc să fie întemeiate pe sancţiuni; iar aceste necesită puterea.

Am asemănat şi în expunerea acestui punct de vedere pe voevod cu chinez, deoarece, dacă nu atribuim acestuia din urmă „dominium“, nu-l putem recunoaşte nici celui dintâi. Căci nu alegerea voevodului dintre chineji, ar fi putut naşte, în folosul lui, acest „dominium“.

III.

Dar privit şi dintr'un alt punct de vedere — în afară de acest non-sens al unui dregător local, jude şi ocârmuitor, căruia nu-i putem lămuri temeiul autorităţii sale, — nu ne putem explica personajul chinezului, aşa cum reese din actele secolului XIV, dacă nu acceptăm ideea străvechii şi anterioarei lui calităţii de stăpân de „possessiones“, sau „de villae“. Căci dacă nu admitem „ab antiquo“, ca imediată consecinţă a momentului istoric al contactului dintre principe şi chineji, existenţa chinezatului, ca proprietate, a acelei „possessio vel keneziatus“, a acelei „possessio keneziatus“, cum apare în expresiile din acte, [412]) şi a căror formaţie am explicat-o [413]), trebue atunci să admitem o soartă egală făcută întregei clase chinezale, de către cuceritori, rege şi nobilime, o deposedare uniformă a ei, care ar fi pus'o fără deosebire în rândul claselor comune. Membrii ei, s'ar fi desprins deasupra lor, deşi rămânând în clasa

411) C. C. Giurescu op. cit. I pg. 270, enumerează avantajele chinejilor — 1) O bucată mai mare de pământ (în moşia proprietarului) decât ale celorlalţi locuitori ai satului — 2) dreptul de a ţine moară — 3) scutirea de unele dări — 4) dreptul de a judeca în pricine mărunte.

412) Vezi cap. III par. II.

413) Vezi cap. II. par. IX şi X.

lor, ca mici dregători săteşti [414]), pentru nevoele administraţiei curente şi locale. Acest lucru s'a întâmplat într'adevăr, şi l'am semnalat acolo [415]), unde chinejii şi-au pierdut, odată cu pământul lor — încăput prin cucerire sau prin abuzuri, subt alţii, nobili, instituţiuni religioase, naţiuni favorizate — rangul lor social de clasă conducătoare. Dacă însă, ne închipuim această situaţiune şi pentru chinejii, cari i-am aflat pe domeniul regal, — adică pe tot pământul din afară de proprietăţile particulare, fie el încăput sau nu în pertinenţele castrelor — şi astfel dintr'un început asimilăm situaţiunea lor cu aceea a chinejilor „ignobiles" mai sus menţionaţi, atunci constatând diferenţierea acelei presupuse situaţiuni cu aceea reeşind din actele epocei angevine mai sus studiate, trebue că constatăm în acest mod transformarea unei întregi clase de chineji mici funcţionari săteşti în nobili de ţară — adică în realitate, ridicarea din iniţiativa regală din rândurile celor „ignobiles", la o treaptă de oameni liberi şi nobili, a membrilor unei clase sociale, aparţinând unui popor schismatic, asupra căruia dânşii aveau influenţa, celor care-l conduc în fiece zi. Şi ar fi fost totodata şi o profundă modificare, de către Coroană, în cursul secolului XIV a instituţiunii însăşi a chinezatului — atât de specific locală.

Dar nu văd din parte-mi motivul luării numitei măsuri de către regele angevin spre a face din chineji — mici dregători săteşti în această ipoteză — o clasă nobilă — atribuindu-le proprietatea pământului, hotărând dânşii să li se dea, când nu sunt dependenţi de castre, dominiul satelor, încăpute anterior subt juridicţia lor, deoarece această reformă a instituţiunii chinezatului, ce ar fii funcţionat — să ne-o închipuim — până atunci ca o ramură a administraţiei comitatelor, ar fii însemnat în acest caz o ştirbire a autorităţii regale, voită de însăşi suveranul, prin transformarea săvârşită de dânsul, a unui mic dregător dependent direct de reprezentantul său, comitele, într'un nobil de ţară, bucurându-se de privilegiile sale, deci într'un personaj, având autonomia lui locală, cu mult mai în afară de autoritatea comitală, de cât micul dregător anterior. Dar această ipoteză nu e compatibilă nici cu ştirile epo-

414) A. Xenopol. Teoria lui Rössler. Iaşi, 1884. pg. 151. „Knezii erau deci nişte pristavi de sate româneşti sau rutene, cari aveau asupra conaţionalilor lor un drept de judecată ereditară. Ei erau îndatoraţi a plăti regelui o oarecare contribuţie şi de a săvârşi slujba militară şi alcătuiau o clasă mijlocie între nobili şi ţărani".

415) Vezi cap. II, par. V.

cei angevine, nici cu factura şi evoluţia statelor feudale. Nicăieri chinejii, de cari ne ocupăm aci nu rees, ca mici dregători ai comiţilor, sau încă ca „judices regales", având în această ipoteză, deşi „ignobiles" — precum „kenezi communes" ai actului din 1366 [416]) — aceleaşi atribuţiii de judecată în „minimis causis" ca nobilii de ţară — ceeace ar fi o ipoteză absurdă — ci ne apar întrucât priveşte această categorie de chineji în chestie, dintr'un început, căpetenii cu drept de proprietate ale Românilor.

IV

Mai sunt însă şi alte considerente, care adeveresc, fiinţa chinezatului, cu privinţa la chineji, ce nu sunt nici „castrenses", nici aflători pe domeniile particularilor sau ale instituţionilor religioase, ca menţinându-se din epoca gentilică în epoca etatică, în organizaţia regatului maghiar, ca o instituţiune privilegiată, prin proprietatea pământului.

Intr'adevăr, în răstimpul, ce începe odată cu era medievală şi ajunge, în Ardeal, la epoca angevină, noi nu putem privi neamul românesc, de cât ca o comunitate de aceaşi credinţă — religia ortodoxă — şi de aceîaşi lege — „jus valahicum" — care, în schimbul unor îndatoriri de ordin public către Coroană, — servicii militare, impozite, prestaţii, judecări de cazuri regale, etc. etc. — îşi urma mai departe — ca şi celelalte neamuri ale Coroanei Sf. Ştefan, — viaţa lui sufletească, conform acelei credinţe, şi viaţa lui socială, potrivit acelei legi. Lăsând la o parte viaţa lui sufletească, căci nu interesează aci, şi considerând numai viaţa lui socială, trebue să admitem, fie chiar numai pe baza fiinţei acelui „jus valahicum", care reese în plină vigoară, în secolele XIV şi XV [417]), că existau instituţiuni ale poporului valah, în care această consuetudine juridică, şi-a găsit prilejurile sale de persistenţă şi de înflorire, de apărare şi de aplicare. Aceste instituţiuni sunt, pe lângă chinezat, nobilimea şi voevodatul.

Ne este menţionată, în cursul secolului XIII, existenţa nobililor români, deosebiţi de clasa chinejilor nobili, ca şi dânşii al-

416) Vezi cap. II par. V.
417) Vezi cap. III par. VI — cap. V. par. II.

câtuind o nobilime de ţară[418]), ce asemenea, n'a putut fi creeată într'un scurt răstimp. In 1201 şi 1285 ne sunt menţionaţi un voevod, comite de Doboka, alţi voevozi şi un ban Ocyius[419]). In 1260 este amintit un comite Micola. „filius Fylp" [420]), — probabil Români după nume — în 1265, un Cosma, fiul comitelui Cosma, în regiunea românească a Bihorului[421]). Un Alexandru banul devine stăpân în 1274 pe teritoriile „Moluncha" (Moluncea?) şi Woyk[422]). Un Micu ne este menţionat, împreună cu alţii, deci şi aceştia Români după nume — ca rădicat, în 1274, cu soţii lui, la treapta de nobil, din calitatea lor de iobagi de castre [423]). Un comite Micula din Kalota — poate acelaş, ca în 1260 — apare între 1275 şi 1285[424]). Regele Andrei III citeaza în 1291 pe nobilii români alături de nobilii saşi şi secui, în ancheta, care o face în procesul magistrului Ugrin, nobil el însuşi prin stăpânirea moşiilor sale „Fogros et Zumbothely"[425]). Un nobil român. Nicolae fiul lui Dan, şi „dominus", căci soţia lui este „domina Elisabeth", recunoaşte, că a primit partea, ce se cuvenea aceşteia, din proprietăţile socrului său — comitele Drag — foarte probabil Român şi el, de-

---

418) Existenţa unor nobili puternici, precum sunt Dragoşizii din Maramureş — spre a nu cita, de cât pe aceştia, pentru ceilalţi vezi Mihaly de de Apşa op. cit. — singură ar putea dovedi în sec. XIV fiinţa unei nobilimi numeroase în Nordul Ardealului. O familie nobilă puternică nu poate fi un fenomen social unic, ci presupune o clasă nobilă, ca fundament al ei şi ca fenomen integrant din viaţa neamului, din care face parte. Despre Balk şi Drag comiţi ai Secuilor, vezi Hurm. I. 2 pg. 299. a. 1387.

— Vezi asemenea la I. Kemény în Új Magyar Muzeum, Pest, 1854, pg. 119, un act din 1368 al regelui Ludovic, „nove donationis nostre" care confirmă voevozilor Balk şi Drag. precum şi fraţilor lor, Dragomir şi Ştefan, moşia Senye, din comitatul Satu-Mare.

419) Vezi Registrul Oradiei op. cit. pentru „banus Ocyus" par. 116- pentru voevod par. 304 („cum uoiuada comes de Doboka peruideret exercitum suum ..."). Pentru alţi voevozi vezi nota 459.

420) Act al capitulului din Oradia către ducele de Transilvania, că a introdus pe comitele Micola, fiul lui Fylp (Vulpe?) în posesiune de moşii. Hurm. I — 1. pg. 285.

421) Hurm. I — 1. pg. 326—327.

422) Zimm. Wern. I. op. cit. pg. 126.

423) Féjer, op. cit. V. 2 pg. 201. 1274. — vezi notele 585 şi 636 bis.

424) Hurm. I—1, act din 1275 pg. 403 — act din 1280 pg. 440 — act din 1288 pg. 474. A se observa că apelativul Kalota = Calotă e românesc, precum Balotă, Dobrotă, Arnotă, etc. (vezi Hajdău Cuvente den Bătrâni).

— Micula apare ca nume românesc în actul din 1335 „Bogdan Waywoda filius Mykula ...." (H. op. cit. pg. 637) — nota 459.

425) Hurm. I-1 pg. 510.

funct în 1334 [426]). In 1341 e pomenită familia Chahol (Ciahul) de către „Universitati Nobilium Zathmar" ca proprietară „de medio Universorum Nobilium", a satului român — „villa" olakalis, Chyzer vocata" — în „Comitatu Karasnya" (Crasna), care „villa" este „hereditaria et a tempore, cuius non extat memoria" [427]). Alte documente şi printre ele acte din epoca regelui Vladislav, raportându-se însă finei secolului XIII sau primei părţi a secolului XIV — vin să confirme această situaţiune a existenţei unei nobilimi valahe [428]), ce nu s'a putut forma exclusiv prin ridicarea la treapta de nobil prin donaţiunea de pământ, a Români, ce s'au distins prin servicii mi-

---

426) Act din 1334 — Hurm. I-1. pg. 631 — al capitulului „Nittriensis Ecclesiae", care dovedeşte „...quod Nicolaus, filius Danus, nomine proprio et vice ac nomine Elisabeth consortis suae, filiae condam Comitis Drag de Rajtsany ab vna parte, item Comes Petrus. filius eiusdem Drag, Ipolytus et Nicolaus fily sui ex altera, coram nobis personaliter constituti. Idem Nicolaus . . . super quarta filiali eidem Dominae ex parte vniuersarum..." — A se remarca, că Drag este un nume, ce deseori, mai ales în diplomatica maramureşană, îl găsim la Români — şi Drag, probabil era de aceiaşi religie ca şi ginerele său. (vezi actul din 1309 — Hurm. I-1 pg. 568 — al cardinalului Gentil, legat al scaunului apostolic în Ungaria, prin care excomunică pe Ladislau Apor, voevodul Transilvaniei, pentrucă voeşte să-şi mărite fata, ce era de religie catolică, după fiul regelui Serbiei, de religie ortodoxă, şi interzice căsătoriile între catolici şi ortodoxi). — A se observa asemenea existenţa a părţii succesorale din imobile ereditare a fetei — "quartalitium filliarum" — din dreptul vechi unguresc şi care se primea, fie în bani — ca în speţă — fie în mobile; precum şi fiinţa ei într'o famille nobilă românească.

427) Act din 1341 — Hurm. I-1 pg. 667. — Idem pg. 668, acte din 1341. In ultimul act al pg. 668 „possessio Chyzer" e numită „villa olakalis" împreună cu alte mai multe „villae".

428) Act din 1440 — Hurm. I-2 pg. 669 — al nobililor din districtul (Caran) Sebeş, care adeveresc, că „...Nobilibus viris de Matskas (Măcicaş), videlicet Iwano, Sorbano, et Demetrio ac ipsorum fratrum de eodem·Matskas ab Auo et Protauo, illae duae possessiones Csuta (Ciuta) et Zazest (Săseşti), vocate, ad ipsos essent deuolute". — Alt act din 1447 — Hurm. I-2 pg. 744 — al adunării aceloraşi nobili revine asupra chestiunei adeverind din nou, că titularii actului din 1440 „ab Auo et Protauo ac predeccessoribus ipsorum" au stăpânit pământurile în chestie. Regele pe baza mărturiilor nobililor înlocueşte prin acte cu „novae donationis titulus, literas ipsorum instrumentales", pierdute cu prilejul predării Banatului de Sultanul Amurat. Cum e vorba aci de ascendenţi — „protavi" — faţă de cari titularii constituiesc cel puţin a patra generaţie, urmează să situăm existenţa acelor „protavi", în cazul cel mai apropiat, în primul sfert al sec. XIV. — Pentru nobilul Şerban de Macicaş, în acelaş sens şi cu aceiaşi formulă, vezi act din 1456. Hurm. II-2 pg. 68. — Nu e sigur, că proprietarii satelor româneşti din act 1341 — Hurm. I-1 pg. 666 — să fi fost nobili români. — In alt act din 1341, Hurm. I-1 pg. 668, cu alte menţiuni de „villae olakales", de o „possessio

litare[429]), ci trebue să se fie alcătuit „ab antiquo“, pe lângă această modalitate curentă de constituire a unei nobilimi în Evul Mediu, şi din clasele lui superioare, existente în epoca gentilică, ca la ori şi care alt popor [430]).

Am văzut cum unele familii nobile s'au desprind din clasa chinezală, precum altele deveneau chinezale, dar probabil, că această calificare revenea capului lor, numai întrucât privea chinezatul, ce-l achiziţionase [431]). Acelaş lucru îl pot spune privitor şi la clasa voevodală [432]).

Această nobilime românească a ajuns prin unele vlăstare ale ei în rangurile superioare ale nobilimii de ţară; [433]) membrii ai ei au ocupat locuri în marea dregătorime a regatului [434]). Ca tot restul nobilimii ungare ea îsi avea privilegiile sale de judecată; e posibil, probabil chiar. ca dintre familiile nobile, proprietare în Ardal, să fi fost şi române, ce au obţinut „jus gladii“ [435]).

Wolkus“ (Vălcul) şi de alta „Karazna“ (Crasna), naţionalitatea românească lui „Johannes, filius Petri et Chahal“, pare sigură; a celorlalţi, cari se împotrivesc magistrului Donch pentru „possessio“ acestor sate e probabilă. —Vezi în act din 1342 (Hurm. I-1 pg. 675) numiri româneşti printre nobilli numeroşi citaţi ca martori: Lenkus, filius Myko (Micu), Nicolaus et Stephanus, filii Ivanka (Ivancu), Princh, filius Myke de Perch, Danus (Dan) de Zygere, Stephanus, filius Bochou (Bocu), Welchul (Vălcul) de Parlag, — Vezi şi un Stephanus de Kenez. — Vezi asemenea act din 1381 (Hurm. I-2 pg. 273) — act din 1385 (idem pg. 228) – act din 1387 (idem pg. 299).

429) Act din 1260, Hurm. I-1 pg. 291, — Act din 1359, Hurm. I-2 pg. 60. — Act din 1389. Idem pg. 299. — Asemenea M. de A. — act din 1398, pg. 119. — Exemplele se pot multiplica.

430) Vezi cap. I, par. X. cap. II, par. IX şi X.

431) Vezi nota 367, actul din 1378. Familia lui Tyman reese ca chinezală înainte de „donaţia“ regelui Carol-Robert, vezi asemenea nota 373. Actele din 1376. 1387 şi in în nota 316, actul din 1391 pentru dobândirea chinezatului din Valea Mărului de către Bogdan de Mutnic, care era nobil. Actul regelui Sigismund de conferire a chinezatului e transcris de capitulul de Alba-Iulia în 1390. — (Hurm. op. cit. pg. 340).

432) Vezi nota 460.

433) „Aşa se explică (prin maghiarizare) numele românesc al unora dintre cele mai însemnate familii ungureşti, de pildă „Dragfi (din Drag) Banfi (din Ban), Kendeffy (din Cândea), Csomortani din (Ciomârtan) etc.“ (C. C. Giurescu op. cit. pg. 271).

434) Vezi nota 418. Asemenea act din 1387. (Hurm. I-2 pg. 299), menţiune despre voevozii Balk şi Drag, din Maramureş, ca comiţi ai Secuilor. Act din 30 Sept. 1413 (Zimm. - Wern. op. cit. III pg. 577) menţiune despre „comes Ianusch niger regii iudicii ludex sedis Schenk, şi despre „comes Ianusch de Ualle mare prelibatae Sedis judex“ din ţara Făgăraşului, cari au competinţă în cauze criminale.

435) Vezi nota 214. — Asemenea act din 1387 prin care regele Sigismund conferă familiei Karol (Karolyi) dreptul de paloş. (Hurm. I-2 pg. 298).

Alături de chineji, sau ca chinejii singuri, nobilii constituiau scaune de judecată, în care judecau ca „iurati consules", ca „seniores" subt preşedinţia unuia dintre ei[436]). Privilegiile lor jurisdicţionale le fuseseră precizate în 1342 de Toma, voevodul Transilvaniei [437]), desigur pe baza vechei prerogative ale nobilimei — şi regele Ludovic prin diploma din 1365 le legifera din nou [438]).

V.

Impreună cu nobilii şi de asupra chinejilor, de cari erau mai apropiaţi, decât de primii, prin aceeaşi natură a instituţiunilor româneşti autochtone — voevodatul şi chinezatul — ce le reprezentau, existau voevozii. Ei, ca şi chinejii, apar din trecut, în momentele primelor ştiri documentare despre dânşii, ca membrii unor organizaţiuni necesare vieţei sociale a Românilor din îndepărtata epoca medievală, anterioară cuprinderii Ardealului, de către Unguri, ca conducători superiori ai Valahilor. de subt chinejii lor, ajunşi în această situaţie, precum le arată numirea, ca şi herzogii

436) Vezi actul din 30 Sept. 1413 din nota 434:"…. alterque comes Ianusch de Valle Mariae prelibatae sedis iudex certerique terrae Fugrosh scilicet Flade et Cosda Petrusque dictus Sthan universi quoque iurati consules ac prefatae terrae seniores".

437) Act din 1342 - Hurm· I-2 pg. 673 - prin care Toma, voevodul Trănsilvaniei concede dreptul,... „vt vniversi Nobiles Iobbagiones et famulos ipsorum impossessionatos, in eorum possessionibus commorantes ipsum (ipsos) et iudicandi habeant facultatem, exceptis duntaxat tribus causis, seu causarum articulis, scilicet furticinio, latrocinia, et facto potenciario,.." Dânşii, nobilii nu trebuesc să fie supuşi altor judecători, decât numai voevodului şi vice-voevodului.

438) Vezi Hurm. I-2 pg. 109, actul din 1365 al regelui Ludovic, prin care concede nobililor din Transilvania privilegiul să judece singuri pe oamenii şi pe iobagii de pe moşiile lor în „causis minimis" — „fidelibus nostris Vniuersis Nobilibus de partis Transiluanis.,. in omnibus causis et causarum articulis, exceptis duntaxat furtis publicis, latrocinis et causis criminalibus, ad instar ceterorum Nobilium regni nostri iudicandi plenam habeant facultatem". — Regele continuă, adresându-se celor cu drept de a judeca: „Volumus igitur et vobis Vniuersis Prealatis, Baronibus, Comitibus, Castelanis, Nobilibus, officialibus et aliis cuiusuis dignitatis et status hominibus possessionatis, item ciuitatibus et liberis villis, ipsarumque rectoribus, iudicibus et villicis fidelibus nostris...". — Această enumeraţie este interesantă. Ea ne confirmă ideea, că, în cea ce priveşte pe particulari. dreptul de judecată este o conseeinţă a proprietăţii pământului şi că în această categorie a proprietarilor de pământ, ce începe cu prelaţii şi se termină cu „officiales",

germanici, cu prilejuri de războiu, [439]) şi aleşi în regulă generală dintre chineji [439 bis]), dar realizându-şi deseori tendinţa de a rămâne ereditari, printr'un privilegiu admis prin uz în favoarea scoborâtorilor din voevozi, de a fi aleşi, ca atari, de preferinţă altora [440]).

Precum chinejii, voevozii sunt ocârmuitorii şi judecătorii Valahilor. Dânşii urmează *„lato sensu“* cele trei mari categorii ale lor: voevozi proprietari şi nobili, judecând din a lor proprie putere [441]), pe moşiile lor şi în numele regelui dincolo de hotarele acestor moşii, voevozi concesionari de pertinenţe de castre [442]) şi voevozi, aşezaţi pe moşiile altora şi atunci distribuind justiţia

---

intră şi aceştia din urmă. Actul îi distinge astfel de „iudicibus“ şi „villici regales“. E firesc de a crede, că acest act nu inovează, ci confirmă o stare de lucruri. Nu văd motivul, pentru care nobilimea din Ardeal n'ar fi exercitat aceleaşi privilegii, ca în restul regatului - asemenea că competenţa ei ar fi fost aceiaşi în exercitarea dreptului de judecată pentru acei. care îl deţineau - de pildă nu putea fii aceiaşi pentru un „comes“ şi un „judex“, sau un „judex“ şi un „villicus“. — Despre calitatea nobiliară a judecătorilor în districtul românesc al Caraşului, vezi Hurm. I-2 pg· 137, act din 1366 al regelui Ludovic.... „quod în proxima congregatione tua generali in Comitatu (de Crassou) celebrata duodecim jurati assesores per nobiles ipsius Comitatus assignati etc...“.

439) Vezi nota 419. „Cum uoiuoda.... peruideret exercitum suum“.

439 bis) Vezi Bogdan, Originea Voevodatului la Români An. Ac. Rom· II t. XXIV. pg. 12—13.

440) St. Meteş. Contribuţii nouă privitoare la voevozi români din Ardeal şi părţile ungureşti. Cluj. 1922. pg. 2. — Vezi cazul voevodului Ladislau din Szantfalva, care în 1493 prezintă scrisori, „ca dovadă, că demnitatea de voevod, ce o poartă el şi fraţii săi în Craina (ţinutul de graniţă în părţile Maramureşului) o are pe baza dreptului de moştenire. Poporul şi cnejii însă din ţinutul lor protestează, spunând, că la ei dreptul de voevod nu s'a moştenit niciodată, fiindcă ei din timpuri foarte vechi şi-au ales pe voevozii lor“.

441) Vezi actul din 1263 (Hurm. I-1 pg. 304) nota 227. — Ivan Voevod de Belenus (Beiuş) cu fraţii săi, precum şi litiganţii lui par a fi certaţi din cauză de moştenire, deci de bunuri stăpânite de autorii lor. — In orice caz vezi act din 1303 (Féjer op. cit. VIII. 1. pg, 147) pentru a nu cita decât pe aceasta, ca dintre actele cele mai vechi, referitoare la voevozi, cu menţiunea lui „Nicolaus Voyouda, Comes de Ugocsa de Marmaruio (Maramureş)“.

442) Act din 1450-Hurm. I-2 pg. 762—al lui Matei, episcopul catolic din Alba Iulia· prin care dărueşte lui Nicolae, voevodul Românilor din Gârbăul românesc „possessionem Olahtothfalw vocatam“ cu singura condiţie să continue să îndeplinească, ca în trecut servicii la castrul Gilăului şi să ia parte la expediţiile armatei regatului.

în numele proprietarilor [443]). Apar, ca superiorii chinejilor; persistă ierarhia socială, datorită necesităţilor războiului şi ale păcii. Aşa ni-i arată actele, şi aşa trebue să fi fost în epoca gentilică şi de atunci încoace, căci n'are cum să fi fost altminteri. Aşa ni-i înfăţişează şi toponomastică, relevând amintirile aşezărilor voevodale, fireşte mai rare, decât acele ale chinejilor. [444]). Nu mă ocupat aci, decât de voevodatul inposesionat şi nobil.

In Ungaria feudală şi descentralizată, aceşti voevozi întrunesc sub autoritatea lor administrativă şi jurisdicţională, resorturi mai mult sau mai puţin întinse, alcătuite de mai multe sau mai puţine sate, în număr variabil; astfel în secolul XVI dela 2-3 sate la 10-15 [445]). Se poate deduce, că în secolele anterioare autoritatea lor putea fii şi mai mare.

Reese documentar, că noţiunea de voevodat, similară întru aceasta, ca şi în general. în celelalte toate, noţiunei de chinezat, cuprindea atât drepturi reale de proprietate, ca temeiuri de privilegii personale juridicţionale şi administrative asupra întinderii proprietăţii, cât şi numai, singure, numitele privilegii personale, exercitate, ca „officialatus" sau „judicatus" — comportând anumite retribuţiuni — în afară de proprietatea respectivă a voevodului, titular al lor, dar bazate „ab domu" pe statutul lui de proprietar şi nobil [446]). In acest mod, un voevodat, înţeles, ca complex de privilegii juridicţionale, poate cuprinde, în „pertinentiis suis", adică în întinderile supuse resortului său, o proprietate a unui

443) Despre Nevke sau Jenke voevod din actul din 1219, vezi nota 227. Voevodul apare în act nu ca un proprietar, ci ca un superior al udvornicilor din Vinţi şi însărcinat de rege să pună în posesiune pe donatorii moşiei din Vinţi — canonicii din Strigoniu — dăruită lor de suveran. El astfel nu poate fi, după act, decât un concesionar al acestora pe zisa moşie.

444) N. Drăganu op. cit. pg. 147, 208, 256, 329, 351, 366.

445) St. Meteş op. cit. pg. 2 et sq.

446) Bunyital Vincze, Biharvármegye. Oláhjai sa Vallas-Unio, Budapesth, 1892 pg. 7 n. 1. Act din 1374 al episcopului Oradiei „super divisione Woyvodatus villarum nostrarum infrascriptorum", care la aceste dispoziţiuni: „videlicet, quod woyvodatus cum officiolatu seu iudicatu ac iudiciis et honore consvetis ville nostre olachalis Bonafalva dicte cessit Nicolao woyvode, filio Wlkani predicto; item woyvodatus cum officiolatu seu indicatu ac iudiciis ville Thopicha consvetis cessit Michaeli, filio Petri predicto; praeterea woyvodatus ville nostre Kerestienfalva predicte et molendinum in eadem super fluvium Hidus decurens cum omnibus suis obventionibus et utilitatibus suis eisdem Nicolao et Michaeli communiter removeant".

terţ, putându-se atribui voevodului, în aceste limite de resort, un număr oareşicari de „sessiones", de sigur ca retribuţie[447]).

Această competenţă de administraţie şi de justiţie, atribuită voevozilor în resorturi destul de întinse precum am văzut, când cuprindeau până la 25 sate, nu putea fi însuşită de titularii voevozi şi admisă de dreptul public al regatului, reflex al unei mentalităţi feudale, decât de pe urma calităţii nobiliare a lor. Voevozii, cari ne sunt arătaţi, ca administratori peste sate şi judecători ai lor, prezidând forurile de judecători şi de chineji, judecând chiar cum vom vedea, pe membrii clasei nobiliare şi chinezale, nu pot

447) Bunyitai Vincze op. cit. pg. 16 Act din 1426 al episcopiei de Oradia, relativ la „nobilis vir Georgius vayvoda" cu menţiune „quandam nostram possessionem Elyefolva appelatam, in pertinentiis wayvodatus de Gyepes predicte existentem et habitam . . . sub veris metis et antiquis quibus eadem possessio hactenus per ipsum Georgium iuxta donationes patrum et dominorum Johannis et Luce episcoporum predecessorum nostiorum . . . . tenta fuisse et possessa, eidem Georgio wayvode cum dicto wayvodatu de antelata Gyepes universis de manibus nostris nove nostre donationis titulo, ac omni eo jure, quo ipsa possessia Elyefalva et dictus wayvodatus Gyepes nostre incumbrit collationi et ad instar ceterorum nostrorum wayvodarum et praedialium seu nobilium dicte ecclesie nostre Waradiensis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus etc. etc". — Urmează oareşicari condiţii de serviciu de îndeplinit de voevodul Gheorghe şi stipulaţiunea unui retract seniorial. Actul apoi specifică : annuimus insuper, ut ipse Georgius wayvoda iutra limites wayvodatus sui Gyepes in quancunque maluerit possessiones decem sessiones liberas sibi occupare possit ut valeat". Din analiza prezentului act reese, că acest „woyvodatus Gyepes" constituia proprietatea voevodului Gheorghe, iar nu a episcopiei Oradiei, de oarece voevodul este comparat cu alţi voevozi şi nobili — deci proprietari de pământ, de sigur, din dioceza episcopiei. Aci, întru cât priveşte actul, voevodatul în chestie trebue privit ca complex de privilegii personale ale voevodului Gheorghe, de oarece „possessio Elyefalva" denumită ca „nostra" de episcopie, intră in „pertinentiis", ale lui — astfel numai în resortul lui. juridictional şi administrativ, Căci până la facerea actului aceea „possessio" nu este considerată, ca intrată din punct de vedere ale unei posesiuni reale în proprietatea voevodului şi aşa fiind, la început, este calificată, drept „nostra" deşi pusese obiectul unei donaţiuni anterioare în beneficiul lui şi „tenta fuisset et possessa" de dânsul ; de aceea, spre definitivarea donaţiunii, actul chiar îi constitue un „nove donationis titulus". Dar voevodatul Gyepes cuprindea în resortul său juridicţional şi alte proprietăţi ale episcopiei ; numai aşa se poate lămuri, că episcopia dă dreptul voevodului Gheorghe să-şi aleagă, din vericari proprietăţi ale ei în limitele voevodatului, zece „sessiones" şi să le ocupe în folosul lui.

fi decât nobil ei înşăşi [448]) şi ab origine proprictari, Pe temeiul acestui statut nobiliar sunt dânşii administratori şi judecători, şi au aceste calităţi în afară de propriile lor bunuri; adică administrează şi judecă nu numai pe locuitori bunurilor, ce le stăpânesc, ca oricari nobili, cât şi pe locuitorii regatului, supuşi competenţei lor, aşezaţi în cuprinsul resorturilor, ce le sunt atribuite în acest scop, în afară de hotarele proprilor lor bunuri. Căci este exclus a crede că voevozii, ce ne sunt documentari arătaţi în secolele XIV şi XV, ca îndeplinind funcţiunile menţionate, le exercitează numai în cuprinsul moşiilor lor. Voevozii apar încă din finele secolului XII, ca dregători regali în Ungaria [449]), iar în Transilvania îi întâlnim în sec. XIII, putând avea desigur aceiaşi calitate [450]). Atribuţiunile lor peste multe sate [451]), şi astfel dincolo de limitele proprietăţilor lor în sec. XVI-XVII, evident nu puteau fi stabilite atunci, ci în epocele anterioare. Ei, în organizaţia regatului maghiar au jucat cu puteri mai mari şi întinderi mai largi, acelaş rol, ce l'au jucat pe alocuri şi localmente chinejii proprietari, şi anume: proprietari pe moşiile lor şi în baza statutului nobil dat de proprietate puteau fii dregători ai regelui, ca atari judecând aiurea, decât pe moşiile lor, cu aceiaşi competenţă, în general. ce o aveau înlăuntrul lor. Privite şi din acest punct de vedere ne

---

448) In privinţa statutului nobiliar al voevozilor — se înţelege al voevozilor proprietari, ce puteau alcătui clase voevozilor dregători regali — vezi nota 24 pg. 12, Meteş op. cit. care ne dă o instrucţiune a provizoratului din Satmar (Hungaria in Viena fas. 14, 358 an. 1570) „Cum vajda aliquis valachorum moritur, equus ilius qui cujuscumque esset valoris, una cum equestribus instrumentis iuxta antiquitus receptam consvuetudinem ad fiscum regium devolvitur". Vezi conexitatea acestei consuetudini cu aceea similară din Muntenia la mutaţiuni de proprietate (Studiul meu — Despre Dominiul Eminent, in Prinos Iorga, 1931, pg. 20-21. — Cursul meu de Ist. Drept. Românesc, litogr. pg. 533 et sq). Această dare a calului nu era aplicabilă în folosul suveranului, decât proprietarilor de pământ, astfel in starea actuală a ştirilor, voevozilor nobili in Transilvania, boerilor şi cnejilor în Muntenia. Vezi în deosebi actul din 1487 al lui Vlad Vv. Călugărul (citat Pr.) Spre similitudine, dispoziţia par. 48 al Zakonicului lui Ştefan Dusan (citat Pr.) la moartea boerului — precum dispoziţiunile din chartele engleze şi ale consuetudinilor germanice, la moartea nobilului vasal (citat Curs). In Transilvania pe domeniile particulare, calul voevodului, la moartea lui, rămânea proprietarul bunului respectiv, (Arh. Statului Budapesta, Urb. et Conscript. fasc. Nr. 45). Voevodul fie nobil, fie comun avea privilegiul de a merge călare, în timp de pace, ca în timp de război. (Meteş, op. cit).

449) Akos v. Timon op. cit. pg. 238—239,

450) Vezi nota 227 — act din 1263 — nota 458, menţiuni din sec. XIII.

451) St. Meteş. op. cit. vezi nota 445.

apart conexate ambele instituţiuni străvechl ale Românilor — chinezatul şi voevodatul.

Această notă originară românească îi distinge pe voevozi şi pe chineji de nobilii valahi şi a văzut de ce: fiinţa lor corespundea necesităţii organice a poporului român de a trăi în societate — într'o societate gentilică — înainte de supravenirea statului maghiar. Tot în formaţiunile, ai căror titulari erau, Românii au continuat să trăiască în regatul maghiar, conform consuetudinii lor juridice, ele rămânând astfel instituţiunile de baştină, în care în primul rând s'a menţinut acel „jus valahicum". Ele însă deveniseră şi am văzut, privitor la chinezate în ce condiţiuni [452]), „dominia" ale voevozilor şi ale chinejilor, aceştia, ca „domini" cu prerogative juridicţionale, intrând în clasele nobile [453]). Pe când „nobiles valahi", cari apar deosebiţi de voevozi şi de chineji, cred, că îşi trag origina din donaţiuni iniţiale ale Coroanei [454]) făcute, fie particularilor, fie chiar membrilor claselor voevodale şi chinezale — ca în cazul actelor din 1370 şi 1378 [455]), — spre a le răsplăti, de cele mai multe ori, serviciile, mai ales, militare aduse de dânşii — sau încă hărăzite „ab initio" fruntaşilor gentilici, existenţi pe lângă voevozi şi chineji [456]). Această nobilime, existentă astfel. în afară de instituţiunile străvechi ale Românilor, a fost mai aptă din acest motiv chiar, de a se confunda cu clasa stăpânitorilor. Dar în secolele XIV şi XV, îşi are încă din motive, ce le vom analiza, personalitatea ei [457]).

Voevozii ne sunt menţionaţi încă din prima jumătate a secolului XIII—căci numirile lor româneşti apare în Registrul Oradiei într'un complex de nume româneşti [458]) — şi îi cunoaştem apoi din primele ştiri ale secolului XIV, mai ales, ca stăpâni de „possessiones" şi „nobiles viri" câteodată consideraţi ca „principes" [459])

452) Vezi cap. II. par. IX—X.

453) Vezi cap. III. par. II—III.

454) Vezi cap. II. par. IX—X — cap. III par. I—II.

455) Vezi nota 460. Radu este „comes" şi voevod totodeodată.

456) Vezi cap. I. par. III.

457) Vezi cap. V.

458) Vezi Registrul Oradiei op. cit. Apar astfel un Simeon voevod (uoyauoda" — uoyavada par. 35) jude, un Neuca voevod(uaiuoda"), un puternic, anume voevodul („potens nomine Voiavoda. par. 44), un voevod, comite de Doboka par. 330, un voda, fiul lui Farkaş. Vezi nota 419.

459) Un voevod apare în 1299 şi dânsul este şi comite de Ugocea. „Situaţia era ereditară, căci fiul voevodului citat în 1303, un magister, ccupă în 1326, aceiaşi funcţiune de comite din Maramureş" (N. Iorga. op. cit. III pg. 93 — Bunea op. cit. pg. 160). Act din 1335 (Hurm. I—1. pg. 637), în

— totdeauna deasupra chinejilor, ca judecători naturali ai Românilor [460]). Iar denumirea de voevod, luată în Ardeal precum ştim

care e vorba, ca voevodul Bogdan, fiul lui Mykula, să treacă din proprietatea sau din pământul său, în Ungaria. Insuşi cancelarul regelui, arhiepiscopul de Kalocsa e trimes de trei ori să reguleze timp de un an, această afacere. Sunt menţionate „possessiones" ale „parvi Nicolai, dicti de Jank, fratis sui". Pământurile, în acea epocă, se stăpâneau, deobicei, în indiviziune de către fraţi. Vezi asemenea scrisoarea papei Clement VI din 1345 — Hurm. I—1 pg. 697—698 — către regele Ludovic, prin care informându-l „quod Olachii Romani, comandantes in partibus Ungarie, Transsilvanis, Ultralpinis et Sirmiis" au trecut la catolicism, îi face cunoscut, că a trimes „diversas oportunas nostras patentes et clausas ... Nobilibus viris Alexandro Bassarati et aliis tam Nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao Voyuade de Bivinis, Sanislao de Sypprach, Aprozye Voyuade de Zopus et Nicolao Voyuade de Auginas..."

Aceştia sunt proprietari pe moşia, de la care îşi luau numele — sau încă pe alte moşii — nu simplii uzufructuari, cum spune Bogdan (op. cit. pg. 7) despre dânşii, şi despre ceilalţi cneji şi voevozi din Ungaria, deşi în privinţa lor în aceiaşi pagină scrie mai întâi, exact, că erau stăpâni peste câte o proprietate. Hăşdău (Negru — Vodă pg. C. C.) stabileşte, că menţiunea din bulă „in partibus" Sirmiis .." se aplică Banatului. De bună seamă această afirmaţie se poate referi şi menţiunii despre Sirmia, din actul lui Bela IV din 1260, ce se referă astfel titularilor lor români din Banat. (Vezi nota 429). Vezi, în această chestiune, mai sus însemnările despre „terra sua" şi „possessiones" ale voevodului Bogdan din 1335. Menţiune într'un act în orice caz din 1363 a unui Ivan, „Voyvoda de Bulenus" şi a fraţilor Bag şi Balk. (Hurm. I—2 pg. 75, data 1263 considerată ca greşită de Bogdan op. cit. pg. 8. nota 6).

Bogdan menţionează (op. cit. pg. 5) pe Negul, voevod din „possessio Hudus", ca având aceiaşi situaţie ca cnejii, juzii şi vatamanii în satele moldoveneşti în secolele XIV—XV. Cnejii şi juzii moldoveneşti erau proprietari, ceea ce nu este voevodul Negul — mai curând Neagu. El sau îndeplineşte aci, în „possessio Hudus", care aparţine altuia decât lui, un oficiu. precum am văzut cazul pentru anumiţi chineji. (Vezi cap. III. par. VII), sau mai curând aparţine unei clase de voevozi „communes" — care ca şi aceea a chinejilor „communes" sunt de părere, ca a existat şi a funcţionat pe moşiilor altora. Despre voevodat, ca oficiu, vezi Drăgănu op. cit. pg. 375 despre voevodatul de Crasna.

Asemenea act din 1385 — M. de A., pg. 85 — al comitatului, prin care se adevereşte, că nepoţii lui Iuga, voevodul maramureşan, fii lui Ştefan, nobilli cu numele de Şandor, Mihail, Alexa şi Nicoară au dat de bună voe, nesiliţi de nimeni, un sfert din moştenirea părintească, Vişeu de Sus, etc etc... surorilor lor Scora, Baba şi Margareta. Astfel existenţa nepoţilor voevodului Iuga în 1385, ca nobili, proprietari de moşii, e o puternică prezumpţie de nobilimea lui la începutul secolului XIV, tatăl lor fiind nobil în orice caz. Ca nobili ei se supun regulei cuartalitului (quartalitium) femenin, a cărui origină se găseşte în Bula de Aur (1222) şi care a fost admis şi de regimul donaţial (A. v. T. pg. 333 şi 356).

460) Vezi actele din 1364, 1380, 1383, în M. de A. op. cit. - respectiv pg. 55 - 76 -. Asemenea act din 1370, cu menţiune despre „Radul Vayuada,

dela Români, spre a desemna pe reprezentantul regelui și pe imediatele lui ajutoare, nu a servit numai spre a-i indica pe aceștia cu acelaș cuvânt, ca și pe căpeteniile superioare românești, ci a fost dată și nobililor de alt neam — unguri, secui și sași — cu aceleași atribuții de drept public, asupra conaționalilor lor, ca și voevozii valahi. E aci un puternic argument de existența străveche de căpetenii românești, cu drepturile de conducere ale unor „domini", din moment ce denumirea lor a fost dată unor personajii, apărute ulterior cu atribuții de drepturi similare. Și aceasta apare ca o consecință logică a ființei, anterioară venirii Maghiarilor, a voevozilor, și astfel a voevodatelor, dovedită prin veracitatea cronicei lui Anonymus, voevodatele constituind străvechi organizațiuni cu privilegii originare de conducere politică și de stăpânire a solului ale șefilor lor.[461]).

VI.

Tocmai existența documentară, în plină vigoare la finele secolului XIII și la începutul sec. XIV, a acestor trei instituțiuni românești — voevodat și nobilime, alături de chinezat — implică, ca și pentru acesta, persistența lor ca nobile într'un trecut îndepărtat și ne lămurește totodată virtutea lui „jus valahicum" în epoca angevină și în aceea imediat ulterioară. Deoarece, numai adăpostit și întrebuințat de aceste instituțiuni, putea el să parvină în deplină sănătate juridică în secolul XIV, în care [462]), ca și în cel următor, ne este atât de des menționat.

Comes de Kuuesd" (Cuești din Banat - Hurm. I-2 p. 166), care fiind „comes" nu putea fi voevod, decât tocmai pentru rostul de judecată al neamului, căruia aparținea. - Act din 1371, în M. de. A. pg. 64, cu mențiunea de Stanislau, voevod de Ung (Maramureș). Pentru o enumerare de voevozi vezi și N. Densuzianu, Revoluția lui Horia, București 1884 p. 40.

461) Despre veracitatea și importanța lui Anonymus, vezi Balint Homan op. cit. (nota 212) pg. 140; cronica lui A. ca și altele din acelaș ciclu provin dintr'un archetyp din epoca Sftui Ladlslav — Asemenea vezi Iorga op. cit. (nota 219) pg. 217 concluziile sale despre existența acelor formații teritoriale sub voevozi lor, în epoca cronicarilor și scriitorilor, ce le descriem.

462) Vezi în Hurm. I-1 pg. 666 și 669 mențiuni în acte din 1341 de „villae olakales", — sate de drept românesc de lângă Criș și din ținutul Vălcăului din comitatul Crasnei. Aceste sate valahe, se administrau după „jus valahicum", fie de nobilii lor români — voevozii, chineji, sau nobili, — fie dacă aparțineau unor nobili de neam străin, de chinejii lor—de „judices kynesii" în numele proprietarilor, ce-i reprezentau, dar tot conform consuetudinei valahe în „minutis causis",

Precum dânsele, ca să-l poată adăposti şi întrebuinţa, trebuiau să se fi putut bucura de o durată necesară în trecut, ca instituţiuni jurisdicţionale şi înposesionate — nobile. Deci durata lor, persistenţa lor din vechime ca atari, se impune ca logică.

Admiţând într'adevăr pentru voevozi şi nobili — precum mai sus pentru chineji — că cucerirea maghiară ar fi nivelat toate clasele sociale româneşti, le-ar fi făcut „comunes vel ignobiles", nu văd cauzele reînfiinţării nobilimii româneşti, ce ne apare documentar la finele sec. XIII şi în prima parte a sec. XIV, ca numeroasă şi puternică prin rosturile sale sociale. Căci trebue să ţinem seamă de circumstanţele mediului social şi de cele ale limitelor vremei. Astfel reînfiinţarea acestei clase prin donaţiuni în massă — căci nu prin donaţiuni excepţionale s'ar fi putut explica fiinţa ei curentă, ulterioară — crearea acestei elite, de către Coroană, unui neam străin şi şismatic — această ipoteză ca şi aceea relativă la nivelarea şi apoi la ridicarea chinejilor, nu o cred posibilă. Mai ales, că trebue să presupunem la fiinţa nobililor şi voevozilor din finele sec. XIII şi primele decenii ale sec. XIV un răstimp anterior considerabil, ca necesar formaţiunii clasei sociale, din care fac parte. Căci nici „nobiles olachi" din actul din 1291, nici cei ai actului din 1345 — pentru a ne ţine în mod absolut strict numai de denumirile scrise despre „Olahi" ale diplomaticei şi a nu face uz de toate ştirile, ce le avem şi din Registrul Oradiei şi din acte, de fiinţa unei nobilimi alături de voevodat la Românii din Ardeal în tot cursul sec. XIII — nu sunt astfel acei „nobiles olachi" de presupus, ca membrii unei nobilimi proaspete, ci mai curând ai unei clase, ce-şi stăpâneşte bunuri ereditare din vechime, precum familia Ciahul din anul 1341. Secolul XIII, pe puţin, ar fi fost în această ipoteză epoca reînvierii nobilimii neamului românesc. Dar în general în Ungaria acest secol este epoca formaţiunii marii aristocraţii feudale, a cărei putere creşte şi se aşează, atât în dauna prerogativelor regale, cât tocmai şi a situaţiunei micii nobilimi rurale. pe care încearcă să o domine, căutând chiar să-i cotropească bunurile [463]).

Pe d'altă parte pentru asemenea transformări sociale sunt necesare răstimpuri îndelungate şi dacă admitem, că ocuparea Ardealului n'a început, de cât cu finele secolului XI, pentru a se

---

463) Asupra formaţiunii acestei mari aristocraţii feudale în cursul sec. XII şi mai ales în sec. XIII şi a îndeplinirii — ca în Apus — a conceptului de stăpânire în legătură cu proprietatea pământului, vezi A. v. T. pg. 504 et sq,

desfăşura treptat în cursul secolului XII [464]), vedem atunci că apare numai un răstimp de nici chiar un secol şi jumătate, în care ar fi trebuit să se petreacă aceste două procesuri sociale: acel de nivelare al claselor sociale româneşti, cu perderea în sânul masselor ţărăneşti a elitelor sale gentilice, precum al acel al reînfiinţării cel puţin incipiente, subt formă de nobilime etatică a unor elite din sânul acestor masse; deoarece secolul XIII nu apare ca o epocă proprice micei nobilimi. Dar pentru asemenea transformări acest răstimp mi se pare prea scurt — şi nu se aplică în întregime Ardealului, ocuparea lui de către Unguri fiind treptată.

De altminteri, precum am spus, asemenea motive de creeări şi schimbări radicale în sânul populaţiunii româneşti — iar nu precum au fost, de întărire sau de desvoltare a unor situaţiuni existente — nu le cunosc — după cum nu le-am cunoscut mai sus cu privire la chineji — în primul rând din ştirile, ce le avem asupra epocei. Şi nici nu le pot distinge apoi din interesele regalităţii maghiare, nici nu le pot situa în evoluţia generală a statelor feudale. Pe când continua persistenţă în trecut, din momentul cuprinderii Ardealului de Unguri, a instituţiunilor înposesionate româneşti — voevodat, chinezat, nobilime, — explică, de la sine, fiind logică, fiinţa lor, în momentele primelor ştiri documentare. Nota lor specifică de nobile le arată astfel în deajuns de viguroase, ca să fie adăposturile neamului şi ale dreptului său.

VII

Aşa dar fiinţa acestor instituţiuni reese în epoca angevină, ca înfăţişarea prelungirii lor din trecut spre desăvârşirea atunci, ca şi acum, a aceluiaş rol istoric şi social de conducere a Românilor, înplinind condiţiile necesare în acest scop. Şi trebue să ne dăm seama, că pentru a putea exista în acel trecut a trebuit, ca ele să se adapte circumstanţelor istorice ale regatului maghiar, că şi asupra lor aceste circumstanţe şi-au exercitat înrâurirea. Am văzut, ca pilde, transformările chinezatelor — astfel şi a voevodatelor — sub influenţa regimului donaţial [465]); schimbările sociale, care întâmplându-se în a doua jumătate a sec. XIII, în deo-

---

464) Vezi nota 106.
465) Vezi cap. II. par. IX şi X.

sebi cu prilejul luptei între regele Bela IV şi fiul său Ştefan, viitorul Ştefan III [466]), desigur că au atins acea nobilime valahă ce apare, prin asonanţa românească a numelor membrilor săi în fiinţă în cursul secolului XIII şi amintită formal în 1291. Intâlnim precum am văzut în epoca acestei lupte,—şi înaintea ei—printre nobili menţiuni de nume româneşti [467]) şi socotesc, că s'au născut atunci ocazii de întariri de situaţiuni nobiliare, precum şi de ridicări de nobili noi printre Români. Astfel şi cu prilejul suirii pe tron al lui Carol Robert de Anjou, al turburăriior, ce le-a ocazionat, precum şi cu acela al duratei regimului început de dânsul şi continuat de fiul său, Ludovic: ele de bună seamă au avut influenţă asupra instituţiunilor româneşti.

Ştim, în urma căror mari lupte şi-a asigurat tronul Carol-Robert de Anjou. Transilvania în persoana puternicului său voevod, Ladislau Apor, a fost de-a dreptut amestecată în aceste lupte. Acesta îşi urmase politica lui personală, urmărind un scop propriu şi căuta „în tendinţa lui, potrivit cu spiritul vremii, a crea Monarhia ardeleană" [468]). In acest scop, spre îndeplinirea politicei sale s'a amestecat în sforţările celor doi candidaţi opuşi succesiv lui Carol Robert, Venceslas de Boemia şi Otto de Bavaria. El s'a împotrivit dârj Angevinului, dar pe de altă parte prinde pe Otto de Bavaria, rivalul acestuia — şi îl trimete voevodului transalpin — voevodului român din Muntenia să-l ţină închis [469]). El pusese mâna pe coroana regală şi numai în 1310, cu prilejul recunoaşterii de către dânsul a lui Carol Robert drept rege, o restitue [470]). Cu supunerea lui acesta îşi asigura domnia.

O nouă epocă începea pentru Ungaria cu înscăunarea dinastiei angevine. Domină alte concepţii de guvernare internă, precum de politică externă. E feudalismul apusan, cu ideea supremii suzeranităţi a suveranului, care o inspiră şi care caută să dea o nouă înfăţişare instituţiunilor regatului [471]), precum şi un impuls de cuceriri, de realizări ale unui imperialism medieval

466) Par. IV al prezentului capitol.

467) Vezi notele 420, 421, 422, 423.

468) N. Iorga. Ist. Rom. op. cit. III pg. 153.

469) Haşdeu, Negru Vodă op. cit. pg. CLXXXV — acest voevod transalpin ar fi fost Mircea I. — Onciul. Originele Principatelor Româneşti pg. 175-6. Voevodul transalpin domnind pela 1310, ar fi fost Tugomir, tatăl lui Basarab, învingătorul lui Carol Robert.— Vezi asemenea C. C. Giurescu op. cit. pg. 349. N. Iorga Ist. Rom. III, 151.

470) Hurm. I-2 pg. 572.

471) A. v. T. op. cit. pg. 507-508.

spre întinderea domniei şi gloria regelui [472]. Iar spre a împiedica cotropirea ameninţătoare a nobilimii mici de ţară de către marea nobilime a proprietarilor, care apare, precum am remarcat, ca o caracteristică a istoriei în Ungaria în sec. XIII, politica Angevinilor va consista, pe deoparte în a repune în vigoare dispoziţiunile devoluţiunii ereditare a bunurilor de neam (Geschlechtsgüter), pe dealtă parte a perfecta regimul donaţial, confirmând principiul, slăbit prin desvoltarea marii aristocraţii, că sorgintea tuturor drepturilor asupra pământului fiind Sf. Coroană, însăşi donaţia pământului către nobil îl leagă de dânsa — în lipsa de erezi bărbăteşti, pământul revenindu- [473]. Aceste idei le regăsim în decretul avicităţii al regelui Ludovic din 1351, care le exprimă şi le pune în vigoare. Dar mai era şi un interes de căpetenie al fundatorului dinastiei angevine — al regelui Carol Robert — ca suveran legitim al Ungariei, de a se impune şi în calitate de stăpân suprem al pământului ei. El începe un nou regim şi în consecinţă starea de lucruri anterioară a raporturilor proprietăţii solului, dacă o confirmă — şi caută confirmând-o să o adapteze cât mai bine convenienţelor Coroanei — o confirmă, ca începătorul unei ere nouă, ce dela dânsul datează; iar ea astfel trebue să fie supusă unor forme, care să-l înfăţişeze, ca atare. In acest sens trebuesc privite donaţiunile lui; conferirile sale de bunuri, cari nu arată numai de cât instaurarea unei proprietăţi, ci şi confirmarea unei situaţiuni existente de proprietari, pe care dânsul o legitimează în viitor, ca o donaţiune a lui [474] — sau încă legalizarea unei stări de fapt certe, dar neclară ca titlu legal, prin acelaş procedeu al colaţiunei regale [475]. Şi în Transilvania lui Ladislau Apor ţinea, desigur în deosebi, să impuna acest fel de a fii al său.

Modul său de a vedea corespundea prea mult cu concepţiile dominiului eminent, ca să nu se realizeze mai departe; astfel

472) N. Iorga Ist. Rom. în Ardeal. op. cit. pg. 106 et sq.

473) A. v. T. op. cit. pg. 507-508.

474) Vezi nota 305. — „...sub metis et terminis, quibus usque tunc enta fuisse et possessa...".

475) Vezi nota 301 faptul prezentării relatate în actul din 1378, de către scoborâtorii lui Tyman, a actului de conferire a regelui Ladislas din 1278, şi a actului de conferire al regelui Carol Robert din 1339, privitoare la aceiaşi moşie Patak, zisă şi „Woya" (adică Valea), care nu poate arăta, decât stapânirea acestui bun de către familia lui Tyman şi confirmarea ei prin actul din 1339.

se explică menţiunea lui „novae donationis titulus" din actele regilor angevini care în scopuri similare, din momentul hărăzirii lui, reinoia, confirmând-o, o situaţiune legală de proprietate sau legitimă, ca legală, aceiaşi situaţiune de fapt, anterior existentă [476]. Şi trebue să reamintim, că însăşi calificativul de nouă dat donaţiunii, arătându-ne, că nu poate fi vorba aci de formaţiunea iniţială a unei proprietăţi, de o instaurare a ei, ci de o confirmare a ei în viitor, prin această formă a unei donaţiuni nouă a suveranului, dânsa situează în trecut, dincolo de cele câteva decenii dintre data emiterii actelor cu această formulă şi advenirea dinastiei angevine, constituirea proprietăţilor, la cari ele se referă. Am găsit, studiind actele citate, cazuri analoage, în care acest „novae donationis titulus", confirmă prin forma feudală a donaţiunii, proprietăţi de mult existente în mâinele moşilor şi strămoşilor titularilor [477].

Aceste vederi ale Angevinilor despre organizarea statului se combinau — şi despre partea mea privesc chestiunea numai întrucât e relativă instituţiunilor româneşti — cu tendinţele lor de expasiune dincolo de hotarele lul. Peutru nevoele acestei politice războinice regii angevini găseau bine venite aceste instituţiuni de frunte ale neamului românesc, — acele voevodate şi chinezate, acea nobilime de ţară. Era firescul lor interes să le întărească, să le definitiveze situaţiunea şi să le confirme privilegiile, spre a face din ele vajnicele instrumente ale planurilor lor. Această întărire a claselor fruntaşe româneşti, prin precizarea statutului lor nobiliare, care tocmai a putut fii făcută, numai pentrucă existau elemente de precizat ale unei situaţiuni de mult aşezate de proprietari şi juzi — această protecţiune a claselor nobile româneşti de către Angevini, ei au îndeplinit-o, pentrucă reorganizarea în scop militar a nobilimii şi a chinezatelor Românilor corespondea cu politica lor. Şi această reorganizare a fost posibilă şi a reuşit, pentrucă nu

---

476) *Vezi intr'altele actele* din *1363* şi 1370 ale regelui Ludovic (*Notele 306* şi *348*). In acest prim act *titularii* lui sunt nepoţii celui, care posedase de fapt, şi a cărui posesiune se confirmase de rege în mâinele părintelui lor. — In acelaş sens vezi distincţia, care o face actul din 1372, al aceluiaş rege (nota 312), între titlurile de proprietate ale chinejilor relativ la „keneziatus et possessiones" prin insăşi enumeraţia lor," jure hereditario quam donationis titulo aut alys quibuscumque modis tangentibus vbilibet habitis". Era prevăzută deci o proprietate „jure hereditario", pe care nu venise încă să o legalizeze un „donationis titulus" al dinastiei celei noi.

477) Vezi într'altele notele 301 şi 482.

a fost decât o acceptare — o confirmare legală deci — a unor situaţiuni existente, nu o creeaţiune, ce îşi dă roadele numai cu vremea. De aceea conferirile de chinezate, făcute „ab initio" de către Angevini, comportau„ „dominium" deoarece dânsul, fiind o condiţiune esenţială a lor, „collatio regia" trebuia să le constitue „more et consuetudine keneziatus"[478]). Cu atât mai mult cuvânt comportau „dominium" acele conferiri de chinezate, care fiind făcute „novae donationis titulo" nu put'au, de cât precum am văzut, să confirme o stare de drept, sau să legalizeze o stare de fapt — anterioare[479]). Tot astfel când apare chinezatul subt aspectu unei dregătorii sau unei însărcinări de a administra, nu-l vedem în acest caz, decât ca o extindere a prerogativelor chinezului — chiar ale nobilului — proprietar, evidenţând astfel indătinata legătură cu stăpânirea pământului[480]). O distincţiune, ca acea, care o face regele Ludovic, în actul său din 1366 între „kenezus per nostras litteras regales in suo kineziatum roboratus", şi care astfel

478) Vezi M. de A. op. cit. acte din 1371 pg. 64 — din 1412, pg. 182 şi 185.

479) Vezi Sch. v. Libloy op. cit. pg. 178 precum Kemény op. cit. pg. 324: părerea sa, că acest „titulus novae donationis" constituia donaţiunea iniţială şi că chinejii nu deveneau proprietari de pământuri, deci nobili, decât printr'însa. Cred, despre partea mea în preexistenţa proprietăţii chinejilor aparţinând unei anumite categorii sociale — precum o arăt. Nu cred, ca să se poată raporta acestei clase chinezale — cum scrie Kemény (pg. 325), următoarele rânduri die Thurocz—Chron. III. cap. 15—despre „liberalitatea" lui Ludovic I, „Cujus etiam tempora multi ex Odvornicis et aliis condicionariis curiae, ad diversas servitutes adstricti sunt exempti, et in coetum regni Ungariae nobilium agregati, quia in donationibus possessionum gratus ad omnes, largusque et benignus habetatur". Din capul locului chinejii, căpetenii ale Românilor, păstrează asupra lor, în epoca lui Ludovic I, chiar în clasa chinejilor comuni, o anumită superioritate, căci le sunt judecători şi administratori legali, aparţin unei alte categorii sociale, de cât udvornicii, ce sunt „ab initio" numai posesori liberi de pământ, fără de vreun privilegiu de judecată, pe moşiile regelui şi ale particularilor (A. v. T. op. cit. pg. 146, 150, 162, 183, 234), — sau de cât „conditionarii" ce sunt cultivatori rurali aşezaţi pe moşiile regale şi lipsiţi şi ei de prerogative juridicţionale, (Idem pg. 234). Pe de altă parte nu se poate admite o confuzie de termene între „kenesii" şi între „udvornici" şi „conditionarii", fiind dată frecvenţa termenelor respective ale acestor categorii sociale, care, la cunoştinţa mea, aplicându-se în mod preciz, acestor astfel de bine cunoscute categorii şi atât de deosebite între ele, precum am văzut, înlătură putinţa acestei confuzii.

480) Vezi cap. III par. VII.

este egalat cu nobilul, şi „communis kenezus" nu se săvârşeşte într'o jumătate de secol, căci e vorba de o instituţiune străveche, ca acel „kineziatus" pe care, nu el, regele, l'a creeat; necum privilegiile, de care se bucură acel chinez nobil, nu apar uzuale şi admise de consuetudine numai după câteva decenii. Ca şi consuetudinea, ce le cuprinde, ele sunt opere ale timpului.

CAPITOLUL V

Chinejii nobili în secolul XV.

I

Această asimilare a chinezului proprietar al chinezatului său cu nobilul — cu tipul general al clasei conducătoare din Ungaria — e un fapt social, care însemnează sfârşitul unei evoluţiuni şi care va avea consecinţele lui. Chinezul acesta constituise până atunci ultima treaptă, printre Români şi în Ardeal, a nobilimii. Acei cari, prin ridicarea lor socială, se desprindeau din tagma lui păstrându-şi numai parţial caracterul chinezal [481]), sau pierzându-l cu totul, îi deveneau în sânul chiar al clasei nobile, superiori, prin faptul însăşi al acestei desprinderi.

Dar de acum înainte apare, că se realizează asimilarea între dânsul şi nobil, pe care o voiau Angevinii în scopurile lor militare, grăbind un proces evolutiv, ca apropiase pe chinezul nobil de nobilul curent şi a cărui îndeplinire a fost nota dominantă a politicei acestor regi faţă de chinejii proprietari. Am analizat în capitolul precedent, actele, ce îi privesc, şi cari dovedesc continuitatea acestei politice — firul roşu, „der rote Faden“ al lui Goethe, al ei. Asistăm de aici înainte la această uniformizare juridică — dar subt anumite modalităţi, ce le vom examina — a situaţiunilor chinejilor cu a nobililor regatului ungur; uniformizare, ce socialmente era logică, deoarece aceste situaţiuni de fapt, în trăsăturile lor generale, sunt aceleaşi precum am văzut: privilegii personale, juridicţionale, şi militare, bazate pe proprietatea pământului

481) Vezi acest proces evolutiv al unei familii chinezale, ce-şi pierde treptat caracterul ei specific pentru a-şi asimila în schimb caracterele generale ale nobilimii din regatul maghiar, în ascensiunea socială a neamului chinezului Bogdan din Mutnic, cap. V. par. III,

Ca şi în actele Angevinilor, ca şi în ale lui proprii dela începutul domniei sale, regele Sigismund — împăratul roman în 1411 — precum delegaţii lui în numele său, tot astfel urmaşii lui, întrebuinţează formulă similară pentru donaţiunile de chinezat ca şi pentru donaţiunile de bunuri nobile, fie ele, donaţiuni iniţiale [482]) sau ca în cazurile cele mai numeroase, simple confirmări, uzitând procedura cunoscută de punere în posesiunea a acestor bunuri prin „homo noster, homo fidedignus", fiind vorba de „dominium" [483]), cu toate veniturile în bani — sunt precizate acum emo-

482) Hurm. I-2 pg. 683. Act din 1442 al regelui Vladislav, care pentru răsplata serviciilor militare „fidelum nostrorum Nicolai Twrchyn de Gamza et Korneth, walachorum kenesicrum scilicet districtus Lugas (Lugoş)", le dărueşte trei părţi din satele Bârsasca, Ohaba şi Ohabiţa. Asemenea dărueşte alte trei părţi vecine cu cele dăruite altor chinezi români, Mihai, Gheorghe, Ioan, Nicolae şi altui Mihai şi ordonă căpitulului din Arad sá-i introducă prin „homo fidedignus" în posesiunea acestor întinderi. — Idem pg. 674. Act din 1442 al capitolului din Arad relatând introducerea în posestune a chinejilor mai sus menţionaţi.

483) Hurm. I-2 pg. 428. Act din 1404 prin care regele Sigismund„.... quandam possessionem, seu keneziatum Zalaspatak, vocatum", din comitatul Huniad, o conferă prin „novae donationis titulo" - cea ce arată un drept preexistent de proprietate—lui Chenderes. lui Barbu şi lui Costa, „Keneziis de Hattzagh" şi erezilor lor, cu menţiune "in dominium ejusdem per nostrum et vestrum homines legitime velemus facere introduci". Vezi nota 318.— Idem pg 436. Act din 1404 al lui Filip, „Comes Themesyensis et Sebesyensis", prin care întrebuinţând tipica formulă nobiliară de donaţiune, confirmă "quandam possessionem regiam Lybanfalua alias vozestya (Vozesti) vocatam în dístructu Castri Sebesyensis habitam, cuius keneziatum in nostri judicis figura Juridice ab alienis manibus optinuerunt....." fiilor „Comitis Bogdani de Muthnuk ac ceterum fratrum ipsorum", precum şi consanguinilor lor - colaterali de siguri, căci sunt desemnaţi nu ca fii lui Bogdan, ci ca fii altora — lor şi ereziilor lor; „simulcum cunctis juribus et pertinencys eiusdem vniversis eandem rite spectantibus sub eisdem veris ct antiquis metis quibus hactenus tenta fuit et possessa". — M. de. A. op. cit. Act din 1 Iunie 1453 al lui Ioan Corvin (vezi nota 488), Se menţionează„... veri, legitimi et perpetui kenezii fuissent, forentque în pacifico dominio ipsius keneziatus...".— Idem pg. 414. Act din 30 Mai 1457 al prepositului conventului de Lelesz, pentru a introduce în posesiunea chinezatului de Cuhea (Kohnya) „Symonem et utrosque Iohannes et dominam Helenam, sororem eorundem, în dominium eiusdem Keneziatus introducentes....—„Vezi nota 555. actul din 29 Mai 1458.— Idem pg. 489. Act din 27 Martie 1468 al lui Blasiu, prepositul conventului Sf. Cruci din Lelesz, ca, conform mandatului lui Matei Corvin, beneficiiari „în dominium keneziatus ipsorum in possessione Moyzen (Moiseni).... vellent introire". — Chinezatul din Moiseni e pomenit o primă oară în M. de. A. pg. 369 într'un act din 1453, ca aparţinând unor titulari, şi ei asemenea menţionaţi în actul din 1468. — Idem pg. 569. Act din 24 Iulie 1485 al prepositului conventului lui Lelesz, ca la mandatul regelui Matei Corvin să se introducă „în dominium keneziatus" moşiilor Talabor şi Duhfalva, beneficiarii lui.

lumente — precum şi în natură, rezultând din privilegiile personale ale titularului, care îi sunt aferente[484]), ca îndrituiri ale lui[485]). Având „dominium" chinejii au proprii lor iobagi pe moşiile lor[486]) ce plătesc censurile, impozitele „cum alys obvencionibus"[487]). Ca pentru bunurilor nobile titlurile de proprietate se stabilesc, ca şi în trecut a fi „litterae regales", chartae"[488]), de unde a provenit

484) M. de. A. op. cit. pg. 185. In actul din 14 Nob. 1412 (vezi cap. III par. III) sunt menţionaţi „redditusque.... fructusque et redditus ipsius keneziatus...".—Idem pg. 245. Act. din 3 Decem. 1419 în care, prin „nove nostre donacionis titulo", regele Sigismund confirmă, prin această formă a donaţiunei, lui Valentin Românul, fiul lui Thador din Ioad... „Keneziatum Valahorum nostrorum regalium in eadem possessione Ioad in Comitatu Maramorisiensi existente residencim cum cunctis eiusdem possessionis utilitatibus, pertinencys, fructuositatibus quibuslibet et emolumentis et iuris dictionibus.... sub metis ipsius possessionis Ioad.... et antiquis limitibus quibus eadem peripsum Valentinum suos predecessores tenta fuit rite et possessa..,.."— Hurm. I-2 pg, 666. Act din 1440 al regelui Vladislav, prin care aminteşte, că a dăruit lui Ioan Corvinul şi fratelui său „quandam possessionem nostram vocatam in Comitatu Themesiensi habitam, cum cunctis eiusdem villis keneziatibus, ceterique suis vtilitatibus ad eamdem ab antiquo quoquomodo spectantibus...., noue nostre donationis titulo...". Punerea în posesiune se face printr'un om „pro testimonio fidedignum".— Idem pg. 761. Act din 1449, prin care Ioan Corvin dărueşte lui Nicolae Ungur „keneziatum possessionis olachalis Bayesd (Băieşti).... cum omnibus pertinentiis, usibus, et emolumentis ab antiquo usuatis et ad eumdem keneziatum spectantibus".

485) M. de A. op. cit. pg. 332. Act din 20 Ianuar 1447 al lui Ioan Corvin de Huniad, prin care, ca răsplată a purtării sale în contra Turcilor, confirmă, ca donaţiune, lui Simeon de Konia, fratelui şi nepoţilor săi, şi moştenitorilor lor, chinezatul de Konia, care aparţinuse lui Gheorghe Mareş, fratele lui Simeon, mort în luptă cu păgânii, „simul cum omnibus juribus et proventibus quibus aly Kenezy keneziatum de Iure tenere consveuerunt".

486) Hurm. I-2 pg. 528. Act din 1437 al vice-comitetului de Caraş, prin care atestă, că nobilul Franco de Remetea, i s'a plâns de intenţiunea, ce o are „petrus kenesius de Garulia.... simul cum Jobagionibus,... Ipsum cum Castellano et kenezys nocnon populis de Crassofen depopulare et depredare nitteretur...". — E posibil să avem aface aci cu chineji „castrenses", deoarece e vorba de castelanul şi chinejii din Caraş, care susţin pe Petre chinezul, poate castrens şi el. Dar cu atât mai mult chinejii, ce nu erau în pertinenţele castrelor şi a căror posesiune asupra pământului, ca proprietari era mai deplină, trebue să fi avut iobagi, ca „subditi eorum". Asemenea Sch. v. Libloy op. cit. pg. 176. — Această situaţiune de stăpân de iobagi a chinejilor nobili provenea şi din faptul donaţiunilor regale.

487) M. de A. op. cit. pg. 185. In actul din 14 Nov. 1412 se menţionează „jobagiones autem residentes ipsi semper pacifice sub censibus ac dicis impositis cum simul cum alys obvencionibus usque nunc usi extitissent..." — Vezi şi nota 320.

488) M, d. A. op. cit. pg, 151. Act din 16. Feb. 1408 al lui Petru de Peren, comitele Secuilor, prin care adevereşte, că Lachk şi Dragus din Bârsana au produs în adunarea „universitatis nobilium" şi a notarului regal

denumirea curentă în lexicul juridic al principatelor române, de „carte", dată actelor eliberate de domn, asemenea ca titluri de proprietate· Aceste titluri de proprietate continuau să se transcrie, ca în epoca Angevinilor, precum cele ale bunurilor nobile, în registrele conventelor — chiar dacă hărăzirea lor avusese loc cu câteva decenii înainte [489]).

Laolaltă continuă să apără în acte nobilii şi chinejii, fără, ca în menţiunea lor să se prezinte vreo deosebire, deoarece laolaltă solicită, de pildă, pe baza priveligiilor lor nobiliare, ca regele în-

---

George de Bohod, „ad dictam instrumentalem revisionem specialiter deputato," d plomele lor, din cari reese, că strămoşul lor, Stanislau chinezul, a primit, subt formă de donaţiune dela regele Carol-Robert, chinezatul de Strâmtura (Surduk) în 1326. Dânşii au fost din nou introduşi în posesiunea moşiei. După M. de A. aceasta era prima investigaţiune generală a nobilimii din comitatul Maramureşului; dânsa fiind provocată de numărul cel mare al nobililor, —Hurm. 1—2 pg. 482. Act din 1412 al capitulului „Ecclesie Chanadiensis" cu menţiune „presentes literas priuilegiates, suprascripto Alfabeto, intercisas fecimus emanari". Vezi nota 489. — M. de A. op. cit. pg. 210. Conventul din Lelesz, la cererea lui Ioan, fiul lui Dragus din Bilke, a fratelui său Görzo, a verilor săi Ivaşco, Dan, Gregoriu, şi Georgiu, fii lui Petru, Elie, fiul lui Dragus, Petru, fiul lui Ştefan, Stetcu, Latcu şi Ştefan, fii lui Sandor, fiul lui Baliţa din Bilke, transcrie, la 10 Mai 1417, deciziile judecătoreşti în privinţa dreptului de chinezat din Lipche şi Herince din 14 Noembrie 1412. E reprodus actual din 1350 ca titlu originar. Vezi cap. III par. III. — Idem pg. 247. Mandat din 3 Dec. 1419 al regelui Sigismund către castelanii cetăţei Munkacs să cerceteze „litteras". lui Nicolae Valachul şi să constate dacă i se cade într'adevăr chinezatul în possessionibus Kwchnycha (Kusniţa) et Kerechke (Kereczke), „ut . . litteras haberet efficaces". — Idem. Act din 1 Iunie 1453 al lui Ioan Corvin de Huniad, care enumerează cele trei „litteras" ale chinejilor din Visău, Petru, Mandra şi Nan, împreună cu fraţii lor, ca atestaţii emanând de la diverse autorităţi, prin care stabilesc din timpurile „divorum regum" drepturile lor asupra dominiului „ipsius keneziatus". Actul se termină prin formula „dictum keneziatum praespecificatarum possessionum... simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinencys . . ex novo donare et conferre dignaremur".

489) M. de A. op. cit. pg. 129. Astfel la 2 sept. 1404 conventul din Lelesz, la cererea Românului Vicz. fiul lui Bud din Budeşti, transcrie donaţiunea din 1361 a regelui Ludovic lui Bud şi fraţilor săi, fii lui Locoloi, a chinezatului moşiei Ozon (vezi nota 307). Despre transcriere de acte din epoca Angevinilor vezi nota 488.—Idem pg. 210. Act din 10 mai 1417. Transcrierea la acelaş convenit a unui act din 1412, relativ la proprietate. — Idem pg. 364. Act al regelui Ladislau V din 5 Feb. 1453, prin care confirmă şi transcrie un act·— tot de confirmare — de chinezat (de Cuhnea) al lui Ioan Corvin din 1447.

suşi să vină să judece anumite litigii ale lor [490]). E firesc astfel ca chinejii să fie mai departe calificaţi de nobili [491]), fiind enumeraţi împreună, într'o formulă oarecum sterotipică [492]). Un act, ca acela din 1457 al regelui Ladislau, care asimilează atât pe nobilii, cât şi pe chinejii români din opt districte ale Banatului cu generalitatea nobililor din regat, nu făcea, decât să consacre oficial, pe specificul motiv de nobilitate, anume pe acel al serviciilor militare, în speţă, în contra Turcilor, o situaţiune de fapt, impusă din acest motiv, de mentalitatea epocei [493]). Actul creea în acelaş

490) Hurm. I—2 pg. 565. Scrisoare din 1430 a magistratului ordinului teutonic, "Frater" Nicolaus de Radawitz către regele Sigismund, care îi face cunoscut, că chinezii şi nobilii români din Almaşul Banatului nu voesc să-l recunoască, ca ban al Severinului. „Prescripti vero Nobiles et Kenesy de Halmas predicta" refuză să compară în faţa lui în litigiul, ce-l au cu Emeric de Remetea, neadmiţând decât juridicţiunea regală. Pe alocuri în act" . . . Kenesios et Nobiles de Halmas" sau chineji menţionaţi singuri. „ . . . Eo percepto ipsis kenesys terminum dando . . . ".

491) Hurm. I—2 pg. 587. Act din 1433 al vice-comiteului şi al nobililor comitatului de Caraş relatând investigaţiuni într'un litigiu dintre nobili din Remetea „et nobiles kenezyos et vniuersos populos de Borzafew (Borza din Banat). - Hurm, I—2 pg. 503. Act din 1418 al lui Pipo de Ozora", Comes Themesyensis", care menţionează, că într'un litigiu între anumiţi chineji din districtul Borza din Banat a delegat" certos probos et nobiles kenezyos ..... qui juxta nostram comissionem, certam fecerint disposicionem arbitraliuam". In descrierea hotarelor proprietăţii în litigiu se menţionează : „palus în volacho Baltha dictus . : . . montis verticem vulgo hath vocatum . . . . in magnum voraginem vulgo Erem vocatum in ipso fluuio habitum". Se prevede o legătură „tali vinculo mediante . . . ." de 50 de mărci. — Idem II—2 pg. 71 Mandat din 1456 al regelui Ladislau către voevozii şi vice-voevozii Transilvaniei „ . . . ut Saxones in possessiones, quae a nonnulis Nobilibus et keneziis in sedibus Cibiniensis" — aceştia să le restitue acelor Saşi acele moşii. Vezi act din 1457 nota 493.

492) „Nobiles et kenezii" ai actelor de diplomatică latină ale regatului maghiar medieval.

493) Idem. II -2 pg. 92. Actul confirmă vechile privilegii ale nobililor, chinejilor şi a celorlalţi Români din districtele Lugojului, Caransebeşului, Mihadiei, Almaşului, Craşovei, Berzavei, Comiatnlui şi Iladiei, ca răsplată pentru vitejia, ce au arătat o, apărând vadurile Dunării in contra Turcilor. Pe lângă unele dispoziţiuni cu oareşcare caracter politic, mai mai este spus, „Praeterea annuimus eisdem Nobilibus Valachis et kenezys ut nullus eos judicet preter Comitem eorum pro tempore constitutum, et cuius, Judicio şi contenti non fuerint ad Judicem Curie nostre, et dehinc in nostre Maiestatis personalem presenciam possint et valeant causas eorum provocare..... Postremo eosdem Nobiles Walachos instar Verorum Nobilium Regni nostri, Item Kenezyos eorundem Valachorum ex omni solucione tributi tam nostri quam aliorum quorumcunque exemptos esse Volumus et supportatos . . . .".

timp în folosul mai întâi al nobililor şi al chinejilor, cari se vedeau exoneraţi de orice dări şi căpătau priveligii juridicţionale, o organizare întrucâtva autonomă în scopul apărării regatului în contra Musulmanilor [494]),

Căci această însemnată împrejurare politică - lupta în contra Turcilor - grăbea procesul de asimilare a chinejilor cu nobilii, procesul de uniformizare a clasei priveligiate româneşti în Ardeal, început de Angevini. Motivul militar, care a purces această politică a regilor angevini faţă de clasa chinezală, înposesionată din vechi, îşi găsea astfel în epoca, ce le-a urmat, epoca lui Sigismund şi lui Ioan Corvin, prilejuri mai departe de realizări [495]). Ca şi în timp de pace, tot astfel în timp de război - dar mai ales în timp de război, - funcţiile sociale ale nobililor şi ale chinejilor fiind identice, asemenea situaţiunile lor s'au confundat, devenind şi ele treptat identice. Dacă au apărut în acte împreună, e că au avut roluri similare de judecători şi de ostaşi şi că au continuat să ocupe împreună aceleaşi locuri de frunte în războae [496]), care le-au menţinut, dacă nu le-au mărit, rosturile lor de căpetenii autonome ale Românilor,

---

494) I. Vuia. Districtus Walachorum. 1930, pg. 8. „Această diplomă a dat-o Ladislau V la rugarea „universorum nobilium et keneziorum necnon aliorum valachorum", voind să-i recompenseze pe Români pentru apărarea văii Dunării. Din aceste drepturi reese unitatea cercurilor si individualitatea lor".

495) „Nulla nobilitas--Valahis--" scrie Verantius (in Kovachich Scriptores minores II pg. 166). E silit însă a constata mai departe: „praeterquam districtum Hatzag incolentibus qui tempore Jonnes Huniadi nobilitatem, quod semper coutra Turcas pugnandi strenue adfuerunt adepti sunt". — Vezi asemenea în Pesty Fr. op. cit. pg. 56, act din 1420 a lui Sigismung de Loşont cu menţiunea: „...consideratis... preclaris et laude dignis meriti dilecti Bogdani fily magoya (chinez)... signanter sub castro Zeuriniensi contra saevissimos Turcos...".

496) Anumite obligaţiuni militare deveniseră tradiţionale. Astfel acele ale nobililor şi chinejilor din opt districte ale Banatului (vezi actul din 1457 al Regelui Ladislau nota 493), care rees din alt act din acelaş an 1457 al aceluiaşi rege (Hurm. II-2 pg. 94), către „Fidelibus nostris vniuersis et singuris volahis Nobilibus et Kenezys districtus Komyatin... vt vos, vna cum ceteris volachis Nobilibus et Kenezys prescriptorum septem districtuum ad seruicia nostra etc. etc....".

II

Astfel se stabileşte norma, ca chinejii, prezidaţi de un voevod, aci în speţă de voevodul Petru în 1410, să alcătuiască, ca înainte, în calitatea lor de juraţi [497]), - de juzi - un for de judecată, spre tranşarea litigiilor privitoare la pământ [498]). Competenţa lor creşte, căci voevodul Petru, pare a fi un voevod local, pe când înainte, dânşii judecau asemenea litigii sub preşidenţia unui înalt dregător [499]. Sunt astfel competenţi în această materie, care în Maramureş cu câteva decenii înainte, putea fii de resortul forului comitat [500]). Vigoarea prerogativelor chinejilor de a fii singuri judecători ai Valahilor în resortul lor este arătată, în 1426 ca cu 120

497) In actul din 1410, citat mai jos (nota 498) e vorba de „Petrus Vajda et Universi Kenezii et Jurati de pertinentiis eiusdem Belenes". Cred, că în act „jurati" desemnează o calitate de circumstanţă a chinejilor — precum în actele din 1350 şi 1363 —vezi notele 321 şi 348—desemnarea de „seniores" se referea tot lor în anumite situaţiuni. A se compara cu cuvintele, cu care începe actul: „Nos Paulus Chapo Judex Juratique Cives de Oppido Belenes...". ce nu pot fi tradus de cât prin „noi P. C. judecător şi cetăţenii juraţi etc. etc..".— iar nu prin juraţii şi cetăţenii etc. etc. — Precum deci anumiţi cetăţeni sunt juraţi şi numai sub preşidenţia, în speţă a lui P. C „judex", tot astfel aci şi chinejii sunt juraţi şi judecă singuri subt voevod; iar nu alături de alţi juraţi. Asemenea vezi in M. de A. op. cit. pg. 393. Actul din 14 Oct. 1488, emanând dela Ambrosius, castelanul castrului Rodna. El a judecat un litigiu penal, prezidând un for alcătuit de un vicecomite, patru judecători şi opt „jurati et dilecti nobiles dicti". Vezi şi despre menţiunea de „juridictiones" ale chinezatului de Ioad în Maramures în actul din 1419, citat mai sus, nota 484.

498) Hurm. I-2•pg. 469. Act din 1410 al judecătorului oraşului Belenes (Beiuş), care certifică, că toţi chinejii acestui district al Beiuşului au judecat subt preşidenţia voevodului Petru un litigiu de cumpărare a pământului", in possessionibus Domini Nostri". Spre a judeca un asemenea litigiu trebuia ei însăşi să fie proprietari. Menţiune de „plures probi fidejussores". Vezi judecata din 17 Februarie 1411 a unei chestiuni de proprietate de către scaunul de judecată din Haţeg compus de doisprezece chineji, probabil subt preşidenţia vice-voevodatului Ardealului (St. Meteş op. cit. pg. 3. Numai e menţiune, ca în actul din 1360, de preoţi şi iobagi, (idem pg. 3, vezi nota 359) Asemenea judecată de acelaş for cu cei 12 chineji juraţi ai districtului Haţeg, în 1418 (idem pg. 4).

499) Vezi actele din 1363 şi 1391 - notele 348 şi 350.

500) Vezi actul din 1380, cap. III, par. VI. Dar vedem şi chinejii, alături de nobili, solicitând judecata regelui spre tranşarea unui asemenea litigiu (vezi nota 490), nevoind astfel să admită, poate în acest caz „intuitu personae", competenţa banului de Severin, ce reprezenta pe rege într'un for asemănător forului comital.

ani înainte, într'un caz similar [501]), prin faptul, că ele cuprind nu numai pe Români, ci şi, unde se întâmplă, pe Secui; aceştia prin căpeteniile lor, aleşi dintre săteni, „villani", alcătuesc subt preşidenţia chinezului român, - în speţă a chinezului satului românesc al Breţcului - un tribunal, ce-i judecă în pricini desigur curente şi mărunte [502]). Pe aiurea — în Maramureş — găsim alt exemplu al acestei vitalităţi a lui „jus valahicum" de a cuprinde resorturi nouă asupra unor întinderi locuite de alt neam - de neamul rutean. Ele ne sunt menţionate mai întâi ca posedate de chineji „valahi", ca în 1419 şi 1451 [503]), - apoi se văd chiar desprinse din pertinenţe de castru, deci de juridicţiunea lui, spre a încape în proprietatea, prin donaţiune iniţială, a unor nobili români. Aceştia le vor poseda în calitatea lor de chineji „more et adinstar keneziorum valachicalium" - deci cu privilegiile de juridicţiune aferente lor, ce înlocuesc în limitele competenţei lor, juridicţiunea castelanului - în speţă al castrului de Munkacz - comite de Beregh, ce prin menţiune specială, trebue să renunţe la ele, în beneficiul lor [504]). Cazurile regale însă, deşi sustrase din re-

501) Vezi actul din 1301 despre chinezul Ursu, notele 291, 294.

502) Hurm. I-2 pg. 535. Act din 1426 al regelui Sigismund, din care face cunoscut, că „Joannes Kenezyus, dictus Magyar...." din „quadam villa Valachalis Bereczkfalva vocata" împreună cu „prefate ville villanis", dintre cari „Radul filius Csako ... et cum alijs probis viris Siculis..." singur poate să judece locuitorii „dicte ville", dintre cari sunt Secui. „Quod nullus omnino Judicium Regalium vel Terrestrium ipsos judicare . . . nisi ipsemet Kenesius cum prefate ville villanis...".

503) Vezi actul din 3 Dec. 1419, nota 488.

504) M. de A. op. cit. Act din 18 Iunie 1451 a lui Ioan Corvin. „Comendamus . . , quod nos consideratis fidelitatibus fidelium seruiciorum meritis Nobilium Ambrosij et Michaelis filiorum Stanislai de Dolha. . . possessiones nostras Rutenicales Kusnicza, et Kereczke vocatas ad castrum nostrum Munkacs pertinentes cum omnibus eorum vtilitatibus et pertinencijs quibuslibet quocumque nomine censeantur, more et adinstar keneziorum valachicalium, prefatis Ambriosio et Michaeli ipsorumque heredibus vniuersis in perpetuum duximus, dandas, donandas et conferendas, imo damus, donamus et conferimus presencium per vigorem. — Quo circa vobis Egregio Kenderes castellano dicti castri nostri Munkacs et comiti de Berek fratri nostri firmissime precipimus, quatenus statim visis presentibus prescriptas possessiones, cum omnibus utilitatibus et pertinenciis prefato Ambrosio et Michaeli remitere et resignare ac a Iuris diccione dictri castri penitus sequestrare manusque vestras et vestrorum de eisdem in toto excipere deleatis...". — Stanislas de Dolha, tatăl lui Ambrosio şi lui Michael fusese vicecomite de Maramureş (Idem pg. 194, act din 1414).

sortul jurisdicţiunii sale, rămân într'un alt resort, de competenţa tribunalelor regale [505]).

Secolul XV ne apare de altminteri, ca şi secolul precedent, ca o epocă de plină sevă „juris valahici". In Ardeal, donaţiunile de pământ, subt ambele lor specii de concesiuni iniţiale, sau de confirmări, se fac, privind, fireşte, şi chinezatele, subt regimul consuetudinii româneşti, deoarece, menţionează actele, sunt aceleaşi condiţiuni, cari se îndeplinesc în districtele „valahe" în asemenea dăruiri [506]). Proprietăţile astfel constituite urmează

505) Idem pg. 372. Act al regelui Ladislau V, din 12 Feb. 1454 prin care, la intervenţia lui Ion Corvin şi in recompensa serviciilor lui Ambrosiu şi Michail de Dolha, scoate moşiile lor, Dolha, Ladnea, Kereczke şi Kusnitza şi prediul Bronca de subt juridicţiunea comitatului Bereg şi le supune juridicţiunii comiţilor şi a juzilor nobililor din Maramureş, unde se află şi celelalte moşii ale lor. Fiind dat actul precedent şi privilegiile generale de juridicţiune aie nobilimii regatului maghiar asupra proprietăţilor lor, într'anumită limită de competenţă, nu poate fi vorba aci de cât de cazuri rezervate de forurile regale, prezidate de comiţi.

Vezi actul din 1419. Hurm. I-2 pg. 508) al castelanului Sigismund de Loşont, prin care face cunoscut judecata dintre oraşul Caransebeş şi „nobiles" din Mutnik, cari câştigă procesul, petrecută în faţa lui, „vnacum Nobilibus et Kenezys Sebes, lungas, Karan, et Komyath districtuum in Oppido Karan existentibus..." — Menţiune „vsque ad Cerosam magnam .." în descrierea limitelor, asemănătoare cu acea a copacilor cei mari şi bătrâni din actele principatelor românesti, când descriu hotare de moşii.

506) Pesty Fr. A. Ször. h. Olah Kerütelek pg. 69-70. Vezi un act din 1444 al regelui Vadislav cu menţiunea: „...sub illis condicionibus et servicys quibus alie possessiones Walachichales in dicto districtu tenentur et possidentur...". — Hurm. II-2 pg. 18. Act din 1453 al regelui Ladislau V, care confirmă lui Mihai, Ioan şi Basarab „possessiones Ryosor predictam, ac Seriel vocatas in Districtu Haczogh . . . ad instar ceterorum virorum nobilium se a duduum perstitisse, persistereque asserunt etiam de praesenti . . . et dummodo dictae possessiones ad aliquod castrum nostrum Regale, vel ad aliqualem officiolatum illarum...". — E de observat, că aceste „possessiones" fuseseră în „directa medietas totius keneziatus" unor chineji rebeli cari fuseseră deposedaţi de ele, iar chinezatul lor a încăput în mâinele nobililor Mihai, Ioan şi Basarab (vezi act din 1435 nota 513). — Idem pg. 19 Alt act din 1453 al aceluiaş rege pentru confirmarea unor moşii unor nobili români din Haţeg. Se repetă formula „...(possessiones) antedictate ad aliquod castrum nostrum Regale, vel ad aliquem officiolatum illarum partium nostrarum Transilvanarum non pertineant, sub eisden conditionibus, servitutibus et convetudinibus, quibus sub praedecessores nostros Reges Hungariae in Districtus Valachorum possessiones et villae donari conseveverant".— Idem pg. 20. Incă alt act al aceluiaş rege din 1453, conţinând tot o confirmare de proprietăţi cu aceiaşi formulă. In ambele din urmă două acte, ca şi în primul, formulă cu „novae donacionis titulo" şi cu punere în „dominium". — Idem pg. 21. Act din 1453 tot al regelui Ladislau având acelaş obiect şi formula începând: „sub eisdem conditionibus..."

regimul acestui drept consuetudinar românesc şi litigiile aferente lor se judecă după regulele lui [507]). Iar această dominare a lui „jus valahicum" în regularea rapoartelor juridice între Românii din Ardeal în epoca ce o studiem—ba chiar o vedem impunându-se în oraşe în afară de aria sa de competenţa rurală [508]) nu poate comporta în ceea ce priveşte origina ei, decât o singură explicaţia, anume neîntreruptă lui existenţă„ ab antiquo" — o menţionează actele - în acest resort al lui. Căci nu se poate concepe, ca dânsul, să-şi fi cucerit această situaţiune asupra unui alt drept, asupra dreptului maghiar, singurul, care în lipsa ipotetică a lui „jus valahicum", ar fi putut regula susnumitele rapoarte juridice.

In mod curent chinejii stau şi judecă alături de nobili în

---

507) Hurm. II-2 pg. 419. Act din 1499 al banilor din Severin, care menţionează că nobili români s'au împăcat cu Dorotea. soţia nobilului Gheorghe Gămań, plătindu-i zestrea şi cheltuelile de nuntă „iuxta ritum volachie", eliberând astfel moşia Zorilencz (Zorleni), ce le revine lor „quia vero Ipsi fratres fieri viderentur . . . propter defectum seminis Masculini Sexus...". — Aceşti nobili români sunt, probabil, aşezaţi de părintele Doroteiei, ca fraţi de moşie in Zorleni, conform vechiului drept românesc, — Idem pg. 453 şi 454. Acte din 1500, în care văduva şi fata decedatului nobil Nicolae Bizere, se judecă cea dintăi pentru maşini de răsboiu (pixides), a doua pentru zestrea, ce i se cuvine din moştenirea părintelui său, consistând în unele moşii. In ambele se recurge la „jus Valachicum" — sau încă „Jure Wolachie requirente". — Idem pg. 510, act al banilor de Severin din 1503, care adevereşte, că nobilul român Gabre din Călugăreni a încunoştiinţat „iuxta ritum volachie ... vniuersos vicinos et cometaneos suos", că voeşte să zălogească patru ale sale moşii din comitatul Comiatului. — Mai sunt alte acte ale epocei dovedind vigoarea lui „jus valahicum".

508) Hurm. II-2 pg. 511. Act din 1503, adresat regelui Vladislav din partea lui „Iacobus Gerlysthey, Banus Zewrieninsis", prin care îi comunică, că împreună cu „...Georgio de Wlpat, judice nobilium et universis nobilibus Districtus de Karansebes" au judecat pe „nobilis vir Nicolaus de Machkasj" în litigiul său „contra et adversus prudentes viros Ladislaum et Iohannem Cives de Karan", conform dreptului românesc, astfel cum o dovedeşte o procedură de alegere de martori, îndeplinită după acest drept: „...easdem vtrasque partes amonuimus, vt certos probos Nobiles Viros ad id suficientes iuxta ritum volahie eligant et adoptent . . . ad fidem eorum deo debitam fassi sunt in hunc modum: Quod eedem ambe partes certos testes coram ipsis aduxissent...". — Depunerea subt jurământ a martorilor redă faptele astfel cum s'au petrecut şi cuvintele astfel cum au fost rostite. „Orribiliter vituperarunt" spun martorii. Se dovedeşte documentar. că locuţiunile aruncate desigur în româneşte „cum ira", acum patru secole şi mai bine, şi redate atunci în latineşte, nu s'au schimbat.

tribunalele, ce le constituesc împreună - şi este logica să fie aşa, deoarece în actele regale, ce se referă la dânşii, ei sunt cuprinşi în aceiaşi denumire generală de nobili [509]). Laolaltă deci chinejii cu nobilii, dar şi câteodată singuri [510]), ca membrii unui for prezidat de un înalt dregător regal, hotărăsc în conflicte de proprietate, unde sunt părţi chinezale sau nobile [511]) sau încă constituesc împreună, alături de „juratis assessoribus" o adunare de judecată, „congregatio generalis", subt preşidenţia însăşi a regelui, în pricini de proprietate, privitoare tocmai la chinezate [512]. In această formă de componenţă. asemenea tribunal înalt, sub preşedenţia, în lipsa regelui, a voevodului Transilvaniei, ce-l reprezintă, ia chiar măsuri de confiscare în contra unor chineji români rebeli, conferind voevodul, în numele suveranului, moşiile confiscate, împreună cu chinezatul rebelilor asupra lor, „dicto ipsorum keneziatu", unor nobili valachi credincioşi, vecini ai pământurilor în

509) Hurm. I-2 pg. 506. Act din 1419 al regelui Sigismund, prin care ordonă castelanului de Loşont să judece litigiul între cetăţenii din Caransebeş şi „nobiles de Muthnuk" — pe cari castelanul în actul său tot din 1419 (idem pg. 508) îi discriminează în „nobiles et Kenesy de Muthnuk" dar nu în totdeauna, confundându-i pe alocuri în dennmirea generală de „nobiles de Muthnuk".

510) Act din 1418 (vezi nota 491), prin care Pipo de Ozora adevereşte, că procesul de litigiu pentru chinezatele de lângă râul Mailăteştilor, neputându-se judeca o primă oare de oarece părţile — compuse toate de chineji — au contestat, ca singuri judecători pe „certos probos et nobiles Kenesyos", s'a judecat a doua oară de către alţi cinci chineji — numiţi în act — ce au alcătuit un for subt castelanul de Borza.

511) Hurm. op. I-2 pg. 586. Act din 1433, prin care Eberhard, căpitanul de Zenthlazlovara, face cunoscut, că opt chineji, alcătuind un for subt nobilul magistru, Petru de Kereztez, castelanul de Borzafew, au judecat un litigiu de proprietate — decurgând din litigiul din din 1418 (vezi nota 510) — între patru chineji. Castelanul şi cei opt chineji „ad faciem predictarum possessionum regalium, Juxta dictum Riulum habitarum duximus deputandos e destinandos". — In acest act se observa tendinţa, ca denumirea de „kenesius" să devină un nume propriu, conform unui proces semantic observat încă din sec. XII şi continuându-se în sec. XIV. (vezi cap. I. par. V).

512) Hurm. I-2 pg. 553. Act din 1428 al regelui Sigismund, care redă litigiul pentru chinezatul moşiilor Iablaniţa şi Zalyn (din Banat), dintre diverşi chineji români. „In Congregacione nostra generali universitati(!) Nobilium Kenesyiorumque, ac alterius status districtus 'nostri Myhald vocati, in oppido nostro similiter myhald noncupato per nos celebrata . . . ." Nobilii şi chinejii sunt, după numiri, de sigur, Români: Budislai, Stoian, Peteu, Bogdan, pe lângă alte nume mai puţin tipice.

chestie, spre răsplata unor servicii ostăşeşti, îndeplinite odinioară [513]), Sau încă asemenea „congregacio", compusă de nobili şi chineji, de pe urma unor anumiie însarcinări, date ei de către înalţi dregători, judecă spre a le revizui, procese de înaltă trădare de nobili, disculpând, precum e cazul actului din 1439, pe inpricinat, redându-i astfel onoarea şi situaţia [514]). Precum o „universitas" de nobili şi de chineji a unui comitat, o adunare comitală a lor adevereşte drepturile de proprietate ereditară ale unui egal de al lor, dând în acest scop „literas" proprii [515]) Iar în materie penala, precum aceea referindu-se unui caz de omor a unui chinez de către alţi doi, având ca consecinţă un birşag de de compoziţie, nobilii şi chinezii subt preşidenţia unui voevod — de sigur -- local, reclamă înaintea comitelui — aci în speţă, în 1426, înaintea celui de Temişoara, Pipo de Ozora — cazul, ca fiind

513) Hurm. I-2 pg. 592. Act din 1435 al lui Ladislaus de Chaak, „Vayvoda Transylvaniae", prin care face cunocut procesul de rebeliune intentat lui „Koztha, nec non Sthanchul, et Volkul sacerdos, alias keneziis de Ryusor Districtus Hatzag" cu fii şi fraţii lor, cari după ce au devastat şi despopulat moşiile (possessiones) „ipsius Domini Nostri, per ipsos hactenus pro Keneziatu tentis et possessis", s'au alăturat în părţile Moldovei, cu duşmani ai regelui şi i-au predat regatul. Voevodul „una cum Juratis, et universitati Nobilium et Keneziorum Ipsius Districtus Hatzag", îi judecă în lipsă, le confiscă „possessio Ryusor et libera villa Seriel", ce erau în „directa medietas totius Keneziatus" al lor şi le dă, subt aceleaşi condiţii de chinezat nobililor „Michaelis, Bazard (Basarab) et Joannes, filius Joannis. — Specificare în act de diversele aspecte şi moduri de culturi ale moşiilor în chestie: — „terris arabilis, cultis et incultis, sylvis, nemoribus, alpibus et generaliter cunctis utilitatum integritatibus et codepentiis jure ad eum spectantibus ....". — A se compara cu formula tipică din actele de mutaţiune din vechiul lexic juridic din diplomatica principatelor: ţarina, vatra satului. câmp, pădure, sil işte, ape.... de peste tot hotarul. Asemenea specificare ca acea de mai sus, e curentă în diplomatica latină a regatului maghiar medieval. — Vezi nota 506.

514) Hurm. I-2 pg. 646. Adresă din 1439, trimisă „Comitibus Themesiensibus" de către „vniiuersitas Nobilium at Kenesiorum districtus sebes", prin care le comunică, că „receptis literis vestris.... nos vniuersi et.... per modum proclamate congregacionis...." s'au adunat şi judecând, certifică. că defunctul nobil Lado de Bizere - precum şi fii lui - „nollounquam tempori infidelis fuit.... nobiscum perseuerauit et seruiuit". Fii lui au luptat alături de dânşii - nobili şi chineji - „contra perfidissimos Turcos".

515) Hurm. II-2 pg. 68 Act din 1456 prin care „Nos Vniuersitas Nobilium et Keneziorum de Districtu Karansebes, Damus pro memoria...," că nobilul Şerban de Macicaş şi fraţii săi, au stăpânit „ab Auis et Prothanis", moşiile lor enumărate în acte şi că „Quorum Iustis peticionibus advertentes, Literas nostras duximus concedendas...." spre adeverire.

de competenţa lor, iar nu de aceea a unui „officialis" al comitelui, ce şi-l luase asupra-şi [516]).

III.

Constatăm astfel o precizare, precum prin această competenţă în litigiile proprietăţii şi ale onoarei, o înălţare a rosturilor judecătoreşti — deci a rosturilor sociale — ale chinejilor. Cauza o cunoaştem: dacă dânşii se întâlnesc deseori cu nobili la scaunele de judecată, având aceleaşi atribuţii, ceea ce tocmai se dovedeşte prin această înălţare a rosturilor lor juridicţionale, se întâlnesc şi mai des cu dânşii pe câmpurile de luptă, unde împărtăşind împreună acelaşi răspunderi şi aceleaşi rizicuri, primind aceleaşi răsplăţi, tind astfel să le fie asimilaţi, ca sitaţiune socială.

In epoca lui Sigismund şi a Corvineştilor — epocă de primă rezistenţă, adeseori victorioasă a regatului maghiar în contra Turcilor — Românii din Ardeal au jucat un rol de căpetenie. Multe acte ne vorbesc de această importanţă participare a lor [517]). Chinejii, ca şi nobilii români [518]) se văd răsplătiţi, precum am spus

516) Ortvay Tivadar, op. cit. pg. 601. Act din 1426 al lui Pipo de, Ozora - un mandat către „Stepharo Bolgar, officiali nostri de Capolna"... Intimant nobis wayvoda Kenesij necnon universitas diuitum et pauperum inter Capolna commorantes...." — Menţiune de „Nobiles et Kenesij" în corpul actului, cari intervin în alcătuirea birşagului, ce revine în parte - de sigur - forului comital.

517) Constatăm numai în Hurm. op. cit. I-2 următoarele acte relative la răsplătiri date nobililor şi chinejilor români, depe urma serviciilor lor aduse pe câmpul de luptă în epoca lui Sigismund şi lui Ioan Corvin: Act din 1387. pg. 229, - anul 1387. pg. 300 - 1392 pg. 348 - 1395, pg. 362 - 1396 pg. 379 - 1397, pg. 394 - 1404 pg. 432 - 1406, pg. 445 - 1406, pg. 448 - 1410 pg. 471 - 1415, pg. 498 - 1420, pg. 511 - 1421, pg. 515 - 1421, pg. 517 - 1422 pg. 519 - 1426, pg. 537 - 1428, pg. 557 şi 558 - 1429, pg. 561 - 1434, pg. 590-1439, pg, 648 - 1439, pg. 653 - 1440, pg. 666- 1442 - pg. 683 - 1414, pg. 709 şi 710 - 1446, pg. 727 - 1447, pg. 731 - 1447. pg. 735 - 1447, pg. 741 - 1447, pg. 742 - 1448, pg. 757 - 1448, pg. 758 - 1449, pg. 761.

518) Despre existenţa unei numeroase nobilimi româneşti în Ardeal, vezi Hurm. I-2, pg. 402, mandatul lui Stibor Voevodul Transilvaniei către nobilii ungurii şi români din Haţeg şi Hunedloara din 1399. — Idem pg. 649 Act din 1439 al regelui Sigismund prin care confirmă. prin conferire de noi „literae donacionales", proprietăţile ereditare ale nobililor români Mihail şi Blasiu „Sub qvibus (condicionibus) ceteri eis fideles wolachy nobiles parcium illarum possessiones suas atque bona tenere et possidere consueuerunt". — Introducere în posesiune de către „honorabilem virum Magistrum Jacobum de Kenez". Actul constitue o recompensă pentru serviciile militare în contra Turcilor.

fie prin donaţiuni iniţiale de pământuri, cu privilegiile lor aferente, ce pot fi chinezate — moşii chinezale — precum privilegii şi redevenţe de chinezate [519]), fie prin donaţiuni, ce nu sunt, decât forma tipică şi oficială a confirmării unei proprietăţi cu prerogativele ei deseori chinezale, existente din vechi, în mâna lor [520]):

---

519) Hurm. I-2 pg. 300. Act din 1387. — vezi nota 366—Idem pg. 666. Act al regelui Vladislav din 1440, prin care aminteşte. că a dăruit lui Ioan Corvin şi fratelui său „Quandam possessionem nostram Bosar vocatam in comitatu Temesiensi habitam, cum cunctis eiusdem villis tenutis keneziatibus". — Se introduce în posesiune. Vezi nota 484. Asupra acestor „villaee tenutae keneziates" vezi şi cap. VI par. VII Donatorul Ioan Corvin beneficia de serviciile şi redevenţele, ce le datorau chinejii din pertinenţele regale - castre sau oraşe. — Idem pg. 683. Act din 1442 al regelui Vladislav, vezi nota 482. — Idem II-2 pg. 269. Act din 1481 al comiţilor castrului de Huniad, cari adeveresc depoziţia chinejilor castrului, Deva referitoare la donaţia făcută lui Tador Chinezul a moşiei Bretelinul, de către Ioan Corvin, pentru serviciu adus pe câmpul de luptă.

520) Hurm. I-2 pg. 445. Act al regelui Sigismund din 1406, prin care confirmă lui Dionisie Ciuca, unui frate uterin al său şi altora probabil consanguini ai lui „predictam possessionem Lopathaka alionomine Myhalyanch", pe care „hactenus more Keneziatus tenuissent et possedissent", pentru servicii militare. Cu acelaş prilej regele îi nobilitează sau mai bine zis, confirmă nobilimea lor, precum confirmă drepturile lor de proprietate, ce comportă, precum ştiu, statutul nobiliar - dar print'o formulă puţin obişnuită (...ipsos et eorum soboles more et ad instar ceterorum regni nostri nobilium de prenitudine Nostrre regiae potestatis nobilitamus, nostro tamen duntaxat beneplacito perdurante") — Idem pg. 511. Act din 1420 al castelanului castrelor de Severin, Orşova, Mehadia şi Jidovţa, prin care, pentru serviciile militare „dilecti nostri Bogdani, fily Nicolai, fily Magoya" şi a consanguinilor, să le confirmă, „easdem possessiones Magoyafalva, Rekethe et Stremptura a quampluribus temporis iam retrolapsis nomine keneziatus possedisse asseruntur...". Vezi cap. VI par. IV şi îndeosebi notele 317 şi 618.— Idem pg. 727. Act al lui Ioan Corvin din 1446. prin care pentru răsplata serviciilor militare „nobilium" Dan şi a fraţilor, le confirmă chinezatul moşiei Cinciş din comitatul Hunedioarei „în cujus Dominio praefatus Dan nomine Keneziatus hujusque perstitisset. — Item tote et omne Jus Regium, quod în eadem possessione Chonakos, qualitercumque Regia haberet serenitas aut quibuscunque modis et rationibus sacram ejusdem concerneret Coronam simul cum cunctis earundem et ipsius utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet,..." le donează şi prevede introducerea în „în dominium ejusdem" prin „hominem fide dignum", care poate fi şi un „Bukur de Szilvàs".—Idem pg. 731. Replică din 1447 a actului precedent. — Idem pg, 761. Act din 1449 al lui Ioan Corvin, prin care spre a răsplăti serviciile militare şi moartea eroică a nobilului „Ongor" (Uugur) „condam de Baijedsd" (Băeşti), confirmă fiului său Niculae „ejusque posteris universis Keneziatum possessiones Olachalis Bajesd". — vezi nota 484.

E interesant de a urmări în această epocă de înălţare a clasei chinezale, ascensiunea unei familii de chineji, care ne poate servi drept tip al ei în cursul acestei evoluţiuni sociale. E familia lui Bogdan „Olachus", nobil din Mutnik, precum îl arată actul din 1376[521]), şi chinez al moşiilor Maciove şi Dobr ogostea din pertinenţele castrului de Sebeş[522]), care în calitatea lui de chinez administrase moşia regală Almafa, ce-i îi este apoi donată de către regele Sigismund, prin actul din 1387[523]). Bogdan este încă din 1404 menţionat drept „comes" în actul, prin care comitele Timişoarei confirmă fiilor lui şi fiilor fraţilor lui, moşia Voeşti. al cărui chinezat, îl obţinuseră în mod juridic din mâini străine[524]). Printr'un act solemn „ex certaque sciencia nostre Maiestatis, prelatorum eciam et Baronum nostrorum consilio.....", cinstind astfel pe donatari, regele Sigismund în 1406[525]) întăreşte fiilor lui Bogdan, „fideles nostri Wolachi, Ladislaus, dictus farkas, et alte- Ladislaus fily Bogdan de Motnok..... necnon..... Stephanus, Dionisius et Johannes.....", moşiile, ce le posedau[526]), ca răsplată a serviciilor lor militare şi dându-le noui „litterae privilegiales" de proprietate.

Incă in acest act din 1406 numai sunt menţionaţi drept chineji fii lui Bogdan, chinez, precum am văzut a trei „possessiones"- ce le stăpânea în această calitate.

Dispariţia acestei calificări reese cu atât mai mult — căci e vorba de chinezat — într'un act din 1412, prin care mai mulţi nobili de ţară, Români după numele lor — astfel, pe lângă alte nume curente părţile, se numesc Stan, Iwan, Sandrin — dăruesc jumătate din chinezatul lor lui Farcaş, fiul acestui Bogdan de Mutnik, precum şi fiilor lui, pentru ale sale servicii şi subsidii „iremunera-

521) Vezi nota 373.

522) Hurm. I-2 pg. 356. Act din 1394. Aceşte moşii erau în posesiunea chinezului Bogdan de Muthnik „hactenus (habitae?) et possessae" dar până atunci în dominiul castrului Sebeş, din care urmează să fie scoase ca răsplată a serviciilor lui militare în luptele cu Turcii.

523) Vezi nota 366.

524) Vezi nota 483.

525) Hurm. I-2 pg. 448. Sunt menţionaţi pe nume, în act, titularii episcopiilor, prelaţii, precum şi marii demnitari ai consiliului regal.

526) Şi în actul din 1394, ca în acel din 1406 sunt menţionaţi alătur de Bogdan şi fii săi, Dumitru şi Mihail fii lui, Oprissa (Oprişan), ca donatari, ca proprietari copărtaşi ai moşiei lor Maciova şi Dobrogostea, numiţi „fratres condivisionales" în actul din 1394.

bilibus", făcute şi donate lor[527]). Nici donatorii, deşi posedau acest chinezat în întregime, nici donatarul Farcaş, fiu de chinez, şi arătat, ca ajuns în bună stare materială, nu se mai intitulează chineji-

Asemenea numai apare denumirea de chineji pentru nepoţii de fiu ai lui Bogdan, anume pentru fii lui Ladislau Farcaş, în actul din 1439, prin care Mihail, fiul lui Cosma, nobil prin stăpânire de moşii, dărueşte acestor descendenţi ai defunctului chinez, numitul Bogdan de Mutnic — tatăl lor cel mare — adică lui Bogdan şi lui Mihail, „fily Farkas de Motnok", jumătate din moşiile sale, „Olohsagh (Oloşag) et Dragamerfalwa (Dragomireşti)", luându-şi asupra revendicările eventuale ale fiilor şi fraţilor săi, „si ydem temporum in processu in subscriptis persistere nollent", dar şi asigurând deschiderea unui proces eventual, de pe urma acestei donaţii, pornit de către părţile donatoare şi donatarii, precum din partea moştenitorilor lor, „tali vinculo mediante", printr'o depunere prealabilă de către partea pârâtoare a unei sume de două sute florini de aur[528]), după modelul actului din 1412 şi urmând o procedură curentă a epocei. Unul dintre aceşti fii ai lui Farcaş, Bogdan anume, ne apare asemenea fără denumirea de chinez în actele sale din 1440 şi 1443[529]); şi chiar acest din urmă act, ce-l arăta. ca pe un nobil cu dare de mână, dispunând de bani, îi constituie ca donaţiune o treime „possessionis Gepew vocate" (Prisaca)[530]), fără a mai menţiona, că însăşi dânsa fusese trei decenii înainte, chinezat[531]). Dealtminteri într'un act din 1424 se menţionează „nobiles de Muntnuk" — din cari forţat făcea parte fii ui Bogdan — „et de Machkas (Măcicaş)", fără altă anume distincţie pentru calificarea de chinez[532]).

527) Hurm. I-2 pg. 482. Act al capitulului „Ecclesie Chanadiensys" (bisericei din Csanad, Banat): „directam et equalem medietatem possessionis ipsorum Gypew vacatam, în Comitatu Themesiensi, în districtu Karansebes existentem habitam, ipsos titulo perpetue kenesiatus donacionalis Regalis concernentem, cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencys.., dedissent, donassent et contulissent.,.." — Actul e semnat de membrii capitulului, unde e înregistrat,

528) Hurm. I-2 pg. 659.

529) Idem. pg. 670 şi 693.

530) Actul din 1443 constitue o donaţiune în beneficiul lui a treimei din comuna Gepew, din districtul Sebeş, din partea lui „Petrus, filius Sthaan de Gepew Wolahus", pentru binefacerile (beneficia) cheltuelile (impensa) lui făcute către dânsul, Petre. — Despre Gepew = Prisaca, vezi nota 340.

531) Vezi actul din 1412, nota 527.

532) Hurm. 1-2 pg. 530. Act al regelui Sigismund.

Asistăm astfel, analizând acest crâmpei din trecutul familiei lui Bogdan din Mutnic, cum în curs de trei generaţii, dispare specificul de chinez, confundându-se în noţiunea generală de nobili; cum şi aiurea, proprietăţile însăşi chinezale poartă în unele acte contimporane apelaţia lor, iar în altele nu[533]). Inălţări economice, ca de pildă acele ale lui Farcaş şi fiului său Bogdan, constatate în 1412 şi 1443, au grăbit desigur această evoluţie, când au avut loc[534]).

IV.

O altă dovadă a asimilării chinezatului, privit ca proprietate — fireşte şi cu privilegiile, ce le comportă — cu proprietatea nobiliară, conferind titularului ei nobilimea, ne-o dă un act din 17 iunie 1454, prin care Ambrosiu şi Mihail de Dolha, cunoscuţi nouă ca nobili, de pe urma stăpânirii a mai multor moşii[535]), şi ca chineji a două dintre ele[536]), declară împreună, cu alţi coindivizionari ai lor — de sigur colateralii lor — că înţeleg să inobilească pe un văr al lor, Simion, „ignobilis" desigur, până atunci[537]), prin donaţiunea chinezatului de Cuhea (Kohnya), care astfel făcându-l

533) Intr'altele moşiile Lipce şi Harinche menţionate, ca chinezate în actele din 1350 şi 1412 (notele 319-20-21), numai sunt menţionate, ca atari în 1417 (M. de A. pg. 201) — dar continuă ca atari menţionate în alte acte din 1417 (pg. 110) şi 1457 (pg. 389). „Possessio Kohnya" menţionată, ca chinezat in actele din 1447 (pg. 332), 1454 (pg, 373), 1458 (413), 1464 (pg. 462), nu e menţionată, ca atare în actele importante din 1456 (pg. 380-81). Se omite menţiunea chinezatului de Monyoros, care făcea parte din chinezatele de Talabor şi Dulfava în actele din 1485 (pg. 569-73).

534) Mai sunt şi alte exemple. Astfel intr'un act din 1453, Petre, Mandrea şi Nan sunt menţionaţi chineji din Vişău şi nu sunt pomeniţi ca atari într'alt act din 1456 (M. de A. op. cit. pg. 384). Vezi nota 488. Vezi asemenea Hurm. II-2 pg. 43 şi 45. Absenţa în actele din 1454 a denumirii de chineji, deşi erau chineji, a beneficiarilor unor scutiri, fiscale, denumirea lor însă ca nobili. Vezi Cap. V. par. VII.

535) Vezi actul din 12 Feb. 1454, nota 505.

536) Vezi actul din 18 Iunie 1451, nota 504.

537) Vezi în M. de A. op. cit. pg. 260. Un alt act din 24 august 1423, care confirmând regula juridică generală a regatului maghiar, ca proprietate conferă nobilimea, ne arată un caz analog de inobilare prin împroprietărirea — prin procedeul vânzării, fictive poate, — unui „ignobilis", anume Cosma „filius Cristiani ac Ivan, filius Bud de Karachon falva (Crăciuneşti)... quod ipsi volentes eundem annotatum Cosman fratrem ipsorum patruelem ignobilem ad se ipsos habuise et ipsum nobilem fecisse..." Act interesant, atât din punct de vedere general al situaţiunilor generale, cât şi din acel specific al devoluţiunii ereditare a bunurilor nobile.

chinez, îl face nobil, prin proprietatea, ce i-o conferă. Donaţiunea în beneficiul lui Simion e făcută însă printr'însul şi unui frate al lui precum unor veri ai săi, subt anumite condiţiuni, din cari cea mai însemnată este, ca dânşii, ca oricari nobili, să solicite de la rege, ca de la suveranul lor, cu dominiul emiment asupra întregului pământ al regatului, dreptul de proprietate asupra moşiei în chestie, „possessio Kohnya" [538]).

Intr'un act anterior din 1408, vedem, că un chinezat poate fi însuşit „titulo nobilitatis" [539]).

In alte acte reese, că caracterul de proprietate nobilă, atribuit chinezatului, este îndeajuns de puternic, ca el să continuă a fi considerat, ca stăpânit — alături, cum e speţa, cu alte moşii ne-

538) M. de A. op. cit. pg. 373. Ambrosiu şi Mihai, fii lui Stanislas de Dolha, împreună cu alţi co'ndivizionări, dăruesc. prin actul din 1454 „sororis filio predicti condam Stanislai de Dolha, condivisionalibus fratribus suis... keneziatum dicte possessione Kohnya vocate..... prefato Symoni et per eum Iohanni Carnali ac altero Iohanni filio Iwanko patrueli et Doman (Coman ?) filio domine Elene consortis Manayla" — „Symon et fratres sui predicti" se obligă la" obsequia et servicia „faţă de Ambrosiu şi Mihai de Dolha" non coacta et compulsa, sed secundum eorum possibilitatem". Iar dacă dânşii pertractam possessionem Kohnia, cum literis et literalibus eorum instrumentis a regis serenitate requirere et reaptinere volueriut, ex tunc ipsi (adică Ambrosiu şi Mihail) prefatum Symonem in directa medietate ipsius possessionis Kohnya nobilitare, ac eandem medietatem eiusdem, eidem Symoni dare et conferre teneantur tali vinculo obligaminis mediante, quod si ipsi Michael et Ambrosius prefatum Symonem et suos fratres, tempore progresivo, de prescripto kenesyatu indebite eiicere et excludere premissaque infringere seu retractare attentarint ex tunc ipsi, in quinguaginta marcis Budentibus salve judiciaria porcione, convinc ntur et convinci debentur eo facto, contra Symonem et fratres suos antefatos".

Actul prezent e interesant din mai multe puncte de vedere. Astfel, deoarece reese dintr'însul, că intenţia de nobilitare, nefiind proectată, de cât privitor la Simion, că asemenea donaţiune nefiind făcută fratelui şi verilor lui, decât printr'însul, această donaţiune este condiţionată de voinţa lui Simion de a fi sau nu îndeplinită în beneficiul acelui frate şi a acelor veri. Aşişderea e interesant şi punctul de vedere al motivului familial al donaţiunii — acel al înrudirii prin femei, ce-l vom regăsi în alt act (act din 1435, nota 559) — precum acel al sancţionării acestei donaţiuni, în caz de neîndeplinirea ei, printr'o amendă, apropiată, ca concepţie de „zavesca" vechiului drept românesc, „contra Symonem et fratre suos antefatos". E aci un exemplu interesant al derivării lui *către* din *contra*.

539) Hunfalvy. op. cit. pg. 111. Act din 1408 al capitulului din Transilvania menţionând că Ştefan „volacus de Hatzak," a ridicat un protest in contra lui Iuga, care voise să-şi însuşească o 1/4 din chinezatul Ponor „titulo nobilitatis sibiipsi usurpare et applicare niteretur".

chinezale — de titularul său. fără de vreo scădere socială a acestuia, deşi — dânsul, chinezatul — este dat de rege în pertinenţă de castru, datorându-i acestuia „census et servitia" [540]), de sigur, îndeplinite de iobagii chinezului. La această situaţie anumită a chinezatului nobil a contribuit însă şi procesul de ridicare până la nobilime de la jumătatea sec. XVa chinejilor castrenşi, deci şi schimbarea de caracter juridic al posesiunii de către dânşii de pertinenţe de castre [541]).

Căci, precum e logic să fi fost, existase diferenţă între caracterele juridice ale proprietăţilor dependente numai de rege, de pe urma concepţiei curente a stăpânirii sale asupra întregului sol al regatului. Astfel chinejii nobili sunt arătaţi uneori ca „regales" [542]); astfel s'a observat deosebiri între acele caractere ale posesiunilor depinzând de un castru sau de un centru administrativ subt un dregător nobil —„officiolatus" [543]). E o deosebire, ce s'a aplicat „ab tiquo" şi la chinezate, căci de la cele mai vechi menţiuni relative lor, vedem că au existat chinezate comportând „dominium" ca şi bunurile nobile [543 bis])—deci nefiind dependente de nici unui centru militar — şi altele necomportându-l, fiind în pertinenţe de castre, având o situaţie juridică specială, ce o vom examina în viitor, pre-

540) M. de A. op. cit. pg. 399. Act din 2 Martie 1457 al regelui Ladislau, din care reese, că moşiile Lipche şi Hariuce „sub titulo kenezyatus ad predictum nostrum castrum Husth census et servitia debent". Niculae de Bilke şi fraţii săi sunt confirmaţi în acest chinezat „salvis pertractis juris (?) nostris regaiibus". Din alt act tot din 1457 (idem pg. 401) Nicolae de Bilke şi fraţii lui mai posed încă alte cinci moşii, ce nu sunt chinezate.

541) Vezi cap. VI. par. III; în deosebi nota 610.

542) Vezi într'altele M. de A. op. cit.. actul din 1 iunie 1453 al lui Ion Corvin. Titularilor lui, chinejii de Wiso (Vişău). precum şi fraţilor lor, actul reconfirmă acest „Kenezyatum supradictarum possessionum ...ad instar aliorum Keneziorum regalium. novae donationis titulo..... „—Dânşii"..... ab antiquo..... legitimi et perpetui kenezii fuissent, forentque in pacifico dominio ipius keneziatus....." — Vezi cap. V par. 1.

— Asemenea, idem. pg. 245. Actul din 1419 nota 484.

543) Vezi despre „officiolatus" actul din 1365 al regelui Ludovic, (nota 438). — Vezi în actele din 1453 ale regelui Ladislau (nota 506) formula generală, arătând deosebirea între „possessiones" — deci şi chinezatele — ce nu sunt sau sunt în pertinenţe de castru; „...dictae possessiones ad aliquod castrum nostrum Regale, vel ad aliqualem offciolatum illarum Partium Transilvanarum non pertineant, sub eisdem conditionibus, servitutibus et consvetudinibus, quibus per predecessores nostros reges Hungariae, in Districtus Valachorum possessiones et villae donari consveverant....."

543 bis) Vezi într'altele notele 483, 539. Asemenea cap. III. par. 1.

cum am examinat şi examinăm în prezent, cazurile numeroase ale chinezatelor de subt chinejii — „domini" lor. Aceştia desigur, intrau în epoca, ce o studiem, în categoria nobililor, dintre cele patru categorii, ce constituiau atunci, clasele superioare ale Ungariei [544]), pe baza de proprietate a pământului

Ascensiunea socială a chinejilor, „domini", trebuia să producă două efecte principale şi în aparenţă contradictorii: anume, să dea o mare importanţă instituţiunii chinezatului, o mai mare preciziune modalităţii ei — dar, în acelaş timp, să tindă, în virtutea acestui processus social de confuzie a chinezatului în sânul nobilimii, la dispariţia lui, ca instituţiune specifică românească. Căci cauzele istorice, care îl înălţau, şi astfel îi dădeau o mai mare importanţă momentană, duceau la sfârşitul lui, deoarece chinejii valahi nu se vor mai distinge de nobilii regatului maghiar şi astfel privilegiile lor nu-şi mai vor păstra caracterul lor originar; iar importanţa şi precizia vremelnic căpătată, fiind căpătată într'un spirit nobiliar, va servi tocmai spre înlesnirea acestei confuziuni în massa prerogativelor nobilimii.

Intr'adevăr în actele domniei lui Sigismund şi în cele ulterioare ei, reese atât această importanţă a chinezatului, căci se întâmplă, ca dânsul să cuprindă un domeniu de mai multe moşii [545]), cât şi se desprinde caracterul lui de instituţiune, subt modalităţile căreia se posedă un bun sau bunuri rurale. Dânsa, ca „ab origine", reese din proprietatea bunului, dar din ce în ce mai mult o condiţionează, tocmai prin privilegiile ce decurg, din posesiunea lui, de către titularii ei, în calitatea de chineji proprietari şi nobili.

V

Am analizat mai sus [546]) formele, ce le puteau avea instituţiunea chinezatului, înţelesurile ei deosebite. Am văzut, că subt di-

---

544) Hurm. II-2 pg. 46 „...Praelatis, Baronibus, Nobilibus et alterius cuiusvis status et conditionis hominibus possessionatis....., predicti fideles nostri Praelati, Barones Nobiles et Proceres dicti regni nostri Ungariae" in act din 1454 al lui Ladislau, regele Ungariei.

545) M. de A. op. cit. pg. 132. Mandat din 6 Nov. 1405 al regelui Sigismund, prin care Vincz, Dragus, Sandor, Bud din Caseu, nepoţii lui Lucavoi, se pun, fără contrazicere în posesiunea moşiilor, atribuite lor prin judecată, anume Berbeşti, Fereşti, Călineşti, Baloteşti, Vinceşti şi Văleni (Patakfalva) „sub keneziatu Kasov existentium ipsis vigore nostrae iudiciariae commissionis et secundum literarum nostrarum adiudicatoriarum..."

546) Vezi cap. III. par. VII.

ferite numiri, ca „honos“, ca „officiolatus“, chiar subt desemnarea generală de „kenesiatus“ [547]), chinezatul se detaşează întrucâtva de înţelesul lui fundamental de stăpânire a solului, spre a denumi modalităţile singure de administraţiune şi de juridicţiune ale lui de către chinez, astfel anume numai privilegiile personale ale acestuia, provenite din acea stăpânire a solului. chiar atunci, când ele nu se exercitau, de către dânsul, chinezul, înlăuntrul hotarelor propriului său chinezat, ci asupra unui pământ, ce nu-i aparţinea. Ca atare continuă să se poată extinde, dincolo de limitele bunului său originar, asupra altor bunuri, ce până atunci nu fuseseră chinezale, spre a le cuprinde, ca bunuri proprii sau nu, în specificele sale condiţiuni de administrare [548]); sau, ca atare, această instituţiune a chinezatului deosibeşte bunurile, asupra căroia există, de alte proprietăţi şi de modalităţile lor curente de posesiune nobilă — când, de pildă, sunt posedate de aceiaşi titulari, [549]) cari urmează atunci pe unele să le posede ca chineji, iar pe altele în mod curent, ca nobili. Se mai poate întâmpla, ca acest total de specifice privilegii personale, cu temeiul lor juridic în proprietatea originară, să se deosibească în altă proprietate, asupra căreia se extinsese, putând fi el însuşi — chinezatul de privilegii personale astfel privit — obiect de achiziţiune [550]). Sunt bunuri ereditare ale chinejilor, care

547) Vezi şi forme similare în diplomatica de limba latină a regatului Maghiar medieval, „keneziatus, kinezyatus, kenezatus, etc“.

548) Vezi cap. III. par. VII. Vezi mai sus nota 545, actul din 1405, care menţionează existenţa a şapte moşii sub chinezatul de Caseu.

549) M. de A. op. cit. pg. 210. Act din 10 mai 1417 al conventului din Lelesz, prin care transcrie sentinţa judecătorească din 14 Nov. 1412, privitoare la dreptul de chinezat din Lipche şi Harince. Aceste două moşii — a căror situaţiune, ca chinezate am analizat-o mai sus (vezi cap. III. par. III)— făceau parte împreună cu alte unsprezece moşii nechinezale din proprietăţile fiilor lui Stanislau şi Ştefan de Urmezö (M. de A. op, cit. pg. 201, act din 18 Dec. 1415), cari tocmai îşi văd, probabil contestate asupra lor drepturile lor de acei, cari provoacă actul de mai sus din 10 mai 1417. Transcrierea în chestie se confirmă prin alt act al conventului din 10 mai 1417. (Idem. pg. 210).

550) Vezi actul din 1404. Hurm. 1-2. pg. 436. (nota 483) „Possesio Vozestya“ nu este o nouă achiziţiune a fiilor lui Bogdan şi a verilor lui. Ea este „donata sub eisdem veris et antiquis metis, quibus hactenus tenta et possessa fuit“, fără menţiune de alţi posesori anteriori eventuali — ceea ce arată, că această donaţiune nu era, decât o confirmare de posesiune a unei întinderi de mult posedată de familia lui Bogdan, în pertinenţa castrului din Sebeş. Sunt fii lui Bogdan cu verii lor, cari „cuius Kenezyatum in nostri judicis figura, juridice ab alienis manibus optinuerunt...“, deci cari capătă chinezatul, ce-l exercitaseră alţii asupra aceste „possessio“, adică obţin specifi-

sunt posedate „more kenesiatus", [551]) „nomine keneziatus", [552]) „pro keneziatu" [553]), sau încă asupra cărora există „...puta, directa, medietas totius keneziatus" [554]), ca modalitate de posesiune. Se face astfel, dacă sunt chinezate, deosebirea între bunuri posedate şi modul cum sunt posedate, între „possessiones" sau „villae" şi „keneziatus earundem" [555]).

---

cele privilegii chinezale de juridicţiune şi de administraţiune, distincte astfel de „possessio Vozestya", ce dânşii, fii şi nepoţii lui Bogdan, precum şi ascedenţii lor, o posedară până atunci şi continuau — subt chinezatul, de privilegii personale, devenit acum al lor — să o posede până în momentul actului.

Nu văd, că faptul, că avem aci a face cu o „possessio regia" în pertinenţa castrului din Sebeş, poate diversia natura juridică a chinezatului acelei posesiuni, deosebindu-l, în ceeace priveşte însăşi condiţiunile existenţe lui, de chinezatul unei „possessio", neatârnătoare de vre un castru regal.

551) Hurm. 1—2 pg. 445. Act din 1406 al regelui Sigismund, care confirmă, pentru servicii militar, lui Dionisie Ciuca, din Banat, fratelui şi probabil consanguirilor săi colaterali" .... predictam possessionem Lopathaka.... decem Sessiones Jobagionales vtifertur ad presens in se continentem quam .. progenitores hactenus more Keneziatus tenuissent et possedissent ,.."

552) Idem pg. 511. Act din 1420 al regelui Sigismund. Confirmare pentru acelaş motiv, ca mai sus de bunuri „a quampluribus temporis iam retrolapsis nomine keneziatus possedise asseruntur. Vezi nota 483 — Vezi asemenea (idem pg. 553). act din 1428 al regelui Sigismund:" .ipsi nomine kenezyatus ....". — pg. 727, act din 1446 al lui Ion Corvinul. Vezi nota 520.

553) Idem pg. 592. Act din 1435 al voevadului Transilvaniei. Vezi nota 513,

554) In acelaş act din 1435. Idem, pg. 592.

555) Idem, pg. 553. Vezi actul din 1428 mai sus citat din nota 552 „.... excludendo prefatum kenezyatum ipsarum villarum ...." „.... vt idem iamdictas possessiones .... necnon kenezyatum earundem potentialiter, et indebite non ocupassent" — „... praelegatas possessiones .... cum dicto earum Kenezyatu, ac alys vtilitatibus et pertinenciis ... possidere et tenere ..." — Cu acelaş înţeles vezi M. de. A. op, cit. pg. 365. Act din 31 Mai 1453 al lui Ion Corvin, care confirmă titularilor lui „nobiles" români după nume. Dan, Suska, Gostholau. „Kenesiatum ipsorum possessionis Kis Zachal (Săcel). —Idem pg. 413. Act din 29 Mai 1458 al regelui Matei Corvin, prin care confirmă lui Simion din Cuhea, fratelui său Ioan şi vărului său cu acelaş nume chinezatul lor ereditar, „kenesiatum dicte possessionis Kohnia", subt condiţiune să dea douăzecicinci" oves sew castrones vulgo Berbech ad castrum nostrum Hwzt „..... — Idem pg. 462. Act dela acelaş rege din 19 Iunie 1464. E menţionat „kenesiatus possessionis Kohnya".

VI

Ce modalităţi comporta acest chinezat, privit subt toate aceste forme, ce anume elemente îl constituesc?

In primul rând elementul eredităţii, la care a tins în orice epocă posesiunea pământului, ca din vremelnică să devină definitivă,[556]) dar care reese această stăpânire ereditară a solului, a bunului rural, ca un specific al feudalităţii[557]), ce s'a arătat şi cu prilejul constituirii chinezatului; [558]) acest element al eredităţii, aplicându-se astfel proprietăţii chinezatului, ca bun posedat, s'a aplicat şi chinezatului, cu modalitate de posedare. Chinejii ereditari posedându-şi chinezatele, ca proprietari, — ca nobili — îşi exercitau asupra lor privilegiile aferente şi trănsmise „ab avis" odată cu ele. In mod curent donaţiunile iniţiale, ca şi confirmările subt forma donaţială, se fac, ca şi înainte, nu numai în beneficiul titularului, ci şi ale erezilor săi, fii şi fraţi — ereditatea masculină apărând a fi regula generală a devoluţiunii succesorale a chinezatului inposesionat, în prea marea majoritate a cazurilor din actele referitoare lui, precum reese din cele citate in prezenta lucrare [559]). E logic să fie aşa, deoarece chinejii, titularii ai acestor chinezate,

556) Cap. III. par. II şi III.

557) Rolul conceptului de ereditate în constituirea sistemului feudal şi în caracterul dat concesiunilor de pământ este prea cunoscut. ca să mai insist asupra lui. Vezi într'altele transformarea beneficiului, la origină principial viager (F. de Coulanges, les Origines du Sistème Féodal. Le Benéfice et le Patronat, Paris. 1914 pg. 179 et sq. — pg. 333 et sq.), in concesiune principial ereditară.

558) Cap. II. par. X.

559) Vezi A. V. Timon op. cit. pg. 389 — 390 et. sq. în deosebi constituţia lui Andrei III din 1298. Hurm. I—1 pg. 532, important pg. 539. Referitor ia chinezate vezi următoarele. — Intr'un act din 14 Martie 1414 al lui Stanislas de Dolha, vice-comite al Maramureşului (M. d. A. op. cit. pg. 194) nobil român (vezi nota 504) privitor la o tranzacţie între nobilii români Tatul din Ialova şi Sandor din Târnova, pe deoparte, Ivaşcu, din Dolha, pe de altă parte, privitoare la zestrea soţiei lui Ivaşcu, acest vice comite împreună cu cei patru „judices nobilium", ce compun tribunalul, declară: „Nos, vero tali modo invenimus, quod in districtu Maramorisiensi non sit mos talis execucionis, quia filiabus nostris non possessione tenemur sed rebus...".

Totuşi sunt excepţiuni, deşi rare, privind nobilimea română. Astfel act din 23 Oct. 1389 (idem pg. 96) al reginei Maria, care, ca răspuns la suplica lui Costa, fiul lui Draguş din Giuleşti, îi permite, în caz, că ar muri fără urmaşi „utriusque sexus" să treacă proprietatea moşiilor lui surorii sale „ad nobilem dominam Stanam vocatam .... heredem masculini sexus devolventur pleno iure" — Act din 1426 (idem pg. 266) de împărţire de pământ-

fiind priviţi ca nobili, chinezatul e considerat ca bun nobil, iar devoluţiunea succesorală a bunurilor nobile comportă anume regule, ce stabilesc ereditatea masculină, ca normă ereditara. Iar din moment ce titularii posedau bunuri chinezale — chinezate — dânşii erau, prin această totdeodată şi titularii modalităţilor chinezale — a privilegiilor de această natură, fie de posesiune a lor, fie de ad-

---

turi, în care, între colaterali, — Penthele, Thatul. Sztan etc. — se ţine seamă de filiaţiunea uterină şi de femei, ca titulare de drepturi succesorale. — Act din 13 Mai 1434 (idem pg. 289) — de donaţiune — în care figurează alături de donatori, „Domina Justina" mama şi bunica lor. — Act din 26 mai 1435 (idem pg. 295), prin care Mikle, fiul lui Ladislau, fiul lui Draguş din Giuleşti, remite lui Petre Gerkeş, nepotul dinspre mamă (Stana), fiică al lui Draguş (deci vărului său primar), părţile, ce i se cuvin din mai multe moşii, între cari şi Giuleştii. E prevăzută între Mikle şi Petre o învoire de reciprocă moştenire a acestor moşii în beneficiul stirpelor lor respective, dacă unuia „volente Domino.... heredibus utriusque sexus deficire....". — Act din 17 Iunie 1454 (idem pg. 373 vezi şi nota 538), în care donatorii ţin seamă în donaţiunea lor de chinezat, de filiaţiunea uterină a donatorilor. — Act din 30 Mai 1458 (idem pg. 414), în care, ca urmare a actului precedent, se constată „prefatosque Symonem et utrosque Iohannes et dominam Elenam, sororem eorundem în Keneziatus (Kohnya) introducentes" în posesiunea lui.

Trebue să se ţină seama în explicaţia acestor excepţii de influenţa lui „jus valahicum. Cred astfel, că în cazul actului din 1389, mai sus citat e probabil vorba de o înfrăţire conform acestui jus, deoarece „heredem masculini sexus devolventur pleno iure". Asemenea înfrăţiri erau admise de către rege, în acea epocă (vezi Mototolescu. Privilegiul Masculinităţii pg. 38. Act din 1365). E asemenea posibil, ca în cazul din 1434 să se ţină seamă, conform consuetudinii româneşti, de drepturile soţiei - sau ale văduvei - precum reese din mai multe acte din principate, în cari în mutaţiuni de bunuri rurale, sunt menţionaţi, ca titulari de drepturi, soţii sau soţul în viaţă împreună cu copii. „feţi sau fete". (Vezi într'altele în Stefanelli. Doc. Cp. Lungului Moldovenesc, actul Nr. 71 din 1767).

Chestiunea acestor excepţiuni nu e pusă la punct. — Căci într'altele, dacă proprietăţile achiziţionate prin cumpărare (emptitia) pot încape în posesiunea femeilor, ca regulă generală a dreptului regatului maghiar din acea epocă (A. v. T. op. cit, pg. 393) — şi astfel se explică cazurile actelor din 1423 şi 1430 (M. d. A. op. cit. pg. 260 şi 280) — rămâne în orice caz de lămurit cazul actului din 1435. citat mai sus, în care e vorba de o transmisiune prin femei, ce nu se înlătură nici în viitor, a unei moşii ereditare.

Regula generală, în privinţa transmisiunii ereditare a bunurilor rurale, avându-se în vedere excepţiunile notate - e aceea exprimată prin actul din 8 Septembrie 1439 (M. d. A. op. cit. 310) al regelui Albert, care confirmând moşia Uglea, lui Ioan de Uglea, fraţilor şi verilor săi, „condivisionalibus fratribus suis ipsorum heredibus", adaugă „et ad instar coeterorum valachorum in dicto com. Maramorosiensi possessiones habentium tenendam, possidendam pariter et habendam...".

ministrațiune a altor bunuri, ca chineji sau numai ca nobili, atunci când chinejii s'au confundat cu dânșii[560]).

Sunt unele însărcinări, ce în epoca lui Sigmsmund le continuă chinejii, atât, cei „castrenses" [561]), cât și cei proprietari, — însărcinări de împopulare, urmașe ale vechilor rosturi de defrișare și de colonizare ale epocelor anterioare [562]). Câteodată, ca în speță în epoca Corvinilor, ei își atrag, din abuzul, se vede, al acestui

560) Hurm. I-2 pg. 721. Act din 1445 al lui Ioan Corvin, în care acesta, observând regulele eredității masculine și la cererea unor „nobiles, din Mutnic—dintre cari descendenții acelui Bogdan de Mutnic, chinez-de care ne-am ocupat—le împarte, după stirpele titularilor donațiunei regelui Albert, ca unor erezi masculini ai lor, moșia Prisaca (Gypew), "quam eciam hactenus titulo perpetue Keneziatus donacionis Regalis possedissent".— Idem pg. 761. Vezi nota 520. Confirmarea lui Niculae, fiul lui Ungur din Băești, a chinezatului de Băești, ce aparținuse tatălui său - printr'un act din 1449.

561) Hurm. I-2 op. cit. pg. 434. Act din 1409 al voevozilor și comiți de Zonuk, Lascu și Ioan, prin care face cunoscut. că deoarece satul Poiana-lui-Achim a fost înpopulat din nou de către „providos viros, Stanczul, filium Dyonisii, et Berove filium Thatul de Ostra (Ostrov), Dragumir filium Zeik de Jordavize et Vlad filium Eliae, Kenezios in Districtus Hattzok eisdem... successoribusque eorundem universis hanc libertatem prerogativae.. duximus annuenda, conceden, (da), ut ipsi et eorum heredes, popolique, in eandem Villa commorantes a modo în antea temporibus succesivis, Nostro scilicet durante placito de praetracta Villa, seu possessione novella, nullum Censum, Datum seu Collectaneam, munera, servitia, aut quaecunque alia facere, et adminitrare sint adstricti. Volumus denique ut iidem kenezii, et posteritates in signum dominii annuatim festo B· Georgii Martyris singulos 200 denarios novos aut pro tenpore curentes et nihil plus nobis vel Castellenis de Hattzok dare et salvere teneantur...."

562) Vezi note 336, 341, 559. — Ortvay, Tivadar, Oklevelek Temesvármegye es Temesvarváros torteneléhez, Pozsony, 1896. pg. 318. Act din 1402 al voevozilor din Transilvania și comiți de Temișoara cu mențiune de „possessiones Nogpala et Kyspala per auos et predecessores ipsorum (Michael judex et Jacobus frater suus) in facie ipsorum descensum habendo, populum et incolarum copia fuissent exaherate et decorate, quos nunc isdem (M. j.) ignoraretur qua racione tenerent et possiderent. quarum Keneziatus, auis et predecessori ipsorum racione decoracionis earundem possessionum pertinussent. et ipse (M. J.) et I... easdem possessiones... simulcum earuudem Keneziatibus et pertinenciis tenerent et possiderent, tanquam proprios et în dominio earuudem existerent", — Vezi asemenea apud Kemény op. cit. pg. 303. — Anton Szimay, Sazthmar vàrmegye I-6, mențiunea unui act din 1445, conform căruia regele Ștefan concesionase chinezatele creditare din Ozag și Viso titularilor români, pentru că aceștia curățaseră de păduri și, înpopulaseră o mare parte din Alpii Maramureșului. — Asemenea Hunfalvy op. cit.

străvechiu „jus kynezale“, pedepse severe din partea regelui [562 bis]. Precum persistă, înrudită cu aceste, obligaţiunea, pentru dânşii, de reşedinţă, de a locui la faţa locului, în însuşi chinezatele respective, ce le stăpâneau sau le administrau, ca chineji [563]. Am văzut avantagiile în natură — „utilitates“, „fructuositates“, „proventus“ — ce dânşii le trăgeau de pe urma privilegiilor lor; emolumentele, desigur plătite de justiciabilii lor, apar ca o precizare a acestui aspect, de dregătorie al chinezatului [564], ce'l pun în evidenţă „jura“ lor, atribuţiile lor de judecători, mai sus menţionate [565].

VII

Ca titulari ai chinezatului lor, chinejii datorau fiscului anumite taxe, „proventus keneziates“, fără ca aceste impozite să infirme calitatea lor de nobili, deoarece sunt nobili valahi, cari plă-

---

pg. 102, menţiune de un act din 1466 al reginei Elizabeta, prin care dă „jobagioni nostri“ Sandomir „terram habibatoribus destituta nec vesprosam“ cu scopul să o inpopuleze, să-i devină astfel proprietate ereditară, cu toate îndatoririle, „quibus alii scutelti tenere scuteltias consveverunt“ — Despre confuzia observată între termenii de chinez şi de iobag, vezi cap. VI par. I; despre aceea dintre termenii de chinez şi de scuteltus vezi cap. II. par. XI şi cap. III. par. VIII.

562 bis) Hunfalvy op. cit. pg. 150. Act din 1487 al regelui Matei comportând ordinul să se arză prin foc un sat înfiinţat de chinejii valahi.

563) M. de. A. op. cit. pg. 239. Act din 1419 al conventului de Lelesz, care adevereşte, că Petru fiul lui Myk de Urmező împreună cu fraţii săi dăruesc lui Simion, fiul lui Vlad, chinezul din Negova, fiului său Ioan şi fiilor acestuia Ioan şi Simion „directam et coequalem medietatem praetractae possessionis Negova.., finia videlcet ejusdem (fluvii Taraz) in qua usque ad hac tempera more kenesiatus residentiam fecisset...“. — Idem pg. 245. Act din 3 Dect. 1419. Vezi nota 484.

564) Vezi notele 484 şi 485.

565) Vezi cap. V. par. II.

tesc anumite dări [566]) şi ei însăşi — chinejii — sunt calificaţi nobili în actele lor de scutire [567]).

Ce sunt aceste dări datorite de chineji? Actele din 1453 şi 1454, care se referă chinejilor nobili, ne vorbesc de „proventus", de „census", şi de „munera". „Proventus" pare să însemne în acte venituri de orice speţă, dânsul menţionând „universos proventus keneziales". "Census" şi „munera" au un sens mai preciz, anume censul este de obicei darea în bani — dar poate fi şi în natură [568]) — „munera", impozitul sau impozitele numai în natură,

566) Hurm. II-2, pg. 8. Act din 1452 dat de Ioan Corvin, prin care scuteşte pe Ioan fiul lui Càndea şi pe fii lui Ladislau şi Chendriş să mai plătească darea specific valahă, „quinquagessima", dijma din cincizeci a oelor, de pe moşiile lor. Familia aceasta a lui Cândea nu este „ignobilis", sau inobilată ocazional în preajma acestei scutiri. O arată însuşi numărul moşiilor sale „Malomwyz, Wanchonkfalwa, Zentpeterfalwa, Galacz et Rex" cari ar fi purtat menţiunea unei donaţiuni recente în acest caz, iar nu carac, terul unor moşii ereditare, care ii dă calitatea de nobilă. — Idem pg. 170. Act din 1466, al lui Matei Corvin — „manu propria Domini Regis" — prin care declară, că considerând serviciile unor Români nobili".. consideratis... fidelibus servitiis fidelium nostrorum nobilium..." (urmeaza enumeraţia) le scuteşte de quinquagessimà.

567- Hurm. II.-2 pg. 39. Act din 1453 al lui Ioan Corvin care declară că „pro fidelitatibus et seruiciorum meritis nobilium Jacobi, Sarbani, Ladislai et lantrul de Also-Matskas (Măcicaşul de jos) uniuersos proventus keneziales, de predicta Also Matskas, Banis prouenire debentes, generose duximus remittendos et relaxandos..". — Idem pg. 43. Act din 1454 al banilor de Severin, care adevereşte „contra et adversus nobiles Jacobum, Ladislaum et demetrium de Also Machkas, Quod ipsi Censum et munera annualya vt moris kenezyatus est, exsoluncia non exsoluissent...", deoarece în amintirea morţii eroice a nobililor Roman şi Mihai la atacul asupra Columbaţului — aceştia erau ei însăşi coproprietari în Măcicaş -- împăratul Sigismund îi scutise de orice dări „per modum kenezytuas exoluciones exoluendas", în schimbul unor uşoare dări în natură, pe cari le menţine actul „unum vitulum saginatum, tres verres, trer cerculos, duadecim oves et unam asaturam..". Cei vii, ca şi defuncţiii menţionaţi în act, chineji din Măcicaşul de Jos, sunt numiţi „nobiles". — S'a omis, că semn al vremurilor, numirea de chineji, ce merge pierzându-se (Vezi cap. V. par. III.). — Idem pg. 45. Act din 1454 al banilor de Severin, care confirmă scutirea menţionată în actul precedent, către susnumiţi chineji, cari „antea cum pluribus Censum munerum tenebantur exolucionibus.." -- In ambele acte din 1454 e menţionată existenţa unei comisiuni de şase nobili români -- printre un „Michael Bowl de Wladesth", — care cercetează şi mărturisesc cazul.

568) Vezi M. de A. pg. 185. In actul din 14 Nov. 1412. (vezi cap. III. par. III)" Cum ipsi (principalii interesaţi) de Keneziatum predictarum duarum villarum solum viginti oves seu verres pro censu regie maiestatis usque ad hoc tempora dedissent et soluissent".

nu în munci, deoarece e vorba aci de nobili. Dările toate se plătesc de către chinejii „nobiles“ fiscului regal — adică înalţilor dregători, ce reprezintă pe rege [569]). Sunt cazuri, în care titularii chinezatului unei proprietăţi sunt scutiţi de orice *drept regal* — „de totum et omne jus nostre regium“ — ce-l va fi avut regele în acea „possessio“ şi care astfel le este dăruit lor de dânsul, odată cu toate foloasele şi pertinentele acestui chinezat respectiv [570]).

In afară de „cens“ şi „munera“ mai plăteau chinejii alt impozit? Plateau ei în general „quinquagessima ovium“, birul valah prin excelenţă şi era oare acest bir cuprins în „munera“?. Sunt dispus a adopta această ipoteză, deoarece pe nobilii valahi îi vedem plătind această dijmă a oelor [571]), ce asemenea, după un act o plătesc şi chinejii proprietari, nobili [572]). Pe chinezii castrului din Deva îi găsim în 1482 „ipsi antiqua libertatis eorum prerogativa requirente“, protestând la regele Matei Corvin în contra contribuţiilor în natură, ce vroiau taxatorii regatului să le impună lor şi ridicându-se pe baza acestei prerogative, deci pe baza unei excepţiuni, aplicabilă numai lor [573]).

Cred aci, într'o excepţiune locală, în favoarea chinejilor de castre din Deva; căci situaţiunea lor de castrenşi îi apropia, dacă poate chiar nu-i confunda, cu chinejii nobili în epoca protestului lor [574]). Aceştia deci, ca şi chinejii din Deva plăteau, contribuţiu-

---

569) Vezi mai sus nota. 567, actul din 1453 „proventus keneziales.. Banis prouenire debentes..“. Chinejii castrenşi ce plătesc castrului în pertinenţele căruia se află, vezi act din 1409, nota 561.

Asemenea vezi M. de A. cit. pg. 399, act din 1457 a regelui Ladislas nota 540.

570) M. de A. pg. 380-81. Acte din 8 Ap. 1456 ale regelui Ladislas către Ambrosio de Dolha, relativ la prossesio Kohnya (Cuhea). Despre chinezatul acestei proprietăţi, vezi actul din 1454. (Idem pg. 373) în nota 538.

571) Vezi nota 566.

572) M. de A. op. cit. pg. 77. Actul din 24 Feb. 1383 al Reginei Marie, vezi nota 352, „duximus concedendum (keneziatus o modo, quod dicti Ioanes, Sandor et Stephanus, medietatum collectaram quinquagessimarum semper et qualibet anno de dictis duobus villis teneantur dare, ect.“.

573) Hurm II-2 pg. 273. Act din 1482 al regelui Matei Corvin către toţi dregătorii fiscali, făcându-le cunoscut, că pe chinejii castrului dela Deva, pe baza vechiilor libertăţi îi scuteşte de taxe, cens şi contribuţii „taxa, census et contributio“.

574) Vezi cap. VI, par. III.

nile în natură, în cari intra probabil quinquagessima — reclamate de fisc şi obiect al protestului de mai sus

Desigur, înainte ca situaţiunea chinejilor de castre să ajungă aceea a chinejilor nobili, în a doua jumătate a sec. XV, obligaţiunile lor fiscale erau altele; sunt specificate mai numeroase şi e logic să le credem mai grele, de cât ale acestora [575]).

575) In actele referitoare obligaţiunlor fiscale ale chinejilor nobili se specifică precum am văzut „Census et munera", vezi nota 567, In actele din 1409 şi 1482 (vezi notele 561, 573) e vorba de „Census, Datum et Collectenea, munera et servitia" precum de „taxa, census et contributio".

CAPITOLUL VI

Chinejii castrelor

I

In analiza, ce am făcut-o — mai sus la capitolul II — a organizaţiei regatului maghiar medieval şi a situării lui în concepţia feudală a statului, am văzut, că, întrucât îl priveşte, regăsim într'ânsul, în trăsături generale, aceleaşi rapoarte specifice dintre suveran, ce întrupează statul, ca stăpân, şi astfel ca simbol al lui, şi acei, cari deţinând comenzile sociale locale, de pe urma concesiunilor făcute lor de către suveran din pământul său, adică din pământul statului, asigură în schimb serviciile lui de tot felul şi îndeplinesc necesităţile de tot ordinul, şi generale şi speciale ale unei societăţi etatice. Astfel, în regatul maghiar, de care ne ocupăm, şi necesităţile speciale de apărare ale castrelor regale au comportat, întru realizarea lor, o anumită categorie de concesionari ai solului.

Aceştia în termeni generali sunt numiţi „iobbagiones" cu precizarea dependenţei lor: „iobbagiones castrorum — sau încă cu calificarea, cel puţin în Ardeal, în sec. XIV mai ales, de „regales". Dar îi întâlnim—deşi mai rar — şi subt denumirea simplă de „iobbagiones".

Ce sunt dânşii? Dintr'un început ei sunt concesionari ai pertinenţelor de castre, datorind în schimbul concesiunilor respective serviciul militar, având ca prim scop apărarea lor, alcătuind astfel miliţia lor şi constituind în acest mod o forţă armată la directa dispoziţie a regelui, şi în alte scopuri militare. Nu sunt în principiu consideraţi ca nobili; dar dintre toate clasele sociale nenobile, ei sunt aceia, cari le stau nobililor cei mai de aproape, căci sunt ostaşi şi serviciul militar inobilează. Dacă, „ab initio",

nu sunt numiţi „nobiles", sunt calificaţi ca „proceres" — „proceres castri" — „proceres filii sancti regis"[576]). Caracterul juridic al posesiunii solului de către dânşii, îi apropie mai mult, de cât pe proprietarii nobili, de concesionarii feudali ai Apusului, de micii vasali nobili ai lui, deoarece există un anumit contract, ce-i obligă la serviciul militar în schimbul pământului — de şi îi lipsesc formele stricte şi solemne ale contractului feudal apusan — pe când pe nobilii maghiari îi leagă de îndatoririle lor militare, numai obligaţiunile lor de ordin general şi public, către suveran. In sânul lor s'au diferenţiat mai multe stări; astfel cei cu situaţie socială mai mare, dintre ei, sunt cei cu origină mai veche, ca acei înfiinţaţi de St. Ştefan; cei mai noi vin în urmă, ca importanţă socială. In sec. XIV găsim chiar în Ardeal iobagi de nobili, ca titulari de concesiuni făcute lor, desigur de aceştia[577]). După etimologia apelativului lor erau desemnaţi, ca cei mai buni ai neamului lor — primii în fruntea restului. Asupra posesiunilor celor vechi nu putea regele dela sine dispune,[578]) dar, ca peste tot locul, şi probabil asupra drepturilor de posesiune ale tuturor apărătorilor de castre, cel puţin asupra drepturilor chinejilor, de care ne ocupăm, ereditatea îşi stabili normele sale[579]).

Aşa dar „acest iobbagio, de origină peceneagă sau uralo-altaică, era aproape un nobil şi dânsul, nu decăzu, de cât mai târziu, de a ajuns să însemne numai un şerb al gliei"[580]). Şi deoarece este un ostaş[581]) — câteodată chiar căpetenie de ostaşi, pe acest temei de concesiune de pământ din pertinenţele castrelor, situaţiunea chinejilor aflători în aceste pertinenţe, prin forţa lucrurilor a tins să se confunde şi a ajuns să se confunde cu situaţiunea iniţială, ce o avuseseră şi o mai aveau „iobaggiones" în momentul istoric al coliziunei dintre Românii şi Ungurii din Ardeal.

---

576) Féjer. op. cit. V. 3, pg. 253. Act din 1162. Cf. Sch. v. Libloy pg

577) Vezi, în acest capitol, par.

578) Vezi asupra clasei iobagilor vezi A. v. Timon op. cit. pg. 134 et sq cu notele.

579) Vezi cap. III notele 293-294, Vezi A v. T. op. cit. pg. 144 n. 1.

580) N. Iorga op. cit. pg. 101.

581) Hurm. I-1 pg. 687, vezi în act din 1344 descrierea echipamentului unui iobag: „...iobaginem sui domini de Remete... peruenientes in campo ligatum percollum introduxisset.... gladium, pharetram et arcum, tunicam cum clamide grauis dorneti... ab eodem abstulissent..",

Căci îi îndruma la această confuzie, atât situaţiunea chinejilor „ab antiqno“, de căpetenii din timp de pace şi de războiu ale Românilor, păstrându-şi asupra lor, conform concepţiei descentralizatoare feudale, rosturile lor generale de conducători şi administratori curenţi ai lor, rămânând astfel, mai întăi de toate ostaşi, şi menţinându-şi astfel în mediul lor superioritate socială — cât şi definitivarea concepţiei patrimoniale a solului în mâinele suveranului, conform căreia nu exista alt titlu de posesiune a pământului, de cât acel al concesiunii lui, dat de suveran. Aceste două concepţii le-am examinat mai sus[582]); existenţa lor ne explică similitudinea situaţiunelor iobagilor castrenşi şi a chinejilor, pe cari soarta i-a aşezat în jurul castrelor; iar superioritatea situaţiunilor lor respective, făcând dintr'unii şi dintr'alţii ostaşi, le-a dat drepturi şi îndatoriri similare. Căci realizau — şi chinejii şi iobagii — în fiinţa lor şi în cercul lor restrâns de activitate, ca reprezentanţi ai unei clase superioare, caracterul militar, care constituia, conform concepţiei, ce Carolmagnu, ştiu să o definiveze, pentru toată organizarea feudală europeană, — şi în linii generale ea dela dânsul purcede — însuşirea esenţială a claselor superioare ale societăţii[583]). Membrii lor, puţini la număr, stăteau în fruntea ei cu îndatorirea să o apere, şi s'o administreze — tot restul cei mărunţi şi numeroşi trebuiau într'un mod, sau într'altul, să plătească spezele apărării şi ale administrării, precum spezele lor şi să le fie supuşi.

II

O primă ştire, ce se referă, posibil, unui chinez de castru e aceea ce o găsim în Regestrum Varadiense, par. 97, deci puţin anterioară anului 1235 şi în care câţi-va „uillani Kenesy . . , et omnes alii de provincia Doboka“ se află în litigiu cu “uillanis Peleka“ (de Pelenka) pentru un pământ, pe care aceştia, la pretenţiunile lor, îl arăt ca concesiuni, ce dânşii — cei din Paleka — le au avut din teritoriul castrului respectiv. Vecinătatea litiganţilor, deci încăperea lor probabilă în teritoriul castrului, mă înbie

582) Vezi cap, II par. III şi IV.

583) G. P. Baker. Charlemaque op. cit. cap. X in deosebi par. VIII şi IX.

să mă gândesc la aceea „villa Kenesy" („uillani Kenesy" şi „uillani Peleka. de Pelenka") ca fiind a unui chinez [584]).

Primul document, ce-l posedăm relativ la chinejii castrenşi e un act din 1274 [585]) al regelui Ladislau în care numele unor titulari ai lui, Micu şi Ioan, arătându-i în mod cert, ca Românii, mă îndrituesc să ţin asemenea, ca Români, pe toţi titularii actului, precum pe temeiul celor arătate mai sus, să-i calific de chineji ai castrului din Abavjar, deoarece făcuseră parte până atunci din „ipso iobagionatu castri".

Al doilea document e din anul 1301 [586]) ni-l arată pe „Ursus Knezius" dependent de castru de Odorhei, având printre Români, ce în pertinenţele castrului „...terra relicti et donati fuere" de către rege, această situaţiune superioară de administrator şi de judecător obişnuit al lor — fireşte o şt'm, în general cu competenţă redusă, cert însă după „jus valahicum" — care îl împuternicia să vorbească regelui în numele lor, alături de „Magister Janitorum" al Curţii Regale şi să obţină, ca măsură de protecţie a lor, ca ei să fie judecaţi, în chip excepţional, de către castelanii castrului de Odorhei [587]). Semeni de ai lui, precum obştea chinejilor din cele patru districte ale cetăţii Deva [588]), ajutăţi de juridicţionalii lor români, îşi reclamau în 1371, privilegiile judecătoreşti şi pretindeau, ca să fie judecate după „legea Românilor", iar

584) Reg. Var. 97, „Uillani Kenesy, scilicet Keren, Uruz, Micus et omnes alii de provincia Doboka, litigauerunt.. cum uillanis Peleka, scilicet..., pro terra... dicentes, quod illam terram uiolenter, occupantes coluissent, uillani uero de Pelenka responderunt; quod terra castri et propria terra eorum esset, quos predictis iudex... per pristaldum... missit ad examen ferri Uaradinum, ubi uillanorum Kenesi, nomine Petrus, combustus est" — Vezi şi nota 30. — Existenţa unei dese populaţiuni româneşti în regiunea Oradiei ne este dovedită, în acea primă parte a secolului XIII, prin prezenţa a multor numiri cu asonanţa românească în Reg. Var, Astfel: Mikula (par. 42) Buda (Bud-p. 48). Mikou (59), Iordan (67), Albeu (76), Cosma (102-132-135), Oeyus Banus (116) Coman (157) Rodum (Radu) et Sthanum (Stan-234) ect· etc. Fiinţa deci a unui sat al unui chinez de castru român constitue în speţa par. 97 o ipoteză verosimilă. — Menţiune interesantă în par. 330 de „uenatores bubalorum" - de vânători de bouri.

585) Féjer op. cit. V. 2 pg. 201. Vezi şi nota 636 bis.

586) Hurm. I-1 pg. 553 Act al regelui Ladislau, vezi nota 291.

587) Vezi menţiunea :... firmiter mandamus, ut nemo ipsos vniuersos preter Castellanos nostros de dicta Vaurd iudicare et ad servicia qualicumque cogere presumat..." - în numitul act din 1301.

588) Ele par a fi - dupe datele posterioare - Deva, Ilia, Soimuş, moşiile crişene din jurul Bradului (St. Meteş op. cit. pg. 4).

nu după legea ţării, adică a regatului, cazuri de hoţie, când hoţul era Român [588 bis]. S'a întâmplat chiar — probabil în acelaş scop — ca chineji să elibereze cu violenţă, în 1398, un Român arestat de delegaţii comitatului Cluj [588 ter].

Chinejii de castru, ca şi chinejii nobili alcătuiau scaune de judecată, câte unul de district de castru şi compus din douăsprezece dintre ei. Astfel chinejii, ce alcătuesc acest tribunal în Haţeg se adună ca „Jurati Kenesy de districtu Castri hooschak . . . in „domo regia in eadem Haaschak habita et constructa" şi îşi fac cunoscute sentinţele în „sede Judiciaria oraculo" La aceste sc une de judecată asistă toţi chinejii, ce nu sunt judecători, şi ceilalţi Români ai districtului [589]; rolul lor nu este bine definit, dar în primul rând apare ca acela al unor „fidejussores" — sau al unor martori — prezenţi pentru adeverirea identităţii persoanelor şi a autenticităţii actelor, precum şi pentru publicitatea sentinţelor date.

Dânşii, aceşti chineji de castre în număr de doisprezece alcătuesc, asemenea în sec. XV. în Banat, scaune de judecată, subt preşidenţia castelanului respectiv, ei singuri sau alături de nobili,

---

588 bis) Barabas S. graf Teleki család okleveltera I. Budapest. 1895 pg. 168. n. 121. apud. St. Meteş, pg. 4, n. 2.

588 ter) Revista istorică. IX. Vălenii de Munte. 1923 pg. 115-116.

589) In A. Hunyadmegyei törtelmeni es régesze tarsulat Evkönyve — Arad 1884. broş. II. — un studiu de Dr. Solyom Fekete, care reproduce (pg. 24) un act din 1412 al regelui Sigismund către Stybor, voevodul Transilvaniei, în care se menţionează, că „Barb, filius Leel, Kenesy de Burbadwize" cu fraţii săi „exhibuit nobis quasdam litteras Juratorum, et vniuersorum Keneziorum ceterorumque Walahorum de districtu Castri Hathzak patentes" dintre cari un act din 1404 al acelor chineji, printre cari „Johannes, filius Kende de Malomviz et Bard (b ?), filius Leel de Borbadvizy" şi al celorlalţi Români dependenţi de castru, dat „in sede nostra Judiciaria consedentibus causalesque processus quorumlibet causidicorum examine iusto Judicy discucientibus pro Tribunali sedissemus", şi care relatează, cum un neam întreg de chineji („...supradicti Kenezy videlicet dobrota presbiter volachorum, et archidiaconus . . . cum filys et fratribus et auunculis atque consanguineis) din Burbaduizy (râul Barbatului)" a adus în faţa lor — a chinejilor judecând în scaun — un *litigiu*, ce-l au tocmai cu acel Bărbat, fiul chinezului Leel şi cu fraţii săi, de pe urma unei donaţiuni de a şaptea parte dintr'un chinezat „in Burbaduize constitutus" — donaţiune, ce fusese făcută „cum consensu aliorum fratrum et proximorum coram Juratis ac vniuersis in sede Judiciarie oraculo" lui Leel, chinezul, fiul lui Gyurka şi tatăl lui Bărbat — Vezi asemenea actul din 1424 din nota 590 bis.

în conformitate cu „antiqua et approbata lex districtum Valachalium“ [589 bis]).

Cred despre partea mea, că aceste scaune de judecată sau comportau anumite sesiuni, sau se adunau în vederea judecăţii unui sau unor litigii mai, importante de exemplu, de proprietăţi în cari dădeau sentinţe şi acte, prevăzute cu propriul sigil respectiv [590]); competinţa lor în chestiuni de proprietate adeverindu-se ca existentă, dar hotărârele lor, trebuind să capete — de oarece ele prevăd stări sau mutaţiuni ale solului — confirmarea regală, fie dată de însăşi regele, fie de înaltul dregător, care-l reprezenta [590 bis]). Pentru pricinele curente şi de mică importanţă, de sigur, că chinezul satului jueeca singur pe sătenii lui.

Fireşte, cazurile regale — de înaltă justiţie — nu erau de competinţa chinejilor, fie ei sau nu adunaţi în scaune de judecată. Reclamaţiunele mai sus menţionate ale chinejilor dependenţi de castrul de Deva ne-o adeveresc.

---

589 bis) Hunfalvy op. cit. pg. 118. Act din 1478. Actul menţionează şi prezenţa în for de Valahi „communes“ — cari, precum m'am exprimat mai sus, cred că îndeplinesc un rol de informatori sau de „fidejfussores“. Sau încă de martori spre publicitatea sentinţelor date. Reese ca curentă procedura cojuratorilor. E vorba în act de districtele româneşti ale diplome din 1457 a regelui Ladislau.

590) Chinejii judecatori ai actului din 1404, pomenit în nota 589, menţionează în scriptura acestui act, „quod nos exinde litteras nostras privilegiales sigillo nostro Communitatis consignatas dare dignaremur“.

590 bis) Solyom-Fekete op. cit. pg. 31. Act din 1424 al lui Nicolae Chak, voevodul Transilvaniei, care menţionează „quod Barb filius leel personaliter in sua, ac Stephani (fily) fratis, et Stanchul fily suorum, personis nostram veniens in presenciam. Exhibuit nobis quasdam literas patentes duodecim Juratorum Keneziorum de districtu Hachag, petens nos humili precum instancia“, să le înregistreze, prevăzându-le cu sigiliul lui, spre a le da de sigur, putere de execuţie. Conţinutul acestor „litterae“ din 1418, începe astfel: „Nos Johnes filius Kende de Malomuize, Barb filius Leel de Baarbathwize (urmează numele celorlalţi zece chineji) . . . Jurati Kenezy de districtis Castri haachak, memorie commendamus Quod . . . in domo regia in eadem Haaschak habita et constructa . . . . judicialiter consedissemus“. Ei confirmă transacţia intervenită în faţa forului lor între susnumiţii şi o familie de chineji în frunte cu „Ladislaus filius Baarb, Stoyka filius Radul“ şi cu fiul său, prin care cei din urmă primesc, ca „mediam partem ipsorum Keneziatus, cum omnibus suis vtilitatibus minus duobus lugeribus terre arabilibus“ să fie remisă în posesiunea „predictis Baarb“, fiului şi fratelui său. — Voevodul înregistrează şi confirmă actul celor doisprezece „Juratorum Keneziorum“.

Chinejii îşi văd, „în pertinentiis Krajna“, depinzând de castrul de Munkács, la finele secolului XV, confirmate privilegiile lor de a-şi alege, împreună cu comunitatea poporului valah, pe cine preferă „ad officium voyvodatus“ — astfel pe preşedintele acelor scaune de judecată, Işi văd asemenea confirmate libertăţile şi prerogativele lor din vechi, a căror apărare incumbă castelanilor prezenţi şi viitori ai Munkacsului![591])

Chinezului Ursu, în 1301 — ca celorlalţi chineji, capi de sate — îi aduceau juridicţionalii lui — locuitorii Români — dar şi, până la emiterea actului în chestie din 1301, — locuitorii Secui ai satului dependent de castru, prestaţiile, ce i le datorau[592]), în aceasta calitate a lor; precum datorau castrului serviciile lor, aprovizionându-i într'altele cu „ligna, tigna . . . pro eius conseruacione et municione“, dându-i şi dijmele cuvenite[593]), ca consecinţă a consesiunilor de pământ şi de oareşicari privilegii — „penitus libertate“ — accordate lor[594]). Ei, de pe urma acestei nenobile concesiuni de pământ, ce le rapeşte libertatea printr'un „onere terestralis subjectionis“[595]), sunt „castrenses“ — coloni, depinzând de castre — deosebindu-se lămurit de „castri iobagiones“[596]), cărora tocmai le sunt supuşi, pe când chinejii de castre de a căror juridicţiune sunt resortisanţi, apar dintr'un început şi continuă în

591) Pic. Abst. d. Rum. op. cit. pg. 141. Act din 1493 — dat greşit ca emanând de la Ioan Corvin de Huniad.

E menţiune intr'ânsul de „tempore genitoris Mathiae...“.

592) Vezi actul din 1301 din notele 291, 294, 586.

593) Hurm. I-2 pg. 44. Act din 1357 al regelui Ludovic către voevodul Transilvaniei şi castelanii de Odorhei, Deva, Cetatea de Baltă — (Küküllo) — şi Cohalm. Se menţionează: „...per vos decimas eisdem de villis, ad dicta castra nostra Dewa, Küküllö, Vjvar et Kenhalm vocata pertinentibus, ac de aliis villis prouenire debentes vos et officiales Vestri pro vobis et pro se recepissetis et recepissent.. “.

594) Vezi actul din 1301 în Hurm. I-1 pg. 553.

595) Vezi actul din 1377 în nota 293.

596) Act din sec. XIII, aşezat ca anterior anului, 1272, relatând un litigiu între diverşi: „...ipsi (essent] castrenses, castrensium pensione debitores pro debito censu, tantum, vel forte plus ab eis accepisset illi autem contra dixere, se non castrenses esse, sed castri jobagiones“. In Regestrum Varadiense cap. CXLXVI „Universi castrenses de Cornust impetierunt uillanos pe Sob pro concivibus suis, illi autem dixerunt se jobagiones esse a generatione, quo scilicet Liberi Sancti Regis dicuntur, et semper hoc assueruerunt se alias etiam justificatos esse contra universsos Castrenses“, Apnd Kemény op. cit pg. 318-319.

mod frecvent, în secunda parte a secolului XIV şi în prima parte a sec. XV să fie consideraţi, ca intrând în sus numita categorie de iobagi de castre. Desigur însă, că în general satele chinezale, administrate astfel de chinezul lor respectiv, se bucurau de unele privilegii — probabil de scutiri diverse — fie ele subt chinejii nobili, hărăziţi cu formula nobilă de donaţiune, având astfel „dominium"[597]), fie subt chinejii de castre, din dominiul castrelor[598]), Evident, când se întâmpla, ca în cazul actului din 1301, prilej de agresiune armată, chinezul Ursu era căpetenia naturală a castrenşilor săi şi contribuia în fruntea lor la apărarea castrului.

Căci el e căpetenia lor tradiţională, căreia din moşi - strămoşi se obişnuiseră Românii să-i datorească ascultare - precum, pe de altă parte, ca şi chinejii castrenşi în general, faţă de castelanii lor respectivi, dânsul e „officialis" lor, subalternul lor, cu anumite însarcinări, ce fac dintr'însul o speţă de mic dregător, cel care strânge pentru castru dijmele şi asigură „servitia et munera" ale Valahilor săi, ce locuesc satul sau satele castrense[599]). Reese şi aci din atribuţiile şi îndatoririle chinezului de castru, ale acestui „officialis" al castelanului, caracterul de dregătorie, de „officiolatus", ce l'am studiat mai sus, la chinejii nobili, neatârnători de castre, şi care, la dânşii am văzut, că poate fi sau deveni chiar un „honos" [600]). Asemenea am examinat aiurea [601]) această întindere a competenţei chinezului român - aci, de castru, aiurea proprietar - asupra unor locuitori de alt neam şi deci această extensiune aci, ca şi în alte cazuri, a lui „jus valahicum" asupra altor neamuri.

---

597) Vezi printre altele actul din 1352, nota 297.

598) Vezi nota 366, actul din 1387. Hurm. I-2 pg. 300. Vezi relaţiunea amintită în Kemény op. cit. pg. 322: „Ex quibus (captivis) quidem ordinavit (S. Stephanus Rex) servire suis castris obsequio leviori, — Asemenea vezi menţiunea lui Pray (Disertationes hist. critic. in Veteres Annales pg. 163), relatând un act din 1437, şi în care „Valachi provocant ad instrumentum S. Stephani Regis, in quo de suis immunitatibus agatur". apud Kemény pg. 322.

599) Vezi nota 593. Forţat, chinejii de catru fac parte din acei „officiales", menţionaţi în actul din 1357, deoarece nu se poate presupune, ca alte personajii sociale de cât dânsii — conducători şi judecători a Românilor „castrenses" — să fii fost însărcinate cu strângerea dijmelor şi cu supravegherea tuturor prestaţiunilor datorite de aceştia castrelor respective.

600) Vezi cap. III, par. VII şi cap. V, par V.

601) Vezi cap. V, par. II.

III

Faptul însuşi al depedenţei de castre a chinezului, aflător pe pertinenţele lui, acela al dependenţei lui de fapt de castelan, ca subaltern al lui, indică caracterul juridic al propriei sale posesiuni de pământ. Această posesiune a unei întinderi din pertinenţele castrului — desigur mai mare, de cât acele în cari şi cu cari, am văzut-o mai sus Românii „relicti et donati fuere“ şi care putea să cuprindă, probabil, solul ocupat şi muncit de locuitorii unui sat, ce se aflau subt juridicţiune chinezală „în minimis causis“— această posesiune a chinezului provenea dintr'o concesiune făcută în numele regelui, de castelanul castrului sau încă de comitete respectiv, căci nu putea fi făcută altminteri.

In actul din 1377 al regelui Ludovic, citat mai sus, chinejii castrelor sunt comparaţi de dânsul cu chinejii, cari nu sunt scutiţi "ab onere terrestralis subjectionis.... in aliis districtibus Olachalibus" către proprietarii pământului şi în speţă, cu acei „Kenezi..,. dicti capituli“ ai bisericei episcopului Gublin, cari au „terras, prata et silvas Keneziatus ipsorum titulo, ex concessione ejusdem episcopi, et capituli temporaliter tentas“. Iar după cum stăpânul pământului concesiona acestor chineji „communes" o anumită întindere, tot astfel comitele şi în lipsa lui castelanul concesiona chinezului castrens, în numele regelui, anumita lui „possessio“ a chinezatului său din pertinenţele castrului respectiv.

Concesiunea chinejilor castrenşi este însă ereditară: „...in filios filiorum confirmare consuevimus....“ [602]) şi o vedem, ca în acest act din 1376 [603]), dată chinezului, ce îi poartă numele deseori, adeverind astfel rolul său de căpetenie a lui "ab antiquo", precum am observat-o la vreme [604]), şi care persistă, frecvent, în

602) Vezi actul din 1377 Hurm. I-2 pg. 241. Asemenea cap. III par. I.

693) Hurm. I-2 pg. 237· Act din 1376 al castelanului de Haram, cu menţiune despre „Nexe filio Emerici Kenesio addictum Castrum Kyesd (Cueşti) pertinente". — Se menţionează într'al doilea act al castelanului de Haram, Monciu, tot din 1376 (Idem pg. 237) un sat "villa Nexefalva", care astfel nu poate fi, decât satul acestui chinez Neacşu, peste care, e logic să o admitem, îşi avea dânsul privilegiile sale de administraţiune şi de juridicţiune: cu atat mai mult cuvânt cu cât, acteie de violenţă de care este acuzat în acest al doilea act şi le-a prilejuit în acest sat („...in villa Nexefolua potencialiter abstulisset").

604) Vezi cap. I. par. IV.

mod tradiţional în Ungaria secolelor XIV şi XV [605]). Intr'alt act din 1387 al lui Ştefan de Loşonţ, ban de Severin „et inter ceteros honores Comes Themesiensis", el (nos) spre răsplata de multe şi meritorii servicii - „quandam villam regalem patak (valea) vocatam, cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencis quibus libet... duximus concedendam...." lui Petru Dees, chinez din districtul castrului de Michadie, cu toate drepturile lor ereditare [606]).

Astfel diferă dintr'un început caracterul juridic al titlului de posesiune al chinezului de castru de acela al chinezului nobil. Câteodată e declarată precaritatea concesiunii chinezului de castre ca „usque ad nostrum beneplacitum"— spre deosebire de aceea dată în „dominium" chinezului nobil, ca proprietate — fiind însă această formulă de precaritate, o formulă de pură formă, faţă de realitatea eredităţii, ce reese din acte; din actele titularilor chiar, la care dânsa se referă [606 bis]). Ea nu poate astfel să fie considerată, decât ca un indiciu, arătând diferinţă din punct de vedere juridic, între concesiunea chinezului de castru şi aceea a chinezului nobil, între chinezatul [607]), celui dintâii şi acel al celui de a

605) Vezi actul din 1389. Hurm. I-2 pg. 317 cu menţiunile Zanylokenezfalva, Halmagkenezfalva, Januskenezfalva, Phileskenezfalva, Kechafalva Mayanfalva..." — Vezi nota 661.

606) Hurm. I-2 pg. 300. Scriptura actului continuă astfel: „...duximus concedendam sicut modo incumbit officio sub infrascriptis condicionibus et solicionibus, vtendam et tenendam, videlicet quod in festo beati Michaelis archangeli singulis anis. de qualibet sessione singulos tres grossos, et in festo beati Georgy martiris, qunquagessimam castelanis prescripti castri. Michald (pro tempore) constitutis soluere teneatur prout de alys liberis, villis ipsorum Kenezialibus soluere sunt consueti".

606 bis) Vezi notele 607 şi 635. E de observat că menţiunea formulei „usque ad nostrum beneplacitum" se referă chinezatului de Malomuize (Rîul-Morii), aparţinând familiei chinezului Cândea al castrului de Haţeg, şi pe care un act anterior din 1394, îl declară ca posedat din moşi-strămoşi de acea familie. „Possessio Malomuize" dealminteri continua să existe în familia chinezului Cândea în 1451. Pentru actele din 1394, 1415 şi 1451. Vezi nota precitată 635.

607) Solyom-Fekete op. cit. pg. pg. 22. Act din 1404 al regelui Sigismund către capitulul bisericei din Transilvania; „cum nos medietatem cuisdam possessionis Ponor vocate in pertinencys Castri noştri Hathzak habite, necnon terciam partem Keneziatus in possessionibus Ponor predicte necnon Stryg et Lenad vocatis existentem fidelibus nostris Barbul filio Leel de Barbadwyze, Kenesio de Hatcok demetrio Stephano Danch et Gyurke fratribus suis vterinis, ipsorumque heredibus et posteriatibus vniuersis nostro perdurante beneplacito, per alias nostras literas duximus conferendas . , . homo noster . . . ad facies predicte possessionis Ponor vocate necnon ipsius ter-

doilea. Căci pe acesta nu l'am găsit, în dependenţă de castre, ci ca oricare proprietar nobil l'am situat, în ceea ce priveşte constituirea proprietăţii sale, ca depinzând deadreptul de rege. Acesta, o ştim, în virtutea dominiului său eminent, i-a constituit proprietatea, concedându-i direct toate drepturile asupra pământului, în compatibilitate cu acel „dominium eminens" al său. De aceea, prin aceaşi formulă tipică de donaţiune de pământ nobililor regatului său, i-a dat şi chinezului dependent imediat de dânsul, „dominium" [607 bis])—„dominium utile", după feudiştii medievali—asupra concesiunii sale, ceea ce nu i-a dat „ab initio" chinezului de castru, deoarece acesta a depins în primul rând de castrul din pertinenţele căruia, prin mâna castelanului sau a comitetului respectiv, am văzut, că şi-a primit concesiunea.

Dacă cunosc, chiar la sfârşitul sec. XIV, formula nobilă de donaţiune aplicată, împreună cu menţiunea de „novae titulus donationis" concesiunii chinezului de castru [608]), ca un indiciu al asimilării treptate a condiţiunei sociale a lui cu a chinezului nobil, numita formulă nu este uzuală, ca la aceast donalist imediat al regelui. E logic astfel, ca noţiunea de „dominium" să nu o găsesc, în aceea epocă, în mod curent, pomenită în beneficiul chine-

cie partis Keneziatus . . . Introducat prefatum Barbul (şi pe ceilalţi) in dominium earundem, statuatque easdem ipsis premisso nostre donacionis tytulo possidendas...".

— E de observat, că chinezatul, ce se dărueşte, cu procedura punerii în posesiune prin „homo noster", de către regele Sigismund, chinezului Barbu al castrului Haţeg, precum şi fraţilor şi moştenitorilor lor, apare după act, ca constituit din a treia parte din „possessiones" Ponor Stryg şi Lenad, deoarece „homo noster" trebue să fie la faţa locului, pe terenul, nu numai al bunului Ponor, ci şi „ipsius tercie partis Keneziatus", E vorba aci în orice caz de chinezat de castru, căci însăşi „possessio Ponor", e menţionată, ca fiin din „pertinencys Castri nostri Hattzak", şi chinezul Barbu este „Kenesius de Hathcok". Caracterul juridic de chinezat de castru cuprinde astfel respectivele treimi din bunurile Ponor, Stryg şi Lenad — concesiuni, de sigur, din pertinenţele castrului Haţeg. De aceea e explicabilă formula „nostro perdurante beneplacito". — In ceea ce priveşte „dominium", în care este introdus de „homo noster" Barbul şi fraţii săi, vezi consideraţiunele la care se raportează notele 609 şi 610.

607 bis) Asupra chestiunei dominiului chinejilor, vezi cap. III par II şi III.

608) Vezi act din 1390. Hurm. I-2 pg. 331, nota 317. Să se observe, că este vorba de acelaş chinez, căruia cu trei ani înainte comitele de Timişoara nu-i făcuse, de cât o simplă concesiune „...duximus concedendam..." (nota 606).

zului castrens, ci numai în mod excepţional în starea actuală a actelor. Căci dânsa nu este implicată, în principiu, decât donaţiunii nobiliare· Evident drepturile de posesiune ale chinezului de castru asupra concesiunii sale sunt mai reduse, ca ale aceluia, care are, „dominium" asupra concesiunei lui; aci dominiul îl are castrul, nu chinezul [609]). Numai în jumătatea sec. XV e posibil să se conceapă o asimilare a concesiunilor chinejilor de castre cu modalităţile proprietăţii chinejilor nobili, deoarece atunci numai se desăvârşeşte evoluţia începută, precum am constatat-o, înainte de acest secol. Căci dânsa asimilează ca „nobiles" [610]), atunci pe chinejii pe castre — până atunci şi atunci chiar numiţi curent numai „proceres"[611]), „faimosi,"[612]) „honnesti", [613]) „providi" [614]) — cu

609) Hurm. I-2 pg, 356. Act din 1394 — vezi nota 522 — care. relativ la moşiile pomenite, le specifică astfel: „...in pertinencys nostri nostri (Sebes) existentes. quas alias idem sub seruitute Keneziatus tenuisse perhibetur sequestrantes et eximentes dominio dictri castri. — Asemenea (idem pg. 436), vezi actul din 1404 (nota 483), care se termină prin ordinul dat de comitele Timişoarei şi al Sebeşului castelanilor castrulni Sebeş, ca „in dominio eiusdem possessiones Lybanfalua alias Vozestya vocate . . . tenere conseruare et ab omnibus tueri debeatis" pe beneficiarii actului. Ceea ce „a contrario" arată, că această „possessio" înainte de constituirea ei, cu „jus dominii" în beneficiul titularilor, era în dominiul castrului Sebeş.

610) Hurm, op. cit, I-2 pg. 696. Act din 1444 al capitulului bisericei din Arad. care menţionează o donaţiune către Ioan Corvin a lui Gheorghe, despotul Serbiei, ce cuprinde, împreună cu mai multe oraşe, şapte districte româneşti, ale castrului Vilagosvar (Şiria) — „...item nobilibus ungaris et walachis castrensibus, semper et ab antiquo ad ipsium castrum spectatibus sic, quod eisdem, in eorum nobilitate, iuribus et libertatibus per divos reges ipsis concesis, permanentibus necnon urburis . . . praedictis ac alias ubivis ad praedictum castrum pertinentibus...". — Idem pg. 718. Act din 1445 al capitulului Bisericei din Alba-Iulia pentru punerea în posesiunea lui Ioan Corvin şi a fiilor săi, a întinderilor şi satelor donate în actul precedent. Se specifică menţiunea: „Quomodo ipsi dominium Castri Wilasgovar vocati . . . et Nobilium Castrensium Hungarorum (sic) et Wolochorum semper et ab antiquo ad Ipsum Castrum spectacium eisdem Nobilibus iu eorum Nobilitate Juris (!) et libertatibus per diuos Reges ipsis concesis permanentibus...". — Formula se repetă în actul din 1445, constatator de punere în posesiune.

611) Hurm. II-2 pg. 46. Vezi in actul din 1454, (nota 544) enumeraţia: „Praelati, Barones, Nobiles, Proceres". Am văzut calificarea de proceres dată iobagilor de castre cu cari sunt asimilaţi chinejii de castre. (vezi nota 576).

612) Hurm. I-2 pg. 397. Act din 1398 asupra unui litigiu de taxă de chinezat castrens datorit regelui — procesul fiind prezidat de castelanul respectiv.

613) In actul din 1398 din nota 612.

614) Idem pg. 464. Actnl din 1409. (Nota 561: „per providos viros . . . Kenezios).

donaliştii regali, depe urma circumstanţelor politice, analizate mai sus, ce, în a doua parte a sec. XIV şi în sec. XV, le-au prilejuit să lupte alături cu aceştia, pe aceleaşi câmpuri de bătălii.

Căci nobili, ca şi donaliştii regali pot fi, în a doua jumătate a sec. XV şi acei „ceteri nobiles", cari ca titulari de chinezate îşi posed „dominium keneziatus", deci al pământului lor, cu îndatorirea unor anumite „servitia" şi respectarea unor „proventus" către regi şi către castrele lor [615]). Chinezul castrens apare atunci —ca de pildă în 1481—şi „nobilis" şi „famosus" [616]). Iar acest proces de ascensiune a chinejilor de castre spre clasa chinejilor cu „dominium" al posesiunilor lor, se întâmplă să se facă, prin forţa lucrurilor, prin diferenţiere din sânul lor: unii din ei se înalţă, alţii rămân pe loc sau decad. Astfel într'un act din 1398 chiar, unii din chinejii castrului de Deva sunt numiţi „domini", desigur făcându-se aluzie la posesiunea asupra concesiunii lor, şi voindu-se prin această denumire să-i deosebească, ca mai răsăriţi, de ceilalţi chineji ai castrului, fără însă, ca să li se dea calitatea de „nobiles"; ceea ce arată tocmai conexarea dintre „dominium" pământului la care tindeau, dar ce nu-l aveau dânşii, deoarece îl avea castrul, şi statutul de nobili, către care urcaseră treapta de „domini". Şi aceasta printr'o asimilare verbală, precedând cea de fapt. între posesiunea concesiunii lor în calitate de castrenşi şi „dominium". Ei sunt astfel calificaţi „famosi"; chinejii ceilalţi sunt denumiţi mai modest „honnesti" fără de vreo altă specificaţie [617]).

Dealtminterea în această clasă a apărătorilor de castre, a originarilor iobagi în general, a chinejilor castrenşi, în ceea ce priveşte pe

615) M. de A. op. cit. pg. 482. Act din 5 Feb. 1468, al lui Matei Corvin prin care confirmă „nobilitatem in possessione Majzen (Moişeni)" titularilor săi, „. . . sub illis tamen . . . bus et servitiis, quibus ceteri nobiles mos nobilitatis tenuere consveuerunt tenendam possidendam pariter et habendam, proventibus nostris ac castrorum nostrorum et juribus alterius remanentibus semper salvis". — Intr'un act următor din 27 Martie 1468 (idem pg. 489) e vorba pe lângă titularii actului precedent din 1468, de alţi titulari, cari sunt, conform ord'nului regelui, puşi în „...dominium ejusdem keneziatus . . . in eadem possessione", cu procedura obişnuită a punerii în posesiune în proprietăţile nobile.

616) Hurm. II-2 pg. 279. Act atestator din 1481 al chinejilor români din districtul Devei, cu menţiune despre „nobilli et famoso Theodoro Kenezio", care a căpătat „possessionem Törsök. . . in pertinentiis Castri Deva", dela Ioan Corvin pentru servicii pe câmpul de luptă.

617) Hurm. I-2 pg. 397. Vezi şi nota 643.

Români, mulţi dintre cei, ce o compuneau, ajungeau prin serviciile lor în clasa nobilă, precum cădeau în sânul ei membrii nobilimii, ce nu se puteau menţine în rândurile acesteia [618]).

Ea însăşi, această clasă a chinejilor de castre, se transformă, datorită diferenţierii, ce se face înlăuntrul ei, atât de pe urma acestei înălţări a părţi din membrii ei în rangul nobilimii, cât şi din decăderea celor, ce nu s'au putut inobila, în situaţiunea socială a chinejilor comuni. In sec. XVI numai găsim în acte chineji de castre. Aflăm în ele — arareori — pe lângă castre chineji menţionaţi alături de alţi castrenşi, sau indicaţi, ca îndatoriţi către castru cu fiscalităţi cu caracter colonar [619]), Lor, acestor chineji, deşi decăzuţi din rosturile superioare ale lor faţă de chineji „communes" şi asimilaţi lor. li se mai putea da, la începutul secolului XVII, în virtutea persistenţii „juris kynezale" de aşezare, concesiuni de pământuri spre colonizare [619 bis]).

IV

Ca titulari deci de concesiuni anumite, ce prezintă caracterele, ce le-am examinat până acum, ne apar chinejii castrelor cu privilegiile lor faţă de Valahii de subt dânşii şi cu îndatoririle lor militare faţă de castre în special—dar şi faţă de rege în general. Ca atari ei apar în acte asimilaţi cu iobagii, cu înţelesul originar de fruntaşi ai neamului, de ostaşi, al acestui apelativ [620]. In acest sens general de ostaşi, de pe urma unei concesiuni cu caracter mai general, ce se îndeplineşte şi în afară de limitele pertinenţelor de castre, ne apar chinejii, ca „iobbagiones regales"

618) Akos v. Timon op. cit. pg. 145.

619) Hurm. II-2 pg. 278. Act din 1518 — extras de socoteli ale castrului Huniad — cu menţiunea despre „Bachie kenezis" — şi îndatoriri fiscale ale lui — şi despre „kenezis et Hwzaronibus pertinen. Morzyna (Marginea) et Monosthor (Mănăstirea)" cu socoteli ale lor „pro vexillis". — Vezi act din 1553, nota 655 în privinţa numitelor îndatoriri fiscale.

619 bis) Hunfalvy op. cit. pg. 122. Act din 1613 al nobilului Esterhaszy, proprietarul castelului de Munkács, prin care concesionează unor chineji —căci aci nu poate fi vorba de cât de concesiune—posesiunea Szolocsina; ca să o colonizeze cu străini, ce nu aparţin castrului, cu îndatorirea, ca şi ceilalţi chineji, să suporte toate cheltuelile obişnuite, inclusiv „una cum bellici sumptus pensione".

620) Hurm. I-2 pg. 142. Act din 1367 cu menţiune de „...olachys de Wassarhel, iobagionibus domini regis ad castrum Baluanus pertinentibus".

în actul din 1370. Concesiunile lor numai sunt în acest important act, mărginite în terenurile de castrul [621]); ele au avut loc şi la sate şi la oraşe, ce de sigur intrau în domeniile regale; ştim, că oraşele şi ocoalele lor aparţineau direct regelui. Insă, pe lângă aceşti iobagii ai regelui, găsim şi iobagi ai nobililor - şi printre aceştia chineji [622])—ce nu pot fi, decât concesionari pe proprietăţile acestora. Iobagii aceştia ai nobililor de pe „possessionibus nobilium", nu pot constitui aci o clasă de coloni, supuşi, fie servituţii personale, fie servituţii reale, specifice acestei clase, ci trebuesc să fie de o condiţiune apropiată iobagilor concesiunilor regale din acelaş act, din 1370, din moment ce, cu acelaşi apelativ sunt menţionaţi alături de dânşii. E probabil, că avem a face aci cu membrii unei clase sociale asemănătoare clasei roturierilor sau franc-tenancierilor din Apusul feudal sau încă clasei Vlahilor [623]), din primele secole ale principatelor româneşti — având dânşii, iobagii nobililor, ca şi cei regali, anumite şi precize îndatoriri militare. Decadenţa lor socială, provenită din întărirea situaţiunii nobililor proprietari de pamânt, îi va apropia de clasa colonară, până la asimilare, ceea ce în aceiaşi epocă se constată chiar, pe alocurea, ca fapt îndeplinit [624]).

621) Hurm. I-2 pg. 164. Act din 1370 al lui Ladislau, palatinul Ungariei, prin care face cunoscut proscrierea şi confiscarea averilor mai multor iobagi, dovediţi ca „malefactores", de diverse delicte şi crime. Aceştia apar ca chineji, iobagi regali: „Kenezium Jobagionem regalem...", ca iobagii „domini regis", depe satele regale, dependente sau nu de castre, sau încă, ca iobagi ai nobililor, aşezaţi în satele sau proprietăţile acestora. Se menţionează, că „eosdem (lipsesc trei cuvinte) sentencia et amissione omnium possessionum proprietatum et bonorum suorum". — Vezi asemenea în act din 1416 (Ortvay Tivadar op. cit. pg. 518) al lui Pipo de Ozora, comite Temişoara, relatând litigiul între doi chineji „în persona Brank Kenesij nobis exponitur cum querela, quomodo în anno praeterito cuiusdam, Ladislai fily Johannis Jobagionis Regis în suo Keneziatu commorantis...".

622) Hurm. I-2 pg. 247. Act din 1377 relatând uciderea, de către trei nobili, a lui Bartha chinezul, ce era iobag al nobilului Gyerew de Vasarhely („cum unus jobbagio suus Bartha Kenezius ipsos insequendo..."). Vezi asemenea probabil în acela sens de iobagi cap. VII p. I. menţiunea de acei chineji în alt act din 1377, (Idem pg. 241) cari deţin, prin concesiuni temporală, întinderi eclesiastice.

623) Vezi Cursul meu de Istoria Dreptului Românesc (litografiat) pg. 527.

624) Vezi Hurm. I-2 pg. 226, actul din 1375. — Asemenea (idem pg. 411), act din 1400 cu menţiune de oameni de casă şi de iobagi ai unui nobil şi aşezarea lor pe moşiile altui nobil „...Missis familiaribus et Jobagionibus.. duos Jobagiones... non habita licentia et Justis terragys et alys ipsorum debitis persolutis, ad possessionem eorum transduci fecissent moraturos.."— Alt act din 1400 (idem pg. 411), în această chestie. Exemplele se pot multiplica.

Dacă iobagii regelui nu sunt aci indicaţi drept castrenşi, ci sunt iobagi, fără altă menţiune, de cât aceea de a fi „tam in tenutis Castrorum et Ciuitatibus, quam în villis liberis regalibus quam reginalibus“ calificaţi sau nu „regales“, ei nu pot fii astfel de cât ostaşi ai lui şi aşa dar statutul lor nu poate fii altul, de cât acela al iobagilor în general, aproape de nobilime, dar nu încă nobili. Acest statut, iobagii, „domini regis“ şi-l menţin; câteodată faţă de iobagii ceilalţi ai nobiiilor, când aceştia ajung, se vede, în stare de decadenţă socială, mai sus menţionată [625]).

V.

Ca posesori de pământ, pe baza titlului de concesiune, chinejii de castre—în speţă cei ai castrului Iladia din Banat, în 1363—ştiu să-şi apere cu folos hotarele posesiunilor lor, provocând, de acord cu partea litigantă, spre stabilirea lor, după vechile hotare, procedura convocării, în acest scop, a vecinilor şi limitrofilor pertinenţelor de castru în litigiu [626]). Căci, fiind titulari ai concesiunilor lor orice atingere a limiteior acestora îi interesează ca posesori, dar şi ca administratori ai lor. Ştim, că posesiunea acestor concesiuni chinezale, comporta drepturi de administraţiune respective, fie chinezul limitat, ca drepturi reale numai în hotarele concesiunei din pertinenţele de castru, fie dânsul de drepturi reale şi aiurea, decât în pertinenţele aceste; putând fii astfel totdeodată proprietar al unui bun sau al mai multor bunuri anumite şi concesionar de sate şi moşii din dependenţa de castru, pe care „tanquam kenezius“, le administra, cu îndatoririle aferente faţă de castru respectiv [627]).

625) Hurm. I-2 pg. 505. Act din 1418 al vice-comiţilor comitatului de Crasso, care relatează... „quod Brath kenezius de Egreus, Jobagio domini regis quendam Iobaggionem ipsius domini Stephani de possessione Rauna in silencio noctis salienter transuehy fecisset et abduxisset potencia sua mediante...“.

626) „Conuocatisque uicinis et commetaneis eiusdem legitime factis et eisdem presentibus per suas veras et antiquas metas... nouis metis, iuxta veteres, reambulassent...“ — Vezi actul din 1363 - în Hurm. I-2 pg. 76 - în cerc se relatează, cum o donaţiune de proprietăţi făcută unui nobil de regele Ludovic se întindea în teritoriul „ipsius castri Iliad“ şi atitudinea ce o iau „kenezii olahorum ad ipsum castrum pertinentes“.

627) Vezi nota 367. Actul din 1378 în Hurm. I-2 pg. 251. — Vezi asemenea (idem pg. 356) actul din 1394, notele 522 şi 609.

In această calitate de chinez el poate vorbi în numele administraţilor săi. Astfel în 1383 încheie chinezul Vladimir, căpetenie a Vlahilor „morentes subt castro Salgo“ lângă Sibiu, o convenţiune cu „Kende - Knez“, adică cu chinezul Cândea, căpetenia Românilor de subt cetatea Sibiului şi cu alţi reprezentanţi ai lor, precum cu delegaţii comitesei de Helta şi ai comunităţii de Helta[628]) Chinejii de castre continuă a fi arătaţi în actul din 1427 al regelui Sigismund, drept căpetenii ale Românilor, ce aşezaţi fiind, în pertinenţe castrense — în speţă ale castrului din Deva — deci, pe concesiunile lor, ascultă de dânşii; şi astfel, spune actul, nu-şi văd, urmându-le sugestiunile şi consiliile lor, de îndatoririle lor faţă de castru. In consecinţă regele prescrie „quatenus dictos Kenezios a similibus suggestionibus dehortare quam saeverrime..“ Şi îndatoririle „Olahi“-lor de subt chinejii castrenşi rees a fi aceleaşi în prima parte a sec. XV, ca la începutul sec. XIV[629]) pentru „conseruacione et municione“ a castrului; şi după cum se exprimă actul din 1301, asemenea acel din 1427 precizează îndatoririle Românilor. Ele nu consistă atât din plată de bani sau de producte în natură, „census,.. agricolationes“, existente totuşi, cât în îndeplinire de munci manuale pentru construcţii şi reparaţii ale castrului, pentru

628) Zimm — Wern. II. op. cit. pg. 564. Convenţiune relativă la anumite delicte, la interzicere de anumite păşuni, la paza fruntariei muntene, la portul de arme. Pe lângă chinezul „Fladmir“ sunt „ex parte castri“ şi alţi „Valahi“ dintre cari un Petril Schereban (Serban), magnus Neg (Neagul) niger Bauch, etc. — Alături de „Kende - Knez“ se află „niger Radul, Dauid (David), Dragner (Dragmir), Drewgych (Drăghici) etc. etc. Din partea comitesei şi comunităţii din Helta e un Theodir (Theodor), Radul, etc. „Vladimir - scrie, Iorga (op. cit. pg. 100) despre această convenţiune - acceptă, ca mărturia a şapte persoane să fie suficientă. ca să facă să piară pe rug aceia, cari ar fi fost acuzaţi de culpele aceste (mai sus arătate în act, deverse degradări şi mai ales incendii). Situaţiunea era într'adevăr foarte curioasă, căci li se interzicea acestor ostaşi ai graniţei să-şi poartă arcurile, în afară de trebuinţele serviciului lor militar“, — Se observă calificativul de „niger“, ce revine des la Români. Vezi şi actul din 1413 (Zimm. Wern. II: pg. 377) „comes Ianusch niger“. Vezi nota 434.

629) Vezi cap. III. p, I şi nota 291, actul din 1301. — Actul din 1427 (în Hurm. I-2 pg, 541). emană dela regele Sigismund către vive-voevodul Transilvaniei, invitându-l să ia măsuri în contra chinejilor castrului de Deva; căci „nonnulli populi in districtibus Olachalibus dicti Castri existentes, malesanis ac frivolis keneziorum suorum sugestionibus et consiliis agitati, et inducti... a solitis castri servitutibus subducere conentur. Quum autem Olachi, quarum videlicet tam persone, ipsae quam et terrae, ac agricolationes eorum eidem castro nostro inseparabili adscriptae habentur, non tantum agricolationes castri proprios licet in usus, ina-

săpatul de şanţuri şi ridicări de uvrajii militare, pentru transportul de nutreţuri şi hrană, pentru tăiatul lemnelor, şi de alte munci în acelaş scop ostăşesc, după obiceiui cel vechi şi lăudat[630]). Aceşti „Olahi", ce muncesc pentru castru subt chinezul lor respectiv — astfel le este menţionată existenţa în 1390 pe pomenitele pertinenţe ale castrului Cueşti, posibil atunci în satul chinezului Neacşu[631]) — dânşii „Olahi" ajung, în sec. XV, a fi iobagii lui — în ultimul înţeles al acestei desemnări — urmându-l pe acest chinez al lor în acţiunile lui, ordonate de castelanul, de care el însuşi[632]) ascultă.

Situaţiunea lor a acestor „Valachi castrenses" se agravează cu timpul prin procesul general de inferiorizare a masselor de muncitori ai pamântului în Ungaria medievală şi astfel ajung dânşii a datori castrului, în sec. XVI sume de bani, şi plăţi în natură relativ considerabile, pe lângă prestaţiile în muncă, cari n'aveau motiv să înceteze[633]).

lienabiliter tamen procurare, certosque census praestare, sed etiam opera servitia manuali ad conservationem castri oportuna, ut sunt: munimenta stuendi, et reparandi, aggeres fodiendi, ligna secandi, indagines preacidendi, victualiam et commentam devehendi, et alia in generis servitia facere, juxta antiquam et laudabilem consuetudinem teneantur..." — Hunfalvy op. cit. pg. 153. Act din 1466 al reginei Elizabeta, prin care reduce „censum" Valahilor castrului Munkács la un gulden anual. Dispune ca dânşii să nu dea chinejilor de cât şase ouă anual, în loc de doisprezece; pentru celelalte „Kenezius maneat în sua consvetudine".

630) — Vezi actul din 1427 din nota 629.

631) Hurm. I-2 gg. 330. Menţiune în actul din 1390 al regelui Sigismund de „Olahy de pertinencys Castri Kuest", cari sunt însărcinaţi de a aduce inaintea forului de „probi et Nobiles viri", pe „Dobrouch Olahum".

632) Hurm. I-2 pg. 628. Act din 1437 al vice-comitetului de Caraş, prin care se menţionează, că... „petrus kenesius de Garulia simul cum suis Jobagionibus..· Ipsum cum Castellano et Kenesys necnon populis de Crassofeu"... ar avea intenţiunea să prade şi să jefuiască bunurile nobilului Franko de Remetea. Vezi nota 486.

633) Act din 1553. Raportul comisarilor Paul Bornemiza şi Gheorghe Vernherr asupra îndatoririlor de plăţi ale Valahilor „castrenses" din pertinenţele castrului Csicso din comitatul Szolnok către acest castru. „Item circa festum St. Geogii habentur inter Valahos ovium quinquagessima, item redemptio porcorum... Item Valahi... dabant dicam secundum sortem levatam, aiiqui denarios 50, aliqui denarios 25. Item în possessionibus Lapos... dabant singuli... denarios 16, alii vero 8 meliori tempore proventus istorum faciebant florensos 100. Item... în aliquibus possessionibus... valachalibus dantur porci cespitales et apes, ita tamen, qui habent porcos unius auri, si habuerint 10, ex 10 tenentur dare porcum unum: ex 50 vel 100, vel 30, vel infra similiter dabunt porcum unum, infra 10 non tenentur porcum dare... Ex porcis vero qui unum anum non habent, etiam si fuerint 100, nihil solvunt· Valahi similibus faciunt de Apibus..," (Apud Kemény op. cit. pg. 316).

In calitatea lor de tradiţionale căpetenii ale Românilor, le sunt date chinejilor de castre, conform străvechilor rostuii chinezale, însărcinări de reînoiri de aşezări omeneşti, cu aferentele inpopulări şi de sigur cu consecventele înfiinţări de culturi agricole; concesiunea acestor sate de pe modul concesiunii castrense, date lor în mod curent, le este conferită drept răsplată. Scutirea ei de cens şi de prestaţii poartă acelaş caracter de lipsă de definitivare, ca însăşi concesiunea castrensă, spre deosebire de caracterul perpetuu al concesiunii, subt forma donaţiunii regale, către chinejii nobili. „Nostro scilicet durante placito de praaetacta Villa" spune actul din 1409[634]). Astfel încât, în caz de revocare a scutirii, locuitorii satelor nouă sau din nou înpopulate vin alături de cei ai satelor vechi ale castrului şi subt chinejii lor să-i aducă contribuţia îndatoririlor respective faţă de dânsul[635]) — precum şi-o aduceau însăşi chinejii pe a lor.

VI

Chinejii aceştia de castre puteau fi făcuţi titulari de chinezate nobile, neatârnate de castre — învestită fiindu-le donaţiunea acestor chinezate cu formula donaţională regală. In acest mod dânşii întruneau în persoana lor statute juridice diferite, fiind astfel nobili de pe urma drepturilor de proprietate, comportând „dominium" asupra unui sau mai multor bunuri, dar şi chineji de castre totdeodată, ca concesionari cu drepturi de posesiune asupra anumitor întinderi din pertinenţele castrului respectiv şi beneficiind ca atari de privilegiile lor judecătoreşti, pe care precum am văzut, înţelegeau să le îndeplinească. Iar atari donaţiuni de bunuri cu „jus dominii" din partea regilor în beneficiul chinejilor de castre nu puteau, de cât să grăbească ascensiunea lor socială, intrarea lor în nobilime, având ca efect firesc dispariţia treptată a caracterului chinezal castrens. Astfel se întâmplă în cursul secolelor XIV şi XV cu familia chinezului Cândea al castrului Haţeg,

634) Vezi nota 561.
635) Vezi asemenea actul din 1409. în nota 561.

ajunsă proprietară a mai multor bunuri, după actele, ce le menţionează „dominium" asupra lor [635 bis]).

E de remarcat, că această dublă calitate juridică de nobil şi de chinez de castru a putut exista cel puţin de două generaţii înainte de finitul secolului XIV [636]) ceea ce arată, cel puţin pe alocuri, în primele lui decenii, situaţia ridicată a chinejilor de castre. Un asemenea chinezat putea el însuşi să fie constituit şi deosebit din

635 bis) Solyom Fekete op. cit. pg. 21. Act din 1394, al lui Frank voevodul Transilvaniei. Actul arată cum „Michael, filius dees de districtu Myhald" — adică al castrului Mehadiei, astfel frate cu acel Petre, fiul lui Dees din actele din 1390 şi din 1413 (notele 317 şi 638) atunci chinez el însuşi—provoacă confirmarea din partea voevodului a drepturilor de proprietate ale lui Ioan şi Cândea, fiul lui Cândea, fiul lui Mihai asupra „villam liberam Noxara (Nucşoara)... quod exhibicione literarum... olym ladislai et Emerici Bubek, similiter vayodarum Transilvanorum... sub eadem libera condicione sub quo pater et aui ipsorum in antea possedis sent conferre...". Ioan şi Cândea fii lui Cândea, suut chineji ai castrului de Haţeg, de pe urma posesiunii lor din Malomvyze (Râul Morii) din pertinenţele acestui castru. Ca atari în act e menţionat, că „prefati Johanns et Kende fily ipsius Kende semper singulis annis in festo beati Georgii martiris onum bouem Castellano suo dare teneantur" (pg, 21).—Un act din 1404 (Hurm. I-2 pg. 432) al lui Sigismuud menţionează, că prin „novae donationis titulo in perpetuum duximus conferendum ipsosque (pe Ioan şi Cândea) in Dominium ejusdem" (al moşiei Nucşoara),

Alt act die 1415 (A Hunyad tort. Dr. Solyom Fekete op. cit pg: 29) al lui Nicolae de Chaak voevodul Transilvaniei relatează două acte, unul din 1406, altul din 1412; relative la aceşti chineji. In cel din 1406 Laczk de (Za)ntbow, voevodul Transilvaniei îi scuteşte de dările chinezale „census seu collectam ipsorum kenesiatus in possessione Malomuize existentis ad castrum Hathzag vsque ad nostrum beneplacitum eisdem remissimus et relaxauimus", Actul din 1412 al voevodului Stibor confirmă actul din 1406, precum ambele sunt confirmate de actul din 1415. Asupra formulei „usque ad nostrum beneplacitum", vezi par. III al prezentului cap. şi nota 606 bis,

In afară de „villa Noxara", descedenţii chinezului Cândea al castrului de Haţeg capătă de pe urma serviciilor pe câmpul de luptă ale lor, „familiarum Fidelis nostri dilecti Magnifici Johannis de Huniad"—în contra Turcilor, prin actul din 1443, de la regele Vladislav, „Possesssiones nostras Walachichales Zenttpeter et Reye vocatas in comitatu Hunyad habitas..", Chinezului Ioan din Malomvize, fiului lui Cândea, precum şi fiilor săi, Ladislau şi Cândereş Ioan Corvin le acordă, în 1451, un act de scutire, prin care le iartă „proventus Quiuquagesimales tam Regie maiestati et Wayuode Transilvanensi, quam eciam Archiepiscopo Strigoniensi" datorit de pe urma bunurilor lor din „Malomuyz necnon Wanchonfalwa, Zenthpeterfalwa, Galacz et Rey" (Idem Solyom Fekete pg. 33 şi 35). (Vezi nota 565). Astfel în afară de bunurile menţionate în acte, chinezul Ioan cu fii lui, mai posedă cu „dominium încă alte două bunuri.

636) Vezi actul precitat din 1394 din nota precedentă.

pertinenţele de castru, uneori în cunoscutul scop de înpopulare al donaţiunii de chinezat — precum putea consta şi în păduri. Am văzut mai sus, că în sec. XIII din iobagi de castre se puteau ridica nobili — şi aceasta tocmai prin mijlocul detaşării, în beneficiul titularilor, a întinderilor de pământ, posedate de dânşii din pertinenţele de castru [636 bis]). Ei le posedau aceste întinderi de aci înainte, ca nobili, dependenţi deadreptul de rege. Se întâmptă însă şi procesul contrar: ca chinezate nobile să fie alipite la un moment dat unui castru vecin, fără ca în trecutul lor o origină castrensă să poată fi arătată, ca motiv al acestei alipiri [637]). Ca şi constituirile de chinezate nobile din pertinenţele de castre, înglobarea lor în aceste pertinenţe ale lor erau motivate, în primul rând, din necesităţi politice şi sociale, asupra cărora hotăra suveranul, ca titular al dominiului eminent.

Se înţelege. că chinezul, beneficiar al unei asemenea donaţiuni mai sus arătate, trebuia să continue, dacă păstra pe de-alături calitatea lui de chinez castrens. să îndeplinească, faţă de castrul respectiv, obligaţiunile, ce i le datorà, în această calitate a lui [638]).

---

636 bis) Fèjer. op. cit V.-2, pg. 201. Act din 1274: „eosdem Petrum Paulum, Micou, Ivanem et Nicolaum ac Egidium et per eos heredes eorum heredumque eorum successores de ipso iobaginatu castri pure et simpliciter eximendo cum terris eorum quocumque iusto titulo possesis in numerum, coetum et consortium Nobilium servientium regalium accipimus".

637) Act din 2 Martie 1457 (M. de A. op. cit. pg. 399), nota 540. Asupra trecutului moşiilor Lipche şi Harince, vezi cap. V. par. III.

638) Hurm. I-a pg. 354. Act din 1394 al regelui Sigismund, care conferă lui Dobre „Olahus"... „Kneziatum cuiusdam silve nostre Lesnek vocate, in pertinencys Castri nostri Deva noncupati existentis... cum quibusvis eiusdem Kneziatus utilitatibus commoditatibus et usibus, memorato Dobre et eius heredibus donandum duximus, et conferendum, ymo damus donamus et conferimus perpetuo possidendam tenendam pariter et habendam salvo iure alieno, hac tamen condicione interserta, ut idem Dobre ac eius heredes Castellanis, et vice castellanis prefati castri nostri Deva pro tempore constitutis praetextu dicti Kneziatus et eius utilitatum ad instar ceterorum Kneziorum, ad dictum castrum nostrum Deva, tantium debita obsequia servicia ac solutiones consvetas exhibere et facere teneantur temporibus perpetue affuturis, harum nostrarum testimonio litterarum". — Tot relativ la păduri pertinente de castre—de data aceasta însă, în pur scop administrativ, — găsim un act din 1454 (Hurm. II-2 pg. 51), prin care Iacob Pongraţ, comitele castrelor din Jidova şi din Şimlău din Banat concede nobililor români Miha şi Ştefan Sugar comitatul de pădure „ad Castrum videlicet zidowar pertinens". E posibil, că acest Erdyosspansagoth să nu fie de cât o înfăţişare a unui „keneziatus silvae", ca acela din actul din 1394. iar nobilii fraţi Sugar, să nu fie, în acea jumătate a secolului XV, decât chineji ai castrului Jido-

VII.

In ce consistau aceste obligățiuni?

Fireşte mai întâi de toate în obligațiuni de serviciu militar față de castrul respectiv. Asimilarea însăşi a situațiunii chinejilor castrenşi cu aceea a iobagilor, ca oşteni apărători de castre, explicată şi constatată mai sus [639]), ne-o dovedeşte în mod explicit caracterul principial militar al obligațiunilor lor. In mod deductiv ne arată acest caracter îndatoririle examinate mai sus, ale administraților lor, ce nu se pot explica, de cât, dacă dânşii, chinejii, asigurau apărarea castrelor respective.

Dar, referitor la anumite situațiuni mai răsărite de chineji, anume ale acelora, cari, deşi castrenşi, erau asimilați cu chinejii no-

---

via. Vezi despre calitatea de nobili a chinejilor de castre din jumătatea secolului XV nota 610; despre o apropiere a statutelor ambelor clase în XIV. vezi asemenea, ambele acte din 1363 (Hurm. I-2 pg. 72 şi pg. 74), nota 348 pentru primul. — In actul următor din 1363 proprietatea Zalach, nu mai e menționată, ca făcând parte din pertinențe castrului Deva, ci numai din comitatul Hunyad. —Asemenea act din 1390 (idem pg. 331), nota 317 — Act din 1394 (idem pg. 356), nota 522. — Act din 1404 (idem pg. 437), nota 483 -- Vezi asemenea M. de A. op. cit. pg. 193, actul din 6 Oct. 1413 a, lui Pipo de Ozora, comite pe Timişoara, care spre răsplata serviciilor magistrului Petre de Dece"., keneziatum possesionis Regalis Orbay vocate in districtu Mihald existentis, cum universis suis pertinencys... etc. ad instar aliorum keneziatum... suisque heredibus, conferimus et contilimus, ymo damus, conferimus et contulimus... anuimus eciam, ut quicumque libere condicionis homines ad eandam possessionem orbagy, morandi causa advenerint, secure veniant et tute commorant et a die adventus ipsorum, qui in loca deserta aedificia construxerint, septem annorum, qui vero in proptis domibus descenderint trium annorum libertatibus pacifice perfruantus in quarumlibet.., Quodcirca vobis castellanis nostris in castro de Mihald constitutis... mandamus, quatenus magistrum Petrum de Decse premissu nostre donacionis et.., formam nullo modo impedire audeatis...".

Acest act al vestitului comite de Temişoara, pe lângă interesul, ce-l prezintă pentru subiectul studiului de față, e interesant şi pentru a arăta influența concepției feudale apusene asupra instituțiunilor regatului maghiar în epoca împăratului-rege Sigismund; caci aci, comitetele, vasal el insuşi al regelui Ungariei. după concepțiile apusene, dela sine face o donațiune de pământ magistrului Petre de Dece, ca în Apus de la un suveran la vasalul său, fără să mai intervină -- precum era norma generală în regatul maghiar, precum am văzut -- donația regală directă dela suveran la donalistul său, fie chiar la cel mai umil. Vezi şi actul din 1419, nota 488, actul din 1451, nota 504.

639) Vezi în prezentul capitol par. I şi II.

bili — de pe urma, cum pare a fi cazul actului din 1390[640]), a bunurilor donate de rege cu tipica formulă nobiliară de donaţiune — astfel reese, că pentru aceştia, îndatoririle lor militare nu se mărgineau la asigurarea apărării castrelor, ci şi, ca pentru chinejii nobili, la prezenţa personală a lor şi a celor, ce-i însoţeau, în armata regală, ce mergea să înfrunte pe inamic. In acest caz însă se preciza, în care parte anume a regatului aveau să meargă cu armata; şi această precizare pare să fi fost limitativă[641]).

Pe lângă serviciul militar chinejii datorau castrului atât conducerea şi asigurarea serviciilor manuale ale Românilor de subt dânşii în folosul lui, cât şi controlul lucrărilor lor agricole şi ale dărilor diverse ale lor faţă de dânsul[642]). In privinţa impunerilor fiscale chinezii castrenşi erau îndatoraţi la o taxă anumită, ce pare a fi şi o obligaţiune specifică situaţiunii lor, deoarece în actul din 1398[643]), suma menţionată nu e rânduită în categoria de „proven-

640) Vezi nota 317.

641) Vezi actele din 1387, 1390 din Hurm. I-2 pg. 300 şi 330, vezi cap. III. p. IX şi nota 317. -- Spre comparare cu serviciul militar al chinejilor nobili, înposesionaţi cu „dominium", vezi M. de A. op. cit, pg. 185, act din 14 Nov. 1412, cap. III. par. III. -- Pentru dispozitivul forţelor regatului maghiar în epoca, ce o studiem, şi contribuţia Românilor la acest total de forţe militare, vezi Hurm. I-2 pg. 567, regulamentul militar din 1430 al regelui Sigismund. Menţiune despre „panceratis" voevozilor munteni şi moldoveni, în număr de zece mii. Privitor la actul din 1390, vezi în I. Vuia, Districtus Valachorum. 1930. pg. 16, menţiunea — cu prilejul donaţiei, de sigur „novae donationis titulo" de către rege a pomenitului chinezat de Temeşel, lui Dionisie, fiul lui Petre, titularul actului din 1390—ca „atunci era uzul in cercurile româneşti, ca cnejii, pentru propriètăţile primite, să dea o sabie".

642) Act din 1409. „...servitia..."; vezi Hurm. I-2 pg. 464, nota 561. — Act din 1427 (idem pg. 541). vezi nota 629.

643) Hurm. I-2 pg. 397. „Nos Stiborius de Dobuski Castellanus „et 12 Jurati Provinciae Hatzek, notum facimus... quod coram Magnifiqo Viro D. Stiborio Vajvoda Transil. constituti famosi Domini Dragota et Jon fratres et Knezii de Riul alb (h. e. Féjerviz) proponentes et querulose agitantes contra honnestos viros Janustinum et fratres suos Bassarabe et Coste Knesios de Ruisor...". Litigiul poartă asupra unei câtimi a unei mărci de argint — a cincea parte — ce, pretindeau Dragotă şi Ioan, ar fi trebuit să o plătească pentru dânşii la „Camera" regelui sau a voevodului Transilvaniei, Janustin, Basarab şi Costea. Juriul menţionat mai sus, însărcinat de voevod cu judecata, hotărăşte, că această a cincea dintr'o marcă de argint să o plătească Dragotă şi Ioan — celelalte 4/5 să fie plătite de Janustin, Basarab şi Costea. Deşi în act nu este arătată calitatea de chinejii de castre a celor menţionaţi, ea reese din competenţa castelanului castrului de Deva de a prezida juriul, ce judecă litigiul, în consecinţă existent, intre chinejii acestui castru — precum din calificarea lor, „famosi, honnesti", iar nu „nobiles". Vezi intrerpretarea acestui act, par. III al prezentului capitol.

tus kineziales" nici în acea de „census" şi de „munera" plătită de chinezii inposesionaţi [644]) — cât pare asemenea a fi o plată recognitivă „in signum domini", ca şi alte impuneri [645]), fiind dat modicitatea ei. De sigur, că această taxă nu constitue singura îndatorire fiscală a chinejilor de castre. Această ne-oarată menţiunea existenţei unor anumite dări, deoarece sunt pomenite tocmai eximări ale acestor dări [646]).

Putem deci menţiona „Censum, Datum seu Collectaneam, munera", ca impozite pentru chineji castrenşi — dări în bani, ca censul şi dări în natură, ca colectanee şi „munera"; asemenea taxa, census et contributio" după actul din 1482 [647]), precum, în locul lor am numărat pentru cei nobili, „proventus, census et munera" [648]).

La chinejii de castre deci „taxa" poate fi aceea dare recognitivă, care o găsim în actele din 1387 [649]), 1398 [650]) şi 1409 [651]), constând, în primul, intr'o sumă de trei groşi, în al doilea într'o sumă de o marcă de argint de plătit de două familii de chineji, în al treilea în suma de două sute de dinari de plătit, menţionează chiar actul, „in signum domini". Tot ca „signum domini" trebue să privim darea unei viţel de trei ani castrului respectiv, la moartea chinezului, de catre cnejii lui — în speţă castrului de Munkacs, de către chinejii „pertinantiarum Krajna" [652]) „Census" nu poaţe avea alt sens, de cât acela, de dare de bani, ce-l are la chinejii nobili; iar „contributio" poate fi asemănătoare cu „proventus", „munera" fiind probabil o „collectanea", după expresiunea de mai sus [652 bis]). Cuprinsă în dările în natură, probabil în „contributio",era şi acea „quinquagessima" specific valahă, pe care o plăteau chinejii de castre [653]) ca şi nobilii şi chinejii nobili români [654]). In sec. XVI

644) Vezi actele din 1412, 1453, şi 1454. — Notele 567 şi 568.
645) Vezi actul din 1409, nota 561.
646) Vezi actul din 1482. nota 573. — Hurm. II-2. pg. 272.
647) Vezi nota 573.
648) Vezi cap. V. par. VII.
649) Hurm. I-2 pg. 300, nota 606.
650) Idem pg. 397, nota 643.
651) Idem pg. 464, nota 561.
652) Pic., Abst. d. R. op. cit pg. 142. Act din 1493 „. .. vitelum trium annorum juxta eorum antiquam consuetudinen persoluere debeat...
652 bis) Solyom Fekete op. cit. pg. 36. Act din 1494. al lui Vladislav, regele Ungariei, prin care reduce la sasezeci mărci de argint şi două sute de oi — aceste de pe urma quirquagessimei — dările, pe cari „Universi Nobiles et Walachi distinctus Hackak" le datoresc „nobis et fisco nostro Regio".
653) Vezi actul din 1387, nota 606.
654) Vezi actele din 1451—1466. Vezi cap. V. par. VII.

în epoca de transformare a clasei chinejilor castrenşi, prin intrarea în rândurile nobilimii a unei părţi dintr'înşii, prin asimilarea celeilalte părţi cu chinejii comuni — sunt menţionate unele dări în natură, ale căror caracter arată această decădere a celor, ce au rămas pe lângă castre, nedevenind proprietari şi nobili[655]).

655) Act din 1553.— Raportul comisarilor Paul Bornemisza şi Georghe Wernherr asupra veniturilor castrului de Csicso din comitatul Solnok. Se menţionează îndatoririle chinejilor români: „Item de possessionibus aliquibus dabant per anno lodices decem (pături de cai) et septem. Similiter aliqui kenezii de aliquibus possesionibus, excepta possesione Lapos et pertinentis ejus, damulam dabant similiter nisum unum".

Apud Kemény. op. cit. pg. 316. Vezi nota 633.

CAPITOLUL VI

Chinejii comuni.

I

Actul din 1366 al regelui Ludovic, ce se referă clasei chinezale, şi pe care l-am analizat mai sus [656]), îl putem privi, ca una din consecinţele politicei sale faţă de susnumită clasă, prin constatarea unei stări sociale de fapt, pe care înţelegea să o fixeze juridiceşte, deosebind cele două mari categorii de chineji, chinejii nobili şi chinejii comuni — spre a le putea atribui drepturi şi îndatoriri respective, în scopul general al reorganizării Ardealului. Dacă pe părtaşul primei categorii, pe chinezul întărit în chinezatul său prin actele regale „pro uno vero nobili acceptetur" — şi i-am studiat îndeajuns aspectele situaţiunii acestui personaj social spre a nu mai reveni asupra ei—pe membrii categoriei a doua îl rândueşte, ca „villicus" şi îl menţine, ca atare, în clasa celor „ignobiles", prin computarea unei valori de un ferton, pentru acţiunea juridică, ce eventual ar introduce-o; oamenii de rând („communes"), ca şi „Olahus communis", în acelaş caz de acţionare a lor sunt computaţi la valoarea unei jumătăţi de ferton [657]).

Se precizează astfel întrucâtva situaţiunea acestui chinez comun. O deosebire fundamentală îl separă de chinezul nobil, anume tocmai calitatea de nobil, ce reese a fi a celui dintâiu, depe urma calităţii lui de proprietar, confirmat în proprietatea lui chinezală, în chinezatul său, de „litterae regales"; dar în clasa oamenilor de rând, a celor „communes", în care e rânduit, chinezul comun se deosebeşte asemenea de aceştia, printr'o stare, ce-l

656) Vezi cap. IV. par. VII.
657) Zimm -Wern, op. cit. II pg. 256.

distinge de dânşii, ca — precum am văzut — pe un „villicus", menit a-i conduce; executând el însuşi, ca atare, ca un intendent, ordinele nobilului, de care ascultă, şi judecându-i, precum vom vedea, în numele său. O situaţiune deasupra oamenilor categoriei sale sociale, iată deci situaţiunea acestui chinez. Ca atare, subt denumirea lui, ne este cunoscut în acte. [658]).

Această superioritate relativă înlăuntrul aceleiaşi clase sociale, nu poate avea altă lămurire — după cum am constatat — de cât situaţiunea „ab antiquo" superioară a chinejilor faţă de Români înainte de cucerirea ungurească; dânsa, localmente, unde nu i-a făcut dependenţi direct de rege sau nu i-a cuprins în pertinenţele castrelor, i-a supus cuceritorului ungur, nobilului, devenit proprietar al pământului lor şi acel al Valahilor, ce-i conduceau. Dânşii — conducători şi conduşi — cu toţi şi-au pierdut libera stăpânire a solului, încăput în mâna nobilului — sau a instituţiunii religioase. Dar străvechile aşezări chinezale — chinezatele — cu rapoartele lor de poruncă şi de ascultare, au persistat pe acest pământ, ce nu mai era al lor, transformându-se însă, din instituţiuni gentilice, ce duseseră o viaţă independentă, cu rapoartele de subordonanţă, compatibile unei asemenea vieţi politice rudimentare, în organizaţiuni economice, supuse unui „dominus", pe pământul căruia subsistau. Ele fiinţau, spre alcătuirea administratiunii unui bun feudal, aparţinând acelui „dominus", aşa cum o comportau necesităţile şi concepţiunile epocei.

Chinezaţele chinejilor comuni apar deci, ca tot atâtea subîmpărţiri economice, subt titularii lor respectivi, ale proprietăţilor nobile sau bisericeşti—fie chiar aceste proprietăţi desemnate, ca aparţinând unei familii chinezale române—nobile—fiind astfel pe aceiaşi proprietate chineji, proprietari şi nobili, deşi în speţă dânsii nu-şi mai poartă titlul, şi chineji comuni, în chinezatele lor, ce fac parte din bunul în chestie. [659]). Aceste chinezate comune rees, ca concesiuni ale proprietarilor, ce au ca consecinţă, supuşenia chi-

658) Hurm. op. cit. II-2 pg. 366. Act din 1495 al sesiunii judiciare a Sibiului menţionând, că „Item de felleck Ianush Kenes Juramento deposito fassus est" într'un proces. Pe acest chinez Ianoş, îl ţin drept chinez comun, deoarece nu e calificat ca „nobilis", fie chiar ca „proceris" sau „providus", cum ar fi fost cazul pentru un chinez nobil sau castrens în lexicul actelor latine ale epocei.

659) Hurm. I-2 pg. 251. Act din 1378 — menţiunea chinezatului Guden, a satelor chinejilor Paul şi Ştefan în „possessio", Woya aparţinând familiei descedenţilor lui Tyman. Vezi notele 301 şi 343.

nejilor, faţă de dânşii, depe urma acestor rapoarte ale pământului. [660]).

Ele cuprind un număr oareşcare de familii de iobagi, sau de „rustici", trăind desigur pe „mansiones" ale lor, ce desemnează astfel locurile cultivate, mergând, ca :n actul din 1389, dela unitate până la 24 de familii. Puteau cuprinde şi locuri deşarte. Intinderea lor este, aşa dar, variabilă [661]).

Prezentau oare aceste chinezate caracterul eredităţii ? Eu cred că da, în sensul unei eredităţi de fapt, fiind dat puterea ei în conceptele şi instituţiunile medievale — deşi actul din 1377 ne vorbeşte de întinderi concedate chinejilor capitolului episcopiei

---

660) Vezi actul din 1377. (Hurm. I-2 pg. 241) „... ex concessione ejusdem episcopi, et capituli temporaliter tentas... semel ab onore debite terestralis subjectionis, nec ii quidem unquam exempti quen,.. etc".

— Asemenea vezi actul din 1415 (Ortvay Tivadar op. cit. pg, 513) al magistrului Philipus de Koragh, care face cunoscut „quod quendam locum ville nostre... qui alyas Keneziatus Johannis fily farcasi erat.. idem Kenezyatus ad manus nostras descendit" de pe urma executării prin spânzurătoare a munitului chinez Ioan „pro suis nefandis actibus". „Quem (Kenezyatum) provido viro andrea Judici Curie nostre de Chery ac per eum filijs suis Johanni et petro ac ceteris qui essent nascituri more Kenezijatus et officiolatus în perpetuum dedimus cum omnibus vtitiliabus terris arabilibus, fenetis, ect..". Magistrul acordă asemenea o scutire de dări către dânsul, „libertatem ville predicte.." de două zeci de ani. — Vezi şi cap. VI. par. III.

661) Hurm. I-2 pg. 251 — Act din 1378. Vezi şi nota 659. Idem pg. 317. Act din 1389 al judecătorului curţii regale a regelui Sigismund despre proprietatea din Egerzegh (Banat), cu chinejii şi iobagii ei, cu subîmpărţirile sale: „...in duas partes rectas et coequales... viginti jobagiones et vn(am) desertam curiam... Jobagionibus decem Jobagiones in fine eiusdem porcionis possessionarie... (se continuă menţiunile diverselor părţi ale domeniului, precum localizările şi numărătoarea iobagilor)... Item in alys quator locis penes eundem Riuulum habitis... Rados Kenezium Brathes et draxa vocatos... Item iuxta Wermespatak (viginti ?) quator keneziatibus et totidem locis sex Jobagiones, et tria loca deserta, invenissent, ex quibus quinque Jobagiones et vnum locum desertum sub Keneziatu Nexa Kenezy, a parte ville Prekolfalva existente... Item Proda Kenezium cum quator et Stank Kenezium cum sex Jobagionibus suis... Item dobrucha Kenezium penes ipsum Riuulum Wermespatak residentem cnm nouem Jobagionibus suis... Item possessiones donsanfalva et Zanyslokenesfalua octo, ac Halmagkenezhaza duos Jobagiones in se continentes... Item Januskenesfalwa vocata, decem et octo Jobagiones in se continens... porcio. possesionaria... in qua idem Johannes Kenezius et alter Jobagio residerent.. Item villa Phileskenezfalua vocata, contineret in se quindecim Jobagiones... Item in possessione Kechafalua vocata Stephano filio petri cessissent Jobagiones videlicet Kechakenez Laden Bagdan (urmează treisprezece nume)... Item possessio Mayanfalua... necnon possessio Nicolai Kenezy cum viginti quator Jobagionibus in eisdem residentibus, Stephano filio Petri... etc".

Transilvaniei, ca „temporaliter tentas". [662]). Dar acest „temporaliter" nu arată, după mine, decât precaritatea principială a concesiunii chinezale, ce era astfel „pro forma" şi în anumite cazuri revocabilă de către proprietar, [663]) faţa de caracterul etern al proprietăţii donaţionale. Dealtminteri, găsim menţiuni de chinezat comun ereditar în secolul XV. [664]).

Prin forţa lucrurilor, concesiunile făcute de proprietari, de nobili, au confirmat — ca simple concesiuni nenobile—străvechile stăpâniri ale chinejilor comuni, ajunşi acum subt dânşii — cum e probabil, că pe alocuri ei să fii făcut concesiuni iniţiale în folosul chinejilor lor, acolo unde s'a simţit necesitate, prin prezenţa acestora, a unei rânduite administraţiuni a bunului respectiv. [665]).

II.

Actele mai vechi disting de cele mai multe ori pe chinez căpetenie a acestui chinezat, de iobagii, ce-i conduce, că făcând parte din personalul, din „oamenii" stăpânului" moşiei şi ai stăpânului său, „domini sui" [666]) — ca „villicus", precum am spus-o

662) Vezi notele 301 şi 660.

663) Hurm. I-2 op. cit. pg. 451. Act din 1408 al vice comiţilor din Caraş relatând, că „magister Stephanus" le-a făcut cunoscut, că „quidam kenezius suus nomine georgius in possessione sau pachach vocata Keneziatum perpetualem habuisset..." Actul expune un caz probabil de înfrăţire asupra acestui chinezat, pe care vroia chinezul Gheorghe să o îndeplinească, fără ştirea prealabilă a proprietarului său. Asemenea vezi în nota 660. actul din 1415.

664) Mihaly de Apşa, op. cit. pg. 329. Act din 1444 al comiţilor de Maramureş relatând plângerea nobilului Petre Gerbes de Zarwago, că alţi nobili împreună cu „latronculis ipsorum agregatis... Ibique keneziem (sic) ipsius... quem ipse in predictam possessionem statuisset omnia bona ipsius keneziey videlicet porcos, pecora, equos et alia animalia latrocinaliter depredarunt..." — A se observa semnificarea lui „statuisse", cu înţeles de a aşeza.

665) Hurm. II-2 pg. 358, Act din 1494, către regele Vladislav al Ungariei „...dicto testimonio nostro prezente... signanter Martinio Kenez... in Laurency Orzag domini sui..."

666) Termenii de „villicus" şi de „judex" sunt dese ori echivalenţi în diplomatica maghiară medievală de limba latină. „Judecătorul oraşului este mai ales desemnat în isvoarele timpului, ca „villicus" sau ca „maior villae" pe ungureşte falunagy, excepţional ca „iudex civitatis" (A. v. T, op. cit. 223). Vezi asemenea St. Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, 1849. pg. 623. Patenta de libertate a oraşului Pozsony din 1291: „...quod villicum seu iudicem inter se.., duraturum eligant... qui omnes causas... cum decem iuratis concivibus suis possit iudicare". — Asemenea actul din 1447. (Hurm.

adică ca un subaltern al său, administrând şi astfel judecând [667]) pe Românii, iobagii sau „subditi" lui, desigur, după „jus valahicum" în pricini mărunte. Şi din primele ştiri despre îndatoririle sale, ele apar ca mult mai uşoare,de cât acele ale celor de subt controlul lui [668]). Iar aceste däri către comunul „dominus" le regăsim în acte, ca menţinându-se timp de un veac şi jumătate. Ca atare situaţiunea lui socială fiind mai răsărită, şi acea economică este mai înfloritoare. [669]). Iar cu alţi chineji împreună şi organizaţi în scaune de judecată, vom vedea, că competenţa lor se întinde până la cazurile criminale — desigur în anumite împrejurări.

Această competenţă de judecare şi de conducere a muncitorilor pământului, cu legături din ce în ce mai strânse de glie, e consecinţa situaţiunii sale străvechi de căpetenie a satului [670]), ce-şi are acuma alte rosturi subalterne, din moment ce satul a încăput, din mâna şi porunca lui, în stăpânirea altuia. El rămâne capul satului, dar nu mai conduce şi judecă pe locuitorii lui în propriul său nume, ci în numele stăpânului moşiei şi în folosul rânduelii acestuia, caci al acesteia e pământul.

I-2, pg. 737) :„...aut eorum Villici seu Kenezy", Nota 686.— Actele din 1543-1552. „Judices vel kenezii". Kemény op. cit. pg. 312. Despre cedarea de către „dominus" unor organe sociale inferioare a dreptului de poliţie locală şi de judecată a cauzelor curente, vezi A. v. T. op. cit. pg. 598.

667) Vezi in Iorga, Les Roumains d'après quelques nouveaux documents occidentaux (Bull. S. Hist. Ac. Roum. IX 1921) in exemplarul din 1370 al unui Statut al capitulului, episcopiei Oradiei, în care „cnejii—administratori „— tot numai după obiceiu — dădeau (episcopiei) o jumătate de pătură de „lână, o stofă de pătură de şea şi un caşcaval — mai târziu li se va adao-„ga dijma ţărănească în miei şi in porci, precum şi un cal de anul nou" (pg. 179). — Vezi asemenea despre îndatoriri ale chinejilor acestei episcopii la o dată mai târzie (act din 1444), menţiunea: „ideo et ipsi ad humiliman ipso-„rum supplcationem lodices et septem birras seu gubas ...duximus remittendas „et relaxandas..." (Bunyitai V. A varad püspökseg törtenete II pg. 302).

668) L. Réthy. Az Olah Nyelv es nemzet Megala kulaza. 1887. B-Pest. pg. 159. Act din 1506-1512 menţionând impunerile şi dările Valahilor, precum cele în oi şi în porci ale chinejilor „iuxta conventionem factam ..„ut ultra hoc „iidem Kenezii singuraliter de more consveto dant... annis siugulis. medium „lodicem, unum filtrum pro sella et unum caseum. Communiter vero Olahi nostri dant nobis in die Strennarum in signum domini singulis equum unum". Vezi şi nota precedentă 667.

669) Act din 1444 (nota 664). Vezi averea in „pecora" a chinezului lui Petre Gerbes de Zarwago.

670) Vezi în actul din 1389. din notele 605 şi 661 apelativele Zanyslo-kenezfalva, Halmagkenezhaza, Januskenesfalva, — astfel satele chinejilor Zanyslo, Halmag, Janus; precum Kechafalva e satul lui Kechakenez, chinezului Kecha.

O altă înfăţişare a prerogativelor juridicţionale ale chinejilor comuni, este exercitarea lor în organizările scaunelor de judecată. Astfel în districtul Beiuşului, ce aparţinea Episcopului de Oradea, ca proprietar legal, se constitue după ştirile ce le avem din 1441, un scaun de judecată de doisprezece chineji, aleşi de popor subt preşedinţia voevodului districtului. Se poate apela în contra sentinţelor acestui prim for, ce judecă, desigur, după dreptul românesc consuetudinar, la Episcopul din Oradea. Dacă erau fixate amenzi, ele erau încasate, în termen de 15 zile, de către voevod sau de către crainic, adică înlocuitorul lui; dânşii răspundeau de ele şi în caz de neexecutare la timp, erau zălogiţi de către căpitanul sau castelanul Beiuşului. Chinejii, ce alcătuiau împreună cu voevodul acest scaun de judecată, erau scutiţi de îndatoririle lor iobagionale, în timpul funcţionării lor. Erau pedepsiţi cu pierderea libertăţii cei care comiseseră crime şi delicte grave: omor, falşificări, adulter, hoţie, etc [671]).

III.

Câteodată chinezul e confundat cu iobagul,[672]) pus în rândurile lui, fie chiar în capul unei liste de iobagi, [673]) şi confuzia deşi departe de a fi generală, la finele secolului XIV [674]) merge accentuându-se în secolul XV [675]).

671) S. Meteş op. cit. pg. 5. Actul din 1442 în Bunyitai. op. cit. pg. 302.

672) Vezi numitul act din 1389 din aceiaşi notă 661. Asemenea act din 1411 (Hurm. op. cit. I-2 pg. 481) al vice-comitetului de Caraş conţinând plângerea magistrului Stefan, anume, că „...unum equom (!) Jobagionis eiusdem magistri Stephani Dionisy scilicet Kenesy de Kekes... abduci fecisset" făptuitorul.—Act din 1437 (Hurm. I-2 pg. 630) al vice-comitelui de Caraş despre o răpire de iobag: „...Georgium filium marigius de Crassofeu, kenesium de „eadem de abducione cuiusdam jobagionis eiusdem domine (Anka de Remeţea) Maruskenez vocata prohibuisset et contradixisset..".—Act din 1486 (H. II, 2. pg. 295) dat în numele voevodului Transilvaniei, relatând plângerea nobilului Grigorie de Bethlem „...quomodo quidam Nicolaus kenez Jobbagio suus, de possessione Szent-Marton, ..„non habita ipsius licentia, neque justo terragio deposito, contra Regni consuetudinem, ad Kecset, ..se ipsum transtulisset moraturus, et quia tales Jobbagiones profugi rursus ad pristina eorum habitacula sunt reducendi..."

673) Vezi nota 661, Actul din 1389. „..Jobagiones videlicet Rechakenez, Laden, Bagdan..."

674) Vezi actul din 1389 mai sus citat, nota 661.

675) Vezi nota 672.

Desigur această confuzie e datorită dintr'un început situaţiunilor similare ale iobagilor în societatea maghiară şi a chinejilor în cea românească — precum am văzut-o mai sus la chinejii de castre [676]) — apoi decăderii lor pe moşiile nobilimii şi ale clerului. Chinejii au păstrat totuşi, acolo, unde decadenţă clasei iobagionale a fost mai timpurie, o relativă superioritate asupra ei; însă pe aiurea au decăzut la nivelul său. Situaţiunea respectivă a chinejilor şi a iobagilor n'a fost aceiaşi peste tot; ea a fost o chestie locală. Dela sat la sat — satele fiind vecine — un chinez diferă de un alt chinez, nefiind peste tot locul, astfel amândoi consideraţi ca iobagi [677]). Pe alocuri, ca în 1375 şi 1406, apare situaţiunea superioară a chinezului faţă de un iobag, pe care „accepta licentia, iustoque terragio deposito", dânsul caută să-l strămute pe moşia nobilului, ce-l serveşte ; sau este însărcinat cu conducerea lor, ca „un Capitaneus Iobagionum" pe această moşie a stăpânului său [678]); pe alocuri însă, chinejii sunt numiţi şi dânşii iobagi [679]) şi sunt supuşi de „domini" lor ca iobagii în general, la îndatoriri similare [680]), în speţa, la îndatoririle, ce trebuia un iobag să le indeplinească, dacă vroia să părăseasca moşia stăpânului său, anume: obţinerea permisiunei sale, plata

676) Vezi cap. VI. par. I.

677) Vezi în nota 672, actul din 1437 şi situaţiunile respective ale chinezului Gheorghe şi a lui „Maruskenez". Aceasta este un iobag, pe când Gheorghe îşi are încă, ca chinejii actului din 1389 (Nota 661), chinezatul său, „in possesione Emerici fily Hem". (H. II-2 pg. 632).

678) Hurm. I-2 pg. 226. Act al vice-comitelui de Caraş din 1375, relatând „...quod Nicolaus, Kenezius de Berche quendam alium noum Jobagionem nomine dusyn de Obelzek, accepta licentia iustoque terragio deposito ad possessionem eiusdem Magistri petri domini sui Berche vocatam adducere voluisset..." — Ortvay Tivadar op. cit. pg. 374. Act din 1406 al comitelui Frank de Zeechen „judex curie" regale, cu menţiune, că nobilul Stefan de Remetea i-a comunicat „quomodo Hem, filius Nicolai... quendam Capitaneum Jobagionum suorum in possessione Medwes vocata residentem wlgo Kenez dictum in districtu suo Sasa vocata constitutum verberari ac mutilari ac Barbas eiusdem extrahi..."

679) Actul din 1377. (Hurm. I-2 pg. 247), nota 622 — Act din 1475, cu menţiunea unui „Lazarus kenezius, et jobbagio in Harina Nicolai Farkaş", Ap. Kemény op. cit. pg. 328. (din Arhivele Bistriţei),

680) Hurm. I-2 pg. 454. Act din 1407 al vice-comitelui de Caraş, relatând plângerea nobililor din Helimba, că li s'a răpit „unum Kenesium ipsorum nomine Stephanum non obtenta licencia nec iusto terragio deposito et alys debitis non persolutis..."

unei taxe speciale de plecare „terragium justum" şi achitarea tuturor celorlalte datorii, fie către fisc, fie către „dominus".[681]).

Pe acei, ce-şi păstrează relativa lor superioritate, nobilul, proprietar al bunului, pe care dânşii există şi subsistă, îi are astfel în serviciul său făcându-le reşedinţa, unde se simţea nevoia, [682]) şi dânsul îi întrebuinţează depe urma situaţiunii lor mai rădicate, faţă de clasele de cultivatori, pe cari ei îi conduc şi îi judecă, ca agenţii lui de administrare şi de execuţie, ca oamenii lui de aproape spre îndeplinirea ordinelor sale. Chinejii lui [683]) sunt ca atari însărcinaţi cu misiuni dificile, ce implică încrederea stăpânului şi agerimea [684]) subalternului. Astfel, pe lângă măsurile de administraţie a bunului, îi vedem însărcinaţi cu urmărirea furturilor comise în prejudiciul stăpânului lor, [685]) şi tot astfel, mai cu seamă, îi vedem ca agenţii acestuia de execuţie în operaţiunile,

681) Vezi despre „terragium" A. v· T. op. cit. pg. 220; acel al celor, ce s'au aşezat pe un bun (Hintersassen), când îl părăsesc spre a se stabili într'un oraş. Pe aiurea apare, ca un cens al pământului concedat subt diverse titluri (pg. 236 — pg. 243), în general nenobile (pg. 265 et sq.), ce aparţin atunci proprietarului (pg. 594). Caracterul de taxă specială de mutare, al teragiului datorit proprietarului reese însăşi din actele din 1375 si 1407, precitate. (notele 678 şi 680). Vezi asemenea act din 1447, nota 686.

— Despre chestia permisiei proprietarului necesară colonului (licentia) spre a părăsi bunul său vezi art. LXX al const. din 1298, care nu menţionează, decât îndeplinirea obligaţiunilor lui. Decretele din 1492 şi 1514 însă impun ca neapărată această permisie. Vezi Filitti op, cit, pg. 48. Asemenea Politica Agrară la Români de Gheorghe Maior, 1906 pg. 74. — Vezi despre „alys debitis non persolutis..." ale actului din 1407 precitat, (nota 680) spre comparare cu aruncarea cislei a „liberilor clăcaşi" ai vechiului drept românesc (A. Gâde. Contribuţii la Istoria Socială a ţăranilor noştri. Buc. 1901; pg. 26 et sq). — Vezi asemenea Benkö Milkovia op. cit. II. 315. — Act din 1486 relatând plângerea nobilului Grigorie de Bethlem (vezi nota 672).

682) Ortvay Tivadar op. cit. pg. 337. Act din 1404 al capitalului „ecclesie Chanadiensis" (Csanad) cu menţiune „... In qua quiden possessione Alsoweze duo Kenesij videlicet (Bogdan et Elias) residenciam facerent personalem·.".

683) Ortvay Tivadar op. cit. pg. 489 act din 1414 al regelui Sigismund, cu menţiune".. quod prefatus Jacobus dyonisium Kenezium ipsius mogistri Stephani în possessione Zakas vocata commorantem dire verberasset..."

684) Vezi actul din 1375, notele 678 şi 704.

685) Hurm. 1—2 pg. 276. Act din 1382 al vice-comitelui de Caraş care relatează însărcinarea dată chiar de dânsul lui Toma, chinezul nobilului Stefan Zecul, de a urmări pe un inculpat de furtul unui cal aparţinând acestui nobil.—Idem. pg. 277. Alt act din 1382 al aceluiaş relatând amenda de trei mărci, ce a dat-o lui Toma chinezeul pentru neîndeplinirea însărcinării date.

frecvente la finele secolului XIV şi în secolul XV, de strămutare a iobagilor, depe moşiile, pe care stătuseră, pe moşiile respective ale proprietarilor, ce vroiau să-i aibă pe pământul lor; operaţiuni, făcute câteodată de bună voie cu îndeplinirea obligatiunilor adecuate unor asemenea strămutări [686]), dar de cele mai multe ori săvârşite cu fraudă şi violenţă de către chineji şi iobagi [687]). In măsurile luate de marii dregători regali spre regularea, ca în 1447, a conflictelor ivite depe urma fugei iobagilor vedem chineji reprezentând pe „domini" lor, depunând jurământ în justiţie în cazurile respective [688]).

Această fugă a iobagilor de pe moşiile lor originare e o caracteristică a epocei, ce ne-a lăsat cele mai multe documente despre chinejii comuni: finele secolului XIV, prima jumătate a secolului XV. E de sigur datorită asupririi clasei proprietarilor de bunuri, pe care şedeau dânşii şi pe care le cultivau. Proprietari vroiau să-i aducă pe iobagi în aceiaşi stare de supuşenie, ca pe ceilalţi cultivatori ai solului, ce le aparţinea. [689]) Tradiţia persi-

---

686) Vezi actul din 1375, (notele 678 şi 704). Despre condiţiunile acesttor strămutări. vezi şi actul din 1447 (Hurm. 1—2 pg. 736) "... ut Domini et Nobiles hujusmodi Jobbagionum, sicut praefertur furtive recessorum per se.. eorum in personis, aut eorum Villici sau Kenezy, tertio se super eo, quod tales Jobbagiones de jam notatis eorum Possessionibus, non habita licentia, neque justo terragio deposito, sed furtive recessisent.... Juramentun prestare dabant, et teneantur". — Vezi asemenea nota 681.

687) Hurm. 1-2 pg. 687. Act din 1344 al vice-comitelui de Caraş, care relatează, că pe iobagul Mihai al nobilului Benedict de Hem, Dobrotă şi Luca „filius Myrsa", chinejii „magistri „Bedre", l'au dus „ad villam eiusdem Bedre". Despre caracterul militar al iobagului Mihai vezi nota 581.— Idem pg. 629. Act din 1437 al vice-comitelui de Caraş, relatând că „kenesius Magnifici ladislai.... in possessione priboy residens quendam Jobagionem ipsius... Nicolai... Micula vocatum,,. in Stanco commomerantem cum omnibus Juribus eiusdem Nicolai... abduxisset potencia mediante.,. — Idem pg, 630, Act din 1437 relatând reclamaţia nobilului Nicolae de Remetea de readucere napoi a iobagului Micula. — Asemenea actul din 1437 (Idem pg. 632 citat în nota 677) relatând plângerea unui "famulus, al nobilului frank, fily Heem", care reclamă „quendam Jobagionem domini sui Kiral nomine ab ipso domino suo saliendo... Item similiter alterum Jobagionem eiusdem domini sui....". Ambii iobagi s'au adăpostit în chinezatul lui Gheorghe, depe bunul lui Emeric, fiul lui Hem, menţionat în acest act din 1437.

688) Vezi actul din 1447, din nota 686.

689) In general evoluţia claselor sociale în Ungaria tindea la dispariţia claselor libere nenobile şi la reducerea categoriilor sociale rurale la două: aceea a nobililor proprietari, aceea a colonilor legaţi de glie. Incă din

sistenţă [690]), a unei clase libere şi războinice, pe alocurea încă la începutul secolului XV în bună stare economică [691]), ce între altele prin constituţia din 1298 a regelui Andrei III îşi văzuse confirmată libertatea de mutare, pentru fiecare membru al ei [692]); — protecţia, ce o simţeau din când în când din partea regelui şi a dregătorilor lui — astfel în actele din 1405, 1405, 1410 şi 1416 [693]), îi încurajau pe iobagi de a se sustrage prin orice mijloc tendinţelor de nivelare ale nobililor şi clericilor, ce vroiau să-i lege de pământ. Acolo, unde şi atunci, când triumfau aceste tendinţe — „căci legaţi de glie n'au fost iobagii decât cu interminenţe" [694]) — dânşii, iobagii se sustrăgeau în mod curent situaţiei lor prin fugă; ea pare să fi fost endemică, de pe locurile lor, mai ales pe domeniile regale. Iar exasperarea lor a fost un factor hotărâtor în revoltele ţărăneşti din Ardeal din 1435 şi 1514. Inabuşirea acesteia din urmă, le pecetlui — legalmente — soarta [695]).

---

secolul XII. oamenii oraşelor şi ai burgurilor, concesionari pe pertinentele acestora, devin fie nobili, fie „jobbagiones exercituantes" pe moşiile nobile, provenite din acele pertinenţe (A. v. T. op. cit. pg. 161). Finitul evoluţiei îl arată art. XIV al decretului din 1514, care dispune, că „universi rustici" nu pot părăsi moşia respectivă a stăpânului (dominus) lor, de cât cu voia lui — devenind astfel legaţi de glie. (Idem pg. 598). Werböczi defineşte astfel situaţia acestui „rusticus": „Rusticus praeter mercedem et premium în ter„ris domini sui quantum ad perpetuitatem nil iuris habet; sed totius ter„re proprietas ad dominum terrestrem spectat et pertinet" (op. cit. titl. 30 par. III. al 7)

690) Vezi actul din 1344 la nota 581.

691 Hurm. 1—2 pg. 451 — Act din 1406 al vice-comitelui de Caraş, care relatează furtul a şaptezeci de oi ale lui Nexe (Neacşu), iobagul magistrului Stefan de Remetea.

692). Hurm. I 1 pg. 532.

693) Hurm. 1—2 pg. 441. Mandat din 1405 al lui Pipo de Ozora ordonând castelanurtlor din comitatul Caraş".. quatenus ejusmodi Jobagiones, preaefati magistri Stephani... de possessionibus regalibus ad possessiones preafati magistri Stephani, modo praemisso recessos, nullatenus abducere, vel abduci facere debeant, nisi tales, qui propria eorum voluntate habita licentia iterum ad possessiones regales reuerti vallent..." — Hurm 1—2 pg. 450, act din 1406, al regelui Sidismund interzicând nobililor din Transilvania să-şi atribue un drept de judecată asupra iobagilor episcopiei catolice din Alba Julia. — Idem pg. 470. Act din 1410 al aceluiaş rege menţionând dreptul de liberă mutare al iobagilor, odată plătite îndadoririle lor către proprietari. Asemenea (Idem pg. 416) vezi act din 1416 cu acelaş cuprins.

694) Filiti op. cit. pg. 48,

695) „Rezultatul fu cea mai crudă proclamaţie de şerbie, pe care o cunoaşte Europa.... Verböczy Cancelarul... trebuia să o modifice într'o pravilă de sânge". (N. Iorga Ist. Rom. din Ardeal şi Ungaria op. cit. I. pg. 115).— Vezi şi nota 689.

„Juxta Regni consvetudinem" dânşii fuseseră liberi să se strămute în schimbul îndeplinirii celor trei condiţiuni de mai sus [696]), recunoscute lor, în acordul din 1437 încheiat între delegaţii nobililor şi ai ţăranilor români şi unguri, revoltaţi [697]). Dar tocmai plângerile nobililor, ca aceea din 1447, arată, că aceştia, de fapt trebue, în mod abuziv, să nu se fi mulţumit cu îndeplinirea lor, ca să le da libertatea de mutare. Intenţiile lor de a nu admite această libertate se desprind din hotărârea dietei dela Turda, ce confirmă înţelegerea nobililor şi a baronilor din Ardeal, precum a fruntaşilor Saşilor şi ai Secuilor în contra acelei „universitas" a ţăranilor, ce le smulseseră acordurile dela 1437. Căci hotărârea comunicată, împăratului Sigismund la 8 Februarie 1438, nimic nu menţionează despre condiţiunile privitoare la iobagi [698]). Pe proprietari îi mănase şi continua să-i mâne în adoptarea acestei purtări de inferiorizare a iobagilor, de răpire a drepturilor lor îndătinate de anumite libertăţi, spre a-i lega de pământul lor, marele factor economic, ce a înrăurit într'atât viaţa socială a Evului Mediul, în Ungaria şi în voevodatele româneşti — ca şi în general în Europa — anume lipsa de braţe pentru cultivarea solului. Proprietarii în Ardeal caută să răpească oameni de munca de la vecini lor, câteodată câte un sat întreg — precum am văzut [699]).

696) Act din 1447 mai sus citat, nota 686.

697) Hurm. op. cit. 1—2 pg. 614.— „..nonas" din productele pământului sunt datorite vericăror proprietari — mai ales nobili — „tam a propriis Jobbagionibus quam extraneis terrarum vel vinearum cultoribus..." Astfel pentru aceştia toţi, „ideo ordinassent, ut universi et singuli libere conditionis homines justo ipsius deposito terragio, suisque debitis persolutis, quocunque maluerint liberam et securam se transferendi habeant facultatem". Aceştia dunt deci „tales Jobaggiones", pentru cari în act, se prevede modalitătile de judecare în caz de conflict între nobili respectiv şi dânşii. (pg. 616).

698) Hurm. 11—2 pg. 24.

699) Vezi act din 1319 (Hurm. op. cit. I—1 pg. 579) în nota 289 pentru răpiri individuale de iobagi; vezi cazurile arătate mai sus în prezentul capitol. O indicaţie caracteristică în ceea ce priveşte această lipsă de braţe de muncă ne-o dă o cronică din timpul lui Ştefan cel Mare. (Cronica Gorka —„cronica breuiter scripta", posibil scrisă de Herman, pârcălabul cetăţii Albe). Numai întrucât priveşte istoria noastră stămutările populaţiunilor din statele învinse în teritoriul principatelor - ca cele făptuite de Ştefan cel Mare în 1499 şi de Mihai Viteazul în 1598—sunt indicii ale acestei lipse de mână de lucru.

IV.

Cu prilejul procesului de decădere a clasei iobàgionale asistăm la decăderea, întâi parțială — precum am relevat-o mai sus — dar cu timpul aproape generală a clasei chinezale prin faptul însuşi a procesului său de confuzie în sânul acelei prime clase. Am văzut, ca indicii ale acestei contopiri, chinejii supuşi unor îndatoriri similare cu ale iobagilor, față de „domini" lor [700]. — îndatoriri, cari erau timporal abrogate, pe durata exercitării de către chinejii respectivi a atribuțiilor lor judecătoreşti [701]. Chinejii sunt răpiți, ca nişte simpli iobagi — în specie de către semeni de ai lor, rămaşi într'o situație mai răsărită — spre a fi stramutați pe moşia unui alt „dominus" de cât al lor [702]. Ei însăşi, imitând pe iobagi, fug de pe moşia stăpânului lor, spre a se adăposti pe bunul altuia, de unde tot, ca pe iobagi, îi reclamă acest stăpân al lor [703].

Dintr'un început faptul ființei lor în clasa cea mare a celor „communes", a celor „ignobiles", care îi supune, deşi sunt subalternii imediați ai proprietarilor de moşii, unde îşi aveau rosturile pomenite mai sus, maltratărilor şi lovirilor [704], ce li se puteau aplica lor, tocmai ca unor „ignobiles" — această clasificare a lor, îi înclină, în general, la o treptată decădere în sânul marei mase a acelora, ce n'aveau altă funcție socială, decât punerea în

700) Vezi nota 679,

701) Vezi nota 671.

702) Vezi nota 672, act din 1437.

703) Hurm. I—2 pg. 631. Act din 1437 al vice-conților de Caraş reatând, că Mathias „famulus frank fily Heem", reclamă „quendam valentinum kenesium de Brusnuk possessione domini sui saliendo recesum in possessine Heiyomba...."

704) Vezi actele din 1375 şi 1406, (în nota 678); in acel din 1375, relativ la chinezul Nicolae, „officialis"— nobilului vecin — cu care intrase în conflict — „eundem Kenezium per tempus trahendo orribiliter verberasset; ac fratrem eiusdem grauiter wlnerasset . . . " — Hurm I-2 pg. 481 — Act din 1411 cu mențiuni de maltratări ale unui chinez. Act din 1466 al comitelui Ioan de Bozin, voevodul Transilvaniei: „Dicitur nobis în persona egregii Antonii de Bethlem, quomodo . . . Stephanus de Hederfägo officiolatu castellanatus Bistriciensis eodem fungens . . . Joannem kenez cum fratre suo ac alios decem jobagiones ejusdem exponentes, ad dictum castrum Bistriciense deduci, et tamdiu in suis vinculis conservari fecisset, quo suae placuisset voluntati". — apud Kemény 327. (din arhivele comitului Bethlen).

valoare a proprietăților stăpânilor lor, și aceasta în virtutea procesului de uniformizare a categoriilor sociale neproprietare în Ardeal, la nivelul categoriei celei mai inferioare. Chinejii și iobagii în Ardeal, tind a deveni coloni legați de glie, asemănători acelor coloni, dinainte existenți lor, și deasupra cărora au existat. La finitul secolului XV se mai observă însă persistența acestor chineji drept căpetenii administrative de sate, subt specifica lor apelație — în speță din pertinențele Sibiului, și printr'înșii se percep impunerile și dările respective ale satelor de subt dânșii [705]).

Dar acolo, unde chineji persistă dincolo de sec. XV și continuă să existe drept căpetenii localnice ale țăranilor, putând ca atare să reprezinte interesele satului lor respectiv [705 bis]), judecând mai

705) Rechnungen aus der Arhiv der Stadt Hermannstadt. 1880. I. pg. 131. Mențiune din 1492 de satul Rückerzdorff, care plătește 5 florini „a Kenessione Stoya"—Idem pg. 182—183, din 1495, de mai multe sate, Noy, Cheker, Grussdorf, Woltesht, Walya, ect. ect. care, fie-care, „solvit per Knesionem", diverse sume în fiorini — Idem pg. 207, mențiune, că la 1496, la o impunere de 32.000 fl. „pertinentiae septem sedium Omlaz, Salisthia, Kakowa, Galis, Wolthest, Thaliczka, Grauendorff, Büdebach" au plătit fie care „per Knesionem" respectiv o sumă totală de 123 fl. — Idem pg. 221" Magister civium, udices, iurati seniores civitatis. Cibiniensis et septem sedium Saxonicalium hotăresc plățile" tam de taxis extraordinariis et aliis contributionibus et „collectis de medio dictorum septem sedium et pertinentiarum . . . Dominus „magister percepit a kenesionen" (în 1496). Alte mențiuni din 1497. pg, 233 et sq.

705 bis) Act din 1531.—punere în posesiune a lui Paul Barcsai în bunurile lui Ladislaus Kenderes — cu mențiune de „Moysu kenesius et iobagio Sigismundi de Károly in Malomviz" — „Opra Kenezius, et jobagio consortis Sigismundi de Károly". Ap. Kemány pg. 327 (în arhiva capitulului de Alba). — Act de delimitare din 1557 dintre Omlaș — „villam regalem Omlach"— și Siliște — mențiune despre un „providus Zloaffz Kalwarda Kenesium possessionis Zelystia". Ap. Kemény pg. 333 (arhivele cancelariei regești transilvane). — Act din 1558 cu mențiune despre" praesentibus Koman 'Pele Kenezio in Glimboka (Leschkircher Stuhl), Opra Klus Kenezio in Elukor ad Cibiniensem Sedem pertinente". Ap. Kemény pg 333. — Act din 1559 — sentință de judecată a judecătorilor și juraților din Orăștie — relatând procesul „inter providos viros", chinezul comunei românești Săraca și Sebastian Barhel, pentru arenda dijmelor; „cnesium de Zarka ut actorem in persoana totius pagi praefati ab una et Sebastianum Barbitonsorem ut attractum, partibus ab altera". (Hurm. II-5 pg. 453).—Act din 1568 — privitor la concesiunea țării Făgărașului lui Gaspar Bekes de către regele Ioan Zapolya — cu mențiune despre „Oprea Rekitta Kenesio Christophori et Laurentii Tomori in Kövesd . . . Sorban Brine Kenesio Valentini Morgondai . . , egregiorum jobagionibus". Ap. Kemény op. cit. pg. 329 (din arhivele cancelariei regale ungare).—Act diu 1573— punere în posesiune

departe pe ţăranii localnici[706]) în numele „domnului lor", ei acum în sec. XVI poartă fără excepţie, numele de iobagi, sunt iobagii stăpânilor de moşii[707]), pe cari dânşii traesc şi îşi au restrânsele şi specificele lor rosturi sociale. Tocmai apelaţia aceasta de iobagi, care a ajuns să li se dea în mod curent, e un indiciu al acelui proces de inferiorizare a claselor de jos, ce începe cu treap-

---

a Zamfirei Moysin, văduva lui Stanislau Nyscowski, în unele bunuri din comitatul Huniedoara—cu menţiune despre „Providus Thomas kenezius et jobagio Ladislai Zeyk in Zeyk falva — Dayn Lwpsonia kenezius et jobagio Casparis Barcsai in Denk etc.". Ap. Kemény op. cit. pg, 327 (arhiva capitulului din Alba).

706) Act din 1552: . . „judices vel kenesii ..." Ap. Kemény op. cit. pg. 312, — Act din 1599 al cardinalului principe Andrei Bathori cu menţiune despre „Providorum Kenesii, judicis et juratorum civium caeterorunque universorum incolarum possessionum Kudsir et Balomir (in scaunul Szasvaros — Orăştie). Ap. Kemeny pg. 334. op. cit. (luat după un act din 1656 în arh. cap. Alba).

707) Act din 1506 relativ la delimitări din districtul Bargăului cu menţiune de „praesentibus ... Alberto Kenezio et Petro Nagotha, Francisci Apafi, de Apanagyfalu jobbagionibus". Ap. Kemény op. cit. pg. 328 (din arhivele conventului din Koloşmonostri). — Hurm. II-3 pg. 266 op. cit. Act din 1567, care menţionează pe „Joannem Dan, villicum seu kenezium paganum, et Michaelem Porta, jobbagiones dictorum Dominorum Apafi" (din districtul Bargăului).—Act din 1564, relativ la delimitări din comitatul Alba, cu menţiune despre „Juan Mikle Kenezius, iobagio egregii Nicolai Forro". Ap. Kemény op. cit. pg. 328. (Din Arpadia. II-50).—Act din 1575, cu menţiune, ca martori şi vecini, în puneri de posesiune. despre „Patra Kenez, Opra Kenez. . . praedictorum Saxonum septem Sedium in Szilist (Selişte) commorantes jobagiones" Ap Kemény op. cit. 333. (arh. cap. Alba).—Act din 1578, cu menţiune, ca martor, într'o punere de posesiune a văduvei lui Cristoph Hoymasi, a lui „Paska Kenez Nicolai Farkaş, de Harina jobagione". Ap. Keméy op. cit. pg. 329. (arhivele cancelariei regale ungare).—Act din 1580, cu menţiune, ca martori şi vecini, în punerile, în posesiune din Losad şi Măgura, a mai multor familii nobile, despre „Providis et circumspectis Andrea Kenez Petri Kapitan in Piski . . Bagyul Kenezio Marci Barca in Denksor. .. Nistor Kenezio Casparis Repasi, in eadem Repas commorantibus praefatorum egregiorum nobilium jobagionibus. Ap. Kemény op. cit. pg. 328. (arhivele capitulului de Alba).—Act din 1597, cu menţiune, într'o încercare de punere în posesiune a moşiei Gerend, despre „Praesentibus ... Joanne Verees kenezio Stephani Thoroczkai în Olah Lona. . : Petro Darabant kenezio Petri Bathori in Mintzenth ... Nicolao Zaz kenezio Pauli Gerendi in Kosepso Füged ... Simone Kerekes kenezio subdit Casparis Kornis in Kok ... egregiorum Nobiliorum jobagionibus". Ap. Kemény pg. 329. (arh. canc. regale ungare).—Act din 1590, cu menţiune, ca martori şi vecini, într'o punere în posesiune in Kerz (Cărcea) despre „Providis Juon Buinak. Radul Hete Keneziis, Francisci

ta imediat superioară, dela chineji la iobagi mai intii, apoi dela iobagi la coloni, ajungând astfel a cuprinde şi pe chineji, în aceşti coloni „adscripti glebae". E un proces social lent, dar dispariţia chinejilor în Transilvania propriu zisă în sec. XVII, desigur prin confuzia lor totală în masa iobagilor, cu caracterizări de coloni, e un aspect specific al lui.

Gzasz jobagionibus in Ujfalu". Ap. Kemeny op. cit. 329 (arh. cap. Alba).—Act din 1593 cu menţiune, ca martori şi vecini, într'o punere în posesiune din Ispanlaka, despre Simone Kenet Kenezio possessioniş Joanis Forro de Hàparton in eadem Hàparton, Matthia Fiat Kenezio possessionis generosae dominae Elisabethae Pernyeszi relictae in Szilvas jobagionibus. Apud Kemény op. cit, pg. 329 (arh. cap. Alba).

Alte scrieri:

— Le Nomos Georgikos et le Régime de la Terre dans l'Ancien Droit Roumain — Sirey — Paris. 1929.
— Din Hrisoavele lui Mircea-cel-Bătrân. (1386-1418). Bucureşti 1930.
— Chestiuni de Vechiu Drept Românesc. (Convorbiri Literare — Martie 1931 — Februarie 1932).
— Dominiul Eminent în Voevodatele Munteniei şi Moldovei (Prinos lui Nicolae Iorga, 1931).
— Formarea proprietăţii rurale în Muntenia şi Moldova. (Convorbiri Literare, Martie 1934).
— Fundamentul Ideii de Drept. (Revista Fundaţiilor Regale, Mai 1934.
— Curs de Istorie a Dreptului Românesc. (Pentru licenţă; litografiat, ed. II. 1938).

— Curs de Istorie Diplomatică (1713-1914), ed. Stroilă, Bucureşti 1930.

Tabla de materii

Pagina

Introducere 1

PARTEA I

Primele menţiuni despre cneji (chineji). Cnejii (chinejii) gentilici.

CAPITOLUL I

I. Termene topice, referitoare la cneji 5
II. Primele menţiuni ale diplomaticei despre cneji . . 10
III. Diploma din 1247. Clasele sociale 17
IV. Diploma din 1247 (urmare). Cine erau cnejii . . 25
V. Cneaz (Chinez) ca nume proprii 31
VI Formarea societăţilor gentilice româneşti . . . 33
VII. Instituţiuni ale societăţilor gentilice româneşti . . 45
VIII. Proprietatea în epoca societăţilor gentilice româneşti . 53
IX. Formele politice gentilice premergătoare statului . . 58
X. Cneazul, căpetenie de gensă 61
XI. Despre prerogativele cneazului gentilic . . . 63

PARTEA II

Chinejii şi chinezatele din Ungaria

CAPITOLUL II

Noţiuni generale

I. Definiţia chinezatului nobil în secolul XIII în Ungaria . 69
II. Formaţia proprietăţii în regatul maghiar . . . 71
III. O concepţie principială a sistemului feudal . . . 74
IV. Organizaţia nobilimii în regatul maghiar . . . 76
V. Condiţiile formaţiunii proprietăţii în Ardeal. Categoriile chinejilor 79

Pagina

VI. Personalitatea legilor şi „jus valahicum". Rolul nobilimii în Ardeal 86
VII. Situaţiunea chinejilor nobili în Ardeal . . . 93
VIII. Cauzele originare ale situaţiunii chinejilor nobili în Ardeal. Rostul donaţiunii regale către chinez . 95
IX. Expunerea schematică a coliziunii intereselor regale şi chinezale 98
X. Condiţiunile constituirii ca proprietate a chinezatului . 102
XI. Şoltuzii germanici şi cnejii ruteni 105

CAPITOLUL III

Chinejii nobili de la primele ştiri documentare până în secolul XV.

I. Primele menţiuni în acte 107
II. „Novae donationis titulus". Ereditatea şi imunităţile . 113
III. „Dominium keneziatus" 120
IV. Chinejii în punerile în posesiune 123
V. Prerogativele de aşezare ale chinejilor . . . 124
VI. Privilegiile judecătoreşti ale chinejilor . . . 128
VII. „Honos keneziatus et officiolatus" 132
VIII. „Sculteti" 137
IX. Obligaţiunile militare ale chinejilor 139

CAPITOLUL IV

Locul şi rolul chinezatului românesc nobil în Ungaria regilor angevini.

I. Fiinţa anterioară secolului XIV a chinezatului nobil . 143
II. Proprietatea pământului, bază a străvechii situaţiuni a chinejilor nobili 145
III. Critica altor explicaţiuni 147
IV. Voevodatul, chinezatul şi nobilimea, adăposturi „juris valahici" 149
V. Voevodatul 153
VI. Străvechea existenţă a nobilimii româneşti în Ardeal . 160
VII. Chinezatul subt Angevini 162

CAPITOLUL V

Chinejii nobili în secolul XV.

I. Evoluţia chinezatului nobil în secolul XV . . . 169
II. Privilegiile judecătoreşti ale chinejilor nobili în secolul XV 175

Pagina

III. Evoluţia familiei chinejilor din Mutnic . . . 181
IV. Caracterul nobil al proprietăţii chinezale . . . 185
V. Modalităţi de posesiune şi de judecare ale chinezatului nobil 188
VI. Ereditatea chinezatului nobil . . . . . !91
VII. Indatoririle chinejilor nobili 194

CAPITOLUL VI

Chinejii castrelor.

I. Iobagii originari şi chinejii de castre . . . 199
II. Primele noţiuni documentare. Privilegiile judecătoreşti ale chinejilor de castre 201
III. Caracterul juridic al posesiunilor chinejilor de castre . 207
IV. Iobagi ai regelui şi iobagi ai nobililor . . . 212
V. Privilegiile chinejilor de castre 214
VI. Transformările chinezatelor de castre . . . 217
VII. Indatoririle chinejilor de castre 220

CAPITOLUL VII

Chinejii comuni.

I. Situaţiunea chinejilor comuni faţă de populaţiunea rurală. 225
II. Privilegiile şi îndatoririle chinejilor comuni . . 228
III. Chinejii comuni şi iobagii 230
IV. Decadenţa chinejilor comuni 236

ERATA

Pag.	Nota sau rândul	A se citi :	In loc de :
6	nota 10	notele 281 şi 282	notele 275 şi 276.
9	„ 28 bis	Féjer. VII. 5.	Féjer. VII. S.
9	„ 30	Hungaricarum	Hungaticaum.
9	„ 30	nota 584	nota 546 bis.
14	„ 53	nota 174	nota 172.
18	„ 59,rând 26	nota 49	nota 48.
22	„ 65	par. VI	par.
29	„ 74,rând 14	notele 603, 605, 661	notele 563, 565, 619.
31	rând 10	originar	origi.
43	nota 119	cantonner	catonner.
50	„ 144,rând 20	Induşii din	ndIuşii din.
50	„ 144,rând 31	retrovendendo	retrovendo.
70	rând 30	a constat	a constatat.
84	nota 227, rând 9	Féjer. III-1.	Féjer. I.
94	rând 8	în sec. XIII	în sec. XVIII.
95	nota 262	nota 262	nota 233.
113	„ 301	M^o^ CCC^o^ XXX° nono	M^o^ CCC^o^ nona.
122	rând 26	14 Noembrie 1412	14 Noembrie 1413.
125	nota 333	1357. Nota 331	1355. Nota 340.
126	„ 338,rând 5	donavimus	duăimus.
126	„ 339	act din 1352	act din 1354.
129	„ 350	Juridictionibus	Juridictioniuus.
129	„ 352,rând 13	dominorum	domnirum.
137	„ 381	actul din 1387	actul din 1383.
144	„ 407	notele 284 şi 287	notele 398 şi 501.
150	rând 2	între 1201 şi 1235	In 1201 şi 1285.
165	nota 477	notele 301 şi 483	notele 301 şi 482.
182	„ 520,rând 15	notele 317 şi 608	notele 317 şi 618.
193	„ 562	note 336, 341, 348	note 336, 341, 559.
194	„ 562, rând 2	habitatoribus	habibatoribus.
200	„ 576	pg. 255	pg.
200	„ 577	par. IV	par.
200	„ 581, rând 4	introduxissent	introduxisset.
208	„ 606 bis r. 7	nota 635 bis	nota 635.
218	„ 635 bis r.12	Johannes	Johanns.
218	„ 635 bis r.13	unum	onum.
218	„ 635 bis r.15	conferendum	confernndum.

TIPOGRAFIA
„REVISTA GENIULUI"
BUCUREŞTI
1938